

วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2550

บทคัดย่อ

ของ

วิชาธร พรหมวิอินทร์

อ
746.14
ว548ว

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขา วิชาประวัติศาสตร์ไทย

พฤษภาคม 2551

วิชาธร พรหมวิจิตร. (2551). *วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2550*.

ปริญญาณิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์ไทย). กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: อาจารย์พวงร้อย กล่อมเอียง,

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ.

ปริญญาณิพนธ์ เรื่อง *วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ (พ.ศ. 2500 - 2550)* มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อวิถีการทอผ้าและวิถีชีวิตของคนทอผ้าที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการผลิต การจำหน่ายผ้าในจังหวัดชัยภูมิที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา จากการศึกษาพบว่าวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิได้รับการถ่ายทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ก่อนปี พ.ศ. 2500 การทอผ้ายังมีลักษณะเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันและใช้ในประเพณีพิธีกรรมเท่านั้น จนกระทั่งมีการสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมา และการตั้งสาขาของกองช่างไหมในเมืองชัยภูมิและเมืองจัตุรัสแต่กลับไม่ได้ส่งผลให้วิถีการทอผ้าเปลี่ยนแปลง เมื่อเข้าสู่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2480 ชาวชัยภูมิได้ทอผ้าเพื่อขายกันมากแต่เป็นเพียงช่วงเวลาสั้นๆจากนั้นก็กลับสู่วิถีดั้งเดิมอีก การผลิตเป็นหน้าที่หลักของผู้หญิงผลิตโดยอาศัยวัตถุดิบจากธรรมชาติทั้งสิ้น

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น ซึ่งได้รับผลกระทบจากปัจจัยหลัก 3 ประการ คือ ถนนมิตรภาพ การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ การคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ในพื้นที่บางส่วนของจังหวัดชัยภูมิ ทำให้ผ้าและเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ผลิตจากโรงงานในกรุงเทพมหานครและนครราชสีมาเข้ามาอยู่ในชีวิตประจำวันของชาวชัยภูมิอย่างแพร่หลายการทอผ้าจึงลดลงเป็นอย่างมากในช่วงเวลานี้ แม้ยังคงมีอยู่กระบวนการผลิตยังคงเป็นแบบดั้งเดิม ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงส่งเสริมงานหัตถกรรมทอผ้าของราษฎรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา ยังผลให้วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิจึงได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐในจังหวัดและนโยบายส่งเสริมจากรัฐบาลมาอย่างต่อเนื่อง อันเป็นปัจจัยทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ทำให้กระบวนการผลิตผ้าของชาวชัยภูมิได้นำเทคโนโลยีและเงินทุนมาใช้พัฒนาเพื่อให้ผ้าเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ให้กับชาวชัยภูมิ อาทิ การพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐาน โครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวง (โครงการอีสานเขียว) นโยบายส่งเสริมการให้ผ้าไทย นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

นอกจากงานวิจัยนี้จะพบว่า ปัจจุบันวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิได้เปลี่ยนแปลงจากวิถีการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้าอันเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังพบอีกว่าผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นบ้านของชาวชัยภูมิมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในด้านของการมัดหมี่ที่มีลายคมชัดและการใช้สีที่ตัดกันอย่างฉูดฉาดแตกต่างจากแหล่งผลิตในจังหวัดอื่น จากการแลกเปลี่ยน

ผสมผสานทางวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลาจึงทำให้ลวดลายผ้าของจังหวัดชัยภูมิไม่ได้แสดงเอกลักษณ์ที่ตายตัว ในวิถีชีวิตของชาวชัยภูมินั้น ผ้า โดยเฉพาะผ้าไหมมีคุณค่าเปรียบประดุจดังทองคำ ชาวชัยภูมิให้ความสำคัญกับผ้าเป็นทรัพย์สินที่มีค่าสามารถใช้แลกเปลี่ยนแทนเงินและเป็นมรดกตกทอดไปสู่ลูกหลานได้ตลอดมา

The Mode of Indigenous Textile Production in Chaiyaphum, 1957 – 2007

AN ABSTRACT

BY

WICHATORN POMVIIN

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the

Master of Arts Degree in History

at Srinakharinwirot University

May 2008

Wichatorn Pomwiin. (2008). *The Mode of Indigenous Textile Production in Chaiyaphum, 1957 – 2007*. Master thesis, M.A. (History). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee: Pongroy Kloamaing, Asst. Prof. Taweessil Saebwattana.

Chaiyaphum's community has been well practiced in hand-made textile weaving since long time ago, also known that this special skills was passed from ancestors. Textile weaving has been strongly related with villager's way of life and effected the direction of their culture and society development.

The objective of this thesis is to study the factor that effect the pattern of textile weaving, change of thread producing and textile weaving processes, marketing process, and life of weaver in Chaiyaphum.

A study addressed that textile weaving in Chaiyaphum is found in early 2500 BCE. A weaving form had proceeded to support the needs of daily life and religious occasions only. Even though a Bangkok-Nakornrajasima railway was built and a Silk Servicing Unit was established in Chaiyaphum and Jaturat cities, but it was not changed the villager's traditional styles of textile weaving. There was a short period during the Second World War timeframe, found a wide-spread collection of small scale-cottage type of industries set up in Chaiyaphum's community that individual produces small volumes of fabric for sale. Production is a main responsibility of women by using materials from nature.

Since 2500 BCE, studies of the effects of Chaiyaphum's textile weaving situation were encouraged by 3 different factors: the completion of Mittaphap road construction, the support of government to growth the economy plants, a threat of Communism in some part of Chaiyaphum province. Those factors were promoted the readymade clothes distributed from industry to be popular in Chaiyaphum's community daily life and villagers consequently declined of their hand-made textile production.

With royal grace of Her Majesty Queen Regent Sirikit, began since 2516 BCE. She had actively promoting hand-made textile producing culture of people in Northeast of Thailand. The result from that the local government has been continuously supporting of Chaiyaphum's textile weaving. It was direct and indirect impacted to the textile production

process of Chaiyaphum's people by they invested more money and applied new technology in improving their production. This is to make the fabrics become a product that creating an income for Chaiyaphum's people; such as, Public Utilities Development Program, Green Northeast Project, Use of Thai Fabric Encouragement Program, and One Tambon One Product Program.

Additionally, in these days the Chaiyaphum's textile production has been changed from small scale-cottage type of industries to business trading because of the factors as mentioned above. The identity of Chaiyaphum's hand-made textile are often brightly coloured and printed with intricate and distinct patterns. As the traditional of their cultures are exchanged and amalgamated all the times, impacted to their textile pattern has never fixed. Textile is always in Chaiyaphum's people way of life; especially silk, its worth as if a gold. They also used textile for an exchange and give as the heritage to their descendants.

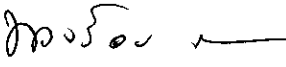
ปริญญานิพนธ์
เรื่อง
วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2550
ของ
วิชาธร พรหมวิอินทร์

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

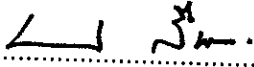
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมชาย สันติวัฒนกุล)
วันที่ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2551

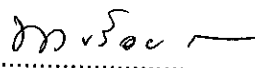
คณะกรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์

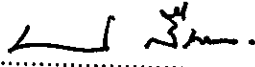
คณะกรรมการสอบปากเปล่า

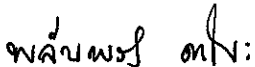

..... ประธาน
(อาจารย์ พวงร้อย กล่อมเอี้ยง)

..... ประธาน
(อาจารย์ ดร. มรกต เจวจินดา ไมยเออร์)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ)

..... กรรมการ
(อาจารย์ พวงร้อย กล่อมเอี้ยง)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พลับพลึง คงชนะ)

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จเรียบร้อยได้ด้วยความกรุณาจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอกราบ
ขอบพระคุณ อาจารย์ พวงร้อยกล่อมเอี้ยง และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ ประธานและ
กรรมการควบคุมปริญญานิพนธ์ ผู้ซึ่งให้โอกาส ความเมตตากรุณา ข้อชี้แนะที่เป็นประโยชน์แก่การทำ
ปริญญานิพนธ์ รวมทั้งคอยเอาใจใส่ให้กำลังใจอย่างไม่เคยเหน็ดเหนื่อยด้วยจิตวิญญาณแห่งความ
เป็นครูอย่างแท้จริง

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. มรกต เจวจินดา ไมเยอร์ ที่ให้ความกรุณารับเป็นประธาน
สอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์และให้คำแนะนำ ความห่วงใยที่เป็นประโยชน์ยิ่งแก่ผู้วิจัย ผู้ช่วย
ศาสตราจารย์ พลัปลีง คงชนะ ที่ให้ความกรุณาสละเวลารับเป็นกรรมการสอบเพิ่มเติม และให้
คำแนะนำที่มีคุณค่ายิ่งต่อการแก้ไขข้อมูลในปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ขอกราบขอบพระคุณ คณาจารย์ทุกท่านแห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้และคอยห่วงใยถามไถ่ ตลอดจนให้กำลังใจผู้วิจัยตลอดระยะเวลา
การศึกษา จนปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงด้วยดี

ผู้วิจัยขอกราบรำลึกถึงพระคุณของคุณครูผู้สอนผู้วิจัย ในทุกระดับการศึกษา ดังนี้ คุณครูทุก
ท่านแห่งโรงเรียนสาครวิทยายา โรงเรียนสตรีชัยภูมิและคณาจารย์ทุกท่านแห่งภาควิชาสังคมศึกษา
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิตที่เป็นแรงบันดาลใจและทำให้ผู้วิจัยสนใจการเรียนด้านประวัติศาสตร์

ขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์สุทธิ เหล่าฤทธิ์ อาจารย์ คมกฤษ ฤทธิ์ขจร และอาจารย์ อมรา
ปราบภัย ที่ได้กรุณาสละเวลาในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองชัยภูมิและงานด้านการทอผ้าของจังหวัด
ชัยภูมิตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่ทุกท่าน แห่งสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด
ชัยภูมิ สถานีทดลองหม่อนไหมจังหวัดชัยภูมิ สำนักงานเกษตรจังหวัดชัยภูมิ และสำนักงานสถิติ
จังหวัดชัยภูมิที่ได้ให้ข้อมูลและเอกสารที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่การทำปริญญานิพนธ์

ขอขอบพระคุณ ชาวชัยภูมิทุกท่านที่ได้ให้ข้อมูล ความชื่นชมและให้กำลังใจอันเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย
เป็นอย่างมาก

ขอบคุณเพื่อนๆ ที่คอยให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดมา โดยเฉพาะ เอ้ (ปฐมพร กิจวรรณ) สำหรับ
น้ำใจ ความห่วงใยและทุกเรื่องที่ผ่านมา อ้อบ, กิ๊กและตัง เพื่อนร่วมรุ่นเอกประวัติศาสตร์ที่ให้กำลังใจ
และความมีน้ำใจตลอดระยะเวลาในการเรียน ขอบคุณเพื่อนๆ พี่น้อง ชาวประวัติศาสตร์ มศว. ทุกคน
ที่ทำให้ช่วงเวลา 5 ปีที่ผ่านมางดงามเสมอมาเมื่อนึกถึง

ขอบคุณ วิน (วีรพล ชื่นบุญงาม) ที่ให้รอยยิ้ม ให้ความคิด ให้ความเข้มแข็งและอยู่ในช่วงเวลา
แห่งความท้อแท้ด้วยกัน

และท้ายที่สุด ปริณิธานีพจน์และความสำเร็จของผู้วิจัยจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากไม่มีทุกคนในครอบครัว "พรหมวิอินทร์" ขอกราบขอบพระคุณ คุณแม่วงศ์เดือน พรหมวิอินทร์ ที่ให้ความรักความเข้าใจและทำทุกอย่างเพื่อลูกคนนี้อย่างเต็มที่ ขอกราบขอบพระคุณ พี่ตึก (วราภรณ์ พรหมวิอินทร์) ที่เป็นมากกว่าพี่สาว คอยให้ความรักความห่วงใยและทุนแห่งชีวิตแก่ผู้วิจัย ขอขอบคุณพี่ตึก (พุดมิตา พรหมวิอินทร์) พี่สาวที่แสนดีคอยดูแลสุขภาพและให้กำลังใจ ขอขอบคุณ พี่ตุ้ (วีรณัฐ ทวีคำ) พี่บีม (ทวิศักดิ์ ทวีคำ) น้องกัปตัน (ทิวดี ทวีคำ) และแซมเปญ (จักรพรรดิ ทวีคำ) ที่เป็นกำลังใจอยู่ในครอบครัวอันแสนน่ารัก และอบอุ่นของผู้วิจัยตลอดมา

วิชาธร พรหมวิอินทร์

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	ก
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	จ
จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	ช
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	ช
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	ช
วิธีการศึกษาค้นคว้า	ช
แหล่งศึกษาค้นคว้า	ช
1 วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ก่อนปี พ.ศ. 2500.....	1
ปัจจัยที่มีผลต่อวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ก่อนปี พ.ศ. 2500.....	1
ปัจจัยภายใน.....	1
ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	1
การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน.....	2
การผลิตเพื่อนำไปใช้ในประเพณี พิธีกรรม.....	3
การผลิตเพื่อเป็นเครื่องแสดงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิง.....	3
ปัจจัยภายนอก.....	4
ทางรถไฟสายนครราชสีมา พ.ศ. 2443.....	4
การตั้งสาขาของช่างไหมที่เมืองชัยภูมิและเมืองจัตุรัส พ.ศ. 2452.....	9
สถานการณ์ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2480 – 2488.....	13
กระบวนการผลิตผ้าของชาวชัยภูมิ.....	17
การผลิตผ้าไหม.....	17
การผลิตผ้าฝ้าย.....	18
การย้อมสี.....	19
การทอผ้า.....	20
การออกแบบลวดลายผ้า.....	20
วิถีชีวิตของคนทอผ้า.....	24
ชีวิตประจำวันของชาวนาที่ทอผ้า.....	24

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
1 (ต่อ)	
ประเภทของผ้าในวิถีชีวิต.....	27
ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน.....	27
ผ้าที่ใช้ในประเพณี	33
ผ้าในพิธีกรรม	35
ผ้าที่ใช้ในพิธีทางพุทธศาสนา	37
คำสอนและความเชื่อเกี่ยวกับผ้าในวิถีชีวิต.....	39
2 วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2516.....	43
ปัจจัยที่มีผลต่อวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2516.....	43
ถนนมิตรภาพและการพัฒนาการคมนาคมในจังหวัดชัยภูมิ.....	43
การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ.....	46
อิทธิพลของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์.....	48
กระบวนการผลิตผ้าของชาวชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2516.....	52
วิถีชีวิตของคนทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2516.....	56
3 วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2516 – 2535.....	59
ปัจจัยที่มีผลต่อวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2516 -2535.....	59
ปัจจัยภายใน.....	59
แรงกระตุ้นที่เกิดจากการเข้ามาของโครงการศิลปาชีพและโครงการน้ำพระราช	
หฤทัยจากในหลวง.....	59
ความล้มเหลวจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ.....	60
ปัจจัยภายนอก.....	61
การส่งเสริมอาชีพหัตถกรรมของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ...	61
การพัฒนาสาธารณสุข.....	64
โครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวง (โครงการอีสานเขียว).....	68
กระบวนการผลิตผ้าของชาวชัยภูมิ พ.ศ. 2516 – 2535.....	71
การผลิตผ้าไหม.....	72

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 (ต่อ)	
การผลิตผ้าฝ้าย.....	73
การย้อมสีผ้า.....	74
การทอผ้า.....	75
การออกแบบลวดลายผ้า.....	76
การจำหน่ายผ้า.....	78
ผ้าในวิถีชีวิตของชาวชัยภูมิ พ.ศ. 2516 – 2535.....	80
ชีวิตประจำวันของคนทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ.....	80
ผ้าในประเพณีพิธีกรรม.....	82
หน้าที่และคุณค่าของผ้าไหม.....	82
บทบาทของผู้หญิงกับการทอผ้า.....	83
การทอผ้ากับความสัมพันธ์ในชุมชน.....	83
แรงงานในการทอผ้า.....	83
4 วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2535 – 2550.....	84
ปัจจัยที่มีผลต่อวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2535 – 2550.....	84
ปัจจัยภายใน.....	84
ความสำเร็จจากการผลิตผ้าไหมเพื่อการค้าของอำเภอบ้านเขว้า.....	84
ปัจจัยภายนอก.....	85
นโยบายการส่งเสริมการใช้ผ้าไทย.....	85
นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์.....	87
เงินทุนและเทคโนโลยี.....	90
กระบวนการผลิตผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2535 – 2550.....	93
การผลิตผ้าไหม.....	93
การผลิตผ้าฝ้าย.....	93
การย้อมสีผ้าไหมและผ้าฝ้าย.....	94
การทอผ้าไหมผ้าฝ้าย.....	97

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 (ต่อ)	
การออกแบบลวดลาย.....	97
การจำหน่าย.....	102
วิถีชีวิตของคนทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2535 – 2550.....	102
ชีวิตประจำวัน.....	102
ผ้าในชีวิตประจำวัน.....	105
ผ้าในประเพณีพิธีกรรม.....	105
การดูแลรักษาผ้าไหม.....	107
5 บทสรุป.....	108
บรรณานุกรม.....	113
ภาคผนวก.....	119
ภาคผนวก ก.....	120
ภาคผนวก ข.....	123
ภาคผนวก ค.....	135
ภาคผนวก ง.....	152
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แผนที่ประเทศไทยแสดงที่ตั้งจังหวัดชัยภูมิ.....	๗
2 แผนที่แสดงอำเภอ ลักษณะทางกายภาพ และเส้นทางคมนาคมของจังหวัดชัยภูมิ.....	๘
3 แผนที่จังหวัดชัยภูมิแสดงแหล่งน้ำและภูเขา.....	5
4 ผ้าลายนาคน้อย.....	20
5 ผ้าลายแมงงอด (แมลงป่อง).....	21
6 ผ้าลายฟองน้ำ.....	21
7 ผ้าลายขาเป็ด.....	22
8 ผ้าลายดอกพิกุล.....	22
9 ผ้าลายสายร้าย.....	23
10 ผ้าลายหมี่เหี่ยวเหี่ยวควาย.....	23
11 ผ้าลายหมี่ขอเครือผ้าลายหมี่ขอเครือ.....	24
12 วงจรชีวิตประจำวันของชาวนาในฤดูทำนาก่อนปี พ.ศ. 2500.....	25
13 วงจรชีวิตประจำวันของชาวนาหลังฤดูทำนาก่อนปี พ.ศ. 2500.....	25
14 วงจรชีวิตชาวนาใน 12 เดือน ก่อนปี พ.ศ. 2500.....	26
15 การนุ่งผ้าซิ่นของชาวชัยภูมิ.....	28
16 การนุ่งผ้าโสร่งของชาวชัยภูมิ.....	28
17 การใช้ผ้าขาวม้าลายตารางขาวดำในชีวิตประจำวันของชาวชัยภูมิ.....	29
18 การใส่ผ้าเปี่ยงของชาวชัยภูมิ.....	30
19 ผ้ายันต์.....	36
20 ผ้าปกหัวนา.....	38
21 ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน.....	38
22 ผ้าลายบายศรี.....	54
23 ผ้าลายสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด.....	54
24 ผ้าลายกระจับว่น.....	55
25 ชีวิตประจำวันของชาวนาในฤดูทำนา ปี พ.ศ. 2500 – 2516.....	57
26 ชีวิตประจำวันของชาวนาหลังฤดูทำนา ปี พ.ศ. 2500 – 2516.....	57
27 ผ้าลายไก่.....	77

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
28 ผ้าลายเต้าน้อย.....	77
29 ผ้าขีดฝ้ายลายขนมเปียกปูน.....	77
30 ผ้าลายดอกแก้วประยุคต์.....	78
31 ผ้าลายกุญแจ.....	78
32 ชีวิตประจำวันของชาวนาในฤดูทำนา พ.ศ. 2516 – 2535.....	81
33 ชีวิตประจำวันของชาวนาหลังฤดูทำนา พ.ศ. 2516 – 2535.....	81
34 แผนที่จังหวัดชัยภูมิแสดงแหล่งทอผ้าในปี พ.ศ. 2550 เป็นรายตำบล.....	92
35 ผ้าไหมมัดหมี่และพื้นเรียบ.....	98
36 ผ้าโล่งไหม.....	98
37 ผ้าลายริบบิ้น.....	99
38 ผ้าลายวงขอพญาวัว.....	99
39 ผ้าเพน্থ์ลายบาติก.....	99
40 ผ้าลายสรวงสรรค์.....	100
41 ผ้าลายวิถีชาวบ้าน.....	100
42 ผ้าเพน্থ์ดอกไม้วางบนลายโบราณ.....	100
43 ผ้าลายศิลาเมณี.....	101
44 วงจรชีวิตชาวนาใน 12 เดือน ในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2535 – 2550.....	105
45 สวนหม่อนและต้นหม่อนในบ้านนาเสียว.....	152
46 ฝ้ายและต้นฝ้ายในบ้านนาเสียว.....	153
47 วงจรชีวิตตัวไหม.....	154
48 อุปกรณ์ในการเลี้ยงไหม.....	155
49 ห้องเลี้ยงไหมของชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิ.....	156
50 ชั้นเลี้ยงไหมในจังหวัดชัยภูมิ.....	157
53 การสาวไหมในจังหวัดชัยภูมิ.....	158
54 การมัดหมี่ในจังหวัดชัยภูมิ.....	159
55 กี่ทอผ้าและฟืมเหล็กในจังหวัดชัยภูมิ.....	160
56 ยางครั่งและลักษณะของแมลงครั่ง.....	161

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ

หน้า

57 การเขียนลายมัดหมี่ลงในสมุดของชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิ	162
58 โรงเลียงไหมในบ้านนาเลียวและศูนย์ส่งเสริมผ้าไหมที่อำเภอบ้านเขว้า.....	163
59 ร้านขายผ้าไหมในอำเภอบ้านเขว้า.....	164
60 ภายในร้านขายผ้าไหมในอำเภอเมือง และบรรจุภัณฑ์ของผ้าไหมผ้าฝ้ายในจังหวัด ชัยภูมิ.....	165
61 กระเป๋าและผ้าห่มไหมพรม เสื้อไหมสำเร็จรูป.....	166
62 การใช้ผ้าในงานประเพณีและชีวิตประจำวันในปัจจุบัน.....	167
63 การใช้ผ้าในงานประเพณีของผู้ใหญ่และเด็ก.....	168

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 ตาราง 1 สีย้อมผ้าจากธรรมชาติในจังหวัดชัยภูมิ ก่อนปี พ.ศ. 2500.....	19
2 ตาราง 2 สีย้อมผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ในปี พ.ศ. 2500 – 2516.....	53
3 ตาราง 3 สีย้อมผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ในปี พ.ศ. 2516 – 2535.....	75
4 ตาราง 4 สีย้อมผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ในปี พ.ศ. 2535 – 2550	95
5 ตาราง 5 การประมาณมวลรวมของจังหวัดชัยภูมิ ปี 2510 – 2519	124
6 ตาราง 6 สถิติการใช้พื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดชัยภูมิแยกเป็นรายอำเภอปี พ.ศ. 2520.....	126
7 ตาราง 7 แบบรายงาน สถิติการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จังหวัดชัยภูมิ ปี 2543/2544.....	128
8 ตาราง 8 แบบรายงาน สถิติการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จังหวัดชัยภูมิ ปี 2545/2546.....	130
9 ตาราง 9 แบบรายงานสถิติการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จังหวัดชัยภูมิ ปี 2545/2546.....	132
10 ตาราง 10 สถิติการประกอบอาชีพทอผ้าและเลี้ยงไหมในจังหวัดชัยภูมิ แยกเป็นรายอำเภอ ประจำปี พ.ศ.2550.....	134

บทนำ

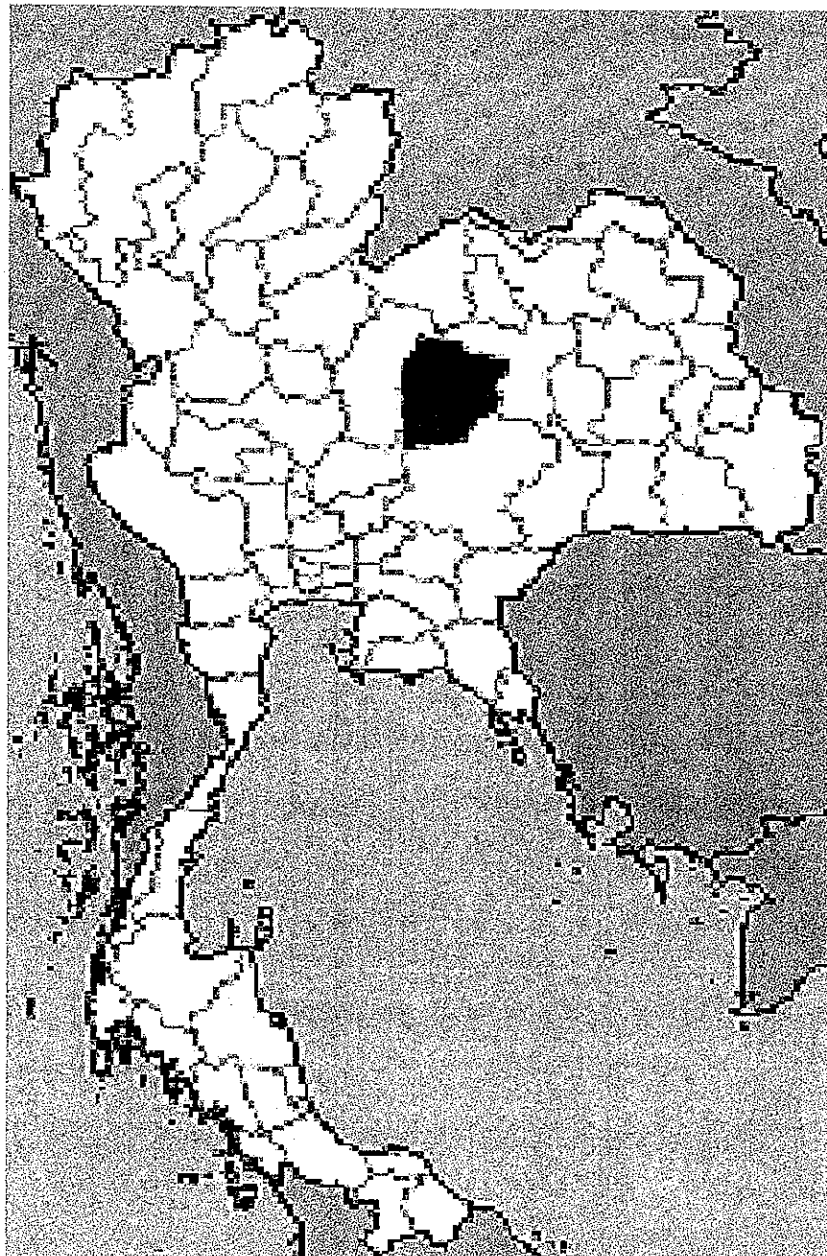
จังหวัดชัยภูมิ ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตรงบริเวณใจกลางของประเทศ ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยทางรถยนต์ 332 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 12,778.3 ตารางกิโลเมตร มีขนาดใหญ่เป็นลำดับที่ 3 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเป็นลำดับ 7 ของประเทศ มีอาณาเขตด้านทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น และเพชรบูรณ์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น และนครราชสีมา ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดลพบุรี และเพชรบูรณ์

จังหวัดชัยภูมิมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง บริเวณตอนกลางของจังหวัดเป็นพื้นที่ราบ พื้นที่ครึ่งหนึ่งของจังหวัดเป็นป่าไม้และภูเขา นอกจากนั้นเป็นที่ราบสูง มีพื้นที่ป่าไม้และเทือกเขาตั้งเรียงรายจากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก ประกอบด้วยเทือกเขาสำคัญคือ ภูเขียว ภูแล่นคา และภูพังเหย ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงทำให้พื้นที่จังหวัด ถูกแบ่งเป็น 2 ส่วน คือส่วนเหนือมีอำเภอหนองบัวแดง แก้งคร้อ บ้านแท่น เกษตรสมบูรณ์ ภูเขียว คอนสาร และภักดีชุมพลส่วนใต้มีอำเภอเมืองชัยภูมิ บ้านเขว้า จตุรัส บำเหน็จณรงค์ เทพสถิต หนองบัวระเหว คอนสวรรค์ อำเภอเนินสง่า และกิ่งอำเภอซับใหญ่ มีแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำชี¹

สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมืองชัยภูมิ ปรากฏในทำเนียบแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ว่าเป็นเมืองขึ้นกับเมืองนครราชสีมา และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ปรากฏชื่อเมืองภูเขียว (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดชัยภูมิ) ได้ส่งไหมและป่านเป็นส่วยเพื่อใช้เป็นเครื่องทำพระเมรุในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช² ในปี พ.ศ.2360 “นายแล” ข้าราชการสำนักเจ้าอนุวงศ์เมืองเวียงจันทน์ได้อพยพไพร่พลเวียงจันทน์ ซึ่งมีความชำนาญในการทอผ้าไหมเดินทางข้ามลำน้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านหนองน้ำขุ่น (หนองอีจาน) ซึ่งอยู่ในบริเวณท้องที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ปัจจุบัน อำเภอเมืองชัยภูมิ

¹จังหวัดชัยภูมิ. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชัยภูมิ. หน้า 4-6.

²มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2513). จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 เล่ม 3 จ.ศ. 1171 - 1173 . หน้า 55.

ภาพประกอบ 1 แผนที่ประเทศไทยแสดงที่ตั้งจังหวัดชัยภูมิ

ที่มา : www.chaiyaphum.co.th

ที่มา : หนังสือแอตลาสประเทศไทยกายภาพรายจังหวัด ของ กร วรกวิน

นางบุญมีภรรยาของอ้ายแลได้นำชาวบ้านทอผ้าไหมผ้าฝ้าย¹ อ้ายแลได้เก็บส่วยผ้าขาวเพื่อส่งเป็นเครื่องบรรณาการแก่เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์² จนได้รับบำเหน็จความชอบแต่งตั้งเป็น ขุนภักดีชุมพล ในปี พ.ศ.2365 นายแลได้ย้ายชุมชนอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากที่เดิมกันดารน้ำ มาตั้งใหม่ที่บริเวณบ้านหลวง ได้ขึ้นตรงต่อเมืองนครราชสีมา และส่งส่วยทองคำถวายแด่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ยอมขึ้นต่อเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์อีกต่อไป จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้ายกบ้านหลวงเป็นเมืองชัยภูมิ และแต่งตั้งขุนภักดีชุมพล (แล) เป็น “พระยาภักดีชุมพล” เจ้าเมืองคนแรก ต่อมาเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ได้ก่อการกบฏ พระยาภักดีชุมพลเจ้าเมืองชัยภูมิพร้อมด้วยเจ้าเมืองใกล้เคียงได้ยกทัพออกไปสมทบกับคุณหญิงโมตีทัพเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์จนแตกพ่ายไป ฝ่ายกองทัพลาวส่วนหนึ่งเข้ายึดเมืองชัยภูมิไว้และเกลี้ยกล่อมให้พระยาภักดีชุมพล (แล) เข้าร่วมเป็นกบฏด้วย แต่พระยาภักดีชุมพลไม่ยอมเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์เกิดความแค้นจึงจับตัวพระยาภักดีชุมพลมาประหารชีวิต³

เมื่อกล่าวถึงประวัติจังหวัดชัยภูมิจะเห็นได้ว่า การทอผ้ามีความสำคัญต่อชาวชัยภูมิเป็นอย่างมาก วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิก่อนปี พ.ศ. 2500 มีจุดมุ่งหมายหลักในการผลิตเพื่อนำไปเป็นเครื่องบรรณาการ ตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน และใช้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการขัดเกลากลายทางสังคม แสดงบทบาท สถานะของผู้หญิงเท่านั้น แม้ว่าในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปี พ.ศ. 2453 กองช่างไหมได้ตั้งสาขาที่อำเภอชัยภูมิและอำเภอจัตุรัส ราษฎรไปฝึกหัดสาวไหม มีการแจกเครื่องสาวไหม 191 เครื่อง และฟองพันธุใหม่ 7378 เม⁴ การทอผ้าไม่ได้มีการพัฒนามากนักเนื่องจากการดำเนินงานส่งเสริมของรัฐไม่ประสบความสำเร็จ และราษฎรเองไม่ยอมรับวิธีการใหม่ๆ ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ผู้นำเข้าจากต่างประเทศมีราคาสูงและขาดแคลน อีกทั้งรัฐบาลใช้นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจโดยให้ความสำคัญต่อการกระตุ้นให้ราษฎรใช้ผ้าที่ผลิตขึ้นภายในประเทศ⁵ แม้จะทำให้ชาวชัยภูมิ

¹สุทธิ เหล่าฤทธิ. (2550, 27 กันยายน). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมอินทร์ ที่สำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยภูมิ. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ก)

²นิติ กสิโกศล. (2541). การพัฒนาอุตสาหกรรมไหมไทยในภาคอีสานรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2444 - 2455). หน้า 1. (อ้างอิงจาก ราชบัณฑิตยสถาน. (2527). สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน. หน้า 12219.)

³จังหวัดชัยภูมิ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 22.

⁴สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงเกษตรราธิการ 13/546. รายงานประจำปีกรมช่างไหม ร.ศ. 129.

⁵สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์. หน้า 129.

ทอดผ้าเพื่อขายได้เป็นจำนวนมากแต่เป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆเท่านั้น เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 วิธีการทอดผ้าของจังหวัดชัยภูมิกลับสู่การผลิตเพื่อยังชีพเช่นเดิม¹ กระบวนการผลิตเส้นใยไม่ว่าจะเป็นพันธุ์หม่อนหรือฝ้ายเป็นพันธุ์พื้นบ้านที่ปลูกกันบริเวณรอบบ้านในจำนวนที่เพียงพอต่อความต้องการในครัวเรือน หน้าที่ในการผลิตเส้นใยตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งทอเป็นหน้าที่หลักของผู้หญิง ฝ้ายขายเพียงช่วยเหลือในการทำอุปกรณ์เท่านั้นโดยใช้วัสดุธรรมชาติทั้งหมด²

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา วิธีการทอดผ้าในจังหวัดชัยภูมิมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องด้วยนโยบายของรัฐในแผนพัฒนาภาคอีสานตามเงื่อนไขทางการเมือง จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 นั่นคือ นโยบายป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ของรัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีการดำเนินงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ นอกจากการสร้างถนนมิตรภาพ อันเป็นเส้นทางหลักจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือสู่ภาคกลางแล้ว จังหวัดชัยภูมิมีการสร้างถนนจากชัยภูมิไปเชื่อมต่อกับถนนมิตรภาพที่อำเภอสีคิ้วจังหวัดนครราชสีมา³ ส่งผลให้การขนส่งสินค้าอุปโภคบริโภคจากกรุงเทพฯและนครราชสีมาเข้าสู่จังหวัดชัยภูมิได้สะดวกและเพิ่มจำนวนมากขึ้น ในตัวเมืองเริ่มมีร้านของชาวจีนและชาวอินเดียขายผ้าใยสังเคราะห์จากโรงงาน⁴ หมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปจะมีพ่อค้าชาวจีนนำสินค้าไปขายมีสีย้อมผ้าและเส้นด้ายสำเร็จรูปด้วย สีย้อมผ้าของชาวจีนถูกนำไปใช้ในกระบวนการผลิตเส้นใยเพราะมีสีสดแต่ยังอยู่ในปริมาณน้อย เพราะการทอดผ้าเริ่มลดลงคนหนุ่มสาวได้ให้ความสนใจสนใจสวมใส่เสื้อผ้าสำเร็จรูปซึ่งมีรูปแบบที่แปลกใหม่ ทันสมัยมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันการทอดผ้ายังคงมีความจำเป็นต่อบางครัวเรือนเพราะยังคงทอไว้ใช้เพื่อในชีวิตประจำวันและประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ผ้าอ้อมเด็ก ผ้าสมมาในงานแต่งงาน เป็นต้น⁵

ภายใต้แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พ.ศ. 2505 - 2509) มีการส่งเสริมให้ราษฎรปลูกพืชไร่ที่สำคัญ คือ ปอ และข้าวโพด⁶ ยังผลให้ราษฎรที่เคยใช้เวลาว่างหลังฤดูทำนาปลูกหม่อน

¹ดวงมณี วงศ์โพทอง. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 45/4 บ้านหนองหญ้าบังก้า ตำบลโพทอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ก)

²สีดา สุนทร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 529 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ก)

³สุทธิ เหล่าฤทธิ. (2545). *ประวัติเมืองชัยภูมิ*. หน้า 196.

⁴วงเดือน พรหมวิอินทร์. (2550, 1 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 4 ตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ก)

⁵สอง นิกชัยภูมิ. (2550, 1 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 6 ตำบลโนนสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก ก)

⁶สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2504). *แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2505 - 2509*. หน้า 50.

เลี้ยงไหมและทอผ้า เปลี่ยนไปปลูกข้าวโพดและปลูกแทนทุกครัวเรือนทั้งที่ปลูกในที่ดินของตนเอง และรับจ้างปลูก โดยแรงงานมาจากสมาชิกในครอบครัวตั้งแต่เด็ก ผู้หญิง ผู้ชาย จึงมีรายได้เพิ่มขึ้น พอที่จะไปซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาสวมใส่แทนการทอผ้า คนชราซึ่งไม่ได้ออกไปทำอะไรจะทอผ้าแต่ก็ไม่อาจทอได้มากนัก¹ จากนั้นในปี พ.ศ. 2511 ราคาปอได้ตกต่ำลงเนื่องจากมีใยสังเคราะห์เข้ามาแทนและปอยังมีการผลิตที่ยั่งยืน² ทำให้คนในวัยแรงงานรวมถึงผู้หญิงที่เคยทอผ้าออกไปทำงานรับจ้างทั้งในโรงงานและหน่วยธุรกิจการค้าต่างๆในเขตเมืองที่มีการขยายตัวสูงอยู่ในขณะนั้น³ ส่งผลให้การทอผ้าโดยทั่วไปในจังหวัดชัยภูมิลดลงเป็นอย่างมาก

ด้วยความตระหนักในปัญหาความยากจนของราษฎรในภาคอีสานของสมเด็จพระนางเจ้าฯ สิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ และด้วยความสนพระทัยในผ้าทอพื้นเมืองอันมีความประณีตงดงามของชาวอีสานจึงทรงเล็งเห็นว่าทอผ้าจะเป็นการสร้างรายได้ที่ยั่งยืนให้แก่ราษฎรได้ ทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ได้อีกด้วย จึงมีการจัดตั้งโครงการผ้าไหมมัดหมี่ของอีสานขึ้นในปี พ.ศ. 2515 ซึ่งขณะนั้นอยู่ในส่วนของโครงการศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์ (ปัจจุบันคือ มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ)⁴ ยังผลให้ในปี พ.ศ. 2516 มีการขยายพื้นที่ในการปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหม จึงได้มีการตั้งสถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิขึ้นเพื่อส่งเสริมงานวิจัยหาพันธุ์หม่อนที่ให้ผลผลิตสูงคุณภาพดีเหมาะสมกับท้องถิ่น รวมถึงการให้ความรู้กับราษฎร⁵ ทำให้อำเภอบ้านเขว้าได้มีการจัดตั้งกลุ่มพัฒนาอาชีพทอผ้าไหมขึ้นเป็นชุมชนแรกของจังหวัดในปี พ.ศ. 2517 กระบวนการในการผลิตผ้าและวิถีชีวิตของคนทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิในช่วงเวลานี้ ตัวไหมเปลี่ยนเป็นพันธุ์ลูกผสมแทนพันธุ์พื้นบ้านเนื่องจากให้ผลผลิตสูงและดูแลง่ายกว่า สีย้อมผ้าจะมีทั้งสีจากธรรมชาติและสีเคมีเข้ามาด้วย มีการผสมผสานระหว่างลวดลายแบบดั้งเดิม เช่น ลายสายร้าย ลายนาคน้อย เข้ากับลายของใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน เช่น ลายตะขอ ลายโคมไฟ ลายกุญแจ⁶ เป็นต้น ความสำเร็จของอำเภอบ้านเขว้าซึ่งมีส่วนเป็นอย่างยิ่งให้ในเวลาต่อมากลุ่มแม่บ้านในอำเภออื่นๆ เช่น บ้านนาเลี้ยว อำเภอเมือง

¹โฮง นิกชัยภูมิ. (2550, 1 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 6 ตำบลโนนสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²มณีนัย ทองอยู่. (2546). การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน. หน้า 89.

³สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. (2520). แผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2520 – 2524. หน้า 7.

⁴ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยวงศขวลิตกุล. (2537). พื้นถิ่นอีสาน พื้นบ้านโคราช. หน้า 19. (อ้างอิงจาก. ไทยรัฐ. (2533). มัดหมี่ไหมไทยชุบชีวิตไหมชาวอีสาน.)

⁵สถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ. (2530). รายงานประจำปี 2530. หน้า 3.

⁶คมกฤษ ฤทธิจักร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก)

บ้านโนนเสลา อำเภอหนองบัวแดง บ้านส้มป่อย อำเภอจัตุรัส เป็นต้น มีการรวมกลุ่มทอผ้ากันอย่างจริงจัง¹ นอกจากงานส่งเสริมของโครงการศิลปาชีพ ในปี พ.ศ. 2520 จากแผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิฉบับที่ 1 มีการขยายไฟฟ้าเข้าสู่ชนบทของจังหวัดชัยภูมิทำให้งานทอผ้าของชาวบ้านได้รับการพัฒนามากขึ้นตามไปด้วย และโครงการนำพระราชหฤทัยจากในหลวง ที่เข้ามาช่วยเหลือราษฎรแก้ปัญหาภัยแล้ง ในปี พ.ศ. 2530 ยังเป็นตัวกระตุ้นให้หน่วยงานของรัฐในจังหวัดเองและหน่วยงานอื่นๆในส่วนกลาง เช่น ทบวงมหาวิทยาลัย เป็นต้น เข้ามามีส่วนสนับสนุนให้งานทอผ้ามีความก้าวหน้าเป็นอย่างมาก ในช่วงเวลานี้กระบวนการผลิตผ้าได้มีการนำความรู้ทางหลักวิชาการมาพัฒนา รวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมเครื่องมือในการผลิตอีกด้วย

ภายหลังปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิมีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนจากปัจจัยที่มาจากนโยบายของภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็น นโยบายการส่งเสริมการใช้ผ้าไทย ในปี พ.ศ. 2537 หรือนโยบาย 1 ตำบล 1 ผลิตภัณฑ์ ในปี พ.ศ. 2544² รวมถึงความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการผลิตและการขยายตัวของแหล่งเงินทุน ด้วยความต้องการของตลาดที่มีสูงขึ้นทำให้มีการใช้ด้ายโทเรซึ่งผลิตขึ้นจากเส้นใยสังเคราะห์โดยโรงงานซึ่งมีราคาถูกและสะดวกต่อการใช้งาน มีการใช้ทั้งสีเคมีและสีธรรมชาติ ขยายการทอเป็นโรงทอเพื่อผลิตสินค้าได้จำนวนมากโดยมีทั้งเครื่องทอและแรงงานมากขึ้น ใช้เทคโนโลยีในการออกแบบลวดลายผ้าให้ทันสมัย ผสมผสานกับลายผ้าและเทคนิคของจังหวัดอื่นที่ได้รับความนิยมหรือการทอตามลายที่ถูกค้าต้องการ มีการดัดแปลงให้เป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆอย่างหลากหลาย อาทิเช่น กระเป๋า ผ้าพันคอ ของตกแต่งบ้าน เป็นต้น ด้านการจำหน่ายมีทั้งที่ชาวบ้านขายเองโดยนำไปใส่ตะกร้าเข้ามาขายตามแหล่งชุมชนในกรุงเทพฯมีศูนย์จำหน่ายของกลุ่มในชุมชน ส่งขายร้านในตลาดเทศบาลเมืองชัยภูมิ อำเภอบ้านเขว้า ศูนย์โอท็อปของจังหวัดชัยภูมิ ร้านขายปลีกและตลาดนัดในจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ ส่งออกต่างประเทศรวมถึงขายสินค้าผ่านระบบอินเทอร์เน็ตอีกด้วย³ ด้านวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ในวิธีการทอผ้าได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วอย่างสิ้นเชิง ผ้าที่ผลิตออกมาไม่ได้ถูกนำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวันของผู้ทอ ระบบเศรษฐกิจที่เข้ามามีส่วนควบคุมการผลิตทำให้ความคิดความเชื่อเรื่องการทอผ้าหมดความสำคัญลง ชายและหญิงเป็นแรงงานในการผลิตร่วมกัน งานทอผ้าไม่ได้เป็นเพียงงานที่ทำในเวลาว่างอีกต่อไปแต่กลับกลายเป็นงานประจำที่สร้างรายได้หลักให้กับครอบครัวอีกด้วย

¹ ศรีธัญญา แก้วพรรณนา. (2537). บทบาทของกลุ่มสตรีทอผ้าไหมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. หน้า 55.

² จังหวัดชัยภูมิ. (2548). เล่มเดิม. หน้า 3.

³ คมกฤษ ฤทธิ์ขจร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

วิธีการทอผ้า เป็นวิถีพื้นบ้านที่ได้รับการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษของชาวชัยภูมิ อาจเรียกได้ว่าเป็นมรดกทางสังคมซึ่งสะท้อนให้เห็นความเป็นมาในอดีตได้เป็นอย่างดี¹ ผ้าของจังหวัดชัยภูมิมีเอกลักษณ์ในการมัดหมี่ที่ให้ลายคมชัดเจนและใช้สีสันทัดกันอย่างโดดเด่นแตกต่างจากแหล่งผลิตในจังหวัดอื่น² ในปัจจุบันอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพหลักอีกอาชีพหนึ่งรองลงมาจากการทำการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ (อาชีพทอผ้าจำนวน 12 อำเภอ จากทั้งหมด 15 อำเภอ)³ ซึ่งทำรายได้ให้กับจังหวัดเป็นจำนวนมากถึง 53,724,901 บาท ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2550⁴ วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิตั้งแต่ พ.ศ. 2500 ถึง พ.ศ. 2550 มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย กล่าวคือ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในกระบวนการผลิตเส้นใยผ้า กระบวนการทอผ้า การจำหน่าย

จากวิธีการทอผ้าพื้นบ้านที่เคยเป็นไปเพื่อสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน เป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ตกทอดมาสู่ลูกหลานได้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยหลายด้านให้เป็นวิธีการทอเพื่อการค้า ชาวชัยภูมิที่ทอผ้ามีการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตเส้นใย วิธีการทอผ้าและวิถีชีวิตภูมิปัญญาจากวิถีดั้งเดิมมาเป็นการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด อีกทั้งในวิถีชีวิตของชาวชัยภูมิให้คุณค่ากับผ้าเปรียบได้เป็นสมบัติอันล้ำค่าสามารถใช้แลกเปลี่ยนแทนเงินได้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากเหตุผลดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในหัวข้อ วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ (พ.ศ.2500 – 2550)

เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ.2500 - 2550 ยังไม่พบกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับเรื่องดังกล่าวโดยตรง แต่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาประกอบการศึกษาได้ คือ

จารุพิษณุ เรื่องสุวรรณ. (2535). นโยบายของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการผลิตไหมในภาคตะวันออก เชียงเหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2444 – 2503. ปริญญาโท กศม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

¹ทัศนีย์ บัวระภา. (2541). ลวดลายผ้าของชนไทยลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. หน้า 1.

²คมกฤษ ฤทธิ์ขจร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³สำนักงานสถิติจังหวัดชัยภูมิ. (2550). สถิติการประกอบอาชีพ ปี พ.ศ. 2550.

⁴สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ. (2550). ผลการจำหน่ายสินค้าตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP. (www.Cdd.go.th/chaiyaphum/index.html).

งานวิจัยนี้พบว่า นโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการผลิตและการค้าไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยในทศวรรษแรกของการส่งเสริมการผลิตไหม รัฐบาลได้จ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่นเข้ามาดำเนินการ โดยมุ่งเอาวิธีการที่ทันสมัยมาใช้แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรปี พ.ศ.2479 มีการส่งเสริมอย่างจริงจังเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับประชาชน รัฐบาลไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีนโยบายส่งเสริมกิจการไหมอย่างต่อเนื่องในด้านการผลิตแม้รัฐบาลจะส่งเสริมในเรื่องพันธุ์หม่อนพันธุ์ไหม เครื่องมือเครื่องใช้และวิธีการผลิตแบบใหม่ แต่ประชาชนก็ยังกลับไปใช้วิธีการผลิตแบบเดิม สำหรับการค้าไหมรัฐบาลมีเป้าหมายที่แตกต่างกันในแต่ละยุค โดยพยายามจะมุ่งให้การผลิตไหมเป็นอาชีพหลักเพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพของผู้ผลิต งานด้านการผลิตไหมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งแม้จะไม่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลมาจากปัญหาความไม่ต่อเนื่องของนโยบายส่งเสริมการผลิตของรัฐบาล และปัญหาด้านการผลิตและปัญหาด้านการตลาด

ศรัณยา แก้วพรรณนา. (2537). บทบาทกลุ่มสตรีทอผ้าไหมในการพัฒนาเศรษฐกิจ ของชุมชนในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ สค.ม. กรุงเทพฯ:บัณฑิตวิทยาลัย.มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

งานวิจัยนี้พบว่า กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านนาเสียว เป็นกลุ่มอาชีพหนึ่งที่สามารถส่งเสริมอาชีพสร้างเสริมรายได้ให้กับสตรีในชนบทโดยมีพัฒนาการและการขยายงานมาได้อย่างดี เนื่องจากลักษณะของกลุ่ม ได้แก่ 1. ความสามารถในการบริหารงานของคณะกรรมการกลุ่ม 2. สมาชิกมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มทั้งด้านการคิดวางแผน ตัดสินใจและประเมินผลงาน 3. กลุ่มมีกิจกรรมตอบสนองความต้องการของสมาชิกทั้งด้านความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพ และเงินทุนกู้ยืม 4. กลุ่มมีการกระจายผลประโยชน์อย่างเสมอภาคและยุติธรรม 5. กลุ่มมีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจทำให้กลุ่มสตรีทอผ้ามีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ดังต่อไปนี้ บทบาทการส่งเสริมและสนับสนุนประสิทธิภาพการผลิต โดยมีการจัดหาปัจจัยการผลิตและบริการเงินทุนกู้ยืม บทบาทการพัฒนาสมาชิกโดยการจัดกิจกรรมฝึกอบรมการสาธิต แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ในหมู่สมาชิก บทบาทด้านการตลาด มีการรวมตัวกันขายผ่านระบบกลุ่มเป็นการสร้างอำนาจต่อรอง บทบาทการพัฒนาอาชีพ รายได้และการมีงานทำ กลุ่มได้ทำการส่งเสริมให้การทอผ้าไหมเป็นอาชีพรองโดยสนับสนุนเงินทุน แนะนำความรู้ ช่วยลดภาระหนี้สินลดปัญหาการว่างงานและการอพยพแรงงานของสตรีอีกด้วย

สมาน ลุนลำโรง. (2547). ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลในการส่งเสริมกลุ่มทอผ้าไหม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. การศึกษาค้นคว้าอิสระ ปร.ศม. (นโยบายสาธารณะ).บัณฑิตวิทยาลัย.มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.

งานวิจัยนี้พบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทในการส่งเสริมกลุ่มทอผ้าไหม อำเภอ บ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ผลการศึกษาพบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทมากในการผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มและได้ติดตามงานสม่ำเสมอ ในด้านความต้องการการสนับสนุนของกลุ่มทอผ้าไหมจากองค์การบริหารส่วนตำบล พบว่ามีความต้องการการสนับสนุนน้อยต้องการให้มีการรายงานผลกำไรหรือขาดทุน แนวโน้มของการขยายงานและความก้าวหน้าของงานมากกว่า ผลที่เกิดจากการจัดกลุ่มส่งเสริมอาชีพกลุ่มทอผ้าไหมขององค์การบริหารส่วนตำบล คือ มีความต้องการให้คนในสังคมเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพทุกคน มีความรู้ในการทอผ้าไหมมากขึ้น

พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส. (2547). การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายผ้ามัดหมี่ของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ในเชิงคติชนวิทยา. สารนิพนธ์ กศ.ม.(ภาษาไทย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

งานวิจัยนี้พบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กับชื่อลายมัดหมี่ของบ้านหนองบัวเพวัง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ. โดยนำวรรณกรรมที่เป็นเรื่องเล่า 30 เรื่อง นิทาน 18 เรื่อง และผญา 2 เรื่องมาวิเคราะห์ในเชิงคติชนวิทยาได้ภาพสะท้อนออกมาเป็น 5 ด้าน ดังต่อไปนี้ ด้านวิถีชีวิตปรากฏในลายผ้ามัดหมี่เกี่ยวกับพืชผัก สัตว์ เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ลายดอกบักอี่ ลายกระต่าย ลายกระบวยตักน้ำ เป็นต้น ด้านประเพณีปรากฏในลายผ้ามัดหมี่เกี่ยวกับประเพณีเกี่ยวกับครอบครัวและประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวม เช่น ลายบายศรี ลายนาค เป็นต้น ด้านความเชื่อปรากฏในลายผ้ามัดหมี่เกี่ยวกับพลังอำนาจเหนือธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ลายธาตุพนม ลายนาคคู่ เป็นต้น ด้านการศึกษาปรากฏในลายผ้ามัดหมี่เกี่ยวกับการนำหลักสูตรส่วนกลางมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นให้สัมพันธ์กับชุมชน เช่น ลายตัวเอส ลายโรงเรียนบ้านหนองบัวเพวัง เป็นต้น และด้านสิ่งแวดล้อมปรากฏในลายผ้ามัดหมี่เกี่ยวกับความแห้งแล้งความอุดมสมบูรณ์และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน เช่น ลายกระแสน้ำ ลายทางรถไฟ เป็นต้น

แสงเงิน ไกรนรา. (2550). กระบวนการทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายทอผ้า: กรณีศึกษา เครือข่ายทอผ้า ตำบลส้มป่อย อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ พช.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

งานวิจัยนี้พบว่า เครือข่ายทอผ้ามีพัฒนาการแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการสร้างควมตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย ติดต่อกองคกรที่จะมาร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย การคัดเลือกคณะกรรมการบริหารเครือข่ายและวางระเบียบของเครือข่าย ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาความสัมพันธ์ มีกิจกรรมการจำหน่ายร่วมกัน ขั้นตอนที่ 3 การขยายกิจกรรมของเครือข่าย มีการออมเงินสัจจะของเครือข่าย ซึ่งการดำเนินงานทั้ง 3 ขั้นตอนพบว่ามีการทุนทางสังคมทั้งที่เป็นปัจจัยภายใน ได้แก่ 1. ผู้นำที่มีความตั้งใจทำงาน มีความโปร่งใสเป็นที่ยอมรับ

2. ความเป็นเครือญาติ ทำให้มีความผูกพันรักใคร่ปรองดองกัน 3. การมีภูมิปัญญาในการทอผ้าที่มี
 ทอกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ทำให้มีความภาคภูมิใจและต้องการอนุรักษ์ไว้ 4. การมีประเพณี
 วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับการแต่งกายด้วยผ้าไหม ผ้าฝ้าย ด้านปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุน
 จากหน่วยงานราชการ ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจถึงประโยชน์และความจำเป็นในการรวม
 ตัวกันเป็นเครือข่ายทอผ้า

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการคำนึงถึงคุณค่าของภูมิปัญญา
 ชาวบ้านที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การทอผ้ายังคง
 ได้รับการสืบทอดเรื่อยมาแล้ว รัฐเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและ
 การพัฒนางานด้านการทอผ้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและจังหวัดชัยภูมิ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็น
 เห็นอีกว่าลวดลายในการทอผ้าสามารถสะท้อนความคิด ความรู้ ความเชื่อรวมถึงค่านิยมและ
 วัฒนธรรมในสังคมของท้องถิ่นนั้นๆได้เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจะได้นำผลการวิจัยดังกล่าวมาใช้เป็น
 แนวทางในการวิเคราะห์วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ต่อไป

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550
2. เพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตเส้นใย กระบวนการทอผ้า การจำหน่าย ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550
2. ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของ กระบวนการผลิตเส้นใย กระบวนการทอผ้า และการจำหน่ายในจังหวัดชัยภูมิ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550
3. ทำให้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตผลิตเส้นใย กระบวนการทอผ้าและการจำหน่าย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 - 2550
4. เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการทอผ้า กระบวนการผลิตผ้า การจำหน่าย และวิถีชีวิตของคนทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 - 2550

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้านี้มุ่งศึกษาวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2550 ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตระยะเวลาการศึกษาไว้ระหว่าง พ.ศ.2500 – 2550 โดยเริ่มจากปีพ.ศ. 2500 อันเป็นปีที่มีการเปิดใช้ถนนมิตรภาพ ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญของภาคอีสาน เชื่อมต่อกับภาคกลางในสมัยรัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผลทำให้ในเวลาต่อมาวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิมีการเปลี่ยนแปลงมาอย่างต่อเนื่องจนถึง ปี พ.ศ. 2550 อันเป็นปีปัจจุบัน

วิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาวิจัย เรื่อง วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 – 2550 เป็นการศึกษาตามระเบียบวิจัยทางประวัติศาสตร์ โดยศึกษาจากหลักฐานชั้นต้น เช่น เอกสารราชการของสำนักงานพัฒนาชุมชน ผ้าไหมและผ้าฝ้ายของชาวบ้าน เป็นต้น หลักฐานชั้นรอง เช่น หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า เป็นต้น ประกอบกับการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง เช่น ชาวบ้านที่มีอาชีพทอผ้าในอำเภอบ้านเขว้า เจ้าของกิจการค้าผ้าไหม นักพัฒนาชุมชน เป็นต้น โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์และนำเสนอโดยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

1. สำนักหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
2. สำนักวิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
3. สำนักหอสมุดปรีดี พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
4. สำนักหอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
5. สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ท่าวาสุกรี
6. หอสมุดประชาชนจังหวัดชัยภูมิ
7. หอสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
8. หอสมุดโรงเรียนสตรีชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
9. ร้านขายผ้าไหมและหมู่บ้านที่เป็นแหล่งทอผ้าของอำเภอต่างๆ ในจังหวัดชัยภูมิ
10. ชาวบ้านในท้องที่จังหวัดชัยภูมิที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้า

บทที่ 1

วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิก่อนปี พ.ศ. 2500

จากหลักฐานโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี และที่คอนกอก อำเภอเขียว จังหวัดขอนแก่น พบเป็นเศษผ้าติดอยู่กับเครื่องมือเครื่องใช้ และพบอุปกรณ์ที่ใช้ทอและปั่นด้าย รวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการทอผ้าซึ่งปรากฏต่อมาใน ฃญา บทกวีพื้นบ้านของชาวอีสานเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าดินแดนในภาคอีสานมีพัฒนาการในการทอผ้ามาอย่างยาวนาน วิถีการทอผ้าของจังหวัดชัยภูมิปรากฏให้เห็นพร้อมกับการตั้งเมืองชัยภูมิในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นวิถีการทอผ้าที่สืบทอดกันมายาวนานกว่า 200 ปี โดยอาศัยธรรมชาติมาเกี่ยวพัน และอาศัยความรู้ที่เกิดจากการสังเกตการรู้จักใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ซึ่งได้สะสมและปฏิบัติสืบทอดกันมาเพื่อสนองความต้องการใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้เป็นเครื่องบรรณาการเพื่อแสดงถึงความอ่อนน้อมจงรักภักดี

1. ปัจจัยที่มีผลต่อวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ก่อนปี พ.ศ. 2500

วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ก่อนปี พ.ศ. 2500 เป็นผลมาจากปัจจัยสำคัญหลายประการ ทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งส่งผลให้วิถีการทอผ้ายังคงอยู่และปรับเปลี่ยนไปบ้างในช่วงเวลา ดังต่อไปนี้

1.1 ปัจจัยภายใน

1.1.1 ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จังหวัดชัยภูมิมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง บริเวณตอนกลางของจังหวัดเป็นพื้นที่ราบ พื้นที่ครึ่งหนึ่งของจังหวัดเป็นป่าไม้และภูเขา นอกจากนั้นเป็นที่ราบสูง มีพื้นที่ป่าไม้และเทือกเขาตั้งเรียงรายจากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก มีแม่น้ำสายหลัก คือ แม่น้ำชี¹ ด้วยลักษณะทางกายภาพที่ส่งผลให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบกับประชากรที่มีจำนวนน้อยกว่าในปัจจุบัน ทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติมีความหลากหลายและมีจำนวนมากมายพอกที่จะให้ชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิเลือกสรรมาประยุกต์ใช้เพื่อกินเพื่ออยู่ได้อย่างเหมาะสม

¹จังหวัดชัยภูมิ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 4-6.

วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิก่อนปี พ.ศ. 2500 ต้องพึ่งพิงวัตถุดิบจากธรรมชาติทั้งหมด ทั้งเส้นใย สี เครื่องมือ และลวดลาย ดังเช่นคุณตาบุตรศรี จำชาติ อายุ 84 ปี เล่าว่า ."อยากได้อะไรก็ไปหาเอาปลูกเอา หากินหาอยู่ตามฤดูเลี้ยงลูกมาจนใหญ่ ที่ดินก็ไม่ต้องซื้อเหมือนเดี๋ยวนี้.¹ ชาวบ้านสามารถไปหาวัตถุดิบเหล่านี้ได้จากบริเวณแหล่งที่อยู่อาศัยของตนเอง ชาวบ้านจับจองที่ดินเพื่อปลูกฝ้ายได้โดยไม่ต้องเสียเงินทองเป็นการแลกเปลี่ยน เพราะที่ดินทำกินมีจำนวนมากพอสำหรับคนในหมู่บ้าน สภาพอากาศที่เป็นไปตามฤดูกาลอย่างเหมาะสมทำให้ชาวบ้านปลูกต้นหม่อนได้ใบสวยงามแม้ไม่ดูแลมากนัก ไม่ที่ที่ต้องใช้มาทำฟืมหรือทอผ้ามีให้เลือกหลากหลายชนิด สีย้อมผ้าสกัดได้จากพันธุ์ไม้ต่างๆทั้งที่ปลูกได้เองและเกิดขึ้นตามธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่เป็นผลให้วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิก่อนปี พ.ศ. 2500 ยังมีการผลิตสืบทอดกันเรื่อยมา

1.1.2 การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน

เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการดำรงชีวิต จุดประสงค์หลักในการทอผ้าของชาวบ้านจึงเป็นไปเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านมีความจำเป็นต้องทอผ้าเพื่อนำไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าไว้สวมใส่ปกป้องร่างกายจากสภาพแวดล้อมและสภาพอากาศรอบตัว จำเป็นต้องนำไปทำผ้าห่ม ฟืนนอน หมอน มุ้ง และใช้งานในชีวิตประจำวันอื่นๆ เช่น ผ้าอ้อม ยามใส่ของ เป็นต้น (มีรายละเอียดในหัวข้อวิถีชีวิตของคนทอผ้า) เพื่อให้ร่างกายได้สุขสบาย ดังที่ คุณยายฮอง อายุ 85 ปี กล่าวว่ ." ไม่ทำก็ไม่มีใช้ ต้องปลูกข้าวแล้วก็ต้องปลูกฝ้าย เขาทำกันทุกบ้าน ไม่มีใครซื้อหรอก มันทุกขีมันยากหลาย"² เพราะเหตุที่ชาวบ้านไม่สามารถนำวัสดุอื่นๆมาใช้งานแทนผ้าได้จึงทำให้ต้องมีการผลิตออกมาตลอดชั่วอายุคน ชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิก่อน ปี พ.ศ. 2500 ทอผ้าไว้ใช้เองในจำนวนน้อย ทำแต่เพียงให้พอใช้ในครัวเรือน จะเกี่ยวเนื่องกับความยากจนอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านวางแผนเงินที่หามาได้โดยจะไม่นำไปจับจ่ายหาซื้อสิ่งที่สามารถผลิตขึ้นได้เองในครอบครัว ดังนั้นความต้องการผลิตเพื่อตอบสนองความจำเป็นในชีวิตประจำวัน ถือได้ว่าเป็นปัจจัยแรกที่มีความสำคัญ ทำให้วิธีการทอผ้าในช่วงเวลานี้ยังคงดำรงอยู่

¹บุตรศรี จำชาติ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองหญ้ารางกา ตำบลโพหนอง อำเภอมะนัง จังหวัดชัยภูมิ. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก)

²ฮอง นิกชัยภูมิ. (2550, 1 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 6 ตำบลโนนสำราญ อำเภอมะนัง จังหวัดชัยภูมิ.

1.1.3 การผลิตเพื่อนำไปใช้ในประเพณี พิธีกรรม

นอกจากผ้าจะถูกทอขึ้นเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ความสำคัญของผ้าอีกด้านหนึ่ง คือ การนำไปใช้ร่วมในพิธีกรรมต่างๆ และใช้สวมใส่ในประเพณีที่สำคัญของชีวิต เนื่องจากการทำความเคารพหรือบูชาสิ่งที่ชาวบ้านนับถือตามความเชื่อนั้น ชาวบ้านจะนำสิ่งที่ตนคิดว่ามีความจำเป็นต่อการใช้ชีวิตไปเป็นเครื่องบูชาให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองนับถือ ผ้า เป็นสิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านเลือกนำมาประกอบในพิธีกรรม เช่น พิธีเลี้ยงผีไร่ผืนนา ต้องใช้ผ้าชิ้นที่ทอขึ้นใหม่ไปไหว้ผี เมื่อเสร็จพิธีแล้วจึงนำมาใช้ได้ หรือในพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ การทอผ้าจีวรถวายพระถือว่าได้บุญมาก คุณยายฮอง กล่าวว่า .” ต้องทำเอาไว้ไหว้ผีด้วย เอาไว้ใส่ไปเอาบุญด้วย อย่างน้อยบ้านหนึ่งก็ต้องมีไว้บ้าง”¹ เป็นไปได้ว่าผ้ามีกรรมวิธีในการผลิตที่ซับซ้อน กว่าจะได้ผ้าผืนหนึ่งออกมาเป็นผืนได้นั้นต้องใช้ความตั้งใจ ดังนั้นผ้าจึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมแก่การนำไปบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวบ้าน สำหรับการทอผ้าเพื่อไว้ใช้ในงานประเพณี ชาวบ้านจะทอผ้าผืนสวย จะเป็นผ้าฝ้ายหรือผ้าไหมก็ตามแต่จะทำให้อย่างประณีตบรรจงเพื่อไว้สวมใส่ในงานประเพณีมงคลที่จะมีขึ้นเพียงครั้งเดียวในรอบปี หรือครั้งเดียวในชีวิตหนึ่ง เช่น ประเพณีสงกรานต์ งานแต่งงาน เป็นต้น (มีรายละเอียดในหัวข้อวิถีชีวิตของคนทอผ้า) การใช้ผ้าที่ทอเองด้วยความประณีตในงานสำคัญของชีวิตจึงถือเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาวบ้านไม่เคยมองข้าม

1.1.4 การผลิตเพื่อเป็นเครื่องแสดงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิง

ในสังคมของชาวอีสานโดยทั่วไป แม้จะมีการแบ่งงานระหว่างเพศแต่ไม่ได้เป็นการแบ่งที่เคร่งครัดหรือตายตัว มีเพียงงานไม่กี่อย่างเท่านั้นที่เป็นหน้าที่เฉพาะของเพศ เช่น งานตัดไม้ สร้างบ้าน หรือหาปลา เป็นงานของผู้ชาย ส่วนการเลี้ยงไหม บั่นด้ายหรือทอผ้าเป็นงานที่สำคัญของผู้หญิง นอกเหนือจากงานเหล่านี้แล้วทั้งผู้ชายและผู้หญิงสามารถทำหน้าที่แทนกันได้ในคราวจำเป็น เหตุที่เลือกให้งานด้านการทอผ้าเป็นงานเฉพาะของผู้หญิง น่าจะเป็นเพราะการทอผ้าเป็นงานที่ละเอียดประณีตและมีกระบวนการหลายขั้นตอนซับซ้อน จึงเป็นงานที่เหมาะสมกับเพศหญิงที่มีความใจเย็นละเอียดอ่อนและพิถีพิถัน

ผ้าและกระบวนการทอผ้าในภาคอีสานมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตผู้หญิง และความเป็นผู้หญิงเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ผ้าและกระบวนการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการอบรมขัดเกลาทางสังคมของผู้หญิงที่นำไปสู่ความเป็นผู้หญิงที่สมบูรณ์พร้อม และยังเป็นช่องทางสำคัญในการมีส่วนร่วมแสดง

¹ฮอง นึกชัยภูมิ. (2550, 1 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิจิตร ที่บ้านเลขที่ 6 ตำบลโนนสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

บทบาท สถานภาพของผู้หญิงในชุมชน ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตาย ผ้าและการทอผ้าได้มีส่วนต่อชีวิตของผู้หญิงโดยตลอด ในวัยเด็กผู้หญิงจะได้รับการอบรมเลี้ยงดูและเรียนรู้งานบ้านควบคู่ไปกับการทอผ้าจากแม่และญาติฝ่ายหญิง คุณยายนารี ชำนาญพงษ์ อายุ 85 ปี เล่าถึงชีวิตในวัยเด็กให้ฟังว่า . “พอรู้เรื่องก็ได้เข็นฝ้ายแล้วแม่เป็นคนพาทำ ตอนเป็นเด็กได้ทำทุกอย่างที่แม่พาทำ ทอผ้านี้ก็ทำได้ตั้งแต่หกเจ็ดขวบ ดูเอาจำเอา ก็ทำได้แล้ว พอเป็นสาวอยากได้ผ้านามๆก็ทอเอง จะเอาไว้ใส่ไปลงขวง.” (การลงขวง เป็นประเพณีของชาวอีสานในเดือน 11 ซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาว ชาวบ้านจะมารวมกันบริเวณลานกลางหมู่บ้านฝ่ายหญิงจะช่วยกันเข็นฝ้าย ส่วนฝ่ายชายจะร้องรำทำเพลงอย่างสนุกสนาน และเป็นช่วงโอกาสสำคัญที่หนุ่มสาวจะได้มาพบปะกันอย่างใกล้ชิดกัน) เมื่อเข้าสู่วัยสาว จะต้องทอผ้าให้ได้สวยงามเพื่อเป็นการแสดงฝีมือให้เป็นที่ยอมรับของผู้อื่นว่ามีคุณสมบัติที่พร้อมจะมีครอบครัวได้แล้ว โดยเฉพาะในประเพณีลงขวงเข็นฝ้ายจะเป็นโอกาสที่สาว ๆ จะได้แต่งตัวสวยงามด้วยผ้าที่ทอเองไปอวดหนุ่มๆ หลังจากแต่งงานแล้วการทอผ้าของผู้หญิงจะเป็นไปเพื่อใช้สอยในครอบครัวแม่บ้านที่ดีต้องทอผ้าเตรียมพร้อมสำหรับให้พ่อใช้ในครอบครัวและในโอกาสสำคัญต่างๆที่จะเกิดขึ้น เมื่อเข้าสู่วัยชราผู้หญิงจะทำหน้าที่ในการสั่งสอนลูกหลานผู้หญิงให้ทอผ้าต่อไป

คุณยายนารี กล่าวต่ออีกว่า .” พอกลับจากนาพ่อแม่เขาก็ไม่อยากให้ไปเล่นให้ไปหัดมัดหมี่ทอผ้าเย็บผ้า ถ้าออกไปหาเล่นหาเที่ยวชาวบ้านเขาก็จะว่า บ้านไหนทอผ้าได้หลายเขาว่าลูกสาวดีนะ”

นอกจากการทอผ้าจะกำหนดบทบาทของผู้หญิงในแต่ละช่วงวัยแล้ว ในกระบวนการผลิตที่มีความประณีตบรรจงและแฝงไว้ด้วยความเชื่อยังมีส่วนในการควบคุมความคิด ความประพฤติของผู้หญิงให้อยู่ในกรอบที่ดีงามตามคำสั่งสอนของพ่อแม่ได้อีกด้วย จะเห็นได้ว่าชาวบ้านเห็นความเหมาะสมของงานทอผ้าว่าเป็นงานที่จะสามารถช่วยสั่งสอนให้ลูกสาวเป็นหญิงสาวที่เพียบพร้อมและดีงามได้ในทางอ้อม จึงยังคงมีการสืบทอดการทอผ้าไว้เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการขัดเกลาจิตใจและความประพฤติของลูกหลานได้อีกทางหนึ่ง

1.2 ปัจจัยภายนอก

1.2.1 ทางรถไฟสายนครราชสีมา พ.ศ. 2443

จังหวัดชัยภูมิตั้งอยู่ในเขตที่ราบสูงโคราช เป็นที่ราบสูงที่แยกตัวออกจากภาคกลางและภาคเหนือของสยามอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะการยกตัวของแผ่นดินทั้งสองด้าน คือด้านตะวันตกและด้านใต้ ทำให้ภูมิประเทศลาดเอียงไปทางตะวันออกการยกตัวของแผ่นดินด้านตะวันตกทำให้เกิดขอบสูงชัน

ตามแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์ต่อไปยังแนวเทือกเขาแดงพระยาเย็น¹ เมืองชัยภูมิประกอบไปด้วย ทิวเขาและป่าที่สลับซับซ้อน ประกอบด้วย ภู่อีเฒ่า ภูเขียว ภูแล่นคา และภูพังเหย ตั้งเรียงรายเป็นทิว จากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก²

จากลักษณะทางกายภาพดังกล่าวทำให้การติดต่อคมนาคมทางบกระหว่างเมืองชัยภูมิกับ กรุงเทพฯ และเมืองรอบๆ เช่น ขอนแก่น นครราชสีมา เพชรบูรณ์ เป็นต้น เป็นไปได้โดยยากลำบาก เนื่องจากจะต้องเดินทางผ่านขึ้นภูเขาซึ่งในสมัยก่อนเรียกว่า “เขาเขื่อน” ของแผ่นดินสูงกันตลอดแนว เขตของบริเวณนี้ จากทิศเหนือของเมืองชัยภูมิมาทางทิศตะวันตกถึงตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง นครราชสีมาต่อเนื่องเป็นเทือกเดียวกัน เขาเขื่อนที่กล่าวถึงนี้เป็นเขาหิน ปูนพื้นที่ส่วนใหญ่มีต้นไม้ขึ้นหนาแน่นเป็นดงดิบ เช่น ดงพระยาไฟ ดงพระยากลาง ดงอีจาน เป็นต้น³ ตามเทือกเขาเขื่อนนี้ทุกด้าน จะมีทางขึ้นลงได้ แต่เป็นช่องๆ ช่องทางลงเขาที่อยู่ในเขตเมืองชัยภูมิ เช่น ช่องเขาตาบัว อำเภอจัตุรัส เป็นทางลงไปอำเภอชัยบาดาล จังหวัดลพบุรี และช่องสามพันลาน อำเภอจัตุรัส เป็นช่องทางลงไป จังหวัดเพชรบูรณ์ ช่องทางทั้งสองจะสามารถขึ้นลงโดยการเดินเท้าได้ในช่วงฤดูแล้งแต่ไม่สามารถใช้เกวียนได้⁴ แม้ว่าเมืองชัยภูมิจะเป็นพื้นที่ต้นน้ำของแม่น้ำชี⁵ การคมนาคมทางน้ำกลับใช้ประโยชน์ได้น้อย เพราะจะมีน้ำมากเฉพาะช่วงฤดูฝนเท่านั้น ในฤดูแล้งน้ำจะแห้ง มีน้ำอยู่เป็นช่วงๆ ประกอบกับสภาพดินเป็นดินทราย น้ำตื้นเขินได้ง่ายอีกด้วย⁶ ดังนั้นการติดต่อกับกรุงเทพฯ จึงต้องผ่านเส้นทางสำคัญ คือ เมืองนครราชสีมา⁷

การคมนาคมทางบกทางรถไฟ อันเป็นวิสาหการแบบตะวันตกได้ถูกนำมาใช้เป็นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁸ ในรัชกาลนี้ประเทศไทยต้องเผชิญกับการคุกคามอย่างรุนแรงของจักรวรรดินิยมตะวันตก จนทำให้รัฐบาลสยามต้องปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงตนเองทุก

¹ชุมพล แนวจำปา. (2539,กรกฎาคม - ธันวาคม). การคมนาคมระหว่างกรุงเทพกับหัวเมืองอีสานก่อนมีทางรถไฟ สายนครราชสีมา พ.ศ. 2443. เมืองโบราณ. 22 (4): 63. (อ้างอิงจาก อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2522). ภูมิศาสตร์อีสาน. หน้า 1.).

²จังหวัดชัยภูมิ. (2526). ประวัติศาสตร์ไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดชัยภูมิ. หน้า 6.

³ชุมพล แนวจำปา. (2539,กรกฎาคม - ธันวาคม). เล่มเดิม. หน้า 65.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 66.

⁵จังหวัดชัยภูมิ. (2526). เล่มเดิม. หน้า 6.

⁶ชุมพล แนวจำปา. (2539,กรกฎาคม - ธันวาคม). เล่มเดิม. หน้า 65.

⁷เกื้อกูล ยืนยงอนันต์. (2519). การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า 30.

⁸แหล่งเดิม. หน้า 1.

วิถีทาง¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระชับการปกครองหัวเมืองให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น การปรับปรุงการทหารให้มีประสิทธิภาพ การปฏิรูปการคลัง การปฏิรูปการศาล และการรักษาความสงบภายในประเทศ จะเห็นได้ว่า งานเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยการติดต่อคมนาคมที่สะดวก รวดเร็ว และทั่วถึงกันด้วย นอกจากนี้ทางด้านเศรษฐกิจ ภายหลังการลงนามในสัญญาเบาริง เมื่อปี พ.ศ. 2398² ระหว่างประเทศสยามกับประเทศอังกฤษแล้ว การค้าขายกับต่างประเทศเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ความต้องการระบบคมนาคมที่มีประสิทธิภาพเพื่อนำสินค้าออกสู่ตลาดมีมากขึ้น³ เมืองนครราชสีมาเป็นเมืองหนึ่งที่มีรัฐตัดสินใจทำการสร้างทางรถไฟขึ้น โดยเหตุที่เมืองนครราชสีมาเป็นต้นทางเป็นตลาดตั้งรับซื้อและจำหน่ายสินค้าต่างๆไปตามตลาดย่อยทั่วทั้งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และบางส่วนยังส่งข้ามแม่น้ำโขงเข้าไปจำหน่ายในเขตแดนของฝรั่งเศส ดังนั้นเส้นทางการค้าที่สำคัญหลายเส้นทางจึงมุ่งมาที่เมืองนครราชสีมา⁴ อีกทั้งจะเห็นได้จากตอนหนึ่งของบทสนทนาระหว่างราชทูตสยามประจำอังกฤษ กับ นายโยเซฟ แซมเบอเลี่ยน รัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2429 ความว่า "การที่รัฐบาลคิดอยู่เดี๋ยวนี้... ก็คิดแต่ทางสั้นๆ เพียง 112 ไมล์ คือทางไปเมืองนครราชสีมา เพราะเมืองนั้นเป็นเมืองรวมสินค้าเมืองลาวฝ่ายตะวันออกกับทั้งตะวันออกเฉียงเหนือทั้งปวงมาคั่งอยู่ที่เมืองนั้นหมด ไม่มีทางลงมากองเทพฯ จึงคิดว่าถ้าทำทางนี้แล้วจะไม่ขาดทุน"⁵

การสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมาได้เริ่ม เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินขุดดินเป็นปฐมฤกษ์ เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2434⁶ แล้วเสร็จและได้เปิดเดินรถไฟครั้งแรก เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2443⁷ ระยะเวลาในการก่อสร้างรวม 10 ปี

ด้วยลักษณะทางกายภาพที่ทำให้เมืองชัยภูมิมีลักษณะเป็นเมืองปิด ทำให้ระบบเศรษฐกิจยังคงเป็นแบบเศรษฐกิจเพื่อยังชีพอยู่ ปัจจัยในการดำรงชีวิตอย่างเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มสามารถผลิตได้เองโดยไม่ต้องพึ่งพาจากแหล่งอื่น เช่นเดียวกับประชาชนในอีสานทั่วไป ที่ทำการเพาะปลูกเพื่อยังชีพ ร่วมกับการล่าสัตว์และเก็บของป่า ส่วนใหญ่นิยมปลูกข้าวเหนียวเพื่อการบริโภคและเพื่อแลกเปลี่ยนใน

¹ เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. (2519). เล่มเดิม. หน้า 2. (อ้างอิงจาก เดช บุญนาค. (2512). *ประมวลเหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อการศึกษาของไทย ระหว่างพ.ศ. 2367 ถึง พ.ศ. 2459*. หน้า 8.).

² แหล่งเดิม. หน้า 2. (อ้างอิงจาก เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. *พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 เล่ม 1*. หน้า 133.).

³ แหล่งเดิม. หน้า 2. (อ้างอิงจาก เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. *พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 เล่ม 1*. หน้า 133.).

⁴ ชุมพล แนวจำปา. (2539, กรกฎาคม - ธันวาคม). เล่มเดิม. หน้า 70.

⁵ เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. (2519). เล่มเดิม. หน้า 107. (อ้างอิงจาก กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ. *เอกสารหมวดรถไฟ* แฟ้ม 2 ส่วนวันที่ 1 เมมโมเร็นด้าราชทูตสยามสนทนากับ นายโยเซฟ แซมเบอเลี่ยน ลงวันที่ 8 มีนาคม ค.ศ. 1886).

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 114.

⁷ แหล่งเดิม. หน้า 116.

ท้องถิ่น มีการเก็บพืชผักจากป่า รวมทั้งเครื่องเทศ สมุนไพร ชัน ไม้พิน มีการล่าสัตว์เพื่อบริโภคและเป็นสินค้าสำหรับค้าขายในท้องถิ่น และการปลูกฝ้ายเพื่อทอเป็นผืนผ้า ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหม เพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่มกันทุกครัวเรือน¹ การขยายทางรถไฟไปสู่โคราชใน พ.ศ. 2443 ทำให้การขนส่งข้าวไปยังกรุงเทพฯ สะดวกยิ่งขึ้น สภาพเช่นนี้ได้กระตุ้นให้ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจัดสรรที่ดินปลูกข้าวเจ้าเพื่อส่งไปขาย นอกเหนือจากการปลูกข้าวเหนียวเพื่อบริโภคในครัวเรือน² เช่นเดียวกับประชาชนในจังหวัดชัยภูมิในช่วงเวลานั้น จากคำบอกเล่าของนายบุตรศรี จำชาติ อายุ 84 ปี ที่กล่าวว่า

สมัยก่อนเป็นเด็กไปนาได้เห็นข้าวเจ้าข้าวเหนียวอยู่ในนาอย่างละครึ่งแล้ว พ่อแม่ก็เล่าให้ฟังว่าทำอย่างนี้กันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า...ต้องออกไปช่วยกันทำนาทั้งบ้านจะได้เอาไปขายให้โรงสีแถวบัวใหญ่ (อำเภอบัวใหญ่จังหวัดนครราชสีมา)...ที่ปลูกหม่อนก็มีแคร์มัวร์ใกล้บ้าน ไม่ได้ปลูกกันมากมายเพราะไม่มีเวลาดูแล เราจนก็ต้องทอผ้ากันใส่เองทุกบ้านเป็นผ้าฝ้ายเยอะ ขายข้าวได้เงินเก็บเอาไว้ มีคนเงินเอามาของมาขาย คนขายควายเอามาขายบ้าง มีหลายอย่าง เสื้อผ้า สีย้อมของเงินก็มี แต่ไม่ได้ซื้อกันมาก เงินมีน้อย ต้องเก็บเอาไว้ใช้อย่างอื่นอีก...³

นางฝ้าย รักอาษา อายุ 82 ปี เล่าเรื่องราวในวัยเด็กให้ฟังว่า .”ยายเล่าให้ฟัง ตอนเป็นสาวอยากได้เสื้อผ้าที่เจ็กเอามาขาย นานๆเขาจะมาที่ แม่ก็ไม่ซื้อให้ บอกมันเปลืองเงิน ใส่ผ้าครามสีมอๆ อยู่อย่างนั้นจนแก่ป่านนี้ อย่างดีก็ได้ใส่ผ้าไหมของแม่”⁴

การสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมาเป็นส่วนเป็นอย่างยิ่งในการกระตุ้นให้ชาวบ้านปลูกข้าวเพื่อส่งขายให้กับโรงสีข้าวขณะนั้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของชาวจีนมักตั้งอยู่ใกล้กับทางรถไฟ⁵ แรงงานทั้งหมดมาจากคนในครอบครัว แม้ชาวบ้านจะได้เริ่มเข้าเกี่ยวข้องกับการผลิตเพื่อการค้า แต่การผลิตก็ยังอยู่แค่สินค้าบางชนิด เช่น ข้าว หรือวัวควาย ด้วยเมืองชัยภูมิในขณะนั้นไม่ได้ตั้งอยู่ในเส้นทางของรถไฟโดยตรงและทางเกวียนเข้าเมืองยังมีความยากลำบากอยู่มาก ชาวบ้านจึงต้องผลิตข้าวให้ได้มาก

¹มณีมัย ทองอยู่. (2546). การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน. หน้า 79 – 80.

²แหล่งเดิม. หน้า 81.

³บุตรศรี จำชาติ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองหญ้ารังกา ตำบลโพหนอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

⁴ฝ้าย รักอาษา. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 76 บ้านโนนสาทร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก)

⁵มณีมัย ทองอยู่. (2546). แหล่งเดิม. หน้า 85.

เพื่อให้คุ้มค่ากับการเดินทางนำไปขาย¹ การเข้ามาของสินค้าแปลกใหม่ทั้งเสื้อผ้าและสีย้อมของชาวจีนจากทางรถไฟนั้น ชาวบ้านไม่ได้มีการจับจ่ายซื้อสินค้ามากนัก เงินที่หามาได้ด้วยความยากลำบากอย่างยิ่งถูกใช้ไปด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างมาก ผู้คนมีความเต็มใจที่จะทำงานหนักเพื่อเลี้ยงชีพตนเองมากกว่าที่จะใช้ เงินที่หามาได้ด้วยความยากลำบากนั้นไปในการซื้อหาสินค้าที่อาจผลิตได้เองที่บ้าน² ทำให้การทอดผ้ายังคงมีอยู่และมีความสำคัญกับการดำรงชีวิต

สรุปได้ว่า ทางรถไฟสายนครราชสีมา มีผลต่อการทำให้ราษฎรในชัยภูมิเริ่มเข้าไปเกี่ยวข้องกับการผลิตข้าวเพื่อการขายมากขึ้น และทำให้มีชาวจีนนำสินค้าเข้ามาในเมืองชัยภูมิ และตามชนบทมากขึ้น ชาวบ้านได้รู้จักกับสีย้อมผ้าของชาวจีน แต่ยังไม่นิยมซื้อมาใช้ เนื่องจากชาวบ้านยังให้ความสำคัญกับการเก็บเงินเอาไว้มากกว่าการใช้จ่าย เพราะฉะนั้นวิถีการทอดผ้าของชาวชัยภูมิในยุคของการสร้างทางรถไฟ พ.ศ. 2443 จึงยังคงรูปแบบเดิม คือผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน ยังไม่มีการผลิตเพื่อขาย วัตถุดิบที่ใช้ในกระบวนการผลิตผ้ายังคงเป็นวัตถุดิบจากธรรมชาติเป็นหลัก ชาวบ้านได้รู้จักกับสีย้อมผ้าของชาวจีน ได้พบเห็นเสื้อผ้าสำเร็จรูปแต่ยังไม่ได้รับความนิยมเนื่องจากยังยากจนอยู่ เพียงแต่ให้ชาวบ้านได้เห็นสีสันและรูปแบบแปลกใหม่เท่านั้น

1.2.2 การตั้งสาขากองช่างไหมที่เมืองชัยภูมิและเมืองจัตูรศ พ.ศ. 2452

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญของการเพาะปลูกเป็นอันมากโดยเฉพาะการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม รัฐบาลได้ให้การบำรุงอุดหนุนเป็นอันดับแรก³ แม้ว่าในปี พ.ศ. 2442 - 2483 ไทยจะส่งเส้นไหมและผ้าไหมออกไปขายต่างประเทศมีมูลค่าถึง 8,693,384⁴ บาท แต่ในปี พ.ศ. 2445 - 2450 มีการนำเข้าไหมดิบ ผ้าแพรว เป็นมูลค่าถึง 15,079,304⁵ บาท ทำให้รัฐบาลในสมัยนั้นเห็นว่าจะจะเป็นผลเสียต่อประเทศชาติหากมีการนำเข้าในปริมาณที่สูงต่อไป จึงได้กำหนดนโยบายเพื่อส่งเสริมการผลิตไหมให้แก่ประชาชนตามวิธีการสมัยใหม่ยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ⁶ และได้ดำเนินการโดยการจ้างผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตไหมชาวญี่ปุ่น คือ มร.

¹บุตศรี จำชาติ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองรังกา ตำบลโพหนอง อำเภอมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²มณีมัย ทองอยู่. (2546). เล่มเดิม. หน้า 85.

³จารุพิชญ์ เรืองสุวรรณ. (2535). เล่มเดิม. หน้า 37.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 38. (อ้างอิงจาก กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม. (2504). อุตสาหกรรมไหมไทย. หน้า 23.)

⁵แหล่งเดิม. หน้า 39. (อ้างอิงจาก ขุนชำนาญโกศลศาสตร์. (ร.ศ. 129). เลี้ยงไหมทำไหม. หน้า 44.)

⁶แหล่งเดิม. หน้า 37.

กาเมตาโร โดยามะ¹ อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกำชับเกี่ยวกับ
จ้างชาวญี่ปุ่นครั้งนี้ว่า

การซึ่งจะทำต่อไปภายหน้ายังมีมาก คือ เมื่อเขาเห็นควรจะทำอย่างไร จะต้องคิดการให้
ตกลงตลอดอย่าต้องให้เป็นคอเรสปอนเดินกันยืดเยื้อจะได้ดี เราจ้างเขามาแล้วในครั้งนี้นับว่าเสียเงิน
อยู่เสมอ ถ้าไม่ได้ลงมือทำการทราบใด ไซ้แต่จะเสียเงินเดือนเปล่า ผู้ที่ได้เงินเดือนนั้นก็หมิ่นประมาท
ด้วย ขออย่าให้หลงไปว่าเขาจะยินดีได้เงินเดือนเปล่า ไม่ต้องทำงาน เช่น เสนาบดีหรือข้าราชการของเรา
ซึ่งมีความคิดอันต่ำช้า...การซึ่งจะคิดทำนี้ คงจำจะต้องลงทุน เมื่อได้ความควรจะต้องลงทุนประการใด อย่า
ให้สิ้นสะท้าน ต้องนึกว่าตามทุนคือ เงินเดือนซึ่งได้ออกไปแล้วนั้น จำจะต้องตั้งใจว่าจะทำการจริง ถ้าทำ
ขึ้นได้จะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง ไม่ใช่เป็นแต่ทดลองให้รู้ไว้...²

จากพระราชดำรัสจะเห็นได้ว่า ทรงมีความตั้งใจที่จะให้มีการทำงานด้านการผลิตใหม่
อย่างจริงจังและให้เป็นประโยชน์มากที่สุด ดังนั้น มร. กาเมตาโร โดยามะจึงได้เริ่มทดลองเลี้ยงไหม
ตามแบบอย่างญี่ปุ่นโดยได้เริ่มสอนและฝึกหัดนักเรียนในวิชาการเลี้ยงไหมและทำไหม พร้อมกับตั้ง
สถานทดลองการเลี้ยงไหมที่ตำบลศาลาแดง ในกรุงเทพฯเป็นแห่งแรก ต่อมาในปี พ.ศ. 2446 ได้มีการ
ยกฐานะขึ้นเป็นกรมช่างไหม โดยมีพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงษ์ (กรมหมื่นพิทยมหิ
นทรโรดม) ซึ่งสำเร็จวิชาการเพาะปลูกจากต่างประเทศเป็นอธิบดีคนแรก พ.ศ. 2447 กรมช่างไหมได้มี
การขยายงานออกไปยังมณฑลนครราชสีมา³ เรียกว่า “กองช่างไหมนครราชสีมา” งานของกองช่าง
ไหมนครราชสีมา กรมช่างไหมต้องการจะให้ป็นแหล่งสาธิตตามโครงการพัฒนาหม่อนและไหม
นักเรียนชายและหญิงที่เข้ามาฝึกอบรมเป็นเวลา 1 ปี จะเป็นกำลังสำคัญในการถ่ายทอดวิชาความรู้
แก่ชาวบ้านด้วยกันต่อไป⁴ และในปี พ.ศ. 2448 ปรากฏว่างานของกรมช่างไหมได้เจริญขึ้นตามลำดับ
และมิสเตอร์โยะโกะตะ ได้ทำการสำรวจและทำรายงานเสนอกรมช่างไหมว่า เมืองบุรีรัมย์นั้นตั้งอยู่
ใกล้เคียงกับเมืองที่ทำไหมในมณฑลอีสาน เหมาะแก่การที่จะขยายสาขาของช่างไหมออกไป จึงได้มี
การขยายสาขาไปที่บุรีรัมย์ เรียกว่า “กองช่างไหมบุรีรัมย์” โดยให้มีหน้าที่ทำการเช่นเดียวกับกองช่าง

¹กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2525). *วิวัฒนาการด้านการเกษตรกรุงรัตนโกสินทร์*. หน้า 43.

²สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เกษตรการ. 13/32. *พระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าทเวศวรวงษ์วิวัฒน์* ที่
40/1540 ลงวันที่ 13 มีนาคม ร.ศ. 120.

³จารุพิชญ์ เรื่องสุวรรณ. (2535). *เล่มเดิม*. หน้า 41 – 42.

⁴นิติ กลไกศล. (2541). *การพัฒนาอุตสาหกรรมไหมไทยในภาคอีสานรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว*. หน้า 48 – 49. (อ้างอิงจาก หนังสือพิมพ์กสิกร. (ฉบับพิเศษครบรอบ 60 ปี พ.ศ. 2530). หน้า 56.)

‘หมื่นนครราชสีมา’¹ อย่างไรก็ตาม กองช่างหมื่นนครราชสีมาและบุรีรัมย์ดำเนินงานเพื่อให้ชาวบ้านได้รับความรู้เรื่องไหมนี้ไม่ประสบความสำเร็จ และมีข้อขัดข้อง คือ ผู้สมัครเพื่อเข้าฝึกหัดโดยมากมักจะมาแต่บ้านไกลๆ และอีกอย่างหนึ่งผู้ที่สำเร็จการฝึกอบรมแล้วเมื่อกลับไปอยู่บ้านก็ไม่ได้ใช้ความรู้ที่ตนอบรมมาใช้ประโยชน์² ในปี พ.ศ. 2450 จึงได้มีแนวความคิดที่จะทำให้เกิดผลของการพัฒนาให้จงได้ กองช่างไหมได้วางนโยบายการเผยแพร่การทำไหมเสียใหม่ คือ ต้องตั้งโรงสาวไหมขึ้นทุกอำเภอที่มีการเลี้ยงไหม ทำไหม อยู่ก่อนแล้ว³ จึงได้มีการตั้งกองสาขาแยกที่รัตนบุรี (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดสุรินทร์), สุวรรณภูมิ (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดร้อยเอ็ด), พัทธภูมิพิสัย (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดมหาสารคาม), และพุทไธสง (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดบุรีรัมย์) และในปี พ.ศ. 2452 ได้ขยายสาขาออกอีก 4 กอง ที่ร้อยเอ็ด, ศรีสะเกษ, ชัยภูมิและจัตุรัส (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดชัยภูมิ)⁴

แม้ว่าการมาตั้งกองสาขาแยกที่เมืองชัยภูมิและจัตุรัสของกองช่างไหมจะทำให้มีราษฎรของชัยภูมิมาฝึกหัดสาวไหม 101 คน มีการแจกเครื่องสาวไหม 92 เครื่อง อัก 428 อัก โบก 19 โบก และได้แจกฟองพันธุไหมซึ่งเมืองนครราชสีมาส่งไปให้แก่ราษฎร 3240 แม่ ส่วนกองจัตุรัส มีราษฎรมาฝึกหัดสาวไหม 266 คน และแจกเครื่องสาวไหม 99 เครื่อง อัก 495 อัก โบก 28 โบก แจกฟองพันธุไหมซึ่งเมืองนครราชสีมาส่งไปให้แก่ราษฎร 2 คราว รวม 4138 แม่⁵ วิธีการทอดผ้าของชัยภูมิในช่วงเวลานี้ได้รับแรงกระตุ้นจากรัฐทำให้วิธีการทอดผ้าเปลี่ยนแปลงไปบ้างในช่วงเวลาสั้นๆ เปลี่ยนเฉพาะกลุ่มคนบางส่วนที่ได้เข้ารับการอบรมจากรัฐเท่านั้น เพราะเมื่อสิ้นการฝึกอบรมแล้วชาวบ้านก็กลับมาใช้วิธีการทอดผ้าในแบบเดิม ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากชาวบ้านที่เข้ามาฝึกหัดไม่ค่อยเต็มใจจะเรียนและเรียนไม่ตลอดส่วนมากมักถูกบังคับให้มาเรียนได้ความรู้เพียงสาวไหมเท่านั้นก็ลาออก ประกอบกับภาวะฝน

¹สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เกษตราธิการ. 13/2531. มิสเตอร์โยโกะตะ เรียนพระยาบรมบาทบุรุษ ที่ 62/377 ลงวันที่ 25 ธันวาคม ร.ศ. 128.

²นิติ กสิโกศล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 50. (อ้างอิงจาก หนังสือพิมพ์กสิกร. (ฉบับพิเศษครบรอบ 60 ปี พ.ศ. 2530). หน้า 57.)

³นิติ กสิโกศล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 51. (อ้างอิงจาก พระยาอาหารบริรักษ์. (2479). ประวัติของกรมหรือกองช่างไหม หนังสือพิมพ์กสิกร 10 หน้า 9.)

⁴แหล่งเดิม. หน้า 64. (อ้างอิงจาก พระโกศลพูนทวี. (2444). รายงานประจำปีกระทรวงเกษตรธิการ ตั้งแต่เดือนกันยายน ร.ศ. 118 – เดือนมีนาคม ร.ศ. 130. หน้า 254.)

⁵นิติ กสิโกศล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 80. (อ้างอิงจาก พระโกศลพูนทวี. (2444). รายงานประจำปีกระทรวงเกษตรธิการ ตั้งแต่เดือนกันยายน ร.ศ. 118 – เดือนมีนาคม ร.ศ. 130. หน้า 370 - 371.)

แล้งในช่วง พ.ศ. 2453 – 2454 การปลูกหม่อนไม่ได้ผล มีโรคระบาดตัวไหมตายเป็นจำนวนมาก¹ และ อาจจะเป็นนิสัยของราษฎรชาวอีสานในสมัยนั้น ที่ไม่ค่อยยอมรับสิ่งใหม่ๆ ดังที่มีสเตอร์โยะโกะตะ กล่าวไว้ว่า

ในชั้นแรกข้าพเจ้าได้คิดว่าถ้าได้เปลี่ยนวิธีสาวไหมและการทอผ้าอย่างเก่ามาเป็นอย่างใหม่ แล้ว ราษฎรจะมีความพอใจนิยมทำตาม แต่ครั้งเมื่อได้ลงมือสั่งสอนเข้าจริง ผู้ที่ทำตามคำสั่งสอนนั้นมีน้อยที่ไม่ทำตามมีมาก เพราะเหตุว่าเป็นนิสัยของราษฎรในมณฑลนครราชสีมา(เมืองชัยภูมิขณะนั้น ขึ้นอยู่กับมณฑลนครราชสีมา)และอีสานซึ่งโดยมากเป็นคนมักน้อย ชอบถือสันโดษ ไม่อยากเกี่ยวข้องกับใคร และเกียจคร้านในการทำกิน เมื่อหาเงินมาได้คราวหนึ่งก็นอนกินไปเสียหลายวัน จนกว่าเงินหมดจึงจะไปเที่ยวรับจ้างและแสวงหาใหม่ การยากๆเช่น การทำไหม ทอผ้า ไม่ใคร่มีใครทำเพราะมีทางทำกินอื่นๆซึ่งง่ายกว่า เช่น รับจ้างตัดไม้ และทำงานกุลีวันหนึ่งก็ได้ 50 สตางค์...²

ด้านขุนสรรค์โกสียพัตร ผู้อำนวยการกองช่างไหมนครราชสีมาได้กล่าวในรายงานเกี่ยวกับความล้มเหลวของงานอบรมราษฎรในมณฑลนครราชสีมาและกองสาขาแยกทั้ง 8 สาขา ด้วยว่า

การแนะนำและสั่งสอนให้ใช้วิธีอย่างใหม่ ราษฎรก็ไม่ใคร่จะเชื่อฟัง โดยความโง่เขลาไม่กล้าจะเปลี่ยนแปลงวิธีการที่บิดามารดาได้ทำกันมา ถ้าแม้จะผิดเพี้ยนไปก็มีความกลัวผีจะทำร้าย และให้โทษต่างๆ เพราะฉะนั้นการเลี้ยงไหมของชาวเราจึงได้ผลน้อยและล่าช้าอยู่ดังนี้³ ...หรือแม้แต่ นักเรียนที่เข้ามาฝึกหัดทอผ้าก็ทำตัวเป็นลูกจ้างมากกว่าจะเป็นนักเรียน เพราะเพียงแต่ตั้งใจทำงานไปเพื่อรับค่าเบี้ยเลี้ยงเท่านั้น มิได้ตั้งใจฝึกหัดเพื่อนำความรู้ไปประกอบอาชีพ...⁴

นอกจากเหตุผลที่เกี่ยวกับตัวราษฎรเองแล้ว การทำงานของกองสาขาแยกในชัยภูมิ จัตุรัส และ กองสาขาแยกอื่นๆรวมถึงในนครราชสีมาและบุรีรัมย์ไม่ประสบความสำเร็จน่าจะเป็นจากนโยบายการสนับสนุนของรัฐเอง เช่น การที่กรมช่างไหมขยายสาขาออกไปหลายเมืองในขณะที่ยังขาดผู้ดูแลที่มีประสิทธิภาพ กองสาขาแยกตามเมืองต่างๆอยู่ในความดูแลของนักเรียนที่เพิ่งจบใหม่ที่ขาดประสบการณ์

¹สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เกษตรธิการ. 13/667. ขุนสรรค์โกสียพัตร ส่งรายงานการเพาะปลูกของมณฑลอิสาน ลงวันที่ 19 มีนาคม ร.ศ. 130.

²สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เกษตรธิการ. 13/667. มีสเตอร์โยะโกะตะ ยื่นรายงานความเห็นเรื่องขยายการของกองช่างไหม ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 130.

³สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เกษตรธิการ. 13/667. มีสเตอร์โยะโกะตะ ยื่นรายงานความเห็นเรื่องขยายการของกองช่างไหม ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 130.

⁴สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เกษตรธิการ. 13/546. รายงานประจำปีกรมช่างไหม ร.ศ. 129.

การณ้ทำให้การอุดหนุนราษฎรไม่ก้าวหน้า¹ การที่กองช่างใหม่ประกาศให้ใหม่ที่ราษฎรสาวได้ต้อง ขยายให้แก่กองช่างใหม่เท่านั้น ทำให้ราษฎรมีความคิดว่าที่กองช่างใหม่เข้ามาตั้งฝึกหัดสั่งสอนนั้นก็ ด้วยต้องการให้ราษฎรทำใหม่ให้แก่กองช่างใหม่เท่านั้น² การดำเนินงานของรัฐไม่ต่อเนื่องมีความ ตั้งใจจริงในระยะเริ่มแรกเท่านั้นและเริ่มลดลงเรื่อยๆและเลิกไปในที่สุด³ และด้วยระบบเศรษฐกิจของ อีสานในขณะนั้นยังเป็นการผลิตเพื่อยังชีพราษฎรยังไม่สนใจที่จะทำเพื่อการค้า⁴ ด้วยเหตุผลที่กล่าว มาทั้งหมดนั้นทำให้วิถีการทอดผ้าของชาวชัยภูมิคงดำรงรูปแบบเดิมตามอย่างบรรพบุรุษเป็นการผลิต เพื่อใช้ในครัวเรือน แม้จะมีการเข้ามาส่งเสริมของรัฐแต่ก็เป็นช่วงเวลาสั้นๆ และอยู่แค่เพียงเมืองชัยภูมิ และเมืองจัตุรัสเท่านั้น ส่วนพื้นที่อื่นๆของชัยภูมิไม่ได้มีโอกาสเข้ารับการอบรมและรับความรู้ใหม่ๆ ดังนั้นส่งเสริมจากภาครัฐในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ จึงมีผลให้วิถีการทอดผ้าของชัยภูมิมีการเปลี่ยนแปลง ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทำให้ราษฎรบางส่วนของชัยภูมิ (ซึ่งถือเป็นส่วนน้อย) ได้รับวิทยาการในการทอ ผ้าแบบใหม่มา แต่ก็ไม่ได้ถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวันเพราะการสนับสนุนของรัฐไม่เป็นผลสำเร็จ อีกทั้งเกิดการสูญเปล่าไปอย่างน่าเสียดายทั้งด้านงบประมาณและเวลา เป็นผลมาจากการที่รัฐไม่ได้มี การประสานงานอย่างต่อเนื่อง รวมถึงราษฎรไม่มีทัศนคติที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนแปลงเพื่อรับ เทคโนโลยีใหม่ๆ อาจเป็นเพราะราษฎรในช่วงเวลานี้ยังไม่เคยผ่านระบบการศึกษาซึ่งจะมีส่วนช่วยใน การปรับเปลี่ยนทัศนคติได้ดีกว่า ในที่สุดราษฎรจึงกลับมาทอผ้าตามวิถีดั้งเดิม

1.2.3 สถานการณ์ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2480 - 2488

รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นรัฐบาลในช่วงเวลาของการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2485 จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เข้ามาทำหน้าที่ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2481 นโยบายสำคัญของรัฐบาล คือการนำประเทศเข้าสู่ความเป็นอารยะหรือนโยบายสร้างชาติ โดยรัฐบาลมีเป้าหมายสำคัญคือการยกฐานะของไทยให้เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมอารยประเทศ รัฐบาลได้วางแผนนโยบายที่สำคัญสามประการ คือ การสร้างความสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจ การสร้างความเป็นปึกแผ่นของชาติ และการสร้างวัฒนธรรมอันดีงาม นโยบายสร้างชาติดังกล่าวนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของคนไทย⁵

¹นิติ กลไกศล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 84. (อ้างอิงจาก ศุกร รัตนพงศ์. (2529). การว่าจ้างชาวต่างประเทศใน กระทรวงเกษตรธิการ ระหว่าง พ.ศ. 2435 – 2475. หน้า 185.).

²สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เกษตรธิการ. 13/351. มิสเตอร์โยะโกะตะ เรียนท่านพระยาบรมมหาพิไชย อธิบดีกรมทะเบียนที่ดิน แทนอธิบดีกรมเพาะปลูก ที่ 62/37 ลงวันที่ 25 ธันวาคม ร.ศ. 128.

³นิติ กลไกศล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 86. (อ้างอิงจาก ศุกร รัตนพงศ์. (2529). การว่าจ้างชาวต่างประเทศใน กระทรวงเกษตรธิการ ระหว่าง พ.ศ. 2435 – 2475. หน้า 190.).

⁴แหล่งเดิม. หน้า 88.

⁵สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). เล่มเดิม. หน้า 95.

เนื่องจากรัฐบาลให้ความสำคัญกับนโยบายสร้างชาติทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก รัฐบาลสมัยสร้างชาติเห็นว่า การนุ่งโจงกระเบนเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมและน่าอับอายสำหรับประเทศไทย ทั้งนี้เพราะการนุ่งโจงกระเบนนั้นนิยมกันในประเทศที่ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น รัฐเน้นให้บุรุษนุ่งกางเกงขายาวสตรีสวมกระโปรงหรือผ้าถุง ตลอดจนสวมหมวกทั้งบุรุษและสตรี¹ บรรดาข้าราชการต้องเป็นแบบอย่างในการแต่งกายให้แก่ราษฎรไม่เพียงแต่ข้าราชการในเมืองหลวงเท่านั้น ข้าราชการในต่างจังหวัดก็ได้รับการเรียกร้องให้ทำตนเป็นแบบอย่างแก่ราษฎรด้วย² ดังความในสาส์นของนายกรัฐมนตรีถึงกรรมการจังหวัดทุกจังหวัดว่า "บรรดาครอบครัวของข้าราชการทั้งปวง ให้พึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวงราชการ และต้องปฏิบัติให้ต้องตามนโยบายของรัฐบาลทุกประการ เช่น การสวมหมวก เป็นต้น บรรดาครอบครัวของข้าราชการทุกคนพึงปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด ถ้าไม่ปฏิบัติตาม ให้ถือเป็นความบกพร่องและนับเป็นความผิดถึงตัวข้าราชการผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว"³ นายแถว ชันธิตี อายุ 90 ปี อดีตข้าราชการครูโรงเรียนชัยภูมิภักดีชุมพล เล่าเรื่องราวชีวิตสมัยสร้างชาติให้ฟังว่า "ก่อนสงครามโลกอำเภอบางคับให้ใส่หมวก ไปสอนหนังสือต้องใส่ไปด้วยไปตลาดก็ใส่ไป ตาชอบใส่อยู่นะ แต่แม่ของตาไม่ชอบมากเขาให้แกเล็กใส่ผ้ากระโจมอกแกไม่ยอมจนไม่ยอมออกไปไหนเลย เราเป็นลาวดีหน่อยใส่ผ้าขึ้นอยู่แล้วไม่ต้องเปลี่ยนมากไม่เหมือนไทยใครราชที่นุ่งโจงกระเบน"⁴ ในระยะเวลาที่ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น รัฐบาลยิ่งเข้มงวดให้สามัญชนแต่งกายให้ถูกต้องตามวัฒนธรรม โดยให้มาตรการบังคับที่ทำให้สามัญชนต้องทำตาม เช่น การออกพระราชบัญญัติวัฒนธรรม กำหนดโทษปรับแก่ผู้ที่แต่งกายไม่ถูกต้องตามระเบียบ นายกรัฐมนตรีจึงได้มีบัญชาให้กระทรวงมหาดไทยพยายามกวดขันเรื่องนี้ ดังความตอนหนึ่งว่า⁵ "อย่าให้ออกมาปรากฏกายในที่ชุมชน หรือสาธารณสถานอีกได้ หากผู้ใดขัดขึ้นก็ให้ตำรวจจับและให้ดำเนินการลงโทษตามพระราชบัญญัติและขอให้ตั้งหน้ากวดขันเสมอไป ไม่ใช่ทำบ้างหยุดบ้างดังที่เป็นมาแล้ว"⁶

อย่างไรก็ตาม วิธีการทอผ้าของชาวชัยภูมิยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงราชภูมียังคงทอผ้าไว้เพื่อใช้กันเองภายในครอบครัว การทอผ้าขึ้นไว้ใช้นุ่งของผู้หญิงยังคงเป็นสิ่งจำเป็นเพราะใส่ได้เช่นเดียวกับกระโปรงอย่างที่รัฐกำหนด นายแถว ยังเล่าต่ออีกว่า "แม้กับเมียก็ทอผ้าอยู่เอาไว้ใช้กันเองไม่ได้ขาย

¹ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). เล่มเดิม.. หน้า 98 - 99.

² แหล่งเดิม. หน้า 111.

³ แหล่งเดิม. หน้า 95. (อ้างอิงจาก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศึกษาธิการ. 0701.3/32.).

⁴ แถว ชันธิตี. (2550, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 179 / 1 ถนนบรรณาคาร อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

⁵ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). เล่มเดิม. หน้า 114 - 115.

⁶ แหล่งเดิม. หน้า 115. (อ้างอิงจาก ดอกไม้สด. (2516). นี้นะโลก. หน้า 496.).

ใคร ทอไหมทอฝ้ายแล้วแต่ มีในตลาดเขาขายเสื้อผ้าเยอะอยู่แต่ไม่ค่อยได้ซื้อ เป็นครูเงินเดือนน้อย เสียขาย"¹ เช่นเดียวกับ นางฝ้าย รักอาชา เล่าเรื่องราวการทอผ้าในยุคนี้ว่า .“ปลูกหม่อนปลูกฝ้ายเอง ทำเองหมดทุกอย่าง ยายมีเสื้อที่ซื้อมาจากตลาดอยู่ชุดเดียวนอกนั้นก็ใส่ผ้าที่ทอเองตัดเอง ที่บ้านมีหมวกของพ่อใบเดียว ไม่ได้ออกไปไหนก็เลยไม่ได้มีใส่อย่างเขา”²

นอกจากการส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงเรื่องการแต่งกายของคนไทยแล้ว รัฐบาลในช่วงเวลาสงครามโลกขณะนั้น ได้ส่งเสริมและชักชวนให้ราษฎรแต่งกายด้วยผ้าที่ผลิตในประเทศไทย เนื่องจากเกิดภาวะขาดแคลนสินค้าอุปโภคบริโภค³ ในภาวะสงครามนั้นรัฐได้พยายามส่งเสริมหัตถกรรมทอผ้าให้กว้างขวางขึ้น โดยเฉพาะผ้าฝ้ายมากกว่าผ้าไหม ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะการทอผ้าไหมมีต้นทุนแพงกว่าและต้องใช้เวลาในการทอ จึงไม่เหมาะกับสถานการณ์ที่เครื่องนุ่งห่มมีราคาแพงอย่างมาก⁴ มีการส่งเสริมการทอผ้าด้วยกี่กระตุก ซึ่งจะทำให้ทอผ้าได้รวดเร็วมากกว่าหูกพื้นเมืองประมาณถึงสามเท่า รัฐบาลยังได้มอบหมายให้คณะกรรมการจังหวัดพยายามชักชวนราษฎรทอผ้าไว้ใช้เองและขายเป็นสินค้า⁵ ในช่วงเวลานี้เองที่วิถีการทอผ้าของชาวชัยภูมิมีการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์สงคราม นางดวงมณี อายุ 78 ปี เล่าให้ฟังว่า

ช่วงสงครามไม่ได้หลับได้นอนกัน นุ่งทอผ้ากันจนเช้า เปลี่ยนกันกับแม่กับพี่สาว คนในตลาดเขามาซื้อเอาไปขายอีกที่ ทอแต่ผ้าฝ้ายไหมไม่ได้ทอกันเลย เก็บเอาไว้ใช้เองนิดหน่อย นอกนั้นขายหมด ได้วาระ 5 บาท อยากได้เงิน ค่ะนี้ได้ทอกันทุกบ้านเลย มีหูกกันทุกบ้าน บางวันไม่ไปนาเลย อยากทอได้เยอะๆ...ทอกันแบบธรรมดา ใช้หูกเวลานี้แหละ ก็แบบเขาใช้กันไม่ค่อยเป็น มันไม่ถนัด ย้อมสีธรรมชาติ บางทีไม่ได้ย้อมเลยเขาก็ซื้อ...ฝ้ายมีที่ปลูกไว้เอง ถ้าไม่พอต้องไปซื้อมาจากภูเขียวก็มี คอนสวรรค์ก็มี เขาเอามาให้เราทอก็มีนะ ได้ค่าจ้างทอก็เอา...เก็บเงินไว้ได้ตั้งเยอะ...⁶

นางฝ้าย ก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า .“ คนจีนเขามาขอซื้อผ้าบ้านยายนะ แต่เข่าบ้านเราอยู่ใกล้ตลาดขายแพง วาระ 8 บาท เขาไปซื้อบ้านผือ บ้านค่าย บ้านหนองกาถูกกว่า เลยไม่ค่อยได้

¹ แก้ว ชันธิ. (2550, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 179 / 1 ถนนบรรณาคาร อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

² ฝ้าย รักอาชา. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 76 บ้านโนนสาทร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). เล่มเดิม. หน้า 121.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 127.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 123.

⁶ ดวงมณี วงศ์โพหนอง. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 45/4 บ้านหนองหญ้าร้าง ตำบลโพหนอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ชาย ทอไว้ใช้เองเยอะ แม่ของยายเคยเอาไปแลกน้ำตาลกับยาหอมนะ ตอนนั้นมันแพงมาก ผ้าไหมเก็บไว้ก็มีแต่เขาไม่ซื้อหรือว่าเขาว่าคนไม่นิยมแพงกว่าด้วย"¹ วิธีการทอผ้าของชาวชัยภูมิในช่วงเวลาสงครามโลกนี้เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยคือ ความต้องการ ความขาดแคลนของตลาด ทำให้ราษฎรที่มีความชำนาญในการทอผ้าอยู่แล้วมีหนทางในการหารายได้โดยการขายผ้า วิธีชีวิตประจำวันก็มีการเปลี่ยนแปลง เช่น มีการทอผ้าในเวลากลางคืน ผู้หญิงไม่ไปทำนา เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันกระบวนการในการทอผ้าของชาวบ้านก็ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปยังคงเป็นการทอตามแบบดั้งเดิม ใช้วัสดุธรรมชาติเป็นหลักเน้นให้ได้ปริมาณมากขึ้น แม้จะมีการส่งเสริมเรื่องก็กระตุ้นแต่ชาวบ้านในชัยภูมิโดยทั่วไปยังคงใช้ทุกแบบเดิม อาจเป็นเพราะรัฐได้ให้การสนับสนุนไม่ทั่วถึงมีเพียงจังหวัดอุดรธานี จังหวัดสกลนคร จังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดนครราชสีมาเท่านั้น ที่ได้รับการอบรมจากรัฐ²

สรุปได้ว่า ปัจจัยภายในทั้ง 4 ประการ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวัน การผลิตเพื่อนำไปใช้ในประเพณี พิธีกรรม และการผลิตเพื่อเป็นเครื่องแสดงสถานภาพและบทบาทของผู้หญิง มีผลทำให้วิธีการทอผ้ายังคงดำรงอยู่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง แม้จะมีปัจจัยภายนอก คือ การสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมา การตั้งสาขาของกองช่างใหม่ หรือสภาวะการณ์ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เข้ามากระทบ แต่กลับไม่ได้ทำให้วิธีการทอผ้ามีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อาจเป็นได้ว่าจังหวัดชัยภูมิในขณะนั้นเป็นเมืองที่ยังห่างไกลและมีความยากลำบากในการเดินทางอยู่มาก อีกทั้งชาวบ้านยังคงยึดถือวิธีการแบบดั้งเดิมที่ได้รับการสั่งสอนมาจากบรรพบุรุษว่าเป็นสิ่งที่ดีที่เหมาะสมแล้ว จึงไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงวิธีการทอผ้าไปเพื่อจุดประสงค์อื่น และอาจเป็นเหตุจากผู้เข้ามาส่งเสริมเป็นชาวต่างชาติ ชาวบ้านจึงไม่คุ้นเคยและไม่เปิดใจรับวิชาการจากชาวต่างถิ่น วิธีการทอผ้าในช่วงเวลานี้มีปัจจัยที่เป็นตัวสนับสนุนให้การทอผ้ายังคงอยู่ในรูปแบบที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ

¹ฝ่าย รักษาฯ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 76 บ้านโนนสาทร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). เล่มเดิม. หน้า 127.

2. กระบวนการผลิตผ้าของชาวชัยภูมิ

ในภาคอีสานเส้นใยที่ใช้เป็นหลักในการผลิตจะมีฝ้ายและไหม อีสานเหนือจะเชี่ยวชาญเรื่องการใช้เส้นฝ้าย เป็นฝ้ายเส้นมือเส้นเล็กหรือเส้นใหญ่ตามความต้องการใช้งาน อีสานกลางลงมาถึงอีสานใต้จะเชี่ยวชาญการใช้เส้นไหม และบางครั้งใช้ร่วมกันทั้งฝ้ายและไหม¹ จังหวัดชัยภูมิอยู่ในเขตอีสานกลางมีความเชี่ยวชาญในการใช้ไหมและฝ้ายในการทอผ้า โดยมีกระบวนการผลิตสรุปได้ดังนี้

2.1 การผลิตผ้าไหม

แม้ว่าจังหวัดชัยภูมิจะตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีสภาพอากาศค่อนข้างแห้งแล้งก็ตาม แต่ก็สามารถปลูกหม่อนได้เป็นอย่างดี ส่วนมากจะปลูกบนเนื้อที่ขนาดเล็ก โดยปลูกแทรกกับพืชผักสวนครัวอื่นๆ หรือปลูกริมรั้วหลังบ้านเป็นแนวยาว จะเริ่มปลูกกันช่วงต้นฤดูฝน เมื่อโตเต็มที่แล้วก็ปล่อยให้ตามธรรมชาติไม่ได้ดูแลมาก คุณตาแถว ชันธุติ เล่าว่า "ต้นหม่อนไม่ได้ดูแลมากหรือกล่มัยก่อน ปล่อยให้มันโตเอง ตอนตาเป็นเด็กเห็นหม่อนต้นใหญ่เท่ามะยมเลย ใบใหญ่กว่าฝ่ามือตั้งเยอะ. สำหรับพันธุ์หม่อนที่ชาวชัยภูมิปลูกนั้นน่าจะเป็นพันธุ์พื้นเมืองเช่นเดียวกับที่มีปลูกทั่วไปในภาคอีสาน ตามรายงานการสำรวจไหมในภาคอีสานของ มร. กาเมตาโร โดยามะ² เพราะมีลักษณะใบใหญ่เกือบเท่าฝ่ามือ ใบหนา และเป็นสีเขียวแก่ เรียกกันว่า หม่อนน้อย อีกชนิดหนึ่ง เรียก หม่อนแก้ว มีใบบางและเล็กกว่า³ การเลี้ยงไหมโดยทั่วไปจะทำได้ง่ายๆ โดยเอาผีเสื้อในกระดัง เรียกว่า ดั่งม่อน จับตัวผู้ตัวเมียมาครอบกันแล้วทิ้งไว้ในกระดัง ในไม่ช้าตัวเมียจะไข่ (รายละเอียดในภาคผนวก) ประมาณ 200 ตัว ตัวหนอนออกจากไข่แล้วให้ใช้ผ้าคลุมและให้ใบหม่อนในกระดังนั้นต่อไป เมื่อตัวไหมโตเต็มที่ก็จะเอาไปใส่ในกระดังพิเศษที่จะได้ทำรัง มีไม้สานกันเป็นวง เรียกว่า จ่อ เมื่อตัวไหมปั่นรังเสร็จ ปล่อยให้ตัวด้วงเป็นผีเสื้อแล้วก็ดึงออกมา⁴

ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะสาวไหมด้วยมือและมักสาวโดยเอาไหมใหญ่กับไหมยอดปนกัน จึงทำให้ได้เส้นไหมที่มีขนาดใหญ่บ้างเล็กบ้างไม่สม่ำเสมอและบางครั้งเส้นไหมจะขาด ดังนั้นจึงได้เส้นไหมที่มีคุณภาพต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับต่างประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส และอิตาลี เป็นต้นที่สาวไหมโดยแยกไหมใหญ่และไหมยอดออกจากกันทำให้ได้เส้นไหมคุณภาพดีและเส้น

¹ ประไพ ทองเชิญ. (2548). *นี้คือผ้าทอพื้นบ้าน โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการการกำหนดมาตรฐานผ้าทอพื้นบ้านเพื่อสิ่งแวดล้อม*. หน้า 76.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เกษตรกร. 13/32 .รายงาน มร. โดยามะถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ 9 เมษายน ร.ศ. 120.

³ แถว ชันธุติ. (2550, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ บ้านเลขที่ 179/1 ถนนบรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

⁴ นิติ กลีโกศล. (2541). *เล่มเดิม*. หน้า 29 - 30.

สม่าเสมอ เครื่องมือในการสาวไหมที่ใช้กันอยู่ในภาคนี้ เป็นเครื่องมือที่ทำขึ้นเองอย่างง่ายและใช้กันมาแต่บรรพบุรุษ ประกอบด้วยเครื่องมือต่างๆ ดังนี้

หมากโค้ง คือ ไม้โค้งสำหรับจับปากหม้อเมื่อเวลาสาวไหมขึ้นมาจากปากหม้อ

ไม้หีด คือ ไม้สำหรับรัดเส้นไหม

หมากแคว้ง คือ ชิ้นสำหรับวางตะแกรงเลี้ยงตัวไหม อาจจะเป็นชิ้นดั่งหรือเขวนก็ได้

หม้อสำหรับต้มรังไหม

ไม้กึ่งพัดหรือไม้เปียสำหรับเช็ดไหม

เมื่อได้ไหมดิบแล้วจะต้องฟอกไหมด้วยน้ำค้างที่ได้จากเถาของวงตาลหรือเครือกล้วยแห้ง กานกล้วย ไม้ซี้เหล็ก เปลือกต้นจ๊ว ใบเพกา อย่างใดอย่างหนึ่งมาตากให้แห้งและต้มไฟจนมอดเป็นขี้เถ้า น้ำเถ้าไปแช่น้ำ แล้วรินน้ำออกเป็นน้ำค้างแช่ไหม เมื่อไหมเป็นกลุ่มดีแล้วก็เอามาใส่หม้อต้ม หลังจากนั้นก็เอาไหมแช่ล้างน้ำเย็นให้สะอาด สลัดให้แห้งแล้วนำไปผึ่งแดด การฟอกจะทำให้ไหมมีสีขาวขึ้นและยังช่วยในการละลายขี้ไหมที่เป็นปมเป็นปมตามเส้นไหมให้หมดไปด้วย การย้อมไหมจะใช้สีที่มาจากธรรมชาติ ดังนั้น สีเส้นที่ได้จึงไม่ฉูดฉาด เช่น สีเหลืองได้มาจากต้นแข สีแดงได้จากครั่ง สีครามได้จากคราม สีดำได้จากผลมะเกลือ สีเขียวได้จากครามผสมเข เป็นต้น

2.2 การผลิตผ้าฝ้าย

ชาวอีสานโดยทั่วไปรวมทั้งชาวจังหวัดชัยภูมิจะทอผ้าฝ้ายไว้เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนใหญ่เป็นผ้าพื้นสำหรับใส่ไปทำไร่ทำนาและอยู่บ้าน ใช้ในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะปลูกฝ้ายตามหัวไร่ปลายนา พันธุ์ฝ้ายที่ปลูกกันมากเป็นฝ้ายพื้นเมืองเล็กและใหญ่ ฝ้ายชนิดนี้มีใบหยาบ กระด้างและสั้นมากโดยทั่วไปปลูกไว้ใช้ในครัวเรือน¹ ประมาณ 1-2 งาน เริ่มปลูกกันเดือนพฤษภาคม ถ้าฝนตกตามฤดูกาลเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม จะเริ่มเก็บฝ้าย² จะใช้เวลาว่างจากการทำนา มาทำการอ้อม ดีด เส้นฝ้ายและย้อมสีตามลำดับ (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก)

¹อุทิศ นาคสวัสดิ์; ถมรัตน์ สัตว์รานนท์; และ ไพฑูรย์ วัฒนสุข. (2507). รายงานการวิจัย เรื่อง ภาวะการผลิตและการตลาดฝ้ายและสินค้าที่เกี่ยวข้องกับฝ้ายในประเทศไทย พ.ศ. 2507. หน้า 38.

²ฝ้าย รักอาษา. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 76 บ้านโนนสาทร ตำบลโนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

2.3 การย้อมสี

การย้อมสีผ้าของชาวบ้านในช่วงเวลานี้อาศัยวัสดุการให้สีของธรรมชาติ ส่วนใหญ่จะได้จากพรรณไม้มีนาชนิดและสัตว์ชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่า แมลงครั้ง*¹ (โปรดดูภาพประกอบในภาคผนวก) การใช้ส่วนต่างๆของพันธุ์ไม้นั้นใช้ได้ตั้งแต่ส่วนของเปลือก แก่น ใบ ผล และลงไปถึงราก ซึ่งอาจให้สีแตกต่างกันแม้จะมาจากต้นเดียวกัน บางครั้งหากเก็บต่างเวลา เดือน หรือฤดูกาล อาจให้สีที่แตกต่างกันออกไป สีธรรมชาติที่ใช้กันอยู่ในจังหวัดชัยภูมิ ก่อนปี พ.ศ. 2500 ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการสอบถามจากผู้เฒ่าผู้แก่ สามารถสรุปได้ดังนี้

ตาราง 1 สีย้อมผ้าจากธรรมชาติในจังหวัดชัยภูมิ ก่อนปี พ.ศ. 2500

สี	วัตถุดิบที่ใช้สกัดสี	ส่วนที่ใช้สกัด	ชนิด	วิธีสกัด
สีแดง	ครั้ง	ตัว	แมลง	นวดครั้งกับน้ำร้อนจากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง
สีเหลือง	เข	แก่น	ไม้เถา	นำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง
สีน้ำเงิน	คราม	ใบและกิ่ง	ไม้เนื้ออ่อน กิ่งเลื้อย	ใช้ใบและกิ่งมาทุบและหมักในน้ำประมาณ 5-7 วัน
สีดำ	มะเกลือ	ผล	ไม้ป่ายืนต้น	นำผลมาทุบและหมักในน้ำประมาณ 5-7 วัน
สีเขียว	ครามผสม เข	ใบและกิ่ง ผสมแก่น	ไม้เนื้ออ่อน กิ่งเลื้อยและ ไม้เถา	ใบและกิ่งครามมาทุบและหมักในน้ำประมาณ 5-7 วัน ส่วนเขนำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง จากนั้นนำน้ำสีที่ได้มาต้มรวมกัน

*แมลงครั้ง เป็นแมลงอยู่ในจำพวกเพลี้ย ดำรงชีวิตโดยการจับเกาะบนต้นไม้ อาศัยดูดกินน้ำเลี้ยงของต้นไม้ม จะระบายยางเหนียวสีแดงซึมออกมาจากร่างกาย เพื่อเป็นเกราะหุ้มตัวป้องกันอันตรายจากศัตรู ยางนี้เมื่อถูกอากาศจะแข็งตัว ซึ่งเรียกว่า ครั้ง นำมาใช้ทำสีย้อมผ้า

¹อาทร ตันทอชโหม. (2506). การเพราะเลี้ยงครั้ง. หน้า 14.

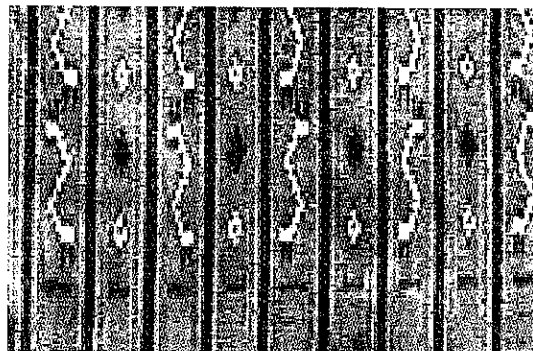
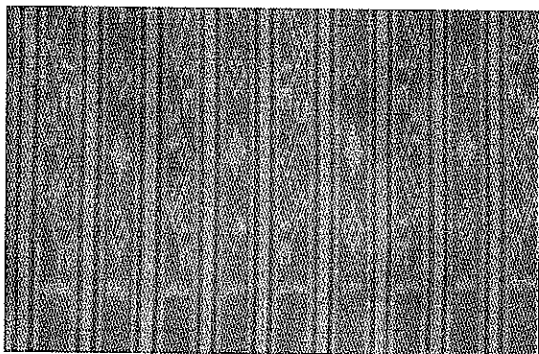
การย้อมสีธรรมชาติในอดีตนั้นมีสีไม่มากนัก พี่บางชนิดอาจให้สีโดยตรง บางชนิดไม่ได้ให้สี แต่สามารถนำมาเป็นส่วนประกอบ นำมาผสมผสานทำให้เกิดสีที่แตกต่างออกไปได้อีกด้วย การนำพรรณไม้มานำมาทำสีย้อมผ้าเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ชาวบ้านได้จากการสังเกต เรียนรู้ ลองผิดลองถูกมาอย่างยาวนาน

2.3 การทอผ้า

การทอผ้าโดยทั่วไปชาวอีสานจะใช้เครื่องทอผ้าด้วยมือที่เรียกว่า กี่ ภาษาอีสานเรียกว่า หูก (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก) วิธีการทอทั้งผ้าฝ้ายผ้าไหม (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก) การทอโดยทั่วไปคล้ายๆกัน คือ ใช้หลักการของการขัดกันของเส้นไหมหรือเส้นฝ้าย ที่เรียกว่า เส้นยืนและเส้นพุ่ง คล้ายกับการสานลายขัดกันเอง ยังมีเทคนิคอื่นๆ เช่น การขีด การมัดหมี่ ที่ให้ผ้าออกมามีลวดลายที่สวยงามตามจินตนาการของผู้ทอ

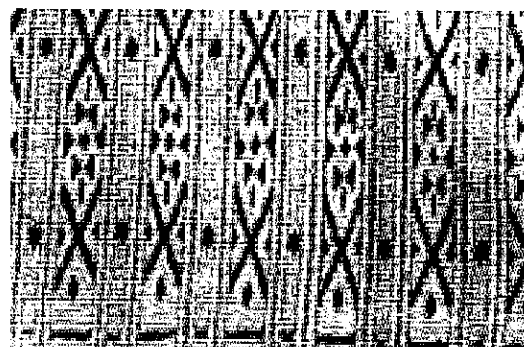
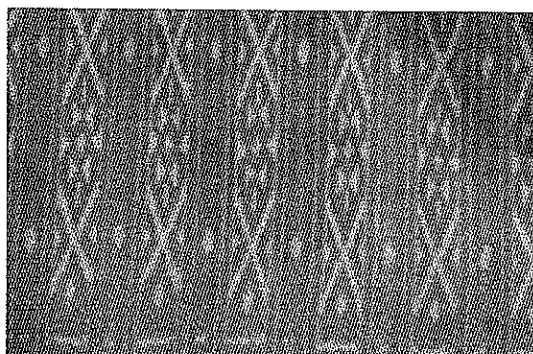
2.4 การออกแบบลวดลายผ้า

ลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าของชาวชัยภูมิมีมากมาย แม้ไม่มีลายที่เป็นเอกลักษณ์ตายตัว เนื่องมาจากการผสมผสานทางวัฒนธรรมรอบด้าน แต่มีความงดงามเป็นอย่างมาก ผ้าไหมจะมีการออกแบบลวดลายที่สวยงามแตกต่างจากผ้าฝ้ายที่นิยมทอเป็นผ้าพื้นไม่มีลวดลาย เนื่องจากชาวบ้านนำไปใส่ทำไร่ทำนาจึงไม่เน้นความสวยงามเช่นผ้าไหมที่มีโอกาสใส่ไม่บ่อยครั้งนักและส่วนใหญ่จะสวมใส่ในโอกาสพิเศษ การออกแบบลวดลายผ้าของชาวบ้านมักจะได้รับมาจากอิทธิพลความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวิถีชีวิต ดังตัวอย่างลวดลายที่ทำกันมาตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2500 ดังนี้ ลายที่ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนา เช่น ลายนาคน้อย

ภาพประกอบ 5 ผ้าลายนาคน้อย

ลายที่เกี่ยวกับเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ลายขาเป๋

ภาพประกอบ 8 ผ้าลายขาเป๋

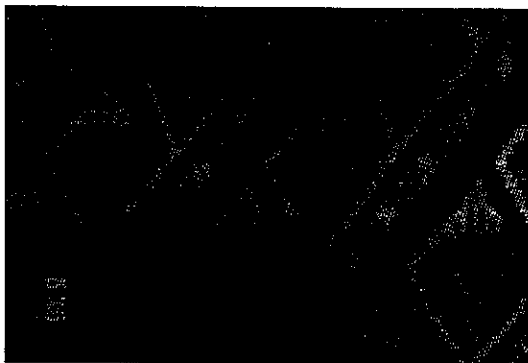
ลายที่เกี่ยวกับพืช เช่น ลายดอกพิกุล

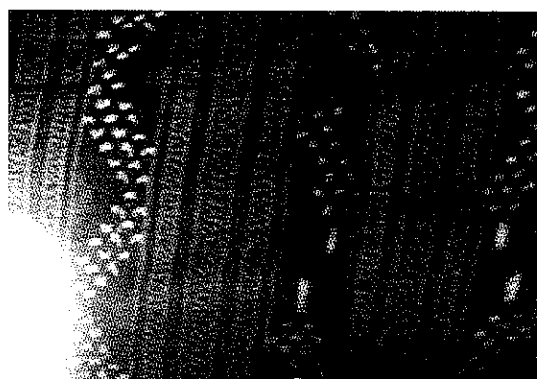
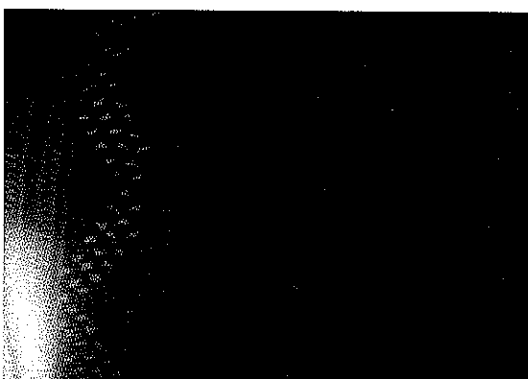
ภาพประกอบ 9 ผ้าลายดอกพิกุล

นอกจากนี้ยังมี ลายส่ายร้าย (ส่ายร้าย ภาษาอีสานแปลว่า เป็นทางทะแยงยาวลงมา) มีลักษณะเป็นทางยาวลงแต่ไม่เป็นเส้นตรง เป็นภูมิปัญญาของช่างมัดหมี่ที่จะวางลวดลายใช้ลายเดียววางต่อเนื่องกันเป็นแนวเฉียงกับผืนผ้าให้อยู่ในทางเดียวกัน แล้วแต่จินตนาการของผู้มัด¹ ลายผ้าอีกลายหนึ่งซึ่งชาวชัยภูมิถือเป็นลายโบราณที่สำคัญของจังหวัดอีกลายหนึ่ง คือ ลายหมี่เอียวเยียวควาย ปัจจุบันผ้าโบราณลายนี้ได้รับบริจาคมมาจากชาวบ้านนำมาเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑสถานผ้าของจังหวัดหรือตำหนักเขี้ยว

¹คมกฤษ ฤทธิ์จักร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

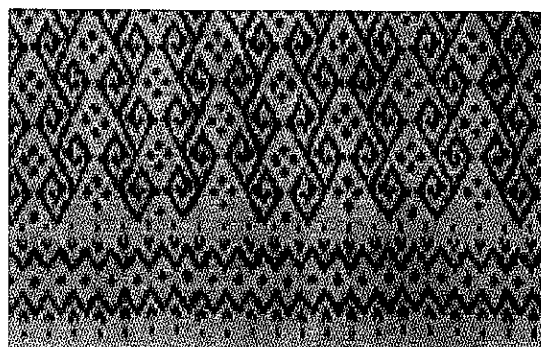
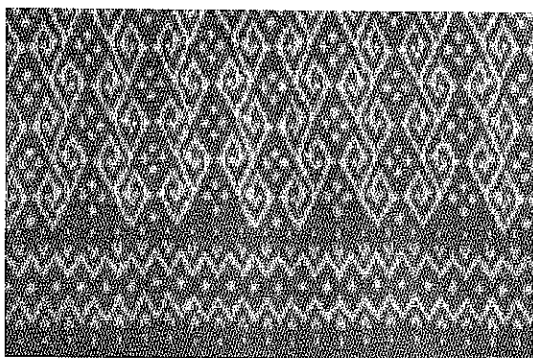
ภาพประกอบ 10 ผ้าลายสายร้าย

ภาพประกอบ 11 ผ้าลายหมี่เอี้ยวเยี้ยวควาย

ลายของผ้ามัดหมี่ ซึ่งเป็นลายพื้นฐานหรือลายแม่แบบโดยเฉพาะ มีอยู่ 7 ลาย คือ ลายหมี่
ข้อ ลายหมี่โคม ลายหมี่ปักจับ ลายหมี่กง ลายหมี่ดอกแก้ว ลายหมี่ขอ ลายหมี่ไผ่¹ ลวดลายผ้าจะมีการ
สอนสืบทอดต่อกันมาหรือดูจากผ้าเก่าที่มีเก็บเอาไว้

¹สุณัย ณ อุบล. (2536). ผ้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท – ลาว สายเมืองอุบล. หน้า 33.

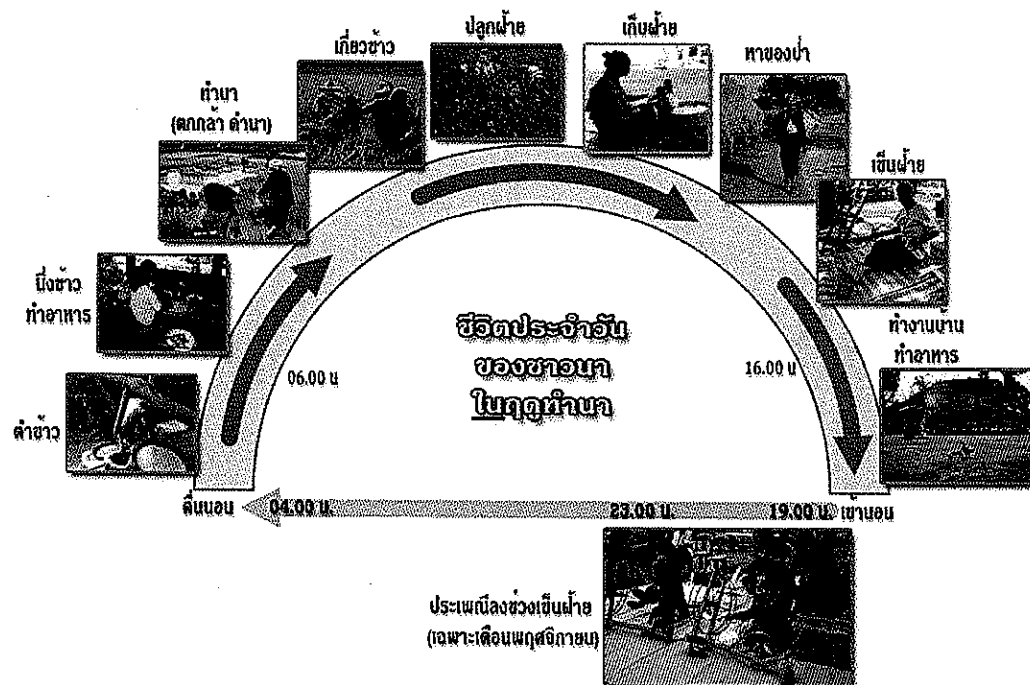
ภาพประกอบ 12 ผ้าลายหมี่ขอเครือ

3. วิถีชีวิตของคนทอผ้า

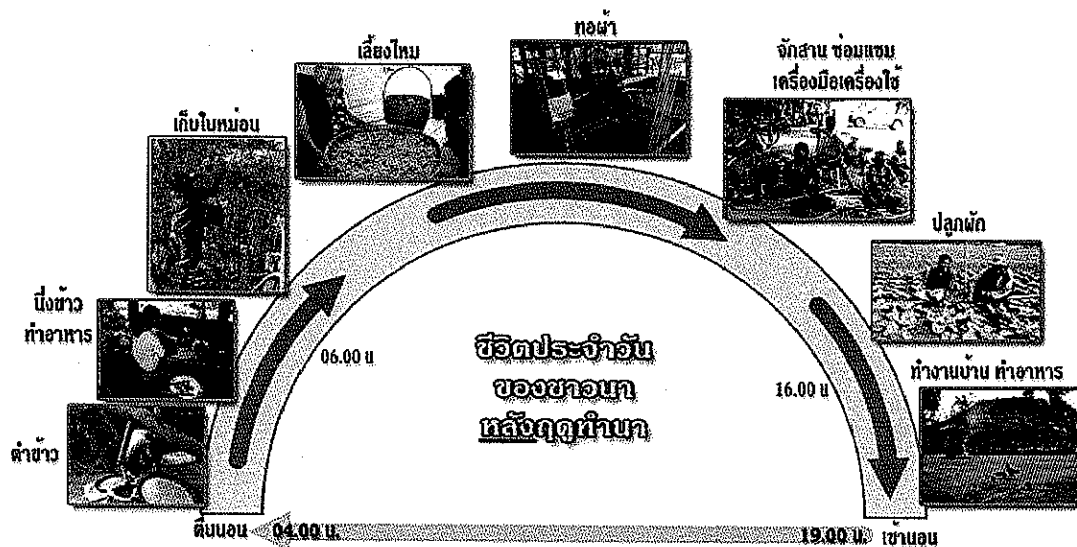
3.1 ชีวิตประจำวันของชาวนาที่ทอผ้า

ประชากรในภาคอีสานส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ดังนั้นความเป็นอยู่ของชาวบ้านทั่วไปจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำไร่ทำนา ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ เมื่อถึงฤดูทำนาประมาณเดือนพฤษภาคม ทุกคนในครอบครัวทั้งหญิงชายจะออกไปช่วยกันไถนา ตกกกล้าพร้อมกับลงมือปลูกข้าวในช่วงเวลาเดียวกัน ประมาณ 3 เดือนจะสามารถลงมือเก็บเกี่ยวได้พร้อมกับการดำนา จากนั้นอีก 3 เดือน จึงลงมือเกี่ยวข้าว หญิงชาวบ้านจะใช้ช่วงเย็นหลังกลับจากทำนาหรืออาจใช้วันที่ไม่ได้ไปดูแลนาข้าวกับสามีหรือพ่อแม่ มาเส้นฝ้ายและทอผ้า เมื่อเข้าสู่ฤดูแล้งช่วงเดือนมีนาคม เป็นต้นไป ชาวบ้านจะมีเวลาร่วมมากพอที่ผู้หญิงจะทอผ้าได้เกือบทั้งวัน ส่วนฝ่ายชายจะช่วยทำเครื่องมือจักสาน ซ่อมแซมอุปกรณ์อื่นๆ ควบคู่ไปกับกิจกรรมอื่นๆ เช่น ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ (กิ้งก่า)¹ (ภาพประกอบ 7,8 และ 9 ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และทำการวิเคราะห์จากคำให้สัมภาษณ์ถึงชีวิตประจำวันของชาวนาที่ทอผ้าโดยทั่วไปในจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งชาวนาโดยรวมทั้งหมดอาจไม่ได้มีชีวิตประจำวันเช่นในภาพประกอบเป็นการแน่นอนเหมือนกันทุกครอบครัว)

¹ บุตรศรี จำชาติ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองรังกา ตำบลโพนทอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ภาพประกอบ 12 ภาพวงจรชีวิตประจำวันของชาวนาในฤดูทำนาก่อนปี พ.ศ. 2500

ภาพประกอบ 13 ภาพวงจรชีวิตประจำวันของชาวนาหลังฤดูทำนาก่อนปี พ.ศ. 2500

ภาพประกอบ 14 วงจรชีวิตชาวชนใน 12 เดือน ก่อนปี พ.ศ. 2500

ชาวบ้านใช้ภูมิปัญญาในการจัดสรรวิถีชีวิตให้เป็นไปตามฤดูกาลอย่างเหมาะสมทำให้เกิดความสมดุลทั้งทางธรรมชาติและชีวิต การทอผ้าของชาวบ้านเป็นการทอเพื่อใช้ในครอบครัว เป็นของฝากของกำนัน และใช้ในพิธีกรรมต่างๆ เท่านั้น ไม่มีการทอเพื่อขาย จะมีแต่เพียงการนำไปแลกกับสินค้าอื่นๆ บ้างเล็กน้อย โดยจะมีการผลิตเองมาตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปลูกฝ้าย การทำอุปกรณ์ต่างๆ แรงงานที่ผลิตผ้าจะเป็นผู้หญิงภายในบ้านตั้งแต่ยาย แม่และลูกสาว ลวดลายที่ผลิตออกมาจะเป็นลวดลายที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาและการเลียนแบบลวดลายจากธรรมชาติ ชาวบ้านทั่วไปในจังหวัดชัยภูมิในช่วงเวลานี้ไม่ได้มีโอกาสใส่ผ้าไหมนัก เพราะการผลิตนั้นยากกว่าการทำฝ้าย ดังที่คุณยายนารี เล่าว่า "ปีหนึ่งทอผ้าไหมได้สักผืนก็ว่าเก่งแล้ว ไม่ค่อยได้ใส่กันหรอกมันยากหลาย แต่ก็ต้องทำนะ บ้านไหนไม่มีเลยก็ขายเขาจะได้เก็บไว้ให้ลูกให้หลาน จะเห็นว่าใครมีได้เห็นกันวันไปเอาบุญเท่านั้นแหละ ไม่เอาออกมาให้กันดูหรอกเก็บไว้อย่างดีในหีบเลย" ด้วยเห็นว่าผ้าไหมเป็นของมีค่าและต้องพิถีพิถันในการผลิต ชาวบ้านจึงทำการผลิตออกมาน้อยมากในช่วงเวลานี้แต่การทอผ้าทั้งไหมและฝ้ายได้ถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวบ้านแทบทุกครัวเรือน

3.2 ประเภทของผ้าในวิถีชีวิต

3.2.1 ผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน

ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านต้องมีการใช้ผ้าหลากหลายประเภท โดยส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้ายที่ทอแล้วนำมาตัดเย็บ เพราะความยากของขั้นตอนการผลิตทำให้ชาวบ้านจะใช้ผ้าทุกผืนอย่างคุ้มค่า ผ้าผืนเดียวอาจทำหน้าที่ย่อยอย่างในเวลาเดียวกัน ดังต่อไปนี้

3.2.1.1 ผ้าซิ่น

เรียกสั้น ๆ ว่า "ซิ่น" เป็นผ้าเย็บตะเข็บข้างเป็นถุง สำหรับผู้หญิงนุ่ง ผ้าซิ่นมีขนาดความสั้นยาว และกว้างแคบแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับผู้นุ่งรวมทั้งโอกาส เวลา และสถานที่ในการใช้ แต่โดยทั่วไปวิธีการนุ่งจะทบจากขวาไปซ้ายหรือซ้ายไปขวาก็ได้ โดยเหน็บชายพกไว้ที่เอวให้เชิงหรือตีนซิ่นเสมอกัน โดยปกติต้องนุ่งให้ชายถึงข้อเท้าจึงจะถือว่าสุภาพเป็นกุลสตรี นอกจากขณะทำงานจึงจะอนุโลมให้นุ่งซิ่นสั้นกว่าปกติได้¹ ผ้าซิ่นใหม่จะมีหัวซิ่นและตีนซิ่น ซึ่งบางครั้งจะใช้เทคนิคการขีดทำ เป็นการแสดงฝีมือในการทออย่างหนึ่งของผู้หญิง คุณยายนารี เล่าถึงผ้าซิ่นของตนเองให้เราฟังว่า "ผู้สาวคนหนึ่งมีผ้าซิ่นไม่เกิน 3 ผืน ใครมีเยอะกว่านี้เขารายเป็นคนมี ไม่ต้องทำงานหนักเลยมีเวลาทอผ้าซิ่นได้หลายผืน ยายไปทำงานมากลับมามีบ้านต้องรีบซักให้แห้งต้องใส่อีกพวงนี้ ใส่จนขาดก็ไม่ทิ้ง เอาไว้ใช้อย่างอื่นได้อีก"

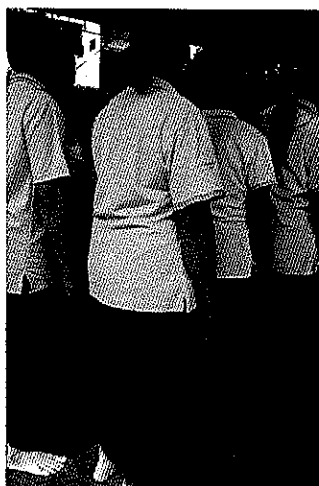
การนุ่งผ้าซิ่นนั้นเป็นที่ยอมรับกันเป็นส่วนใหญ่ว่า นิยม"นุ่งพก" ซึ่งเป็นค่านิยมทางความงามไปพร้อม ๆ กัน โดยหญิงสาวจะพยายามเก็บชายพกตรงส่วนเอวหรือให้เห็นชายพกบ้างเล็กน้อย แต่คนที่แต่งงานแล้วและผู้เฒ่า มักจะนุ่งให้มีชายพกห้อยออกมาให้เห็นมากกว่า เพราะ นอกจากจะแน่นไม่หลุดงายแล้ว ยังใช้ประโยชน์เล็ก ๆ น้อย ๆ ได้อีกด้วย เช่น ใส่หมาก พลุ เงิน ผักหญ้า กบ เขียด เป็นต้น

คุณยายนารี เล่าถึงการสวมใส่ผ้าซิ่นให้ฟังว่า "ยายใส่ผ้าซิ่นฝ้ายไม่ต้องใส่ซับใน ไปทำนํ้ามันร้อนเหงื่อออกเยอะ แต่ถ้าใส่ผ้าซิ่นไหมไปอาบญ่ต้องใส่ซับใน แม่สอนมาว่าเขาก่อน ยายใส่ผ้าฝ้ายเก่าๆไว้ข้างใน"² ในขณะที่คุณยายฝ้าย เล่าว่า "ใส่ผ้าซิ่นต้องใส่ซับในทุกครั้งเขาก่อนว่ามันไม่ดี มันไม่เรียบร้อย"³ จะเห็นว่าการนุ่งผ้าซิ่นเป็นสิ่งที่สามารถบ่งบอกถึงความเรียบร้อยของหญิงสาวในช่วงเวลานั้นได้ พ่อแม่สอนลูกหลานจนกลายเป็นค่านิยมที่ทำกันทุกคนทุกบ้าน แต่ในขณะเดียวกันชาวบ้านยังรู้จักวิธีการเลือกใช้ให้เหมาะสมกับการใช้งาน กาลเทศะและสภาพอากาศของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

¹ สุนัย ณ อุบล. (2536). *เล่มเดิม*. หน้า 56.

² นารี ชำนาญพงษ์. (2551, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 1 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³ *แหล่งเดิม*.

ภาพประกอบ 15 การนุ่งผ้าซิ่นของชาวชัยภูมิ

3.2.1.2 ผ้าโสร่ง

ผ้าโสร่ง เป็นผ้านุ่งสำหรับผู้ชายเช่นเดียวกับผ้าซิ่น ซึ่งเป็นผ้านุ่งของผู้หญิง ผ้าโสร่งที่ใช้ทั่วไป นิยมทอด้วยฝ้าย แต่ถ้าทอด้วยไหมเนื้อหนาจะใช้เป็นผ้าสมมา เป็นของกำนันหรือเก็บไว้ให้ลูกหลาน ขนาดความยาวประมาณ 2 เมตร กว้าง 1.20 เมตร ทอเป็นตาสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 3 x 3 นิ้ว หรือ 3.5 x 3.5 นิ้ว สลับสี นิยมใช้สีเหลือง สีแดง สีเขียว ผ้าโสร่งจะเย็บเป็นถุงเวลานุ่งจะเหน็บชายพกด้านหน้า ใช้นุ่งทั้งทำงานและพักผ่อนอยู่บ้าน ผู้ชายมักนุ่งผ้าฝ้ายเดี่ยวเปลือยอก คุณตาแถว กล่าวว่ "ผ้าโสร่งมี อยู่แต่ไม่ค่อยได้ใส่ มีคนให้มาเป็นของขวัญ ใส่ผ้าไหมอยู่บ้านมันไม่ชิน"¹

ภาพประกอบ 16 การนุ่งผ้าโสร่งของชาวชัยภูมิ

¹ แถว ชันธุ์ดี. (2550, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชากร พรหมวิจิตร บ้านเลขที่ 179/1 ถนนบรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

3.2.1.3 ผ้าขาวม้า

ผ้าขาวม้า เป็นผ้าสารพัดประโยชน์ผู้ชายใช้นุ่งเตี่ยว คาดเอว พันรอบศีรษะ พาดไหล่ ใช้เป็นผ้าเช็ดตัว ผูกอุ้งให้ลูกนอน คุณตาบุตรศรี เล่าว่า .”ผ้าขาวม้าต้องมีติดตัวตลอดเลย ไปไหนก็เอาไปด้วย เอาไว้ใช้ได้หลายอย่าง เมียเป็นคนทอให้ เอาฝ้ายนี้แหละทอ ไม่มีหรอกผ้าขาวม้าใหม่ ตาทุกข์ยากหลายใช้จนขาดเลย”¹ ผ้าขาวม้านิยมทอทั้งผ้าไหมและฝ้าย แต่ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าฝ้ายมากกว่า ทอเป็นตาสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดตั้งแต่ 1.5 นิ้ว ถึง 3 นิ้ว ขนาดกว้างของผ้าประมาณ 1.5 – 2 ฟุต ยาว 2 – 2.5 เมตร จะใช้เฉพาะสีขาว, ดำเท่านั้นเหลือตรงเชิงผ้าทั้งสองด้านไว้ข้างละ 1 ฟุต ทอเป็นริ้วยาวสีขาวสลับดำ

ภาพประกอบ 17 การใช้ผ้าขาวม้ายาวตารางขาวดำในชีวิตประจำวันของชาวชัยภูมิ

3.2.1.4 ผ้าห่ม

ผ้าห่มเป็นผ้าที่ทอด้วยฝ้ายเหนียว คุณยายนารี เล่าถึงการทำผ้าห่มให้ฟังว่า .”ผ้าห่มเขาทอกันตาห่างๆ แต่ทอหลายชั้นแล้วมาเย็บทับกัน ยามหนาวมันหนาวหลาย บ้านหนึ่งมีผ้าห่มไม่เยอะหรอก เวลหนาวต้องออกมาผิงไฟช่วย แต่จำเป็นต้องทอเก็บไว้ด้วยนะ มีเวลาวางต้องทำไว้”² การทอผ้าห่มจะใช้เพียงสองสี คือ สีฝ้ายธรรมชาติ (สีขาวนวล) กับสีคราม ทุกครัวเรือนจะทอผ้าห่มสำหรับคนในบ้านได้ใช้และมีสำรองสำหรับญาติพี่น้องมาเยี่ยมเยียนได้ใช้ ทั้งยังทอเก็บไว้ใช้ในบางโอกาสที่มีงาน เช่น

¹บุตรศรี จำชาติ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองรังกา ตำบลโพนทอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²นารี ชำนาญพงษ์. (2551, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 1 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ทำบุญบ้าน บุญบวช บุญกฐิน จะใช้ผ้าชนิดนี้สำหรับปูลาดที่นั้งพระและชิงปิดผนังด้านหลังที่พระนั่งด้วย

3.2.1.5 ผ้าเบี่ยง

คุณยายนารี กล่าวว่า "ผ้าเบี่ยงเป็นผ้าใส่ไปเอาบุญ ไม่เอามาใส่กันอยู่บ้านหรอก บ้านเรามีแต่ผ้าฝ่ายขวานี่แหละใส่ไปเอาบุญ บ้านยายสาพ่อเขาเป็นนายฮ้อย เขารวยมีผ้าเบี่ยงใหม่ใส่เป็นลายขิดสีงามๆ"¹ ผ้าเบี่ยงมีขนาดความยาวประมาณ 2 เมตร กว้าง 50 – 80 ซม. เป็นผ้าที่ผู้ใหญ่ใช้สำหรับห่มสไบเฉียงไปในงานบุญ งานพิธีต่าง ๆ ผ้าเบี่ยงสำหรับหญิง จะทอด้วยลายขิด สีล้วนหลากหลายงดงาม ชายทั้งสองข้างอาจทำเป็นชายครุย ส่วนผ้าเบี่ยงสำหรับผู้เฒ่าผู้แก่ใช้ไปทำบุญในวันพระ วันโกน จะใช้ผ้าสีขาว เวลาทำกราบพระจะลดชายผ้าข้างหนึ่งลงปูสำหรับกราบ ผู้ที่ไม่มีผ้าเบี่ยงอาจใช้ผ้าขาวม้าแทนก็ได้

ภาพประกอบ 18 การใส่ผ้าเบี่ยงของชาวชัยภูมิ

3.2.1.6 ผ้ายาวหรือผ้าแหล่ (เป็นภาษาอีสาน แปลว่า ผ้าสีมืด)

ผ้ายาว คือ ผ้าที่มีความยาวประมาณ 2.50 – 3.00 เมตร กว้างประมาณ 1.00 – 1.50 เมตร ทอเป็นลวดลายหรือไม่มีลวดลาย โดยมากจะเป็นสีเข้ม เช่น ม่วงเข้ม เขียวเข้ม เป็นผ้าที่แม่จะทอไว้สำหรับให้ลูกชายเพื่อใช้เป็นผ้านุ่งนาคในงานบวช และนุ่งเป็นผ้าโจงในงานแต่งงาน ตลอดทั้งใช้คลุมโลงศพของสมาชิกในบ้าน ถือว่าเป็นผ้าหลักของบ้าน

3.2.1.7 ผ้าแพแย่ง

¹นารี ชำนาญพงษ์. (2551, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 1 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ผ้าแพแยง ได้แก่ ผ้าฝ้ายที่ทอห่าง ๆ เก็บไว้ใช้ประโยชน์ในครัวเรือน เช่น ทำเป็นผ้าสำหรับซ้อน กุ้ง ปลาชิวในหน้าฝน เมื่อน้ำเต็มคันนา ชาวบ้านจะเจาะคันนาระบายน้ำโดยใช้ผ้าแยงผูกเป็นเหมือนอุ้ง ให้น้ำไหลผ่าน กุ้ง ปลา ปู ก็จะไหลไปรวมอยู่ที่ปลายข้างหนึ่งซึ่งผูกไว้กับหลัก ทำให้สะดวกในการเก็บ หรือจับ นอกจากนี้ยังใช้ร่อนแป้ง กรองแป้งทำขนมจีน บุกทำไส้ฝ้านวม ทำมุ้งเย็บซ้อนกันทำผ้าห่มนอน คุณยายฝ้าย เล่าว่า .”ผ้าแยงที่ทำขนมจีนต้องคนละผืนกับที่เอาไปซ้อนปลานะ พอใช้ไปนานแล้วก็ซัก แล้วเอามาเย็บรวมเป็นผ้าห่มอีกที”¹ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านยังคำนึงถึงความสะดวกและใช้ผ้าอย่างคุ้มค่าจริง ๆ

3.2.1.8 ผ้าอ้อม

ผ้าอ้อมที่ชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิใช้ในอดีต โดยมากเป็นผ้าชิ้นเก่าของผู้เป็นแม่รวมไปถึงของ ยาย ผ้าใสรองและผ้าขาวม้าเก่าของพ่อนำมาทำผ้าอ้อมได้ด้วย ชาวบ้านจะไม่ทอผ้าเพื่อเป็นผ้าอ้อม โดยเฉพาะเนื่องจากเด็กเมื่อโตแล้วไม่จำเป็นต้องใช้จึงไม่ต้องทอขึ้นใหม่ให้สิ้นเปลืองทั้งผ้าไหมผ้าฝ้าย คุณยายนารี เล่าว่า .”เอาผ้าชิ้นเราเนี่ยแหละมาซักแล้วฉีกเป็นชิ้นไม่ต้องเย็บริม พับเตรียมเอาไว้ถ้าคลอ ดออกมาเป็นผู้หญิง ให้ใช้เป็นผ้าของแม่ แต่ถ้าเป็นผู้ชายจะใช้ผ้าของพ่อ แต่บางทีมันก็ต้องใช้ปนกันไป หละมันไม่ค่อยมี”² ผ้าอ้อมมีความสัมพันธ์กับความเชื่อในการเลี้ยงดูเด็กโดยเชื่อว่าถ้าเป็นเด็กหญิงใช้ ผ้าของแม่จะเลี้ยงง่าย ถ้าเป็นเด็กชายใช้ผ้าของพ่อจะเป็นคนเก่ง

3.2.1.8 ผ้าเบาะ

ผ้าชนิดนี้มีความเกี่ยวข้องกับคนเรานับตั้งแต่พ้นจากท้องแม่ พอหมอต้าแยกตัวสายสะดือ อานน้ำเด็ก แล้วเอาผ้าอ้อมมาหุ้มห่อให้เกิดความอบอุ่น อุ้มลูกลงนอนในกระดิ่งม้อน ที่ปูด้วยผ้าห่มเก่า เนื้อผ้าจะนิ่มไม่ระคายผิวอันอ่อนของลูกเกิดใหม่ ให้ความอบอุ่นกระชับตัวเหมือนอยู่ในท้องแม่ ใน กระดิ่งจะวางสมุด หนังสือด้านหัวนอนสำหรับลูกผู้ชาย และเพิ่มเข็มด้วยเข้าไปด้วยสำหรับเด็กหญิง โดยเชื่อถือต่อ ๆ กันมาว่า ลูกเกิดใหม่จะมีสติปัญญาเป็นเลิศ ลูกผู้หญิงก็จะเก่งการเย็บปักถักร้อย ขณะแม่นอนอยู่ไฟเป็นเวลานานประมาณ 15 – 20 วัน (ถ้าท้องแรกผู้เฒ่าผู้แก่จะให้อยู่ไฟ 1 เดือน) เมื่อ ออกไฟ แม่แข็งแรงพอซักผ้าอ้อมลูกได้แล้ว แม่จะเอาลูกขึ้นอุ้มไกวให้หลับ ถ้าเห็นลูกนอนนานเกินไปแม่ จะเอาลูกลงนอนเบาะ ซึ่งใช้ผ้าขาว (ผ้าพื้น) หรือผ้าขาวม้าของพ่มาเย็บเป็นผืน ขนาดกว้างประมาณ สองฟุต ยาวสองฟุตครึ่งยัดนุ่นไม่ให้แน่นเท่าหมอนหนุน เวลาเอาลูกนอนจะตบนุ่นข้างหัวให้สูงกว่า ปลายเท้าปูด้วยผ้าอ้อม คุณยายนารี เล่าว่า .”ยามเลี้ยงลูก ต้องวางลูกลงบนเบาะบ้าง มันจะได้ยกแข้ง

¹ ฝ้าย รักอาชา. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 76 บ้านโนนสาทร ตำบล ในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

² นารี ชำนาญพงษ์. (2551, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 1 บ้านนา เสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ยักขา ไม่นั่นมันจะติดเรา ยายเอาที่นอนเก่ามาทำยัดนุ่นเข้าไปใหม่"¹ นับเป็นภูมิปัญญาในการเลี้ยงดูเด็กที่เห็นถึงความฉลาดและเข้าใจธรรมชาติเป็นอย่างมาก

3.2.1.9 ผ้าอู่

ผ้าอู่หรือผ้าแขนอู่ ผ้าที่จะแขนอู่คือผ้าขาวม้านั่นเอง อาจจะเป็นผ้าขาวม้าของพ่อหรือผ้าขาวม้าที่ทอไว้ แล้วเอามาทำเป็นผ้าอู่โดยเฉพาะ ชาวอีสานจะให้ลูกนอนผ้าอู่เพราะกระชับตัวเหมือนในอ้อมอกของแม่ตลอดเวลา ทำให้เด็กนอนหลับสบาย

3.2.1.10 หมอน

หมอนของชาวชัยภูมินิยมทำเป็นรูปแท่งสี่เหลี่ยมผืนผ้าเช่นชาวอีสานในจังหวัดอื่นๆ โดยทั่วไปใช้ผ้าฝ้ายทำเพื่อใช้ในครัวเรือนและใช้ผ้าซิดทำเพื่อเอาบุญหรือเป็นของฝาก มีลักษณะหน้าแคบยัดนุ่นให้แน่นส่วนที่เป็นหน้าหมอนทั้งสองข้างนิยมใช้ผ้าสีขาว หมอนที่ใช้หนุนปกติจะเย็บเป็น 6 ช่อง (6 ลูก) ถ้าใช้ในโอกาสพิเศษ นิยม 9 ลูก (คือทำเป็นแถวละ 3 ช่อง 3 แถว) นอกจากนี้ก็มีหมอนตามเหลี่ยมหรือหมอนขวาน

3.2.1.11 พูก

พูกหรือที่นอน เป็นที่นอนเล็กใช้สำหรับตัวคนเดียวมีวิธีเย็บเพื่อให้พับได้ ที่นอนทุกที่จะมี 5 พับ แต่ละพับจะทำ 5 ลูก หรือ 7 ลูก ทำเป็นจำนวนคี่เสมอ .“บ้านเราไม่ได้นอนหรือกที่นอนไหนนะ นอนไม้กระดานนี่แหละ บ้านคนมีเขาถึงทำ อย่างมากก็ปูผ้าขึ้นนอนเอา”² ยายฝ้าย กล่าว

3.2.1.12 มุ้ง

มุ้ง ผ้าที่ทำมุ้งเป็นผ้าที่ทอโดยเฉพาะ ใช้ฟืมห่าง เวลาทอไม่ต้องกระแทกฟืม เพียงแต่ดึงฟืม เข้าหาตัว เพื่อให้เส้นได้ชิดกันสม่ำเสมอเท่านั้น แล้วจึงเอาผ้าที่ทอแล้วมาเย็บเป็นหลังส่วนมากจะทำมุ้งหลังใหญ่เพราะกางมุ้งในห้องโถงนอนรวมกันหลายคน

3.2.1.13 ผ้าห่มนอน

ผ้าห่มนอน คือ ผ้าที่ใช้คลุมกระดังเพื่อไม่ให้แมลงวันตอมตัวใหม่ ผ้าห่มนอนนี้ใช้ผ้าชิ้นเก่า ๆ ซึ่งมีหัวมีตีนด้วย โดยตัดตามขวางผ้าชิ้นให้เป็นผืนยาวไม่เป็นวงกลมเหมือนจะมุ้ง แล้วขมวดเป็นปมไว้ 2 มุม สำหรับยึดกระดัง เวลาคลุมดึงมาขมวดปมแล้วเก็บชายผ้าซ้อนให้มิดชิดอีกด้านหนึ่งผ้าห่มนอนนี้ยังนำไปคลุมจ่อ ป้องกันตัวใหม่ออกจากจ่อเวลาจะซักใยด้วย คุณยายนารี เล่าว่า .“ผ้าห่มนอนพอเก่าและขาด

¹นารี ชำนาญพงษ์. (2551, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 1 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²ฝ้าย รักอาษา. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 76 บ้านโนนสาทร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

มากแล้ว เอมามาทำเป็นผ้าซับเลือดเวลาเป็นประจำเดือน มัดกันหลายหลายชั้นให้หนาๆ มัดเอวเป็นผ้าเตี่ยว พออาบน้ำก็เอามาซัก คนหนึ่งมีไว้หลายๆผืน ไม่ใช่ด้วยก้นนะพื้นของใครของมัน¹

3.2.1.14 ผ้าแผ้ว

ผ้าแผ้ว หมายถึง ผ้าที่ผูกติดกับหลักไว้ตามไร่นา เมื่อเวลาลมพัดผ้าจะปลิวเล่นลมทำให้นกกาที่จะเข้ามาในนากลัว เพื่อไล่นกกาที่จะมากินข้าวในนา วัตถุประสงค์เหมือนหุ่นไล่กา ผ้าแผ้วนี้ เป็นเศษผ้ากว้างยาวไม่แน่นอน จะให้ชายด้านหนึ่งผูกกับหลัก และอีกด้านหนึ่งให้ปลิวเล่นลมเพื่อไล่นกกา บางทีก็เอาเสื้อผ้าเก่า ๆ ที่ไม่ได้ใช้แล้วมาผูกกับหลักก็ได้ ผ้าแผ้วจึงมีหลายสีหลายขนาดพบอยู่ในทั่วไปตามไร่นา

3.2.1.15 ถง (ถุง)

ถงกะเที่ยว เป็นถงทำด้วยผ้าขาวหรือผ้าลายทาง สำหรับใส่สิ่งของมีค่าเก็บไว้ที่บ้านหรือเวลาเดินทางก็ใช้ห้อยบาติดตัวไป ชาวบ้านทั่วไปไม่นิยมใช้ยาม จะใช้ถงกะเที่ยว ถงกะเที่ยวมีขนาดความยาวประมาณ 1 ฟุต ก้นกลม เย็บรูดปาก ถ้าทำขนาดเล็ก เรียกถงพุงหมู

3.2.1.16 ย่าม

ย่าม เป็นเครื่องใช้ใส่ของทำด้วยผ้า แต่เดิมมาใช้สำหรับพระ เณร เท่านั้นซึ่งได้มาจากการทำบุญทอดกฐิน ศรัทธาจะมีย่ามถวายรวมกับอัฐบริวารด้วย ยิ่งถ้าได้เริ่มต้นตั้งแต่คัดเอาไหมยอด (ไหมน้อย) มาทอเป็นผืนผ้า ตัดเย็บเป็นสบง จีวร และเพื่อตัดเย็บทำย่ามด้วยมือตัวเองอย่างตั้งใจ ถือว่าได้ผลานิสงส์มากตายไปแล้วจะได้เกิดในสวรรค์ หรือถ้าเกิดในโลกมนุษย์ก็จะเป็นผู้พร้อมด้วยสิ่งของเครื่องใช้บริบูรณ์ พระสงฆ์ใช้ย่ามติดตัวไปไหนมาไหนคล้ายกับฆราวาสถือกระเป๋ ในย่ามจะใส่ของที่จำเป็นไว้

3.2.2 ผ้าที่ใช้ในประเพณี

3.2.2.1 ผ้าสมมา

ผ้าสมมา หมายถึง ผ้าที่ทำไปทดแทนบุญคุณพ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่ที่เลี้ยงดูมาจะใช้ในพิธีแต่งงาน เมื่อคู่ขวัญผูกข้อมือแล้ว คู่บ่าวสาวกราบพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ โดยฝ่ายหญิงกราบ พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชายด้วยเสื้อผ้าเครื่องนุ่มห่ม เครื่องนอน เช่น ใหัวพ้อด้วยที่นอน หมอน ผ้าขาวม้า เป็นของไหว้ สำหรับแม่ใช้ผ้าชิ้นใหม่ผ้าเปียงเป็นของไหว้ คุณยายฝ่าย เล่าว่า ."ก่อนแต่งงานยายทำหมอน

¹ นารี ชำนาญพงษ์. (2551, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 1 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ไว้ให้วัดตอนนั้นทำผ้าไม่ทัน แต่ยายทำหมอนขีดเขาชมว่างามหลาย"¹ ขณะที่ คุณยายนารี กล่าวในทำนองเดียวกัน ว่า ."ไม่มีผ้าก็ทำหมอนทำฟูกให้เขาก็ได้ แต่ทำให้งามกว่าที่เราทำใช้เองนะ"²

3.2.2.2 ผ้าห่อศพ

คุณตาบุตรศรี เล่าว่า ."ยามมีคนตายต้องเอามาอาบน้ำให้ศพก่อน ลูกหลานจะมาขอขมา แล้วก็ใส่เสื้อผ้าให้ ใส่ชุดของเขานั้นห่อแต่กลับด้านกับเรา เสร็จแล้วเอาผ้าขาวห่อแล้วใส่โลงเผา"³ ผ้าห่อศพบางครั้งครอบครัวใดไม่มีผ้าขาวจะใช้ผ้ายาวหรือผ้าແທ່แทนได้

3.2.2.3 ผ้าปิดหน้าศพ

เป็นผ้าสีเหลี่ยมเล็ก ๆ เท้าผ้าขีดหน้าสำหรับปิดหน้าศพกันอุจาด ผ้าผืนนี้จะใช้ผ้าอะไรก็ได้ที่ใหม่สะอาด ส่วนมากจะนิยมใช้ผ้าขาวเพราะเป็นผ้าที่มีอยู่แล้วทุกครัวเรือน ถือเป็นผ้าสำคัญ ก่อนนำศพขึ้นเชิงตะกอนเพื่อมาปนกิจ คุณตาบุตรศรี เล่าว่า ."ตาได้เก็บผ้าปิดหน้าศพพอไว้อยู่เลย เขาว่าให้ลูกชายเก็บไว้จะดีตากก็เลยเก็บมาตั้งแต่นั้น"⁴

3.2.2.4 ผ้าพาดโลงศพ

ชาวบ้านจะเอาผ้าແທ່มาคลุมโลงศพไว้ บางบ้านไม่มีจะใช้ผ้าขาวม้าใหม่ ๆ มาใช้แทน เมื่อยกโลงขึ้นตั้งบนเชิงตะกอนจะเอาผ้าผืนนี้มาม้วนเข้าเป็นก้อนกลม ๆ โยนข้ามโลงศพไป มา 3 ครั้ง แล้วถวายพระให้นั่งเวลาสวดมนต์เสร็จแล้วลูกหลานจึงเก็บผ้าผืนนี้ไว้ใช้ต่อไป

3.2.2.5 ผ้าห่อกระดูก

คุณตาแถวเล่าถึงการเก็บกระดูกคุณแม่ให้เราฟังว่า ."เวลาจะเก็บกระดูก ต้องใช้ผ้าขาวทอใหม่ เท้ากับผ้าขาวม้าแล้วเก็บกระดูกมาเรียงเป็นรูปคน ให้หันหัวไปทางตะวันตกด้วยเขาจะได้ไปเกิดใหม่ แต่ตอนเผาหันไปทางตะวันตกนะ"⁵ จะมีการนิมนต์พระมาสวดมาติกาบังสุกุล พรหมน้ำหอมและโปรยดอกไม้ ต่อจากนั้นลูกหลานจะเลือกเก็บกระดูกส่วนสำคัญวางลงไปในผ้าขาวใหม่ขนาดกว้างยาว

¹ ฝ่าย รักอาษา. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 76 บ้านโนนสาทร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

² แถว ชันธุ์ดี. (2550, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ บ้านเลขที่ 179/1 ถนนบรรณการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³ บุตรศรี จำชาติ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองรังกา ตำบลโพหนอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

⁴ บุตรศรี จำชาติ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองรังกา ตำบลโพหนอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

⁵ แถว ชันธุ์ดี. (2550, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ บ้านเลขที่ 179/1 ถนนบรรณการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ประมาณ 1 ฟุต แล้วมัดห่อให้เรียบร้อย นำกลับไปบ้าน เพื่อทำพิธีทางศาสนา หลังจากนั้น จึงนำเอากะตุกไปฝากวัดไว้เพื่อรอทำบุญแจกข้าว (นิยมทำกันในหน้าแล้งหลังเก็บเกี่ยว) แล้วจึงนำกะตุกไปบรรจุลงในหม้อ หรือฝังไว้ตามต้นโพธิ์ใหญ่ในวัด ส่วนอังคารเถ่าถ่าน ต่างนิยมไปลอยในแม่น้ำ

3.2.3 ผ้าในพิธีกรรม

3.2.3.1 ผ้าซิ่นขวัญ

เมื่อคนในหมู่บ้านประสบอุบัติเหตุแต่ไม่ถึงแก่ชีวิต ผู้เฒ่าผู้แก่หรือญาติผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน จะพากันไปซิ่นขวัญผู้ประสบอุบัติเหตุ ณ ที่เกิดเหตุ โดยเชื่อว่า ผู้ประสบอุบัติเหตุขวัญเสีย ขวัญหาย จะพากันไปอย่างน้อย 2 คน โดยใช้ผ้าขาวม้า (ชาวอีสานเรียกว่าผ้าแพด้าม หรือผ้าด้าม) หรือผ้าสีเหลี่ยมผืนผ้า 1 ผืน พากันไปยังสถานที่เกิดเหตุ สองคนช่วยกันจับชายผ้าคนละข้างแล้วทำท่าซิ่นขวัญ โดยเรียกชื่อผู้บาดเจ็บและเชิญขวัญให้เข้ามาในผ้า เสร็จแล้วห่อผ้าไว้ชายข้างหนึ่งเอาพาดบ่าเดินกลับบ้านโดยไม่เหลียวหลัง เมื่อถึงบ้านก็ตรงไปยังผู้บาดเจ็บแล้วแก้ขอดผ้าออกคลี่ผ้าคลุมอกให้ประเพณีนี้ยังคงทำกันอยู่ การจับชายผ้า จะเป็นชายหรือหญิงก็ได้ บางแห่งจะมีฝ้ายผูกแขน 7 เส้น ดอกไม้ขาว ไข่มุกดำ 1 ฟอง ข้าวเหนียว 1 คำขอดใส่ชายผ้าไปซิ่นขวัญ แล้วเอาไข่มุก ข้าว 1 คำ นั้นกลับมาให้ผู้ประสบอุบัติเหตุกิน เอาฝ้ายผูกแขน และนำดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย คุณยายนารีเล่าว่า "ทุกวันนี้ก็ยังทำกันอยู่นะ เมื่อก่อนทำบ่อยเวลาดกบ้าน ตกต้นไม้ เขาจะซิ่นขวัญกัน"¹

3.2.3.2 ผ้าในพิธีสะเดาะเคราะห์

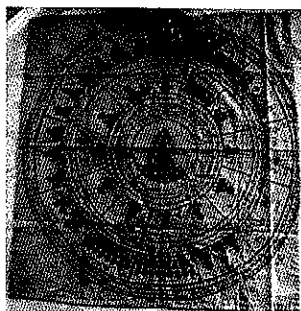
ผู้ที่ฝันร้าย ประสบอุบัติเหตุทำให้เสียขวัญหรือบาดเจ็บ งูขึ้นบ้าน ตะกวดเข้าบ้าน ข้าวหนึ่งเป็นลีเลียด หมอนึ่งร้อง แมลงวันขึ้นใส่ปากกระต๊อบข้าว บั้งขึ้นหลัง วัวควายนอนในน้ำคร่ำ สุนัขปัสสาวะรด ถือว่าเป็นลางร้าย เพื่อให้เกิดความสบายใจก็มักจะไปหาหมอให้ช่วยทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้ ในพิธีสะเดาะเคราะห์นั้น หมอสูตรจะแต่งกระทงด้วยกาบกล้วยแบ่งเป็นช่อง ๆ แล้วมัดไม้ไผ่ใส่กระทงกระดาดสีเล็ก ๆ 4 ทิศ ในพิธีกรรมดังกล่าวจะต้องมีเสื้อผ้า 1 ชุด ของผู้ต้องการสะเดาะเคราะห์ด้วย จะเป็นผ้าซิ่นหรือผ้าถุง หรือกางเกงก็ได้ พร้อมเสื้อ 1 ตัว

3.2.3.3 ผ้ายันต์

ผ้ายันต์เป็นแผ่นผ้ารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีหลายขนาดตั้งแต่ขนาดเล็ก สำหรับพกพาติดตัวจนถึงขนาดกว้างยาวหนึ่งฟุต ผ้ายันต์จะลงอักขระขอม มีสีเหลือง สีแดงและสีขาว มีความเชื่อว่าผ้ายันต์จะป้องกันสรรพอันตราย และเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุข คนที่ทำผ้ายันต์ได้มีทั้งพระ และฆราวาสที่มีความรู้อักขระขอม เขียนเป็นคาถาด้วยหมึกสีดำ ถ้ามีรูปนางกวักด้วยใช้เป็นคาถามหานิยมสำหรับการค้าขาย

¹นารี ชำนาญพงษ์. (2551, 3 พฤษภาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 1 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

นอกจากนี้ยังมีคาถานกขุ่มเสกใส่ผ้าสำหรับกันไฟ ผ้ายันต์จะไม่เอาไว้ในที่ต่ำ ถ้าพกติดตัวก็ไม่ให้ต่ำกว่าสะเอว เอาไว้คาดเอวก็ได้ ."เราทำผ้าไปให้พระท่านเขียนให้ เป็นผ้ายันต์ ผืนเล็กๆ เก็บไว้กับตัวตลอด ส่วนมากเป็นผู้ชายที่พกผ้ายันต์"¹ คุณยายนารี กล่าว

ภาพประกอบ 19 ผ้ายันต์

3.2.3.4 ผ้าตีนชิ่นแม่

แม่เป็นผู้ให้กำเนิดและเป็นผู้มีพระคุณเปรียบประดุจพรหมของลูก โดยเฉพาะลูกชายเมื่อถึงเวลาจะต้องไปเป็นทหารออกแนวรบหรือไปค้าขายต่างบ้านต่างเมือง จะขอตีนชิ่นแม่ตัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ ติดตัวไป และเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี คุณตานุตรศรี เล่าถึงการไปเป็นทหารในสงครามโลกครั้งที่ 2 ว่า ."แม่เขาร้องไห้ไม่หยุดพอรู้ว่าเราต้องไป แยกไปเอาตีนชิ่นมาให้ เอาเย็บใส่เชือกแล้วเอามาผูกคอ พอกลับมายังเอามาคืนให้แก่ดู แกดีใจหลาย"²

3.2.3.5 ผ้าใส่ค้าย

ผ้าใส่ค้าย หมายถึง ผ้าบูชาครู หรือตอบแทนบุญคุณหมอ (ชาวอีสานโดยทั่วไปรวมถึงชาวชัยภูมิมักเรียกผู้ที่รู้ความชำนาญเฉพาะอย่างว่า หมอ) ที่ทำพิธีต่าง ๆ ให้ เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ แต่งแก้แต่งบูชา(รับโชค) หมอยา เมื่อเสร็จพิธี หรือรักษาคนป่วยหายแล้วจะต้องมีค่าค้าย ซึ่งอาจจะเป็นเงิน 6 สลึง ผ้าผืน แพรขาว ผ้าผืน หมายถึง ผ้าชิ้น 1 ผืน ผืนเล็กหรือผืนใหญ่ก็ได้ แต่คนนิยมใช้ผ้าชิ้นผืนเล็ก เนื้อผ้าไม่ค่อยดีนัก แพรขาว หมายถึง ผ้าขาว 1 วา คำว่าวา ไม่ใช่คำที่กำหนดแน่นอน ของใส่ค้ายนี้อาจจะเปลี่ยนไปตามครูบาอาจารย์ของแต่ละคนไม่เหมือนกันทีเดียว ผ้าที่ใส่ค้ายแล้วจะยกให้หมอไปเลย หรือจะไถ่คืนมาก็ได้ สุดแล้วแต่จะตกลงกัน

¹แถว ชันธุติ. (2550, 5 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ บ้านเลขที่ 179/1 ถนนบรรณาคาร อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²บุตรศรี จำชาติ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองรังกา ตำบลโพหนอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

3.2.4 ผ้าที่ใช้ในพิธีทางพุทธศาสนา

3.2.4.1 ผ้าผะเหวด

ผ้าที่ใช้สำหรับเขียนภาพเกี่ยวกับเรื่องราวของพระเวสสันดร เย็บติดต่อกันไปในผืนผ้าเดียวรวม 13 กัณฑ์ของช่างผู้มีฝีมือหรือผู้มีจิตศรัทธาสรางแล้วนำไปถวายพระ ใช้ในงานบุญผะเหวด ก่อนวันเทศน์มหาชาติ ตอนแห่พระเวสสันดรเข้าเมืองในนครกัณฑ์ ชาวบ้านจะตั้งขบวนแห่โดยจัดขบวน ช่างม้า คนเดินเท้า มีพระเวสสันดร พระนางมัทรี ประทับนั่งบนหลังช้าง มีผู้คนถือผ้าผะเหวดเป็นแถวยาวตามหลัง แห่แห่นเข้าไปในวัด นำผ้าขึ้นไปชิงบนศาลา จนเสร็จงานและมอบให้ทางวัดเก็บรักษาไว้ ส่วนใหญ่ที่พบผ้าผะเหวดจะมีความยาวของผ้าประมาณ 35 เมตร กว้าง 85 เมตร ช่างเขียนจะใช้ผ้าขาวเป็นพื้น เขียนด้วยสีน้ำ มีคำบรรยายประกอบภาพในบางตอน มีความเชื่อกันว่าหากไม่มีผ้าผะเหวดประดับที่ศาลาวัดก็จะไม่เรียกว่าบุญผะเหวด

3.2.4.2 ธงผะเหวด

นอกจากจะมีผ้าผะเหวดแล้ว บุญผะเหวดจะต้องมีธงผะเหวดปักไว้ครบ 4 ทิศของศาลาวัด โดยใช้ธงแขวนบนไม้ไผ่ปักลงบนดิน ธงผะเหวดจะมีความกว้างประมาณ 50 – 55 เซนติเมตร ยาว 3 – 5 เมตร ทอเป็นริ้วตามขวางสลับสีเหลือง ขาว ชมพู แดง โดยสอดไม้ไผ่เป็นรูปเจดีย์บ้าง ใช้คันบ้าง แทรกด้วยการทอผ้าขีดเป็นรูปช้าง ม้า สีดำ สีกรมท่า สีเหลืองเพื่อให้สวยงาม ชายธงจะทำเป็นชายครุยห้อยถ่วงด้วยลู่ปอเล็ก ๆ ยาวประมาณ 2 นิ้ว

นอกจากนี้ยังมีธงตะขาบ ธงจระเข้ ธงเงือก โดยวาดรูปเหล่านี้ลงบนผ้าพื้นขาวขนาดกว้าง 40 – 45 เซนติเมตร ยาว 1 – 1.10 เมตร ใช้ในงานทอดกฐิน

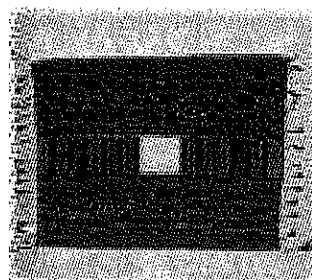
3.2.4.3 ผ้านุ่งนาค

ตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา บิดามารดาที่มีบุตรชายอายุครบบวชคือ 20 ปีบริบูรณ์ และได้บวชในพระบวรพุทธศาสนา นอกจากตัวผู้บวชจะได้มีโอกาสศึกษาธรรมะเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตแล้ว พ่อแม่ก็จะได้นุญกุลศลอันยิ่งใหญ่ประดุจได้ขึ้นสวรรค์ โดยอาศัยเกาะชายผ้าเหลืองลูกก่อนจะเข้าสู่ร่มกาสาวพัสตร์หรือเป็นพระ จะต้องผ่านการบวชก่อน เรียกว่าบวชนาค การแต่งกายนาคที่จะเข้าสู่พิธีบวชในโบสถ์ คือ นุ่งผ้าใส่รองเท้า ถ้าไม่มีผ้าใส่รองจะใช้ผ้าขาวผ้ายหรือไหมก็ได้ เสื้อแขนยาวหรือแขนสั้นใช้ผ้าขาวเบี่ยงด้านเดียวหรือสองด้าน มีผ้าปกหัวนาค ซึ่งจะเป็นผ้าขาวหรือผ้าแพมหนักก็ได้ พอถึงวัดจึงเอาผ้าปกหัวออก

3.2.4.4 ผ้าปกหัวนาค

นาคหรือผู้ที่จะเป็นพระภิกษุ ต้องโกนศีรษะให้เรียบร้อย ดังนั้นเวลาแห่นาคหรือนาคเวียนประทักษิณรอบพระอุโบสถ จึงนิยมใช้ผ้าสีเหลืองขนาดผ้าเช็ดหน้าคลุมศีรษะ จะเป็นผ้าขาวที่ยังไม่ได้ใช้ตัดเพื่อเป็นผ้าปกหัวนาคโดยเฉพาะ หรือจะใช้ผ้าแพมหนักทอขึ้นโดยเฉพาะและทำชายครุย 2 ข้าง

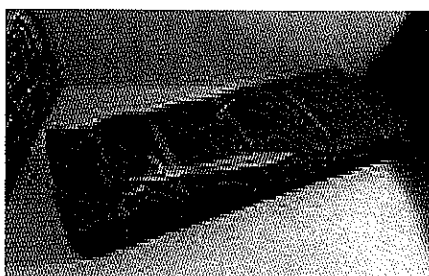
เพื่อความสวยงาม คุณยายนารี อธิบายถึงผ้าปกหัวนาว่า .”เขาก็ก๊ว่นาคจะร้อนหัวด้วยเวลาแห่นาค ไปมันก็ตากแดด อีกอย่างเขาเชื่อว่าคนจะบวชจะมีมารมาผจญ ต้องปิดหน้าปิดหัวนาคไว้ไม่ให้มาร เห็น”

ภาพประกอบ 20 ผ้าปกหัวนา

3.2.4.5 ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน

ในสมัยโบราณบรรดาสรรพวิชาทั้งหลายจะบันทึกไว้ในใบลาน เรียกว่า “จาร” มีความเชื่อว่าการสร้างหนังสือ (คัมภีร์ใบลาน) ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจะได้านิสงส์อันยิ่งใหญ่ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นอีสานจึงชวนขวายร้างหนังสือ และเมื่อมีการสร้างคัมภีร์ใบลานจำเป็นจะต้องมีการเก็บรักษาไว้ให้ดี จึงมีธรรมเนียมนิยมสร้างผ้าห่อหนังสือ หรือผ้าห่อคัมภีร์ใบลานถวายวัด โดยผู้ทอจะทำให้มีขนาดกว้างยาวพอดีกับขนาด “ลานยาว” (ความยาวของใบลาน) และจะทออย่างประณีตงดงาม มีลวดลายสีสันตามความคิดสร้างสรรค์และจินตนาการของผู้ทอ มีทั้งผ้าไหมและผ้าฝ้ายไม่จำกัดลวดลาย

ภาพประกอบ 21 ผ้าห่อคัมภีร์ใบลาน

3.2.4.6 ผ้าประดับเสาศาลาวัด

บนศาลาวัดในงานบุญประเพณีต่าง ๆ จะมีการประดับประดาตกแต่งเสาเพื่อความสวยงาม โดยใช้ผ้าทอหน้ากว้างประมาณ 34 เซนติเมตร ทอเป็นตารางสี่เหลี่ยม เหลือง ส้ม สลับกัน ติดต่อกันเป็นผืน

ยาวนับเป็น 100 เมตร สำหรับพันตกแต่งเสาบนศาลาวัดเพื่อให้ได้บรรยากาศและสีสันงดงาม ส่วนใหญ่จะเป็นศรัทธานำมาถวายให้เป็นสมบัติของวัด

3.2.4.7 ผ้ากฐิน

กฐิน แปลว่า กรอบไม้สำหรับชิงผ้าที่จะเย็บติดกันให้เป็นผืนใหญ่ ผ้ากฐิน หมายถึง ผ้าที่สำเร็จขึ้นมาได้เพราะอาศัยกฐิน หรือละสังฆ์ตนเอง เป็นผ้าพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเฉพาะกฐินกาล คือ ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันเพ็ญเดือน 12 ในสมัยโบราณผู้ที่จองจะทอดกฐินต้องเตรียมผ้าไว้ เมื่อถึงเทศกาลก็นำไปทอดที่วัดตามประเพณี แต่บางวัดไม่มีคนจองกฐิน ชาวบ้านก็พร้อมใจกันทำผ้ากฐินขึ้น ร่วมใจกันอื้อฝ้าย เจ็นฝ้าย นำมาทอเป็นแผ่นผ้า ดัด เย็บ ให้เสร็จในวันเดียว ทอดในวันเพ็ญเดือน 12 ซึ่งถือเป็นวันสุดท้ายของการทอดกฐิน กฐินอย่างเรียบง่ายเช่นนี้ เรียกว่า “จุลกฐิน” ชาวอีสานเรียกว่า “กฐินเล่น” ปัจจุบันนี้มีน้อยมาก เพราะชาวบ้านที่จะเจ็นฝ้ายทอผ้าได้ทั้งหมดมีน้อย ประกอบการซื้อหาผ้าถวายพระทำได้ง่ายขึ้น ผ้ากฐินแต่โบราณมาใช้ทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม

3.2.4.8 ผ้าบังสกุล

ผ้าบังสกุล หมายถึง ผ้าที่พระภิกษุชักออกมาจากศพ เดิมพระจะไปเก็บผ้าห่อศพตามป่าช้าที่จมน้ำจนน้ำมาซัด มาย้อม มาเย็บเป็นผืนใหญ่ จะใช้ผ้าใหม่ทั้งผืนอย่างคนธรรมดาไม่ได้ ปัจจุบันผ้าบังสกุลเปลี่ยนไป เพื่อให้เหมาะกับกาลเวลา พระไม่ต้องชักออกจากศพจริงเพียงแต่สมมติเท่านั้น คือ ศพจะอยู่ในโลงประดับประดาสวยงาม ผ้าที่สมมติว่าห่อพันซากศพจะมีญาติผู้ใดใครพนันถือนำไปวางหน้าโลงศพ เรียกว่า ทอดผ้าบังสกุล นิมนต์พระขึ้นไปชักผ้า นั่นถือว่าชักออกจากศพ

3.2.4.9 ผ้าอาบนํ้าฝน

ผ้าอาบนํ้าฝน คือ ผ้าฝ้ายหรือไหมสีขาวที่ชาวบ้านนำไปถวายพระเณรที่จำพรรษาในวัดในวันเพ็ญเดือนแปด สำหรับพระเณรไว้ใช้แทนผ้าขาวม้าหรือผ้าเช็ดตัว

3.3 คำสอนและความเชื่อเกี่ยวกับผ้าในวิถีชีวิต

จังหวัดชัยภูมิและภาคอีสานเป็นแหล่งผลิตไหมที่สำคัญมาแต่อดีต และการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมก็เป็นวัฒนธรรมคู่บ้านคู่เมืองมาช้านาน ประชาชนในภาคนี้ถือว่า การทอผ้าเป็นหน้าที่สำคัญของผู้หญิง ดังที่ปรากฏใน “ผญา” (บทกวีพื้นบ้านอีสาน) สอนหญิงไว้ว่า “ให้เจ้าหัดเลี้ยงหม่อน เป็นก่อนเอาฝั้ว อย่าให้มัวเมาหลง ว่าไต่ยังน้อย การให้หัดเจ็นฝ้าย กกปลายให้สู้เรื่อง จั๋งบ่เปลืองเครื่องเอื่อนำเชื่อหมู่ผู้สาว...”

หมายความว่า ผู้หญิงเมื่อเป็นสาว ต้องรู้จักการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม เจ็นฝ้ายทอผ้าไหม จะต้องทำสิ่งเหล่านี้ให้เป็นก่อนที่จะมีครอบครัว เพราะจะได้มีผ้าเอาไว้ใช้ในภายภาคหน้า โดยที่ไม่ต้อง

สิ้นเปลืองเงินทองไปซื้อหามา หรือ “แม่หญิง ให้สู้แรงไว้ ต่ำหูก ขิดใหม่ แท้เนื้อ พอสอนสาว ให้สอนสั่ง กาวยาว แปลงโตม่อน กินม่อน บี้ม่อน เอ็ดสวนม่อนให้กว้าง ประสงค์ได้ปลุกม่อน...”

หมายความว่า หน้าทีของผู้หญิง คือทอผ้า ทำสวนเพื่อเอาใบมาเลี้ยงตัวไหมที่จะได้เป็น ผีเสื้อเด็กหญิงชาวอีสาน ต้องรู้จักทอผ้าขิดใหม่ พอเป็นสาวก็รู้จักการบ้านเรือน ส่วนผู้ชายนอกจากจะ ทำงานหนักในที่อื่นๆ โดยเฉพาะในไร่มาแล้ว ยังเป็นผู้นำเอาเส้นไหมและผ้าไหม ที่ผู้หญิงทอแล้วไป ขายยังต่างแดน โดยบรรทุกใส่เกวียนหรือบรรทุกไปกับขบวนค้าโคต่างของนายฮ้อย

กวีชาวอีสานสมัยก่อน นิยมเปรียบเทียบนางผู้เป็นที่รัก โดยเปรียบเทียบกับไหม ไว้อย่างน่า ฟังว่า “เจ้าผู้ใหม่ ยอดเนื้อดีมีราคา...เจ้าผู้ใหม่ เส้นน้อย งามอ่อนพวงสม...”

หมายความว่า นางผู้เป็นที่รักนั้น สูงเลอค่าเพราะไหมยอดหรือไหมเส้นน้อยนั้นเป็นไหม ชั้นหนึ่ง ในขณะที่เดียวกันกวีก็มักจะถ่อมตนว่า ตนเป็นชายต่ำศักดิ์ โดยเปรียบเทียบกับตนเองเป็นฝ้าย ซึ่ง ปรารถนาที่จะอยู่เคียงคู่กับไหมในผืนผ้า เช่น “น้องเอ๋ย พี่นี้คิดอยากฝัน เชือกฝ้ายเกาะกายกับไหม อยากให้สองควมส่วมทางเดียวกัน...” นอกจากนั้นในบริศนาควมทวย (คำทวย) ของชาวอีสานสมัย โบราณก็ยังมีเรื่องเกี่ยวกับไหม เช่น “ตั้งแต่้น้อย เป็นนาคา ใหญ่ขึ้นมา อยู่หอผาสาท เฒ่าๆแล้วลงสู่ อเวจี สูว่าแม่นยัง...” เป็นต้น¹

จะเห็นได้ว่า “ผญา” มีความสำคัญกับวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาในด้านการสั่ง สอนลูกหลาน โดยถ่ายทอดความคิดผ่านความเชื่อเข้าไปได้ลึกซึ้งถึงจิตวิญญาณ ลูกหลานได้ปฏิบัติ เชื่อถือสืบทอดกันมาโดยถือเป็นสิ่งที่ไม่ควรละเมิดและต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

นอกจากการทอผ้าจะเป็นค่านิยมของสังคมท้องถิ่นแล้วการทอผ้าหรือผ้าทอของภาคอีสานยัง เกี่ยวข้องกับคติความเชื่อด้านต่าง ๆ ของชาวอีสานด้วยเช่น ชาวอีสานรวมทั้งชาวชัยภูมิเชื่อว่าผ้าขิด เป็นของสูง ซึ่งอาจจะเกิดจากการทอที่ยุ่งยากก็ได้ จึงต้องใช้อย่างระมัดระวังให้คุ้มค่า ชาวชัยภูมียังมี ความเชื่อเกี่ยวกับผ้าขิดโดยเฉพาะว่า เป็นผ้าที่ชาวชัยภูมิมีความเชื่อว่าเป็นผ้ามงคล สามารถป้องกัน สิ่งชั่วร้ายได้ จึงมีการนำไปใช้ในงานบวช จะนำมาทอเป็นผืนสี่เหลี่ยมขนาดกลางใช้คลุมที่หัวของนาคร ะหว่างแห่นาคจากบ้านไปเข้าโบสถ์ที่วัด เชื่อว่าจะช่วยป้องกันมารผจญได้ เรียกว่า ผ้าปรก สำหรับ ผู้หญิงจะทอผ้าขิดมาทำผ้าเบี่ยง หัวขึ้น ดินขึ้น เชื่อว่าจะป้องกันไสยศาสตร์มนต์ดำที่จะเข้าสู่ทวารเปิด ได้ หรือนำมาทำเป็นหมอน ผ้าห่ม ที่นอน เพราะเชื่อว่าคนเราเวลานอนเหมือนกับตายไปชั่วขณะ ใน เวลานั้นสิ่งชั่วร้าย ภูติผีก็จะเข้าตัวได้ง่าย จึงต้องทอผ้าขิดมาใช้เพื่อป้องกัน² ผ้าขิดนี้ชาวอีสานไม่ นิยมใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มในส่วนที่ต่ำกว่าเอวลงมา เช่น ใช้เป็นผ้าถุง ชิน หรือผ้าขาวม้า เนื่องจากถือเป็น

¹จารุพิชญ์ เรื่องสุวรรณ. (2535). เล่มเดิม. หน้า 6 – 7.

²คมกฤษ ฤทธิ์จักร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนน บรรณการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ของสูงนี้เองจึงจำเป็นต้องเก็บไว้ในที่อันสมควร เช่น หัวหมอน บนโต๊ะ ตู้ หรือแขวนไว้ในที่สูง การก้าวข้ามผ้าขัด เป็นสิ่งที่ชาวอีสานถือว่าไม่สมควร ไม่เหมาะสมอย่างยิ่ง

ความเชื่อเกี่ยวกับการทำบุญให้ตัวใหม่ เพราะมีความเชื่อว่าการนำใหม่มาทอผ้านั้นเป็นการเบียดเบียนสัตว์และเป็นบาป ดังนั้นในการทำบุญตักบาตร หรือการถวายสังฆทาน ทำบุญในงานบุญต่างๆ ควรอุทิศส่วนกุศลให้ตัวใหม่ด้วยเสมอ¹

ความเชื่อในการย้อมสี ในการย้อมสีของผ้าไหมแต่ละครั้ง ผู้เลี้ยงไหมจะไม่ย้อมไหมในวันพระ ในที่ที่ย้อมจะต้องมิดชิด ห้ามพระสงฆ์เดินผ่าน และห้ามผู้หญิงมีครรภ์ย้อมสีทั้งนี้ผู้เลี้ยงไหมมีความเชื่อว่าย้อมแล้วจะทำให้สีติดไม่ทนนาน

ความเชื่อเกี่ยวกับลายผ้า ความเชื่อเกี่ยวกับลายผ้ามี 2 ลักษณะ คือความเชื่อเกี่ยวกับศาสนา และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งชาวบ้านหรือผู้เลี้ยงไหมจะเป็นคนกำหนดว่าลายแต่ละลายจะเหมาะสมกับลายใดบ้าง เช่น ลายที่ทอเพื่อจะถวายพระจะใช้ลายแบบใด ลายสำหรับคนทั่วไปจะใช้ลายอะไรได้บ้าง ลายเหล่านี้ชาวบ้านหรือผู้เลี้ยงไหมจะสามารถแยกออกตามความคิดและไหวพริบของผู้เลี้ยงไหม

ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้าและการทอผ้า ความเชื่อมักจะอยู่ในรูปของ “ข้อห้าม” หรือสิ่งที่ไม่ควรจะทำที่ชาวอีสานทั่วไปมักเรียกว่า “ชะล่า” แต่ทั้งนี้ก็มีอยู่บ้างที่ควรเชื่อบางอย่างจะบ่งชี้ถึงข้อปฏิบัติอันจะทำให้เกิดผลดี เช่น ห้ามสาวไหมในวันพระ ขณะย้อมผ้าห้ามหญิงมีครรภ์ คนหัวหงอกและพระภิกษุเข้าไปในบริเวณนั้น เพราะเชื่อว่าจะทำให้ไหมที่ย้อมแล้วมีสีต่าง ห้ามนุ่งสวมใส่เสื้อผ้าตัดใหม่ในวันอังคารและวันเดือนดับ ด้วยเชื่อว่าวันอังคารนั้นวันแฉ่งจะเป็นไฟร้อนไม่ปลอดภัย ห้ามเอาผ้าขึ้นไปตากไว้ในที่สูงหรือบริเวณหน้าเรือน เวลาคลอดลูกควรเอาผ้านุ่งขึ้นของแม่คือผ้าที่เป็น “มูลมัง” มานุ่ง เชื่อกันว่าจะทำให้คลอดลูกง่าย บางครั้งก็จะใช้ดินขึ้น ทำให้คลอดลูกง่าย ห้ามไม่ให้เด็กโหนกกี ห้ามนั่งข้างข้างทอผ้า ห้ามหญิงมีครรภ์ทอผ้าเหล่านี้ เป็นต้น ที่ห้ามในลักษณะนี้เพราะเป็นการสั่งสอนบุตรหลานไปในตัว

ความเชื่อของผ้าที่ใช้ในพิธีกรรม เป็นความเชื่อที่ผู้เลี้ยงไหมหรือคนทอ ๗ ไปยอมรับและปฏิบัติตามลักษณะหน้าที่ของแต่ละชนิด เช่น ผ้าขอมาของคู่บ่าวสาว ผ้ารองพานบายศรีสู่ขวัญ ผ้าปูรองเบาะเด็กแรกเกิด เหล่านี้เป็นต้น และในการใช้จะต้องไม่ให้มีตำหนิ เพราะถ้าใช้ผ้าที่มีตำหนิจะทำให้เกิดความไม่สบายใจ ที่เป็นในลักษณะนี้เพราะการใช้ผ้าจะต้องมีความสะอาดไม่มีตำหนิจึงจะทำให้

¹คมกฤษ ฤทธิขจร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

คนนั้นเกิดความภูมิใจในการที่จะปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีและจะทำให้ตนเองเมื่อตายไปแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์

ในวัฒนธรรมและประเพณีของคนอีสานนั้น จะมีการใช้ผ้าฝ้ายและผ้าไหมที่ทอด้วยมือจะใช้ประกอบในพิธีด้วย ถ้าไม่มีผ้าไหมก็จะใช้ผ้าฝ้ายแทน โดยผู้ประกอบพิธีจะเป็นผู้บอกกล่าวให้จัดหาผ้าประเพณีและพิธีกรรมที่มีการใช้ผ้าของชาวชัยภูมิ มีดังนี้ พิธีมงคลอุปสมบท ผ้ายกกับพิธีมงคลสมรส ผ้ายกกับพิธีปลูกบ้าน พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย พิธีทอดกฐิน พิธีทอดผ้าป่า บุญพระเวส หรือบุญมหาชาติ พิธีกรรมล้างผีฟ้า พญาแถน และพิธีเลี้ยงผีไร่ผืนนา

วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ก่อนปี พ.ศ. 2500 ผ้าทออยู่ในฐานะของสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับชีวิตของผู้คน เนื่องจากไม่มีวัตถุดิบใดมาทดแทนได้ ผ้าสามารถบ่งบอกสถานภาพและฐานะของบุคคลในสังคมได้ และผ้าเป็นสิ่งที่มีความค่าทั้งทางจิตใจและเป็นทรัพย์สินที่มีค่ากับชาวบ้าน การทอผ้าจึงดำรงอยู่ได้บนวิถีดั้งเดิมโดยแท้จริง แต่ลักษณะสภาพการณ์เช่นนี้ลดลงเมื่อเข้าสู่ ปี พ.ศ. 2500 ที่ทำให้วิถีแบบชาวบ้านต้องมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ดังจะกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 2

วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2516

วิถีการทอผ้าซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในชีวิตของผู้คนมาก่อน ปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านทอผ้าโดยอาศัยวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการในชีวิตเป็นหลัก วิถีชีวิตที่เป็นไปอย่างเรียบง่ายสอดคล้องกับระบบนิเวศของสิ่งแวดล้อม เริ่มถูกระบบทุนนิยมเข้าแทรกซึมสู่ชีวิตของชาวบ้าน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา โดยผ่านเข้ามาจากความพยายามสร้างความเจริญออกสู่ชนบทซึ่งเป็นนโยบายที่สำคัญของรัฐในขณะนั้น นับเป็นช่วงเวลาที่การทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิเริ่มลดลง ในบางพื้นที่การทอผ้าถึงกับหยุดชะงักไป และยังทำให้ความต้องการ ความคิด รวมถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอย่างมาก

1. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2516

วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 – 2516 มีปัจจัยภายนอกมาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยตรง ส่วนปัจจัยภายในในช่วงเวลานี้ไม่มีผลกับวิถีการทอผ้า เมื่อพิจารณาแล้วผู้วิจัยเห็นว่า องค์ประกอบต่างๆ ที่อยู่ภายในจังหวัดชัยภูมิ ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้าน ข้าราชการ หรือสิ่งแวดล้อมภายในจังหวัดต่างมีการเปลี่ยนแปลงมาจากตัวกระตุ้นที่มาจากภายนอกทั้งสิ้น ดังนั้นปัจจัยภายนอกที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีส่วนต่อวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2500 – 2516 มีดังต่อไปนี้

1.1 ถนนมิตรภาพและการพัฒนาการคมนาคมในจังหวัดชัยภูมิ

ลักษณะการคมนาคมของจังหวัดชัยภูมิ ก่อนปี พ.ศ. 2500 นั้น ยังมีความยากลำบากอยู่มาก ทั้งเส้นทางภายในจังหวัดและเส้นทางที่ใช้ติดต่อกับจังหวัดอื่นๆ ถนนมาตรฐานเพียงเส้นทางเดียวของภาคอีสาน คือ ถนนมิตรภาพ จากสระบุรีมาถึงนครราชสีมา เริ่มสร้างตั้งแต่สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี พ.ศ. 2498 โดยความช่วยเหลือของสหรัฐอเมริกา สร้างเสร็จถึงจังหวัดนครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2500¹ เป็นเส้นทางหลักในการลำเลียงสินค้าโดยรถยนต์นอกเหนือจากการขนส่งโดยรถไฟ ก่อนปี พ.ศ. 2500 สภาพถนนไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร เพราะรัฐบาลไม่ใช้งบประมาณสำหรับการสร้างถนน เพราะเกรงว่าถ้าถนนดีคนจะไปใช้ถนนกันหมด แล้วรถไฟของรัฐบาลจะขาดทุน ดังนั้นการสร้าง

¹ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ช่อ วายุพัทธร. (2538). บทบาทของยานยนต์ญี่ปุ่นในการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคมอีสาน หลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน. หน้า 113.

ถนนจึงเป็นเรื่องของเจ้าหน้าที่ส่วนท้องถิ่นตั้งแต่ผู้ใหญ่บ้าน กำนันและนายอำเภอจะจัดการเกณฑ์ชาวบ้านในเขตของตนมาสร้างกันเอง¹ ดังนั้นถนนภายในจังหวัดในเขตอำเภอเมืองจึงยังเป็นถนนลูกรัง การไปมาติดต่อระหว่างหมู่บ้าน ตำบลหรืออำเภอของประชาชนในจังหวัดส่วนใหญ่ยังใช้ทางเดินเท้า ลัดเลาะตามไร่นาป่าดง แต่ถ้าหากไปติดต่อค้าขายจะใช้เกวียนเป็นพาหนะ² ถนนเชื่อมต่อบetween อำเภอเมืองและอำเภอต่างๆภายในจังหวัด ได้รับงบประมาณในการสร้างจากรัฐบาล มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2495 แต่ไม่แล้วเสร็จเพราะไม่มีการดูแลอย่างจริงจังและงบประมาณไม่เพียงพอ ได้มีการสร้างเพิ่มเติมอีกในปี 2500 เช่น ถนนสายชัยภูมิ ภูเขียว แต่ยังคงเป็นถนนดินลูกรังไม่ได้มาตรฐาน³ หลังปี พ.ศ.2500 เริ่มมีรถยนต์เข้ามาใช้ในตัวจังหวัดเป็นระยะแรกก็มีความยุ่งยากเนื่องจากถนนหนทางไม่มี

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกเริ่มมีขึ้นอย่างจริงจังในแผนพัฒนาเศรษฐกิจภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ในปี พ.ศ. 2505⁴ ถนนมิตรภาพได้รับการสร้างเพิ่มต่อในช่วงที่ 2 จากสระบุรีถึง หนองคาย สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2507 รวมเวลา 10 ปี เป็นถนนสายสำคัญที่สุดของภาคอีสานที่เชื่อม อีสานเหนือ อีสานกลางและอีสานใต้กับภาคกลาง การลำเลียงสินค้าโดยรถยนต์มีจำนวนมากขึ้นและ สินค้าที่เข้ามาในจังหวัดชัยภูมิก็มีมากขึ้น รวมไปถึง ผ้าและเสื้อผ้าสำเร็จรูปต่างๆ⁵ แม้ว่าในช่วงปี พ.ศ. 2507 จังหวัดชัยภูมิยังไม่มีถนนมาตรฐานเชื่อมต่อกับถนนมิตรภาพก็ตาม แต่ก็มีสินค้าเป็นจำนวนมาก หลังไหลเข้ามาโดยใช้ถนนดินลูกรังที่ถูกสร้างขึ้นก่อนหน้านี้ผ่านอำเภอต่างๆ เช่น บัวใหญ่ ภูเขียว เป็นต้น จากคำบอกเล่า ของนางขวัญตา เกิดปี พ.ศ. 2500 กล่าวว่า “แม่เป็นเด็กได้ใส่เสื้อผ้าที่แม่ตัดให้ แม่แกลไปซื้อผ้ามาจากตลาด ไม่ได้ปลูกฝ้ายแล้ว เขาไม่ทอผ้าฝ้ายกันแล้วไปซื้อผ้าเอาถูกดีสีก็สวย แต่ผ้าไหมยังทอกันอยู่ เอาไว้ใช้ในงาน ส่วนใหญ่ใส่เสื้อตลาดกัน มีแต่คนแก่ใส่ผ้าไหมแต่ไม่เคยอะ”⁶

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2510 ได้มีการสร้างถนนสายสี่คิ้ว - ชัยภูมิ - ชุมแพ - เลย์ ขึ้น ระยะทาง 344 กิโลเมตร แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2515⁷ เป็นเส้นทางเชื่อมกับถนนมิตรภาพ ถือเป็นการเปิดการ

¹ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ขอบ ดิสนโคก, สุเมธ แก่นมณี. (2528). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำชี ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 – 2528. หน้า 226.

² จังหวัดชัยภูมิ. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชัยภูมิ. หน้า 11.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงมหาดไทย. มท.0201.2.1.49/5. การช่วยเหลือราษฎรที่อดอยาก ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2501. คำชี้แจงประกอบ เรื่อง การทำทางหลวงจังหวัดสายชัยภูมิ ภูเขียว.

⁴ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ช่อ วายุพัทธร. (2538). เล่มเดิม. หน้า 113.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 114.

⁶ ขวัญตา วงษ์ชัย. (2551, 28 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 42/11 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

⁷ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ช่อ วายุพัทธร. (2538). เล่มเดิม. หน้า 119.

คมนาคมหลักจากชัยภูมิสู่ภายนอกอย่างเป็นระบบ ทำให้การคมนาคมขนส่งสินค้าสะดวกมากขึ้น เมื่อถนนดีขึ้นปริมาณรถก็เพิ่มมากขึ้นทั้งรถบรรทุกสินค้าและรถโดยสาร รถโดยสารมีส่วนสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านออกจากพื้นที่ได้สะดวกขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2511 อำเภอจัตุรัส มีรถโดยสารจากอำเภอเข้าสู่อำเภอเมือง 1 คัน โดยเป็นของชาวจีนในอำเภอเมืองมาวิ่งรับส่งชาวบ้าน ค่าโดยสารเที่ยวละ 1 บาท นางจรรยา ศรี อายุ 66 ปี บอกเล่าเรื่องราวเมื่อครั้งเป็นแม่ค้ายังสาว ว่า “ นั่งรถโดยสารไป 1 บาท เอาผักไปขายไปอาทิตย์ละ 2 ครั้ง เริ่มซื้อของมาขายให้เพื่อน ๆ กัน มีเสื้อผ้า แป้ง สบู่ ของที่ตลาดถูก บางคนเขาก็ไปซื้อกันเอง ทำไปทำมาก็เลิกขายผักมาเปิดร้านขายของนี่แหละ...”¹

ถนนมิตรภาพและถนนภายในจังหวัดที่ได้รับการพัฒนาขึ้น ตั้งแต่ช่วง ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ การคมนาคมที่สะดวกสบายทำให้สินค้าถูกส่งออกจากจังหวัดชัยภูมิได้ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็น ข้าว ปอ มันสำปะหลัง² เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านหันมาให้ความสำคัญกับการเพาะปลูกทั้งข้าวและพืชเศรษฐกิจ (จะกล่าวให้ละเอียดในหัวข้อต่อไป) เพื่อส่งขายมากขึ้นรายได้จึงเพิ่มมากขึ้น เป็นผลให้การทอผ้าลดน้อยลงและสินค้าที่ถูกส่งจากกรุงเทพฯ เข้ามาขายตามร้านค้าต่างๆ ที่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากในจังหวัด เช่น เสื้อผ้า ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน ได้ถูกส่งกระจายออกตามอำเภอ หมู่บ้านต่างๆ อย่างรวดเร็ว³ วิถีการทอผ้าได้ลดลงอย่างมากในอำเภอเมือง ราษฎรบางหมู่บ้านก็ไม่ทอผ้ากันเลยก็มี นางฤดี อายุ 59 ปี เล่าชีวิตของตนเองช่วงปี 2515 ให้ฟังว่า

ตอนนั้นแต่งงานได้ 4 ปี เป็นแม่บ้าน สามีเป็นตำรวจ บ้านเดิมอยู่คอนสวรรค์ ตอนเป็นเด็กแม่เคยสอนให้ทอผ้าเป็นสาวมาหน่อยก็ได้ทออยู่ แต่นานๆ ที่ทอผ้าไหมนะ ผ้าฝ้ายไม่เคยได้ทอ พอแต่งงานมาอยู่บ้านเมืองเก่า (บ้านเมืองเก่าอยู่ในอำเภอเมือง ห่างจากตลาดเพียง 3 กิโลเมตร) ก็ไม่ได้ทอผ้าอีกเลย บ้านนี้เขาก็ไม่ทอกันนะ ไปซื้อเอาตลาดมีเยอะเยอะ อยากได้ผ้าไหมก็ไปซื้อเอาในตลาดก็มีร้านขายเสื้อผ้าเต็มไปหมด ร้านขายผ้า ขายด้ายก็มีของเขาก็กมีของจีนก็มี ร้านขายผ้าไหมมีอยู่ 2 ร้าน มันก็ไม่แพงเท่าไรซื้อเอาไม่ต้องทอเอง...”⁴

¹จรรยา ศรี ทวีคำ. (2551, 29 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 42/11 บ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ.

² สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ช่อ วายุพัถร์. (2538). เล่มเดิม. หน้า 124.

³จรรยา ศรี ทวีคำ. (2551, 29 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 42/11 บ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ.

⁴ฤดี พันธุ์วงศ์. (2551, 28 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 33/1 บ้านเมืองเก่า ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

1.2.2 การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ

การส่งเสริมให้มีการปลูกพืชไร่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือนั้น เป็นนโยบายที่รัฐบาลได้นำมาใช้เพื่อช่วยเหลือราษฎรภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ทำนาไม่ได้หรือได้น้อยหรือมีที่ว่างเปล่าให้ปลูกพืชไร่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500¹ เป็นต้นมา จากนั้นได้มีการส่งเสริมอย่างจริงจังในนโยบายของแผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 นั้น ด้านเกษตรกรรม จุดมุ่งหมายของรัฐในปี พ.ศ. 2509 ระบุว่า ให้เน้นหนักในการส่งเสริมและเร่งการปลูกพืชที่มีความต้องการในตลาดต่างประเทศก่อน นั้น คือ พืชเศรษฐกิจ อันได้แก่ปอ ข้าวโพด ละหุ่ง นุ่น ฝ้าย ยาสูบและถั่วต่าง ๆ มีโครงการค้นคว้าทดลองและส่งเสริมพืชไร่ และได้ส่งเสริมให้ราษฎรจัดตั้งกลุ่มชาวไร่ขึ้น แบบเดียวกับกลุ่มชาวนาที่ได้ปฏิบัติอยู่แล้ว²

ในกลางทศวรรษ 2500 ความต้องการปอในตลาดโลกมีเพิ่มมากขึ้นทำให้เขตปลูกปอในภาคอีสานได้ขยายอย่างรวดเร็วถึง 205 ล้านไร่ จากที่ไม่เคยมีสถิติการปลูกปอมาก่อน³ ชาวบ้านที่มีอาชีพเกษตรกรรมเกือบทุกครัวเรือนหันมาปลูกปอกันมากเพราะปอได้ราคาดีถึง 2 บาท 50 สตางค์ จึงมีการจับจองพื้นที่โดยถางป่าไถลั่นหมู่บ้านออกไปอย่างกว้างขวาง⁴ ในปีพ.ศ. 2506 จังหวัดชัยภูมิมีพื้นที่ปลูกปอมากถึง 76487 ไร่⁵ นอกจากนี้ยังมีการปลูกฝ้าย 69946 ไร่ และพืชอื่นๆ เช่น ถั่ว อ้อย นุ่น อีก 19604 ไร่⁶ นายสวัสดิ์ อายุ 63 ปี กล่าวถึงการปลูกปอในอำเภอบ้านเขว่ว่า “ปีนั้นประมาณปี 2506 ตอนแรกปลูกกันอยู่ไร่สองไร่ แล้วก็ขยายขึ้นเป็น 5 – 7 ไร่ เพราะมันขายดี จำรงบรรทุกขนไปขายให้โกดังคนจีนในเมือง แต่ราคามันขึ้นๆลงๆ ปลูกก็ยาก เลยเลิกปลูกมาปลูกมันแทนราคาดีกว่าปลูกง่าย...”⁷

พืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่มีการปลูกกันอย่างแพร่หลายมากที่สุดในภาคอีสาน คือ มันสำปะหลัง เขตปลูกปอได้เปลี่ยนเป็นเขตปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งเป็นที่ต้องการเพิ่มมากขึ้นในยุโรป เพื่อเป็นวัตถุดิบสำคัญในการผลิตอาหารสัตว์ มันสำปะหลังเป็นที่นิยมปลูกเป็นจำนวนมากกว่าปอแล้ว

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงมหาดไทย. มท.0201.2.1.49/6 (37). รายงานการปฏิบัติงาน ของคณะกรรมการบริหารราชการแผ่นดินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง 18 – 31 สิงหาคม 2500.

² สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2505). แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2505 - 2509. หน้า 30 – 31.

³ มณีมัย ทองอยู่. (2546). การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน. หน้า 89.

⁴ สุวิทย์ ธีรศาควัต, ขอบ ดีสวนโคก, สุเมธ แก่นมณี. (2528) . เล่มเดิม. หน้า 132.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 147.

⁶ สุวิทย์ ธีรศาควัต, ขอบ ดีสวนโคก, สุเมธ แก่นมณี. (2528) . เล่มเดิม. หน้า 147.

⁷ สวัสดิ์ ศิริวรรณ. (2551, 29 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลข 75 บ้านเขว้า ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

เนื่องจากมีกระบวนการผลิตที่ง่ายกว่า¹ อัตราการเพิ่มของมันในประเทศช่วง ปีพ.ศ. 2504 – 2509 ไม่ค่อยแน่นอนบางปีลดลง แต่พอถึง ปี พ.ศ. 2509 การปลูกมันได้มีอัตราเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ปีละประมาณ 2-6 แสนตัน พอสิ้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 เพิ่มจาก 1,892,000 ตัน ในปี พ.ศ. 2509 มาเป็น 3,114,000 ตัน ในปี พ.ศ. 2514 และเป็น 10,138,000 ตัน เมื่อสิ้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 ในปี พ.ศ. 2519² ช่วงปี พ.ศ. 2510 มีการนำรถไถมาไถในราคาไร่ละ 70 บาท ต่อมาเมื่อมีรถไถเพิ่มขึ้นมากค่าจ้างไถลดลงเหลือ 3 ไร่ 100 บาท³ ปริมาณการผลิตมันสำปะหลังจึงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดูได้จากพื้นที่การปลูกข้าวในปี พ.ศ. 2510 จังหวัดชัยภูมิมีพื้นที่ปลูกข้าวน้อยที่สุดในภาคอีสาน เหลือเพียง ร้อยละ 59.26 เปอร์เซ็นต์ นอกนั้นกลายเป็นพื้นที่ปลูกปอแก้ว มันสำปะหลัง อ้อย ฝ้าย ตามลำดับ⁴

การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ส่งผลให้วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก เริ่มจากการเข้ามาของพืชเหล่านี้ทำให้พื้นที่ที่เคยใช้ในการปลูกหม่อนลดลง ในบางหมู่บ้านก็หมดไป เพราะต้องใช้พื้นที่เพื่อการปลูกปอ ปลูกมัน ส่วนฝ้ายแม้จะได้รับการส่งเสริมให้ปลูกและมีปริมาณผลผลิตเป็นจำนวนมากจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ผลผลิตฝ้ายดังกล่าวไม่ได้ถูกชาวบ้านนำมาทอผ้าไว้ใช้กันเหมือนในอดีต แต่กลับถูกส่งขายเข้าโรงงานทอผ้าทั้งหมด อีกทั้งการปลูกพืชไร่ที่ชาวบ้านจะใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักก่อน ฉะนั้นนอกเหนือจากฤดูทำนาที่หญิงสาวและแม่บ้านมีเวลาอยู่บ้านทอผ้าในอดีตก็หมดไป เพราะต้องใช้เวลาดังกล่าวไปช่วยกันปลูกมันปลูกปอทั้งชายและหญิง นายสวัสดิ์ กล่าวว่า “หม่อนนาข้าวก็ปลูกมัน ปลูกปอ ช่วยกันทำหมดบ้านเลยลูกเล็กเด็กแดงก็ไป มันเริ่มปลูกกันเยอะขึ้นก็ต้องช่วยกันจะได้จ้างเขาน้อยลง จะได้เงินเยอะๆ...”⁵

ราษฎรที่ไม่มีไร่เป็นของตนเองก็ไปรับจ้างปลูก จึงไม่มีใครว่างงานในช่วงนั้นไปเข้าไร่กันหมดจะมีก็แต่ผู้เฒ่าผู้แก่อายุ 70 – 80 อยู่บ้านแต่จะทอผ้าก็คงลำบาก การทอผ้าจึงลดลงหันไปซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปมาใส่แทน นอกจากเรื่องของเวลาแล้วการที่มีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายปอ ขายมัน และพืชไร่อื่นๆ จึงเกิดการจับจ่ายมากขึ้น ทำให้ชาวบ้านติดนิสัยใช้จ่ายเงินซื้อสินค้า

¹ มณีมัย ทองอยู่. (2546). *เล่มเดิม*. หน้า 89.

² สุวิทย์ ธีรศาสตร์, ขอบ ดีสวนโคก, สุเมธ แก่นมณี. (2528) . *เล่มเดิม*. หน้า 138.

³ *แหล่งเดิม*. หน้า 142.

⁴ *แหล่งเดิม*. หน้า 149.

⁵ สวัสดิ์ ศีรวรรณ. (2551, 29 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลข 75 บ้านเขว้า ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

1.2.3 อิทธิพลของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์

หลังจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยประสบความล้มเหลวในการต่อสู้ทั้งทางรัฐสภา และการกระทำรัฐประหารซ้อนใน พ.ศ. 2492 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยจึงได้เปลี่ยนวิธีการใหม่เป็นแนวทางมวลชนยึดนโยบาย "ชนบทล้อมเมือง เมืองล้อมนคร" ¹ ได้ให้ความสำคัญแก่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มากกว่าภูมิภาคอื่นๆ เพราะมีปัจจัยหลายอย่างที่เหมาะสมต่อการดำเนินงานของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ประการแรก คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในอดีตไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลเท่าที่ควร เนื่องจากเป็นดินแดนที่แยกออกและมีการปกครองแบบหัวเมืองชั้นนอก ประการที่สอง ภาคนี้เป็นภาคที่ยากจนที่สุดเนื่องการเกษตรไม่ได้ผล เพราะปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมและยังได้งบประมาณสนับสนุนต่ำ ประการที่สาม ประชาชนเอือมระอาต่อพฤติกรรมของเจ้าหน้าที่บางส่วนของรัฐที่ใช้อำนาจไม่เป็นธรรม ทุจริต กดขี่ข่มเหงประชาชนทำให้ประชาชนรู้สึกขาดที่พึ่ง² ประการที่สี่ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ในภาคนี้มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับประเทศลาว³ การถูกเหยียดหยามจากคนไทยในภูมิภาคอื่น⁴ จึงทำให้ความสำนึกในความเป็นชาติไทยไม่ลึกซึ้ง ประการที่ห้า ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นเทือกเขา ป่าทึบ และมีหมู่บ้านจำนวนมากที่อยู่ในเขตป่าเขาห่างไกลความเจริญและประการสุดท้าย คือ ชัยชนะของคอมมิวนิสต์บางประเทศในอินโดจีนที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทย ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้รับการสนับสนุนทางด้านอาวุธยุทโธปกรณ์ การศึกษาอบรมรวมถึงความสะดวกในการเคลื่อนไหวเข้าออกระหว่างประเทศ⁵

ความคับแค้นทางจิตใจและความยากไร้ทางวัตถุ ทำให้ประชาชนเป็นจำนวนมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าร่วมขบวนการปฏิวัติภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย⁶ รวมถึงการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรงของเจ้าหน้าที่ในปลายปี พ.ศ. 2508 -2510 ผลักดันให้

¹ พงศศาสตร์ อุทโท. (2536). นโยบายของรัฐบาลในการป้องกันและปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2508 - 2523. หน้า บทนำ. (อ้างอิงจาก สิทธิธำณต์ รักษาประเทศ. (2519). ความรู้เรื่องพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย. หน้า 24 - 36.).

² แหล่งเดิม. หน้า ข. (อ้างอิงจาก แคน สาลิกา (นามแฝง). (2530). รอได้รอ รุกได้รุก. หน้า 60 - 65.).

³ แหล่งเดิม. หน้า ค. (อ้างอิงจาก ไพฑูรย์ มีกุล. (2531). ประวัติศาสตร์อีสานสมัยอิทธิพลลัทธิขงจื๊อ ในสัมมนาประวัติศาสตร์อีสาน. หน้า 2 - 5.).

⁴ แหล่งเดิม. หน้า ค. (อ้างอิงจาก ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2525). การเคลื่อนย้ายแรงงานอีสานเข้าสู่ส่วนกลางในอดีต. หน้า ?.).

⁵ แหล่งเดิม. หน้า ค. (อ้างอิงจาก เสริม ทูลโธสง. (2518). ประเทศไทยจุดเป้าหมายการโจมตีของคอมมิวนิสต์จริงหรือ. สยามรัฐสุดสัปดาห์. 21 (50) :23.).

⁶ แหล่งเดิม. หน้า ค.

ชาวบ้านไม่น้อยกว่า 1,000 คน หันเข้าป่า ชาวบ้านเหล่านี้มีหลายลักษณะทั้งชาวบ้านที่มีส่วนรู้เห็นเพื่อหวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านที่มีความเจ็บแค้นหรือตื่นกลัวเมื่อเห็นเจ้าหน้าที่บางคนหรือบางหน่วยใช้วิธีรุนแรงกับญาติพี่น้องหรือชาวบ้านที่เจ้าหน้าที่สงสัยโดยไม่มีหลักฐาน ชาวบ้านที่หวาดกลัวว่าเจ้าหน้าที่จะลงโทษเพราะตนมีญาติไปร่วมขบวนการกับคอมมิวนิสต์ ชาวบ้านที่เคยให้เสบียงอาหารหรือการช่วยเหลือคอมมิวนิสต์ เพราะสถานการณ์บังคับแต่ไม่ได้นิยมคอมมิวนิสต์ จึงหนีเข้าป่าเพราะเกรงโดนจับกุม ชาวบ้านที่เคยเป็นผู้กระทำผิดหรือค้างชำระภาษีอากรบางอย่างของรัฐบาลจึงกลัวจะโดนจับกุมไปด้วย รวมไปถึงชาวบ้านที่มีความขัดแย้งกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จึงเกรงจะถูกใช้อำนาจกลั่นแกล้งและทำร้าย¹

หมู่บ้านห้วยกุ่ม อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีชาวบ้านหนีเข้าป่าไปนานเกือบ 10 ปี นางจันทร์ทา อายุ 66 ปี กล่าวถึงสามีที่เสียชีวิตไปแล้วให้ฟังว่า

แกไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ แต่ตอนนั้นเคยแอบขายข้าวให้พวกนั้น อยากได้เงิน มันจนหลายคนอื่นเขาก็ไม่กล้าทำที่นี้พอกำนันเขามาตามหา แกเลยกลัวเขาจะจับไปฆ่า เลยหนีตามเขาไป ตอนแรกหายไป 3 เดือน แกก็แอบออกมาพอเขาไล่จะจับอีก ที่นี้เลยหายไปเป็นหลายปี ประมาณ 9 ปี เลยนะ ไม่ได้เห็นกันเลย แต่เขายังไม่ตาย จนปี พ.ศ. 2518 แกได้ออกมา ป่วยตอนนั้นเขาว่าเป็นโรคตับ อยู่มาอีกเกือบ 2 ปี แกก็ตาย..."²

จังหวัดชัยภูมิถูกกำหนดให้เป็นเขตแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ในเขต 2 เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 ตามประกาศของกระทรวงมหาดไทยที่ 1/2512 ลงวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2512 เพราะมีความเคลื่อนไหวของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในเขตจังหวัดชัยภูมิเพิ่มมากขึ้น ผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิในขณะนั้น คือ นายชิต ทองประยูร ได้รับการแต่งตั้งจากกระทรวงมหาดไทยให้เป็นผู้อำนวยการป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ประจำเขตจังหวัดชัยภูมิ (ผอ. ปค. เขต จว. ชย.) และกำหนดเขต ซึ่งมีความเคลื่อนไหวของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ค่อนข้างรุนแรงอยู่ 4 อำเภอ คือ อำเภอกอนสาร อำเภอเกษตรสมบูรณ์ อำเภอหนองบัวแดง และอำเภอบำเหน็จณรงค์ให้เป็นศูนย์อำนวยการประสานงานรักษาความมั่นคงภายใน (ศอ.ป.รมน.) ตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2512 โดยให้นายอำเภอของอำเภอทั้งสี่เป็นหัวหน้าควบคุมกองกำลังเจ้าหน้าที่เข้าปฏิบัติงานคุ้มครองประชาชนจากผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่พยายามแทรกซึมเพื่อบ่อนทำลายและคุกคามในท้องที่ต่างๆ ให้ได้รับความปลอดภัย โดยกองบังคับการกองอาสารักษาดินแดนจังหวัดชัยภูมิได้จัดอบรมสมาชิก

¹ฤทธิ์ อิทธิประชา. (2518). เป้าหมายพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย อีสาน 16 จุด. หน้า 165 – 167.

²จันทร์ทา นาคำ. (2551, 2. มีนาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 4/6 บ้านห้วยกุ่ม ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ.

อาสาสมัครดินแดน (อส.) เข้าปฏิบัติหน้าที่คุ้มครองประชาชน (ชคป.) ประจำหมู่บ้าน (ชคบ.) ต่างๆ ได้ตั้งแต่วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2512 และมีชุดคุ้มครองหมู่บ้านทุกที่หมาย เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2512¹

นายบุญสม อายุ 63 ปี ชาวบ้านห้วยกุ่มที่เคยเป็นอาสาชุดคุ้มครองหมู่บ้าน เล่าให้ฟังว่า "ตอนนั้นมีทหารมา ชาวบ้านเขาก็กลัวกันหลายอยู่ เราเป็นหนุ่มก็อยากทำ เขาให้เงินด้วยหละ ไม่ได้ไปรบไปฆ่าใครหรอก มียื่นเฝ้ายามตอนกลางวันกลางคืน จะมีทหารพาเดินตรวจทั่วหมู่บ้าน เขาฝึกให้ใช้อาวุธด้วย ได้ทำอยู่นานเกือบ 3 ปี ทหารก็ค่อยทยอยออกไป แต่ต้องระวังอยู่นะ พอทหารน้อยลง เราก็ต้องคอยดูแล กลัวพวกนั้นรู้ว่าเราเป็นอาสา มันก็จะมาฆ่า ไปทำอะไรทำนาก็กลัวอยู่..."²

การปฏิบัติงานในการป้องกันคอมมิวนิสต์ ได้ให้ทั้งวิธีการปฏิบัติการทางจิตวิทยา การตรวจสอบที่ตั้งตามจุดตรวจ การใช้กำลังเข้าปราบปรามและการอบรมสัมมนา เจ้าหน้าที่ของรัฐและราษฎรกลุ่มต่างๆ การปฏิบัติการด้านจิตวิทยา ได้แก่ การจัดสร้างพระพุทธรูปชัยภูมิพิทักษ์ขึ้นที่ผาเง็ก บนภูแล่นคา ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง เมื่อปี พ.ศ. 2513 เพื่อเป็นที่สักการะยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชน ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และร่วมมือกันระหว่างประชาชนกับทางราชการ ได้มีการจัดการทำบุญร่วมกันระหว่างทางราชการและประชาชน มีการทอดกฐิน ผ้าป่าร่วมกันเป็นประจำทุกปี และมีการจัดชุดข่าวสารเคลื่อนที่ (ขสท.) ออกปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่เป้าหมายเพื่อทำให้ประชาชนมั่นใจในว่าทางราชการเป็นห่วงประชาชน สามารถให้ความปลอดภัยแก่ประชาชนได้ ทำให้ไม่ตกเป็นฝ่ายคอมมิวนิสต์ สร้างแนวความคิดทางการเมืองที่ถูกต้องให้กับประชาชน ทำให้ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เกิดความเบื่อหน่ายและหมดกำลังใจที่จะโฆษณาชวนเชื่อ ปลุกระดมมวลชน และตั้งกองกำลังรบต่อไป นอกจากการดำเนินการด้านจิตวิทยาดังกล่าวแล้ว ยังมีการปฏิบัติการในด้านการป้องกัน เช่น การปิดป่า การตั้งจุดตรวจ การอบรมลูกเสือชาวบ้านจำนวน 199 รุ่น ทั้งหมด 45340 คน และได้จัดการฝึกอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ (ทสปช.) ขึ้นอีกด้วย³

จากอิทธิพลของกลุ่มผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2509 เป็นต้นมา เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลกระทบต่อวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ โดยเฉพาะอำเภอหนองบัวแดง อำเภอคอนสาร เนื่องจากการหนีเข้าป่าส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านผู้ชาย ซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัว ที่จะต้องมีหน้าที่หลักในการดูแลไร่นาและหาเลี้ยงครอบครัว เมื่อขาดหัวหน้าครอบครัวไป ฝ่ายหญิงจึงต้องรับภาระหนักใน

¹จังหวัดชัยภูมิ. (2526). เล่มเดิม. หน้า

²บุญสม วรรณ. (2551, 2. มีนาคม). สัมภาษณ์โดย วิชากร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 17 บ้านห้วยกุ่ม ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ.

³จังหวัดชัยภูมิ. (2526). เล่มเดิม. หน้า 34 - 36.

การดูแลครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการทํานาทำไร่ รวมถึงการรับจ้างทำงานอื่นๆที่จะเป็นการเพิ่มรายได้ให้ครอบครัว การทอผ้าจึงเป็นงานที่ไม่มีความจำเป็นต้องทำอีกต่อไป นางจันทร์ทา เล่าถึงภาระหนักที่ต้องรับผิดชอบตลอดเวลา 9 ปี ที่สามีหนีเข้าป่าไป ให้ฟังว่า

ทำทุกอย่างเลยตอนนั้น มีลูก 4 คน ยังเล็กๆ ตอนเขาอยู่ก็ทำอยู่แล้ว ทำนา ก็ทำอยู่ แต่พอเขาหนีไปได้ทำเองหมดเก็บผักไปขาย รับจ้างปลูกปอ ผ้าได้ทออยู่ก่อนเขาหนีไป ที่นั่นมีคนหลายเส้นผ้าซื้อเอาสองสามตัวใส่จนขาด ผ้าถูกก็ผืนเก่าตั้งแต่ทอเองเก็บไว้ตอนก่อนแต่งงานก็เอามาใส่ ทำแต่งงานไม่ได้ทอหрокผ้าไม่มีเวลา ลูกก็ซื้อให้มันใส่เอา ซื้อไม่เยอะ ขอเขาเขาก็มี แม่ลูกใส่ด้วยกันก็มี สักประมาณ 5 ปี ก็ดีขึ้นมาหน่อยขายข้าวขายปอได้ ลูกไปรับจ้างบ้างได้เงินมาก็ซื้อเอาแล้วเส้นผ้าไม่อยากทอมันยาก..."¹

นางพิน อายุ 62 ปี ชาวบ้านกุดแคน อำเภอคอนสาร กล่าวถึงชีวิตในช่วงเวลาดังกล่าวว่า "ช่วงปี 2512 ทหารเยอะเลย เมื่อก่อนมีคนญวนมาขายเส้นขายผ้านะ แต่พอทหารเยอะก็หายไปหมดเป็นคนจีนเอาของมาขายเยอะ มาจากชุมแพเยอะ คนญวนขายถูกกว่าคนจีนนะ ผ้าเคยได้ทออยู่ เคยได้ซื้อสีของญวนมาย้อมเลย บ้านแม่ไม่มีใครหนีเข้าป่าแต่ต้องไปช่วยกันทำนา เพราะตอนนั้นพวกผู้ชายเขาไปเข้าเวรเป็นอาสารักษามันก็ไม่ได้ทอผ้าเลยมีงานบุญก็จะได้ทออยู่..."² เช่นเดียวกันกับคำบอกเล่าของนายบุญสม ว่า "ตอนเขาไปเข้าเวร เมียกับแม่ก็ไปนา วันไหนไม่ได้เข้าเวรก็ไปนาด้วยกันหมดแหละ ช่วงนั้นเริ่มปลูกปอด้วยนะ เก็บหน่อไม้อีก เราไม่อยู่เขาก็ทำหมดนั้นแหละ ตอนนั้นซื้อเส้นเอาแล้ว เห็นแม่ทอผ้าไหมอยู่ ฝ่ายไม่เห็นทอนะ ซื้อเอากับเจ๊กมาขาย ไม่แพงเท่าไหรหрок..."³

จากความไม่สงบเรียบร้อยที่เกิดขึ้นในท้องที่อำเภอหนองบัวแดง อำเภอคอนสาร อำเภอเกษตรสมบูรณ์ และอำเภอบำเหน็จณรงค์ ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านและส่งผลต่อวิถีการทอผ้าตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา การทอผ้าของหญิงชาวบ้านลดน้อยลงจนหมดไป เนื่องจากไม่มีเวลาในการทอเพราะต้องดูแลไร่นาแทนฝ่ายชายที่บางส่วนหนีเข้าป่าหรือเป็นอาสาสมัครป้องกันหมู่บ้านขณะนั้น รวมไปถึงเรื่องของการเข้ามาของเส้นผ้าสำเร็จรูปส่งผลให้วิถีการทอผ้าหมดความสำคัญลง ส่วนในอำเภออื่นๆที่ไม่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ แต่มีที่กล่าวถึงความสัมพันธ์ในเรื่องนี้อยู่บ้าง นายสวัสดิ์ ชาวบ้านในอำเภอบ้านเขว้า กล่าวว่า "ก่อนหน้าคอมมิวนิสต์มา

¹จันทร์ทา นาคำ. (2551, 2. มีนาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 4/6 บ้านห้วยกุ่ม ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ.

²สายพิน คุ่มชัยภูมิ. (2551, 3. มีนาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่ ศาลากลางจังหวัดชัยภูมิ.

³บุญสม วรณา. (2551, 2. มีนาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 17 บ้านห้วยกุ่ม ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ.

เคยเห็นพี่สาวซื้อสีย้อมผ้ากับคนญวนนะ เขาว่าสีมันสวยของคนญวนเอามาขายราคาถูกกว่าคนอื่น เยอะ พอช่วงเขาจับกันหนักเลยไม่ได้เห็นคนญวนมาขายของอีกเลย...”¹ แม้ว่าในอำเภออื่นๆนอก จากสี่อำเภอที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะได้รับผลกระทบจากเรื่องนี้เพียงเล็กน้อย แต่วิธีการทอผ้าโดยรวม ของชาวชัยภูมิได้เริ่มลดน้อยลง ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

2. กระบวนการผลิตผ้าของชาวชัยภูมิ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 – 2516

กระบวนการผลิตผ้าของชาวชัยภูมิ ทั้งผ้าฝ้ายผ้าไหม ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านยังคง รูปแบบการผลิตเส้นใย ตลอดจนกระบวนการทอและย้อมสีตามแบบเดิมที่เคยทำมา จากคำบอกเล่า ของอาจารย์อมรา ปรายภัย เล่าถึงชีวิตในวัยเด็ก เมื่อปี พ.ศ. 2500 ให้ฟังว่า

ในวัยเด็กได้ไปอยู่ที่ บ้านหลุมโพธิ์ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ยังเห็นชาวบ้านผู้หญิง คนแก่ ทอผ้ากันทุกบ้าน เมื่อว่างจากการทำนา ลงสวน บ่ายๆ ก็จะทอผ้าจนมืดค่ำ ส่วนดิฉันกินข้าวเช้า เสร็จก็จะไปเก็บใบหม่อนในสวนหลังบ้าน มาเลี้ยงตัวไหม พื้นที่ครึ่งหนึ่งของสวนจะปลูกหม่อนเพื่อนำ มาเลี้ยงไหม ออกแบบลายผ้า มัดหมี่ ย้อมสี ทอผ้าเองทุกขั้นตอน เห็นแม่ช่วยงานยายทุกอย่าง ยายสามารถทอผ้าได้ครั้งละนาน ๆ ผ้าไหมที่ทอได้จะเก็บไว้ใช้เอง มอบให้ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพ นับถือ ถวายเจ้าคณะจังหวัดชัยภูมิ หรือนำมาตัดสวมใส่ร่วมงานบุญ งานวัด งานแต่งงาน หรืองาน สำคัญต่าง ๆ...”²

ในด้านการผลิตฝ้ายนั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา แม้จะมีการเร่งส่งเสริมการปลูกฝ้าย ของรัฐบาลอย่างจริงจังเพื่อป้อนโรงงาน³ แต่ผลผลิตฝ้ายในจังหวัดชัยภูมิกลับยังอยู่ในปริมาณค่อนข้าง ต่ำมาก พันธุ์ฝ้ายเป็นพันธุ์พื้นเมืองเล็ก ที่ส่วนใหญ่เก็บเอาไว้เองแล้วนำมาปลูก และปลูกต่ำกว่า 5 ไร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงใช้อุปกรณ์ที่ผลิตขึ้นเองภายในครอบครัว

ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2500 สีที่ใช้ในการย้อมทั้งเส้นไหมและฝ้าย ยังคงอาศัยสีธรรมชาติ โดยเฉพาะฝ้ายยังเน้นใช้สีคราม ส่วนไหมก็จะใช้ครั้ง เข ฯลฯ ตามเดิม ต่อมาไม่นานพบว่าชาวบ้านเริ่ม

¹สวัสดิ์ ศรีวรรณ. (2551, 29 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลข 75 บ้านเขว้า ตำบลตลาด แร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

²อมรา ปรายภัย. (2551, 25 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่โรงเรียนชัยภูมิภักดีชุมพล ตำบล ในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก)

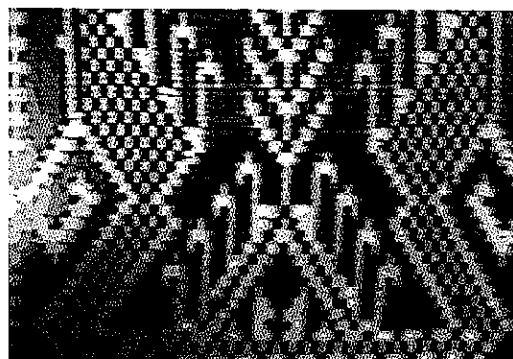
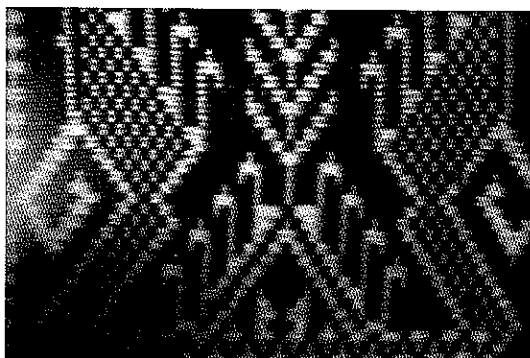
³จรรยา ศรีทวีคำ. (2551, 29 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 42/11 บ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ.

ใช้สีที่ถูกนำมาขายโดยชาวกูยวนและชาวจีน เพราะมีสีสด สวยกว่าสีธรรมชาติ ราคาไม่แพงมากนัก เพราะเงินที่ชาวบ้านได้จากการปลูกพืชเศรษฐกิจมีเหลือพอต่อการมาซื้อสีย้อมผ้าได้

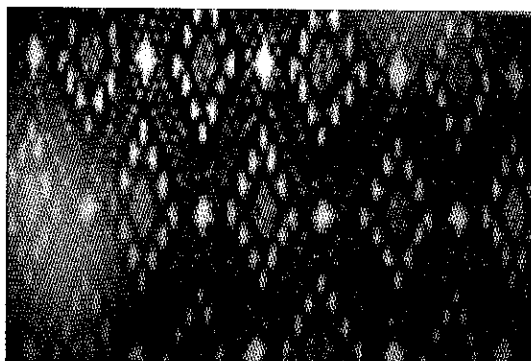
ตาราง 2 สีย้อมผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ในปี พ.ศ. 2500 - 2516

สี	วัตถุดิบที่ใช้สกัดสี	ส่วนที่ใช้สกัด	ชนิด	วิธีสกัด
สีแดง	ครั่ง	ตัว	แมลง	นวดครั่งกับน้ำร้อนจากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง
สีเหลือง	เข	แก่น	ไม้เถา	นำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง
สีน้ำเงิน	คราม	ใบและกิ่ง	ไม้เนื้ออ่อนกิ่งเล็ก	ใช้ใบและกิ่งมาทุบและหมักในน้ำประมาณ 5-7 วัน
สีดำ	มะเกลือ	ผล	ไม้ป่ายืนต้น	นำผลมาทุบและหมักในน้ำประมาณ 5-7 วัน
สีเขียว	ครามผสมเข	ใบและกิ่งผสมแก่น	ไม้เนื้ออ่อนกิ่งเล็กและไม้เถา	ใช้ใบและกิ่งครามมาทุบและหมักในน้ำประมาณ 5-7 วัน เหน้นำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง จากนั้นนำสีที่ได้มาต้มรวมกัน
สีแดง	สารเคมี	สารเคมี	สารเคมี	นำสีไปผสมในน้ำเดือดแล้วนำผ้าลงย้อมได้
สีดำ	"	"	"	
สีน้ำเงิน	"	"	"	
สีเขียว	"	"	"	
สีแสด	"	"	"	
สีชมพู	"	"	"	
สีฟ้า	"	"	"	
สีเหลือง	"	"	"	

ในส่วนของลวดลายผ้า ชาวบ้านยังคงทอผ้าที่มีลวดลายได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวเป็นลายที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ พืชผัก สัตว์ และอุปกรณ์เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน นางกิมได้ฐานมัน เล่าว่า . "ลายที่เขาทอกันมันก็มาจากต้นไม้ใบหญ้านี่แหละ จำได้ว่ายายแก่ใส่ลายบักจับ ลายที่มันเป็นสามเหลี่ยมสี่เหลี่ยมก็เยอะ"¹

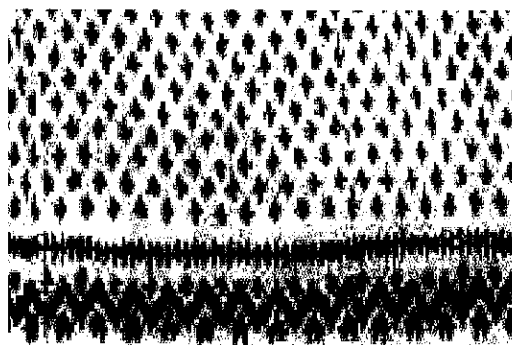
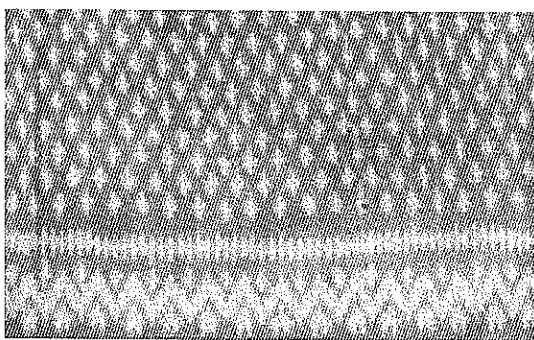

ภาพประกอบ 22 ผ้าลายบายศรี

ภาพประกอบ 23 ผ้าลายสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด

¹กิมได้ ฐานมัน. (2551 ,7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ภาพประกอบ 24 ผ้าลายกระจับว่าน

แม้ว่าผ้าทอจะยังคงถูกนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นผ้าฝ้ายที่ทอแล้วนำมาตัดเสื้อผ้าใส่ในการทำงานและพักผ่อน กระเป๋ายาม ผ้าห่ม ผ้านวม เป็นต้น¹ แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเริ่มจากชาวบ้านในเขตอำเภอเมืองก่อน ที่ได้มีโอกาสพบเห็นและจับจ่ายซื้อสินค้าที่ถูกส่งมาจากกรุงเทพฯ ผ้าผลิตจากโรงงานที่มีราคาถูก เป็นสิ่งที่ชาวบ้านในตัวเมืองเลือกมาใช้แทนผ้าทอ เช่น ผ้าตัดเสื้อทั้งหญิงชาย และเด็กๆ ผ้าอ้อม ผ้าม่าน ผ้าห่ม รวมไปถึงการใช้ผ้าในชีวิตประจำวันอื่นๆอีกที่มีผ้าใยสังเคราะห์จากโรงงานเข้าไปแทนที่ผ้าฝ้ายทอมือ ส่วนผ้าไหมนั้นเริ่มไม่เป็นที่นิยมนำมาใส่ในกลุ่มหนุ่มสาวอาจมีผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังนำมาใส่เป็นผ้าถุง แต่โดยมากแล้วจะใช้ผ้าใยสังเคราะห์จากโรงงานมาตัดชุดกัน นางวรรณิ เจ้าของร้านตัดเสื้อสตรี เล่าถึงเรื่องราวในปี พ.ศ. 2502 ว่า ."ตอนนั้นเขานิยมใส่ชุดต่อกระโปรงเป็นชุดกัน เสื้อเชิ้ตกับกางเกงก็มีนะ มีกางเกงผ้ายัด กางเกงขาบาน มีคนมาให้ตัดเยอะ ส่วนมากเป็นสาวๆ ทำงาน คนมีเงินเยอะหน่อย เพราะคนแถวนี้เขายังเย็บผ้าเองกันอยู่นะ ผ้าไหมก็มีอยู่แต่น้อยแล้วนะ มีคนมาตัดน้อยมากถ้ามีก็มีอายุหน่อยนะ..."²

ส่วนชาวบ้านที่อยู่ตามอำเภอต่างๆเมื่อมีโอกาสเข้ามาตลาดในอำเภอเมืองก็จะซื้อผ้ากลับไปตัดใส่กัน และเริ่มแพร่หลายมากขึ้นเรื่อยๆ นางจรรยาศรี เล่าว่า ."ตอนแรกซื้อมาก็มาตัดเสื้อ กระโปรงยังไม่ได้ตัด ใส่ผ้าถุงอยู่นะ จำแบบเขาจากตลาด ต่อมาก็ตัดกระโปรงใส่กัน ใส่ไปงานวัด..."³

¹ดวงมณี วงศ์โพทอง. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 45/4 บ้านหนองหญ้าร้างกา ตำบลโพทอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

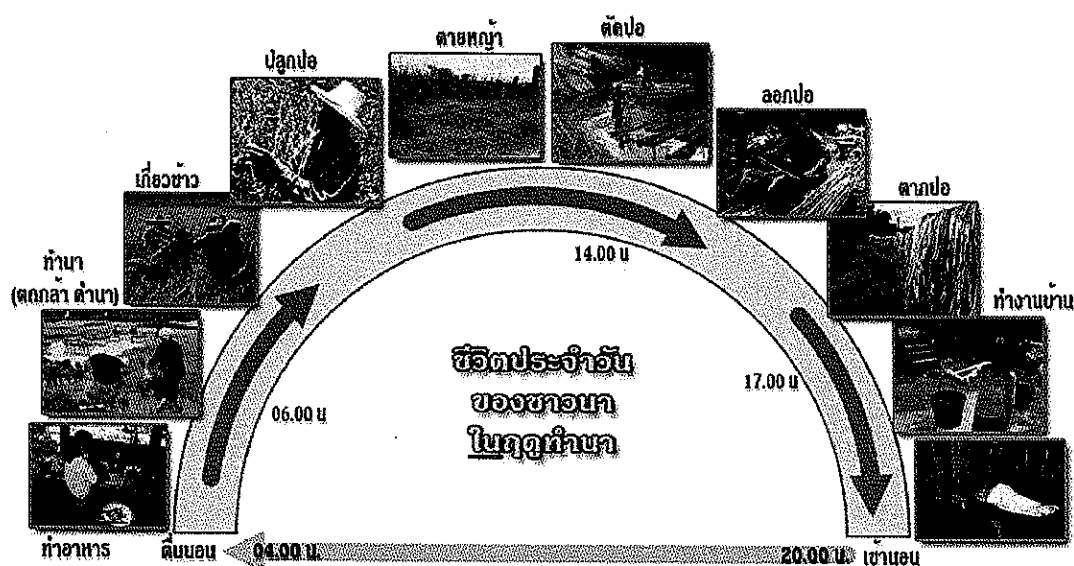
²วรรณิ แสงพรม. (2551, 1 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่ร้านตัดเสื้อวรรณิ ถนนชัยประสิทธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³จรรยาศรี ทวีคำ. (2551, 29 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 42/11 บ้านบ่อใหญ่ ตำบลบ่อใหญ่ อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ.

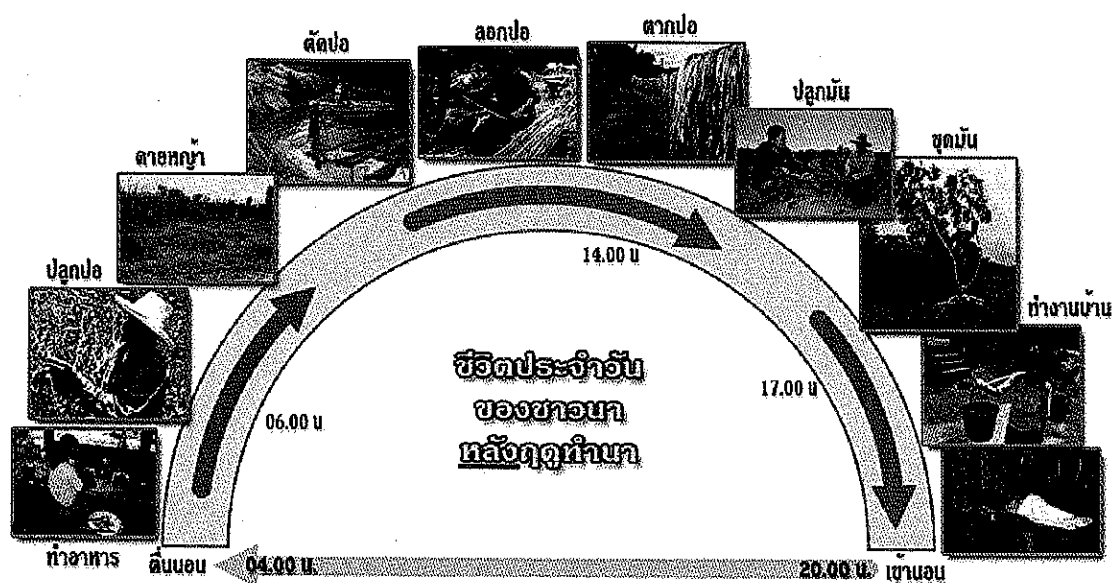
เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา พ่อค้าชาวจีน ชาวญวน และไทย นำผ้าและเสื้อผ้าไปขายเป็นจำนวนมากตามชนบทเพราะถนนดีขึ้นจึงขนส่งสินค้าได้จำนวนมาก ดังนั้นผ้าที่ผลิตจากโรงงานจึงถูกนำไปใช้ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านในชนบทด้วย และผ้าทอมือโดยเฉพาะผ้าฝ้ายเริ่มลดบทบาทลง ส่วนผ้าไหมยังมีการผลิตอยู่แม้จะลดน้อยลง ด้วยชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญกับผ้าไหมว่าเป็นผ้าที่มีคุณค่าควรแก่การผลิตไว้เพื่อเก็บรักษาเป็นทรัพย์สินสมบัติและใช้ในโอกาสพิเศษของชีวิต

3. วิถีชีวิตของคนทอผ้า ในปี พ.ศ. 2500 -2516

วิถีชีวิตของคนทอผ้าในช่วงเวลานับตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2500 – 2516 พบว่าในชีวิตประจำวันของชาวนาที่ทอผ้ามีกิจกรรมที่เพิ่มมากขึ้นในแต่ละวันทั้งในช่วงฤดูทอผ้าและหลังฤดูทอผ้า ชาวนาต้องใช้เวลาออกจากดูแลข้าวในนา ทำงานบ้านแล้ว พืชเศรษฐกิจอย่าง ปอ ข้าวโพดและมันสำปะหลังที่ปลูกกันมากขึ้นแทบทุกครัวเรือนในช่วงเวลานี้เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ชาวนาให้ความสำคัญและใช้เวลาช่วงระหว่างวันหมดไปกับกิจกรรมนี้ค่อนข้างมาก มีการปลูกหมุนเวียนกันตลอดทั้งปี ด้วยพืชเหล่านี้สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวนาอีกทางหนึ่งเพราะกำลังเป็นที่ต้องการของตลาดมาก สถานการณ์เช่นนี้ทำให้การทอผ้าในวิถีชีวิตของชาวนาหยุดชะงักลง ดังที่ผู้วิจัยได้ไปทำการสัมภาษณ์ถึงชีวิตประจำวันของชาวนาในจังหวัดชัยภูมิที่ได้ทำการปลูกพืชเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการทำนา (ผู้วิจัยไม่ได้หมายรวมถึงชาวนาทั้งหมดภายในประเทศ ในที่นี้หมายความว่าชาวนาในจังหวัดชัยภูมิโดยทั่วไปเท่านั้น) ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และสรุปออกมาในรูปภาพชีวิตประจำวันของชาวนาในช่วงฤดูทอผ้า ชาวนาจะใช้พื้นที่บางส่วนที่ใกล้กับที่นาเพื่อปลูกปอ โดยบางครั้งรอบครัวอาจมีการแบ่งแรงงานกันทำสลับเปลี่ยนกันไปทั้งหญิงชาย ในช่วงเวลาว่างที่รอเก็บเกี่ยวข้าวชาวนาจะทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับปอ ไม่ว่าจะเป็น เอาปอแช่น้ำ ตากปอ ลอกปอ เมื่อเข้าสู่หน้าแล้งหลังฤดูทอผ้าชาวนาจะทำการปลูกปอควบคู่ไปกับมันสำปะหลังหรือข้าวโพด ซึ่งทำให้หมดเวลาไปทั้งวันอีกทั้งมีความเหนื่อยล้ามากขึ้น จึงไม่ค่อยอยากทอผ้าเพราะเสื้อผ้าสำเร็จรูปในช่วงเวลานี้ได้เริ่มมีขายอย่างแพร่หลายแล้ว

ภาพประกอบ 25 ชีวิตประจำวันของชาวบ้านในฤดูทำนา ปี พ.ศ. 2500 - 2516

ภาพประกอบ 26 ชีวิตประจำวันของชาวบ้านหลังฤดูทำนา ปี พ.ศ. 2500 - 2516

ผ้าในวิถีชีวิตของชาวบ้านในช่วงเวลานี้ มีการผสมผสานทั้งการใช้ผ้าที่ทอเองและผ้าที่ผลิตจากโรงงาน ผ้าไหมผ้าฝ้ายที่ชาวบ้านทอเองส่วนมากจะเป็นผ้าเก่าที่ได้ใช้มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2500 โดยมากผู้ใช้ผ้าประเภทนี้ในชีวิตประจำวันจะอยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุ สำหรับวัยหนุ่มสาวนิยมใช้ผ้าที่

ผลิตจากโรงงานเพราะมีความแปลกใหม่ทันสมัยและสะดวกสบายมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันในประเพณีบางอย่าง อาทิเช่น งานแต่งงาน งานบวช เป็นต้น ผ้าทอพื้นบ้านยังเป็นที่ชาวบ้านให้ความสำคัญว่าควรผลิตเพื่อใช้ในงานสำคัญในชีวิตดังกล่าว โดยเฉพาะผ้าไหมที่สามารถบ่งบอกถึงความตั้งใจและความสามารถของผู้ทอได้ดี เมื่อมอบให้ผู้อื่นถือเป็นสิ่งที่มีค่ามากกว่าเสื้อผ้าที่ผลิตจากโรงงาน ดังคำบอกเล่าของ นางกิมไล้ ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผ้าทอพื้นบ้าน โดยเฉพาะผ้าไหมในช่วงเวลานี้อยู่ .”ตอนปี 2513 พี่ชายบวชได้ช่วยแม่ทอผ้าให้นาคใส่ กลับจากนามาก็เหนื่อยแล้วแต่ยังต้องทอให้เสร็จ เขาจะได้ใส่ผ้าเราทำเองสวยกว่าผ้าเจ็ก ตอนนั้นถ้าคนแถวนี้แต่งงาน ลูกบวชต้องทอผ้าเองทั้งนั้น ชื้อมามันความรู้สึกไม่เหมือนกัน...”¹

สรุปได้ว่าวิถีการทอผ้าในช่วงเวลาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 – 2516 มีปัจจัยในด้านของความเจริญซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกทั้งสิ้นเข้ามาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นการเปลี่ยนแปลงในแง่ลบ คือ ทำให้การทอผ้าหยุดชะงักเนื่องจากการเข้ามาของผ้าและเสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ผลิตจากโรงงานในกรุงเทพฯและเมืองใหญ่ใกล้เคียง ซึ่งเป็นผลมาจากการคมนาคมที่สะดวกสบาย ประกอบกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเพราะมีการปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้นและต้องใช้เวลาในการปลูกตลอดทั้งปี เวลารว่างหลังฤดูทำนาหรือรอเก็บเกี่ยวข้าวที่เคยใช้ทอผ้าถูกแทนที่ด้วยการปลูกปอ ข้าวโพดและมันสำปะหลังซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ให้ ทำให้มีเงินไปจับจ่ายซื้อเสื้อผ้าสำเร็จรูปได้ แต่ผ้าทอพื้นบ้านยังไม่ได้หายไปจากชีวิตของชาวบ้านเสียทั้งหมด เพราะผ้าทอพื้นบ้านยังคงมีความสำคัญในงานประเพณีแม้จะมีการนำผ้าที่ผลิตจากโรงงานมาใช้ร่วมด้วยบ้างแล้ว แต่ชาวบ้านยังคงเห็นว่าผ้าที่ทอเองนั้น โดยเฉพาะผ้าไหมมีคุณค่ามากกว่าผ้าที่หาซื้อได้โดยทั่วไปในท้องตลาด ดังนั้นจึงยังมีการทอเพื่อเก็บไว้ใช้ในงานประเพณีที่สำคัญในชีวิตและเป็นทรัพย์สินสมบัติให้กับลูกหลานอยู่

¹กิมไล้ สุานัน. (2551 ,7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

บทที่ 3

วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2516 - 2535

แม้ในปี พ.ศ. 2500 - 2516 การทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิจะซบเซาลง ชาวบ้านหันมาให้ความสำคัญกับผ้าที่ผลิตจากโรงงานซึ่งมีราคาถูกและสะดวกสบาย ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 การเปลี่ยนแปลงในด้านนี้นั้นไม่ได้ทำให้การทอผ้าของจังหวัดชัยภูมิสูญหายไปแต่เป็นเพียงการหยุดชะงักไปเพียงสิบกว่าปีเท่านั้น เมื่อเข้าสู่ปี พ.ศ. 2516 ซึ่งนับเป็นช่วงเวลาที่สำคัญของการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิได้กลับมาฟื้นฟูอีกครั้ง แต่การกลับมาของการทอผ้าในวิถีชีวิตของชาวชัยภูมิในช่วงเวลาที่จะกล่าวต่อไปนี้มีความแตกต่างไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิง อันเกิดจากปัจจัยต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยส่งเสริมวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2516 - 2535

1.1 ปัจจัยภายใน

1.1.1 แรงกระตุ้นที่เกิดจากการเข้ามาของโครงการศิลปาชีพและโครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวง

ในขณะที่ผ้าทอพื้นบ้านในจังหวัดชัยภูมิกำลังประสบกับภาวะวิกฤตในการผลิตดังกล่าว โครงการในพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ (กล่าวโดยละเอียดในหัวข้อปัจจัยภายนอก) ได้เข้ามาฟื้นฟูและพัฒนางานทอผ้า การเข้ามาของโครงการพระราชดำรินั้นแม้พระองค์จะไม่ได้ทรงเข้ามาในพื้นที่ด้วยพระองค์เอง แต่พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ฝ่ายราชเลขาฯ ในการในพระองค์เข้าไปติดต่อและซื้อผ้าจากรายการอย่างใกล้ชิด นำมาซึ่งความยินดีเป็นอย่างมาก เพราะชาวบ้านเห็นว่าการที่ข้าราชการผู้ทำงานรับใช้ใกล้ชิดในพระองค์นับเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญ เมื่อบุคคลเหล่านั้นเข้ามาติดต่อและให้คำแนะนำชาวบ้านจึงมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง จากคำบอกเล่าของคุณยายสีดา ถึงเรื่องราวในปี พ.ศ. 2516 ว่า "เขามาขอซื้อผ้าชิ้นเรา เราก็ไม่กล้าขายอายนะมันเก่ามาก พอเขาบอกว่าราชินีท่านอยากได้บอกว่าผ้าของเราสวย เราก็เลยขายไปยังนั่งคิดเลยว่าคนธรรมดา ยังไม่อยากจะเลย ท่านเป็นถึงราชินีอยากได้ผ้าของเราเราจะไม่ให้ได้อย่างไร..."¹

¹สีดา สุนทร . (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 529 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ

เมื่อเปรียบเทียบกับ การเข้ามาสนับสนุนเรื่องการทำไหมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เคยกล่าวไว้ในบทที่ 1 แล้วนั้น จะเห็นได้ว่าแม้จะเป็นพระราชดำริโดยส่วนตัวของทั้งสองพระองค์เหมือนกัน แต่วิธีการเข้าหาราชฎที่แตกต่างกันทำให้ประสบความสำเร็จต่างกันด้วย ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ได้ให้ข้าราชการซึ่งเป็นชาวต่างชาติมาแนะนำและสอนราชฎ ซึ่งเป็นการยากสำหรับราชฎในอดีตที่จะเปลี่ยนวิถีคิดของราชฎได้ แต่พระบาทสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถทรงให้ข้าราชการบริพารในพระองค์เข้าหาราชฎอย่างใกล้ชิดและมีความจริงใจ ความรู้สึกของราชฎที่ได้รับจึงมีแต่ความยินดีและพร้อมจะรับคำแนะนำ เช่นเดียวกับการเข้ามาของโครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวงหรือโครงการอีสานเขียว ซึ่งในหลวงทรงมีพระราชดำริให้ข้าราชการเข้าหาราชฎอย่างใกล้ชิด ดูแลและให้คำแนะนำที่ดีที่สุด เป็นแรงผลักดันที่ทำให้ชาวบ้านอยากทำตามทีพระองค์ทรงแนะนำและให้อีกโอกาส อีกทั้งยังเห็นว่ามีประโยชน์กับตนเองด้วย ทำให้การฟื้นฟูงานด้านการทอผ้าประสบความสำเร็จเป็นอย่างมากต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

1.1.2 ความล้มเหลวจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ

รัฐบาลและตลาดประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตของชาวนาในช่วงทศวรรษ 2500 กล่าวคือ พื้นที่ปลูกปอเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วใน พ.ศ. 2501 – 2509 และต่อมามันสำปะหลังได้กลายเป็นสินค้าออกที่มีการผลิตมากในภาคอีสาน แม้พืชดังกล่าวจะสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี แต่กลับไม่ได้เป็นรายได้ที่ยั่งยืน การเปลี่ยนแปลงจากการปลูกข้าวเป็นพืชหลักอย่างเดียว มาเป็นปลูกพืชในฤดูแล้งอีกอย่างหนึ่ง (หรือสองอย่างถ้าปลูกทั้งปอและมันสำปะหลัง) ทำให้ระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ได้รับการกระทบกระเทือนจากการบุกเบิกป่าใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นแล้วภาวะฝนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก คุณตาบุตรศรีเล่าว่า “ฝนมันแล้งสามปีและฝนดีปีหนึ่ง ทำนาก็ไม่ได้ดี ฝนมันไม่ตกเหมือนเดิม เคยไปซื้อข้าวเขามากินก่อนก็เลยเป็นหนี้เขาอีก...”¹ ผลของความแห้งแล้งและความแปรปรวนของฝนทำให้ผลผลิตต่อไร่ต่ำลงเรื่อย เมื่อปอมีราคาตกต่ำและลดบทบาทลงในเวลาต่อมาทำให้ชาวนาที่ปลูกปอขาดทุนและเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้นอีก ในเวลาต่อมาการปลูกมันสำปะหลังประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับการปลูกปอ ทั้งด้านราคาและภาวะการทรุดโทรมของดินทำให้ชาวบ้านลดการปลูกมันสำปะหลังลงอย่างรวดเร็ว

ความล้มเหลวของชาวนาจากการปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้หญิงชาวบ้าน (ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุไม่เกิน 45 ปี) ต้องออกไปหางานทำเพื่อมาช่วยจุนเจือครอบครัวตามโรงงานต่างๆที่

¹บุตรศรี จำชาติ. (2550, 4 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองรังกา ตำบลโพหนอง อำเภอมือง จังหวัดชัยภูมิ.

เกิดขึ้นมากมายทั้งในกรุงเทพฯและเมืองใหญ่ใกล้เคียง ผู้หญิงที่เหลืออยู่ในหมู่บ้านซึ่งจะเป็นกลุ่มผู้ที่ เป็นแม่หรือยายที่รับภาระในการเลี้ยงดูหลาน เมื่อความแห้งแล้งทำนาทำไร่ไม่ได้ผลต้องอยู่บ้านไปวันๆ จึงเป็นการเปล่าประโยชน์ เมื่อมีโครงการของรัฐเข้ามาช่วยสนับสนุนในด้านการทอดผ้าที่ชาวบ้านมี ความชำนาญเป็นทุนเดิมอยู่แล้วอีกทั้งยังสามารถเพิ่มรายได้ช่วยเหลือครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง ผู้หญิง เล่านี้จึงไม่สามารถปฏิเสธข้อเสนอดีๆที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ได้

1.2 ปัจจัยภายนอก

1.2.1 การส่งเสริมอาชีพหัตถกรรมของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ

เนื่องจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงมีความสนพระราษหฤทัยใน งานด้านหัตถกรรม ประกอบกับการตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงเยี่ยมราษฎรใน ท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งมีปัญหาความยากจนอันเนื่องมาจากการทำการเกษตรไม่ได้ผล โดยเฉพาะในพื้นที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมื่อครั้งเสด็จเยี่ยมราษฎรประสบความเดือดร้อนเป็นอย่างมากจากอุทกภัย ที่จังหวัดนครพนม เมื่อเดือน พฤศจิกายน พ.ศ. 2513 มีราษฎรมารับเสด็จอย่างเนืองแน่น หญิง ชาวบ้านแทบทุกคนนั่งขึ้นโหมมดหมี่มารับเสด็จซึ่งมีความสวยงามต่างๆกันมากมาย สมเด็จพระนาง เจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถได้ทอดพระเนตรผ้าโหมมเหล่านี้ด้วยความสนพระราษหฤทัยยิ่ง ทรงซักถาม ราษฎรจนได้ความว่า ราษฎรทอดผ้าโหมมดหมี่ไว้ใช้กันเองในครัวเรือนไม่ได้ทอขาย เพราะแม่จะขายก็ได้ ราคาถูกไม่คุ้มกับเวลาและแรงงานในการทอ

ในวันนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า ความยากจนนั้นต้องให้การแก้ไข ปัญหาระยะยาว ต้องคิดหาทางให้ราษฎรเลี้ยงตนเองได้ มีรายได้สม่ำเสมอต่อไป สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงตระหนักทันทีว่าผ้าโหมมดหมี่จะเป็นอาชีพเสริมให้กับชาวบ้านได้¹ ดังความ ในบทพระราชทานสัมภาษณ์ในเรื่องนี้ว่า

ข้าพเจ้าได้เห็นว่าเป็นความยากลำบากสำหรับชาวนาและครอบครัว...ที่จะเลี้ยงชีพอยู่ด้วย ผลผลิตจากไร่นาเพียงอย่างเดียว... ยิ่งกว่านั้นในเวลานอกฤดูทำนาหรือในยามที่พืชผลถูกภัยแล้งหรือน้ำท่วมทำลาย ชาวนาไทยในชนบทจะได้รับความเสียหายเป็นอย่างยิ่งหรือขาดแคลนรายได้ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงมองหาทางที่จะเพิ่มรายได้พิเศษให้แก่ชาวนาเพื่อพวกเขาจะได้มีรายได้เสริม..."²

¹ธนาคารเอเชีย จำกัด. (2535). มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ จัดพิมพ์ ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2535. หน้า 18.

²สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). เล่มเดิม. หน้า 171.

พระองค์จึงได้ชักชวนให้ชาวบ้านเริ่มทอผ้าไหมนับแต่วันนั้นและทรงรับซื้อผ้าไหมไว้เองทั้งหมด ในปี พ.ศ. 2515 ได้โปรดเกล้าให้ท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ ราชเลขานุการในพระองค์ ออกไปติดต่อซื้อผ้าไหมของชาวบ้านถึงบ้านของเขาโดยตรง เริ่มจากจังหวัดนครพนมก่อน และจังหวัดอื่นทั่วภาคอีสาน พระองค์รับซื้อผ้าไหมทุกระดับฝีมือ ให้ราคาฝืนละ 180 – 200 บาท จากนั้นก็พยายามรวบรวมผ้าไหมให้ได้มากที่สุด แม้เป็นผ้าไหมเก่าขาดก็ขอซื้อ นอกจากนี้ยังมี ผ้าโล่งไหม ผ้าขาวม้าไหม ผ้าไหมพื้น ผ้าฝ้ายและผ้าทอมือประเภทอื่นๆด้วย¹

ประมาณต้นปี พ.ศ. 2516 ท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ ได้เดินทางมาซื้อผ้าไหมที่บ้านเขว้าเป็นแห่งแรกในจังหวัดชัยภูมิ และได้ผ้าไหมผ้าฝ้ายลายโบราณสวยงามไปเป็นจำนวนมาก ได้นำทูลเกล้าถวาย พระองค์มีพระราชดำริให้ส่งเสริมชาวบ้านให้ทอถึง ชาวบ้านเขว้าจึงได้จัดตั้งกลุ่มทอผ้าไหมขึ้นตามคำแนะนำของท่านผู้หญิงสุประภาดา ซึ่งมีทั้งคนทอและคนปลูกหม่อนเลี้ยงไหม² นางเพิ่ม อายุ 66 ปี เจ้าของร้านขายผ้าไหม ในอำเภอบ้านเขว้า เล่าให้ฟังว่า “แม่ก็อยู่ในกลุ่มกับเขาด้วยนะตอนนั้น ได้ขายผ้าไหมของยายไป 3 ฝืน จากนั้นก็ได้ทอขายให้ท่านอีกเยอะเลย ประมาณ 4 – 5 ปีแม่ก็ได้เงินมาเปิดร้านกับลูกสาว แต่ก็ยังอยู่ในกลุ่มรับผ้าชาวบ้านมาขายแล้วมันก็พัฒนามาเรื่อยๆ...”³

ยังผลให้ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2516 กระทรวงเกษตรได้ดำเนินการเพื่อสนองพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ด้วยการจัดตั้งสถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิขึ้น⁴ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น เมืองชัยภูมิ และเมืองจตุรัสเคยได้รับการส่งเสริมให้มีการจัดตั้งกองช่างไหมมาแล้ว⁵ สถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ ได้รับการส่งเสริมขึ้นอีกครั้ง เดิมมีชื่อเรียกว่า สถานีขยายพันธุ์พืชชัยภูมิสังกัดกองค้นคว้าและทดลอง กรมกสิกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2505 จากนั้นในปี พ.ศ. 2516 กรมกสิกรรมและกรมการข้าว ได้ยุบรวมกันและเปลี่ยนชื่อเป็น กรมวิชาการเกษตร และได้เปลี่ยนชื่อสถานีขยายพันธุ์พืชชัยภูมิ เป็นสถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ สังกัดสถาบันวิจัยหม่อนไหม กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สถานีทดลองหม่อนไหมมีหน้าที่ในการศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหม ผลิตภัณฑ์และไหมพันธุ์ดีและแจกจ่ายแก่เกษตรกรและหน่วยงานราชการอื่นๆ ฝึกอบรมเกษตรกรทั้งภายในและนอกสถานี จัดนิทรรศการร่วมกับ

¹ธนาคารเอเชีย จำกัด. (2535). เล่มเดิม. หน้า 19.

²สิดา สุนทร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 529 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

³เพิ่ม ศรีวงษ์ชัย. (2551, 15 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่ร้านเพิ่มพูลไหมไทย เลขที่ 27 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

⁴สถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ. (2538). สรุปรายงานประจำปี 2538. หน้า 1.

⁵นิติ กสิโกศล. (2541). เล่มเดิม. หน้า 64. (อ้างอิงจาก พระโกศลพูนทวี. (2444). รายงานประจำปีกระทรวงเกษตรธิการ ตั้งแต่เดือนกันยายน ร.ศ. 118 – เดือนมีนาคม ร.ศ. 130. หน้า 254.)

หน่วยราชการและภาคเอกชน แจกจ่ายเอกสารแก่เกษตรกร นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป¹ จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2519 สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ มีพระราชดำริที่จะส่งเสริมอาชีพเสริมจากงานหัตถกรรมให้กับราษฎรในท้องที่อื่นๆ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ก่อตั้ง มูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษ เพื่อสนับสนุนหัตถกรรมไทยจากทั่วทุกภูมิภาค โดยมีพระราชดำริว่า “ในแต่ละแห่งมีวัสดุท้องถิ่นและอุตสาหกรรมในบ้านอยู่แล้ว ถ้าหากมีการส่งเสริมอุตสาหกรรมในบ้านอย่างเหมาะสมแล้ว ก็จะสามารถสร้างรายได้พิเศษให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นได้...”²

จังหวัดชัยภูมิเป็นจังหวัดหนึ่งใน 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครพนม สกลนคร บุรีรัมย์และมหาสารคาม ที่ได้รับการส่งเสริมการทอผ้าไหมมัดหมี่จากมูลนิธิศิลปาชีพ กลุ่มทอผ้าบ้านนาเลี้ยวอำเภอมะนิ่ง จังหวัดชัยภูมิ จัดตั้งกลุ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2519³ เป็นโครงการส่งเสริมศิลปาชีพที่มีการบริหารงานเป็นเอกเทศ คือ เป็นกลุ่มของชาวบ้านโดยเฉพาะกลุ่มสตรีที่รวมตัวตั้งกันขึ้นเพื่อฝึกอาชีพ มีการบริหารและดำเนินการโดยกลุ่มของตน มีหน่วยงานของรัฐในท้องถิ่นที่ประสานงานและสนับสนุนโครงการ คือ สำนักงานพัฒนาชุมชน และสำนักงานเกษตรจังหวัด⁴ ได้ทำการเข้าสนับสนุนให้ชาวบ้านทำการจัดตั้งกลุ่มขึ้นตามอำเภอต่างๆ เพิ่มขึ้นอีกในปี พ.ศ. 2524 บ้านส้มป่อย อำเภอจัตุรัส โดยมีการสนับสนุนทุนมาให้และแนะนำการบริหารงานให้กับชาวบ้าน ปัจจุบันกลุ่มทอผ้าบ้านส้มป่อยได้พัฒนาเป็นเครือข่ายทอผ้าตำบลส้มป่อย⁵ ในปี พ.ศ. 2525 ที่บ้านหนองบัวเพ็ง อำเภอคอนสวรรค์ โดยมีงบประมาณเข้าช่วยเหลือในการสร้างห้องเลี้ยงไหมเพื่อส่งเสริมการทอผ้าไหม⁶ เครือข่ายงานของศูนย์ศิลปาชีพยังเข้าไปช่วยส่งเสริมชาวบ้านในอำเภอภูเขียว ทอผ้า ปลูกหม่อนเลี้ยงไหม อันเป็นโครงการเกี่ยวเนื่องกับโครงการสัตว์ป่าเป็ดภูเขียวตามพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่มีความพยายามส่งเสริมอาชีพหัตถกรรมให้ชาวบ้านเพื่อลดการล่าสัตว์ในเขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าด้วย⁷ โดย

¹สถานียทอดลงหม่อนไหมชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ. (2538). เล่มเดิม. หน้า 1 - 2.

²สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). เล่มเดิม. หน้า 175.

³ศรัณยา แก้วพรรณนา. (2537). เล่มเดิม. หน้า 40.

⁴ทบวงมหาวิทยาลัย. (2537). สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ศึกษาเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม. หน้า 71.

⁵แสงเงิน ไกรนรา. (2550). กระบวนการทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายทอผ้า กรณีศึกษาเครือข่ายทอผ้าตำบลส้มป่อย อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ. หน้า 45.

⁶พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส. (2547). การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายมัดหมี่ ของบ้านหนองบัวเพ็ง อำเภอคอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ในเชิงคติชนวิทยา. หน้า 15.

⁷สำนักงานสร้างเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2530). จากฟ้าสู่ดิน เล่ม 3. หน้า 138.

เริ่มโครงการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526¹ เป็นต้นมา แต่แหล่งผลิตผ้าไหมจำหน่ายเชิงธุรกิจอย่างอำเภอบ้านเขว้านั้น ไม่ได้จัดเข้าอยู่ในโครงการศิลปาชีพ เนื่องจากผู้ผลิตสามารถช่วยเหลือตนเองได้ตั้งอยู่แล้ว²

พระราชดำริในการส่งเสริมงานหัตถกรรมและโครงการศิลปาชีพ เป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้ชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิทอดผ้ามากขึ้น จากที่ซบเซาไปนาน อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้ภาครัฐให้ความสนใจในการส่งเสริมงานดังกล่าวอย่างจริงจังมากขึ้นด้วย ดังที่สถานีทดลองหม่อนไหมและสำนักงานพัฒนาชุมชนต้องทำการส่งเสริมเรื่องการทอผ้าเป็นงานหลักอีกงานหนึ่ง เพื่อสนองพระดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถให้เป็นผล ชาวบ้านได้เริ่มรับความรู้ใหม่ในการทอผ้าในช่วงเวลาดัง กล่าวนี้เป็นอย่างมาก มีการจัดให้ความรู้กับชาวบ้านโดยสำนักงานพัฒนาชุมชน มีพัฒนาการเข้าไปในหมู่บ้านนาสีเคมี นำพันธุ์หม่อนพันธุ์ไหมเส้นใยฝ่ายเข้าไปแจกจ่ายและสอนวิธีการในการประดิษฐ์ลวดลายที่สวยงามและแปลกใหม่ นอกจากนี้ยังมีเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิหม่อนไหม และจากโครงการศิลปาชีพมาให้ความรู้ในการปรับปรุงลวดลาย สี รูปแบบ ให้เป็นที่นิยมของตลาดอีกด้วย

1.2.2 การพัฒนาสาธารณูปโภค

ในปี พ.ศ. 2520 จังหวัดชัยภูมิได้มีการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิขึ้นเป็นฉบับแรก เพื่อใช้เป็นแนวทางในการบริหารงานในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของจังหวัดชัยภูมิให้ได้ผลเต็มที่ในระยะยาว เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมาการพัฒนาของจังหวัดเกิดความล้มเหลวเพราะการดำเนินงานไม่มีระบบและไม่สอดคล้องกับแผนพัฒนาระดับภาคและระดับชาติ จังหวัดชัยภูมิจึงได้จัดทำแผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิในระยะปี 2520 - 2524 ขึ้น โดยในแผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิฉบับนี้มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำบริโภคและเพื่อการเกษตรอย่างทั่วถึง³ ในส่วนของชนบทเน้นการกระจายบริการขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การจัดหาน้ำสะอาดเพื่อการอุปโภคบริโภค ระบบทางหลวงท้องถิ่นเพื่อเชื่อมต่อหมู่บ้านกับชุมชนศูนย์กลาง บริการไฟฟ้าชนบท⁴

สภาพการโดยทั่วไปด้านสาธารณูปโภค อันได้แก่ น้ำ ไฟฟ้า ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2520 นั้น ยังอยู่ในสภาพที่ขาดแคลนอย่างมากโดยเฉพาะชนบท น้ำประปามีใช้ในเขตเมืองของกรมโยธาเทศบาล นอกนั้นในเขตสุขาภิบาล หมู่บ้านไกลออกไปต้องใช้ประปาผิวน้ำ สร้างเสร็จเพียง 3 แห่ง ประปาน้ำผุดมี 2 แห่ง โดยมากจะใช้น้ำบาดาล ไฟฟ้ามีใช้เพื่อแสงสว่างเฉพาะในเมือง ศูนย์การค้าท้องถิ่นและ

¹สำนักงานสร้างเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2530). เล่มเดิม. หน้า 138.

²สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). เล่มเดิม. หน้า 177.

³สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. (2520). แผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2520 - 2524. หน้า คำนำ.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 92.

บริเวณใกล้เคียง ส่วนในชนบทยังไม่มี ด้านถนนท้องถิ่นมีจำนวนน้อยและไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน สภาพถนนก็ไม่เอื้ออำนวยความสะดวกได้ดีอีกด้วย¹

จากแผนพัฒนาจังหวัดฉบับแรกของจังหวัดจึงได้มีการพัฒนาต่างๆเกิดขึ้น เริ่มจากโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ ซึ่งจากสภาพพื้นที่ของจังหวัดชัยภูมิที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาระบบน้ำแล้งมาอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การทำการเกษตรเป็นไปด้วยความยากลำบาก ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 - 2519) ได้ระบุในแผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ว่าจังหวัดชัยภูมิมีปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ น้ำประปาที่ต้องการแก้ไขอย่างมาก ยังมีเป้าหมายในการพัฒนาต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ในส่วนของการกระจายบริการขั้นพื้นฐาน การพัฒนาน้ำกินน้ำใช้ที่สะอาด โดยเฉพาะในชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ² การพัฒนาแหล่งน้ำจึงถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง การสร้างอ่างเก็บน้ำ ฝ่ายน้ำล้น กั้นทำนบกั้น ขุดบ่อบาดาลสาธารณะ ติดตั้งเครื่องสูบน้ำ จึงเกิดขึ้นเกือบทุกอำเภอ³ ของจังหวัดชัยภูมิ ในปี พ.ศ. 2524 ตำบลต่างๆที่อยู่ห่างไกล เช่น ตำบลนางแดด อำเภอหนองบัวแดง มีบ่อบาดาลสาธารณะ 8 แห่ง ฝ่ายน้ำล้น 2 แห่ง⁴ ตำบลโนนคูณ อำเภอคอนสาร มีบ่อบาดาล 40 บ่อ ฝ่ายน้ำล้น 1 แห่ง⁵ และตำบลหนองข่า อำเภอเกษตรสมบูรณ์ มีบ่อบาดาล 9 บ่อ อ่างเก็บน้ำ 2 แห่ง ทำนบกั้นน้ำ 12 แห่ง⁶ เป็นต้น ส่วนในอำเภอใกล้เคียงกับอำเภอเมือง อย่างตำบลบ้านเขว้าอำเภอบ้านเขว้า ได้มีน้ำประปาเข้าถึงอีกด้วย⁷ ต่อมาในปีพ.ศ. 2526 การประปาได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และได้กระจายน้ำประปาเข้าสู่อำเภอต่างๆ⁸

นอกจากนี้ยังมีโครงการสร้างแหล่งน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งแล้วเสร็จในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ด้วย คือ เขื่อนจุฬาภรณ์ หรือเขื่อนน้ำพรม สร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2516 ตั้งอยู่ในเขตอำเภอคอนสาร กั้นลำน้ำพรม เขื่อนห้วยกุ่ม สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2516 ตั้งอยู่บริเวณปากห้วยกุ่ม ตำบลหนองโพนงาม อำเภอ

¹จังหวัดชัยภูมิ. (2514). หนังสือที่ระลึกงานประจำปี อนุสาวรีย์เจ้าพ่อพระยาแล. หน้า ?

²สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540?). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (ซีดี).

³สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. (2520). เล่มเดิม. หน้า 98 - 125.

⁴สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงมหาดไทย. (8) มท5.4.1.10 /12. รายงานผลการสำรวจเบื้องต้นตำบลนางแดด อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ มกราคม พ.ศ. 2524. หน้า 5.

⁵สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงมหาดไทย. (8) มท5.4.1.10 /14. รายงานผลการสำรวจเบื้องต้นเขตพัฒนาชุมชนตำบลโนนคูณ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ มกราคม - กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2524. หน้า 5.

⁶สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงมหาดไทย. (8) มท5.4.1.10 / 3. การสำรวจข้อมูลกลุ่มที่ 7 ตำบลหนองข่า อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ มิถุนายน พ.ศ. 2521 - มิถุนายน พ.ศ. 2524. หน้า 6.

⁷สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. กระทรวงมหาดไทย. (8) มท5.4.1.10 / 9. รายงานผลการสำรวจข้อมูลเขตพัฒนาตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ มกราคม พ.ศ. 2524. หน้า 6.

⁸จังหวัดชัยภูมิ. (2526). เล่มเดิม. หน้า 46 - 85.

เกษตรสมบูรณ์ เชื้อนลำปะทาว สร้างเสร็จในปี พ.ศ. 2532 เป็นโครงการที่ครอบคลุมพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอแก้งคร้อ อำเภอเกษตรสมบูรณ์และอำเภอเมือง โดยมีเขื่อน 2 แห่ง คือ เขื่อนบน อยู่บริเวณเขตอำเภอแก้งคร้อ และเกษตรสมบูรณ์ ส่วนเขื่อนล่างอยู่ที่อำเภอเมืองใช้เป็นน้ำดิบในอำเภอเมืองชัยภูมิ¹

โครงการพัฒนาไฟฟ้าเป็นโครงการพัฒนาขั้นพื้นฐานที่รัฐบาลให้ความสำคัญมากโครงการหนึ่ง รัฐบาลได้อนุมัติให้มีโครงการเสริมโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบทเพิ่มขึ้นอีก คือ โครงการพัฒนาไฟฟ้าตำบล² ในแผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิฉบับแรกนี้ ได้กำหนดการกระจายไฟฟ้าออกสู่ชนบทไว้ทุกอำเภอ ปี พ.ศ. 2520 มีการเริ่มดำเนินการในบางหมู่บ้านของแต่ละตำบลในอำเภอต่างๆของจังหวัดชัยภูมิ ก่อน ทั้งหมด 174 หมู่บ้าน³ ผลจากการดำเนินการในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520 - 2524) ที่สามารถสนองนโยบายการพัฒนาไฟฟ้าได้เป็นอย่างดี กล่าวคือการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคสามารถจ่ายไฟฟ้าเข้าไปยังชนบทได้ถึง 17,000 หมู่บ้าน⁴ ทำให้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 มีการเน้นในส่วนของโครงการพัฒนาไฟฟ้าชนบท กำหนดจะขยายไฟฟ้าสู่ชนบทห่างไกลทั่วประเทศจากจำนวนที่มีอยู่ 18,500 หมู่บ้านในปี พ.ศ. 2523 เป็น 50,034 หมู่บ้านในปี พ.ศ. 2529 เนื่องจากมีแนวคิดว่าการจ่ายไฟฟ้าสู่ชนบทจะมีส่วนสำคัญในการพัฒนาการขั้นพื้นฐานสู่ชนบท ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ลดค่าใช้จ่าย เพิ่มผลผลิต ลดความสิ้นเปลืองทรัพยากรธรรมชาติ พลังงาน และส่งเสริมอุตสาหกรรมในครัวเรือน⁵ จะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ. 2525 หมู่บ้านในอำเภอที่อยู่ใกล้กับอำเภอเมือง ประชากรส่วนใหญ่มีไฟฟ้าใช้ เช่น หมู่บ้านหนึ่งในตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า มีไฟฟ้าใช้ มีบางครัวเรือนเท่านั้นคิดเป็นร้อยละ 16 ของครัวเรือนทั้งหมดในหมู่บ้านที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้เนื่องจากฐานะยากจนไม่มีเงินเพียงพอต่อการจ่ายค่าไฟฟ้า⁶

ในปี พ.ศ. 2526 จังหวัดชัยภูมิมีจำนวนอำเภอทั้งหมด 12 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ ปรากฏว่ามีการกระจายไฟฟ้าเข้าสู่ตำบลในอำเภอต่างๆเป็นส่วนใหญ่แล้ว ยังมีการรับกระแสไฟฟ้าจากเขื่อนจุฬา

¹จังหวัดชัยภูมิ. (2542). เล่มเดิม. หน้า 81 - 82.

²กุลวดี เจริญศรี. (2524). ผลกระทบของการพัฒนาด้านไฟฟ้าที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของอำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง. หน้า 2.

³สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. (2520). เล่มเดิม. หน้า 167 - 169.

⁴กุลวดี เจริญศรี. (2524). เล่มเดิม. หน้า 2.

⁵คำสอน สีสัมภู. (2531). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม หลังจากการมีไฟฟ้าเข้าสู่ชนบทอีสาน ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านก้ามแมด ตำบลก้ามแมด อำเภอภูคด จังหัดยโสธร. หน้า 3.

⁶สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สุวิทย์ ธีรศาสตร์, คุชฎี กาฬอ่อนศรี. (2530). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ในชุมชนบ้านเยอ บ้านไทยดำและบ้านไทยลาว. หน้า 24.

ภรณ์ที่อำเภอเมือง¹ อำเภอเกษตรสมบูรณ์² อำเภอแก้งคร้อ³ และเขื่อนอุบลรัตน์ที่อำเภอภูเขียว⁴อีกด้วย มีอำเภอบ้านแท่น⁵ อำเภอคอนสาร⁶ อำเภอหนองบัวแดง⁷ และกิ่งอำเภอหนองบัวระเหว⁸ ที่มีไฟฟ้าใช้เป็นบางตำบลส่วนอำเภอเทพสถิตยังไม่มีไฟฟ้าใช้⁹ นอกนั้นได้รับกระแสไฟฟ้าจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคใช้อย่างทั่วถึงแล้ว ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530 - 2534) ได้มีเป้าหมายในการกระจายไฟฟ้าสู่ชนบทอีก 10,700 หมู่บ้าน¹⁰ ในปี พ.ศ. 2536 มีการผลิตกระแสไฟฟ้าทั้งสิ้น 144.53 ล้านกิโลวัตต์ ต่อชั่วโมง และมีผู้ใช้ไฟฟ้าจำนวน 166,115 ราย มีหมู่บ้านที่มีไฟฟ้าใช้ทั้งสิ้น 1,250 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 98.66¹¹

การพัฒนาไฟฟ้าและน้ำประปา รวมถึงแหล่งน้ำอื่นๆ เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิมีการเปลี่ยนแปลง ประกอบกับการพัฒนาสาธารณูปโภคนี้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันกับการส่งเสริมการทอผ้าของหน่วยงานภาครัฐต่างๆ การมีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ทำให้การสนับสนุนของภาครัฐมีประสิทธิภาพขึ้น ชาวบ้านเองก็ได้รับความสะดวกในการทอผ้ามากขึ้น แม่สีดา สุนทร เล่าถึงการเข้ามาของไฟฟ้าน้ำประปาใน ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า ให้ฟังว่า

บ้านแม่มีไฟฟ้าเข้ามาตอนประมาณ ปี พ.ศ. 2524 ชาวบ้านช่วยกันออกเงินช่วยการไฟฟ้า ด้วยนะ อยากให้มีไฟฟ้าเข้าบ้านเร็วๆ เมื่อก่อนยังไม่มีน้ำประปาต้องไปหาน้ำที่ลำชีมาใส่ตุ่มไว้ใช้ พอมีน้ำประปาก็ก็น่าไม่ต้องไป ทำอย่างอื่นได้ตั้งเยอะ หาน้ำที่หมดไปเป็นวันๆแล้ว กลับมาก็เหนื่อย ช่วงนั้นเริ่มมีคนมาซื้อผ้าไหมเยอะแล้ว กลางคืนแม่ก็มัดหมี่นะ มีไฟแล้วได้ทอผ้ากลางคืนด้วย บ้านเราไม่ถือหรอกใครไม่มองก็ทอไปอยากได้เงินแล้วตอนนั้น ตอนที่ใช้ตะเกียงมันก็ไม่สว่างเท่านี้..."¹²

¹สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. (2520). เล่มเดิม. หน้า 46.

²แหล่งเดิม. หน้า 70.

³แหล่งเดิม. หน้า 77.

⁴แหล่งเดิม. หน้า 63.

⁵สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. (2520). เล่มเดิม. หน้า. หน้า 112.

⁶แหล่งเดิม. หน้า 87.

⁷แหล่งเดิม. หน้า 131.

⁸แหล่งเดิม. หน้า 146.

⁹แหล่งเดิม. หน้า 137.

¹⁰สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540?). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (ซีดี).

¹¹สำนักงานสถิติจังหวัดชัยภูมิ. (2537). สมุดรายนงานสถิติจังหวัดชัยภูมิ ฉบับ พ.ศ. 2537. หน้า ?

¹²สีดา สุนทร . (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 529 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

ด้านบ้านนาเสียว อำเภอเมือง ซึ่งมีไฟฟ้าใช้ในช่วงเวลาใดเรียกกัน นางกิมได้ ฐานมัน เล่าให้ ฟังถึงความเปลี่ยนแปลงว่า .“ตอนนั้นเราตั้งกลุ่มกันแล้ว ในวังเขาลังผ้า ก็มาทอกันที่โรงทอของกลุ่มทอ กันจนดึกดื่นเลยนะ รวมกันทอไม่เปลืองไฟ ที่โรงทอเราจ่ายค่าไฟรวม ถ้าทออยู่บ้านก็ได้บ้านก็มีไฟ แล้วแต่มาทอกันหลายคนมันก็ไม่ถ่วง มีไฟแล้วมันก็สะดวกดี ปลุกหม่อนเรามีเครื่องสูบน้ำมาให้ก็ได้ใช้ กัน...” นางกิมได้ เล่าต่อถึงเครื่องใช้ที่ตามมาภายหลังจากการมีไฟฟ้า ว่า .“ทอผ้าขายก็ได้เงินดี เอามา รวมๆกับเงินอย่างอื่น ไปซื้อโทรทัศน์มา เริ่มซื้อกันเยอะนะบ้านเราตอนนั้น มีโทรทัศน์ได้ดูข่าวราชินีท่าน ใส่ผ้าไหม ถึงเวลาข่าวมาดูกันใหญ่อยากรู้ว่าท่านใส่ผ้าของใครใส่ลายอะไร เห็นท่านใส่ลายสวยๆก็จำ ไปเป็นแบบอยู่นะ...”¹

จากที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า วิธีการทอผ้าของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลง ไฟฟ้ามีส่วน ช่วยในการอำนวยความสะดวกต่อการทอผ้าในเวลากลางคืน เพราะไฟฟ้าให้แสงสว่างได้ดีกว่าตะเกียง ที่ชาวบ้านเคยใช้ ไฟฟ้านำมาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ๆ เช่น โทรทัศน์ ชาวบ้านมีโอกาสได้รับรู้ข่าวสารและ เห็นความทันสมัยมากขึ้น และได้นำมาดัดแปลงลดละการทอผ้าให้เข้ากับสมัยนิยม เครื่องสูบน้ำ เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการดูแลต้นหม่อน ที่มีจำนวนพื้นที่การปลูกเพิ่มมากขึ้น น้ำประปามีส่วนช่วยให้ ชีวิตของชาวบ้านง่ายขึ้น สะดวกขึ้น มีเวลาเหลือสำหรับการทอผ้าได้มากขึ้น

1.2.3 โครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวง (โครงการอีสานเขียว)

จากการเกิดวิกฤตฝนแล้งอย่างรุนแรงในภาคอีสานเป็นระยะเวลายาวนานถึง 4 ปี ก่อนปี พ.ศ. 2530 ทำให้ประชาชนในภูมิภาคนี้ประสบปัญหาภัยแล้งขาดแคลนน้ำในการอุปโภคบริโภคอย่าง รุนแรง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงติดตามสถานการณ์ภัยธรรมชาติและทรงมีความห่วงใยใน ความทุกข์ยากของพสกนิกรภาคอีสานเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงมีพระราชดำรัสต่อ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบกและรักษาการผู้บัญชาการทหารสูงสุดในขณะนั้น เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนิน ไปพระราชทานเพลิงศพวีรชน ณ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร เมื่อ 25 มีนาคม พ.ศ. 2530 ให้ หาทางบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนในภาคอีสาน ดังนั้นในวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ. 2530 กองทัพบกร่วมกับหน่วยราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนได้ร่วมกันระดมกำลังพล อุปกรณ์ เครื่องมือ ทางการช่าง เข้าช่วยเหลือประชาชนในภาคอีสานเป็นการเร่งด่วนเฉพาะหน้า โดยมุ่งเน้นการบรรเทา

¹กิมได้ ฐานมัน. (2551 ,7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ความเดือดร้อนในด้านน้ำดื่มน้ำใช้เป็นหลักในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น ร้อยเอ็ด ชัยภูมิ มหาสารคาม และบุรีรัมย์¹

การดำเนินการของโครงการอีสานเขียวนี้ กองทัพบกเป็นแกนนำร่วมกับหน่วยงานต่างๆ โดย จังหวัดชัยภูมินั้น มีกรมทหารช่างที่ 1 รักษาพระองค์ รับผิดชอบในพื้นที่² โครงการได้เริ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2530 จังหวัดชัยภูมิได้รับการช่วยเหลือในเรื่อง การพัฒนาแหล่งน้ำผิวดิน เช่น ขุดสระน้ำ ลอกคลองธรรมชาติ ก่อสร้างอ่าง ฝายเก็บน้ำ คูน้ำ เป็นต้น การพัฒนาแหล่งน้ำใต้ดิน เช่น ขุดเจาะบ่อบาดาล พร้อมติดตั้งสูบน้ำโยก ติดตั้งเครื่องสูบน้ำไฟฟ้าแบบจุ่มพร้อมถังพักน้ำ เป็นต้น ปฏิบัติการฝนหลวง³ โครงการอีสานเขียวมีการสร้างแผนงานพัฒนาในระยะ 5 ปี มีทั้งการพัฒนาแหล่งน้ำ⁴ การพัฒนาป่าไม้⁵ การยกระดับรายได้และการสร้างงาน⁶ แผนงานพัฒนาคุณภาพชีวิต และแผนงานพิเศษ⁷ โดยในส่วนของแผนงานการยกระดับรายได้และการสร้างงานนั้น มีแผนงานย่อยอยู่ 14 แผนงาน ซึ่งมี แผนงานปลูกฝ้าย และแผนงานปลูกหม่อนเลี้ยงไหม รวมอยู่ด้วย⁸

เนื่องจากนโยบายอีสานเขียว เป็นนโยบายที่ครอบคลุมทั้งทางด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม จึงมีหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องและดำเนินการนอกจากหน่วยงานทหาร อันได้แก่ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงพาณิชย์ ทบวงมหาวิทยาลัย และภาคเอกชน⁹ หน่วยงานภายในจังหวัด ที่สำคัญที่มีส่วนการเข้ามาพัฒนาวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิภายใต้โครงการอีสานเขียว คือ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ ในส่วนของงานทอผ้าของบ้านนาเลี้ยว อำเภอเมือง ในปี พ.ศ. 2533 สำนักงานพัฒนาชุมชนได้ประสานงานขอเงินสนับสนุนจากโครงการอีสานเขียวให้เป็นจำนวนเงิน 89,000 บาท เพื่อส่งเสริมการปลูกหม่อน เลี้ยงไหมของสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าไหม ได้มีการนำเงินไป

¹ศูนย์อำนวยการช่วยเหลือประชาชนตามแนวพระราชดำริเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ศพร.). (2535?). น้ำพระทัยจากในหลวง เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสานเขียว). หน้า 8 .

²สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์แห่งประเทศไทย. (2531?). โครงการน้ำพระราชหฤทัย จากในหลวง ความเขียวของอีสานเขียว. หน้า 32 .

³แหล่งเดิม. หน้า 31 .

⁴แหล่งเดิม. หน้า 35 .

⁵แหล่งเดิม. หน้า 37 .

⁶แหล่งเดิม. หน้า 38 .

⁷แหล่งเดิม. หน้า 41 .

⁸แหล่งเดิม. หน้า 39 - 40 .

⁹ระวีวรรณ กัลยาณสันต์. (2532). พื้นฐานการก่อเกิดและการพัฒนานโยบายอีสานเขียวของกองทัพบก. หน้า 161 - 162.

จัดซื้อปุ๋ย จำนวน 178 กระสอบ กระสอบละ 260 บาท รวมเป็นเงิน 46,280 บาท และจัดซื้อพันธุ์หม่อน โดยให้สมาชิกผ่อนชำระเงินคืน เงินต้นภายในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2534 พร้อมดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาทต่อเดือน เมื่อเงินได้กลับมาทางกลุ่มจะเก็บไว้เป็นเงินทุนหมุนเวียนแก่สมาชิกต่อไป¹ เงินจากโครงการอีสานเขียวมีส่วนในการช่วยพัฒนางานทอผ้าและสร้างรายได้ให้กับราษฎรในบ้านนาเสียวได้เป็นอย่างดี

สำนักงานเกษตรจังหวัด มีการสนับสนุนการปลูกฝ้ายภายใต้โครงการอีสานเขียว ในปี พ.ศ. 2534 ในพื้นที่อำเภอหนองบัวแดง อำเภอภูเขียว โดยมีการจัดซื้อพันธุ์ฝ้าย ปุ๋ย ให้แก่เกษตรกร แม้ฝ้ายส่วนใหญ่จะถูกส่งขายป้อนโรงงาน แต่ส่วนหนึ่งก็ได้ถูกนำไปใช้กับกลุ่มสตรีทอผ้าฝ้ายที่ได้จัดตั้งขึ้นในช่วงเวลานั้นด้วย เนื่องจากการปลูกฝ้ายได้ผลดีสำนักงานพัฒนาชุมชนจึงส่งเสริมงานทอผ้าฝ้ายให้กับสตรีเพื่อเป็นการสร้างรายได้อีกทางหนึ่ง² ด้านผู้ว่าราชการของจังหวัดในขณะนั้น คือ นายสุณัย ณ อุบล ได้มีส่วนในการส่งเสริมงานทอผ้าเป็นอย่างมาก มีการจัดตั้งศูนย์เฮ็ดไหมของจังหวัดขึ้นในส่วนของจวนผู้ว่าราชการ เพื่อเป็นสถานที่ที่ใช้ในการประชาสัมพันธ์ผลงานการทอผ้าของชาวชัยภูมิ อีกทั้งยังได้ส่งเสริมจัดหาตลาดและจัดงานนิทรรศการต่างๆ เพื่อให้ชาวบ้านได้นำผ้าไหม ผ้าฝ้ายออกมาขายอีกด้วย³

นอกจากหน่วยงานของรัฐภายในจังหวัดและกลุ่มทหารแล้ว ทบวงมหาวิทยาลัยยังมีส่วนเข้ามาช่วยเหลือภายใต้โครงการอีสานเขียว เช่น ที่บ้านหนองไผ่ อำเภอบ้านแท่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้เข้าไปช่วยสนับสนุนในโครงการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตฝ้ายในภาคอีสานล่าง มีการนำฝ้ายพันธุ์ต้านทานโรคไปแจกจ่าย ให้ความรู้ในการใช้เทคโนโลยีที่ลดต้นทุนการผลิต การใช้ยาปราบศัตรูพืชแบบผสมผสาน⁴ ที่อำเภอแก้งคร้อ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้ร่วมกับกองทัพบกในการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมให้กับชาวบ้าน โดยพื้นที่ดังกล่าวมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมบ้างอยู่แล้ว แต่ประสบปัญหาเรื่องของน้ำและพันธุ์หม่อนที่ไม่มีคุณภาพ ทำให้ชาวบ้านทำการปลูกหม่อนไม่ได้ผลดี ทางโครงการจึงได้ติดตั้งหม้อแปลงไฟฟ้าขนาดใหญ่ ชุดเจาะบ่อบาดาลและนำเครื่องสูบน้ำมาให้กับชาวบ้านไว้ใช้บำรุงต้นหม่อน มีการจัดสรรพื้นที่ให้ชาวบ้านปลูกโดยแบ่งสัดส่วนให้

¹หนูเรียบ วงศ์ชู. (2551 ,7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิจิตร ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²จังหวัดชัยภูมิ. (2548). เล่มเดิม. หน้า 7.

³มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2540?). ผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน. หน้า 45.

⁴มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2536?). โครงการมหาวิทยาลัยสนับสนุนงานพัฒนาตามโครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ โครงการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตฝ้ายในภาคอีสานล่าง. หน้า บทนำ.

แต่ละครัวเรือนดูแล จัดหาพันธุ์ไหมคุณภาพดีมาแจกจ่ายสร้างโรงเลี้ยงไหมขนาดมาตรฐานให้ อีกทั้งยังมีการจูงใจให้รางวัลชาวบ้านที่สามารถผลิตหม่อนไหมที่ได้คุณภาพ ทำให้ชาวบ้านมีความพยายามที่จะปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมมากขึ้น¹ นางอมรา ปราบภัย อาจารย์โรงเรียนชัยภูมิภักดีชุมพล หนึ่งในเจ้าหน้าที่ของโครงการดังกล่าว เล่าว่า .“ผู้เฒ่าผู้แก่โดยมากอยู่บ้านกินนอน พอโครงการเข้าไปชุดสระให้ให้ฟรีหมด แถมเงินเป็นรางวัลให้กับคนที่ขยันและทำได้ดี ชาวบ้านก็ทำกันใหญ่เลย ปลูกใบหม่อนได้ใบใหญ่ก็ดีใจใหญ่ คนแก่ก็พากันเลี้ยงไหมทอดผ้าเพิ่มขึ้น...”²

นอกจากนี้ทางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒยังได้ให้เงินทุนกับชาวบ้านไปลงทุนตั้งโรงเลี้ยงไหม และนำชาวบ้านไปอบรมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมที่สถาบันหม่อนไหมบุรีรัมย์³ แม้ปัจจุบันโครงการได้สิ้นสุดลงแล้ว ชาวบ้านหลายครอบครัวก็ได้จัดสรรพื้นที่ปลูกหม่อนของตนเอง มีทั้งเพื่อขายใบหม่อนและไว้เพื่อเลี้ยงไหมทอดผ้าซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นชาวบ้านที่เคยได้รับการส่งเสริมจากโครงการในครั้งนั้น จนกระทั่งมีการพัฒนามาเป็นกลุ่มสตรีทอดผ้า ทั้งไหม ฝ้าย และมีไหมพรมอีกด้วย⁴

จากนโยบายอีสานเขียวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 – 2535 มีส่วนช่วยในการพัฒนาวิธีการทอดผ้าของจังหวัดชัยภูมิทั้งทางตรงและทางอ้อม การพัฒนาแหล่งน้ำที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากในช่วงเวลานี้ทำให้การเกษตรของชาวบ้านดีขึ้นทั้งจังหวัด รวมถึงการปลูกหม่อนด้วย การส่งเสริมของภาครัฐที่ได้เงินงบประมาณจากโครงการอีสานเขียว มีส่วนสร้างความมั่นคงให้แก่กลุ่มทอดผ้าจนสามารถพัฒนาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน มีส่วนในการสร้างแบบอย่างในการพัฒนาอาชีพหัตถกรรมทอดผ้าในภาพรวมได้เป็นอย่างมาก

2. กระบวนการผลิตผ้าของชาวชัยภูมิ ปี พ.ศ. 2516 – 2535

ในช่วงเวลานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา กระบวนการทอดผ้าของชาวชัยภูมิได้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านการผลิตตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดออกมาเป็นผืนผ้า อันมีปัจจัยจากการสนับสนุนของภาครัฐเข้ามาให้ความรู้และเทคนิควิธีการใหม่ เพื่อเพิ่มปริมาณการผลิตและพัฒนา

¹ พวงร้อย กล่อมเอี้ยง. (2551, 11 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ ถนนกรุงเทพนนท์ แขวง เขต กรุงเทพมหานคร.

² อมรา ปราบภัย. (2551, 4 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 41/2 ถนนชัยภูมิบ้านเขว้า ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³ พวงร้อย กล่อมเอี้ยง. (2551, 11 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ ถนนกรุงเทพนนท์ แขวง เขต กรุงเทพมหานคร.

⁴ วนิดา สุชี. (2551, 28 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่สำนักงานป่าไม้จังหวัดชัยภูมิ.

คุณภาพของผ้า กระบวนการทอผ้าในช่วงเวลานี้มีการเปลี่ยนแปลงอันเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการขายมากกว่าการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือน

2.1 กระบวนการผลิตผ้าไหม

ก่อนปี พ.ศ. 2516 ชาวบ้านยังคงเลี้ยงหม่อนกันทั่วไปตามริมรั้วบ้าน ซึ่งมีอยู่ในปริมาณน้อย เนื่องจากพื้นที่ที่เคยปลูกถูกแทนที่ด้วยพืชเศรษฐกิจ ชาวบ้านใช้ผ้าโรงงานเป็นส่วนใหญ่ และมีพ่อค้านำเส้นใยไหมจากจังหวัดใกล้เคียง เช่น ขอนแก่น มาขาย¹ หม่อนที่ชาวบ้านปลูกไว้เองในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2516 นี้ จึงยังเป็นหม่อนพันธุ์พื้นเมือง ที่มีใบขนาดเล็ก มีโรคและแมลง อีกทั้งชาวบ้านไม่มีน้ำเพียงพอต่อการนำมาดูแลต้นหม่อน ทำให้ใบหม่อนไม่สมบูรณ์ จึงทำให้การปลูกหม่อนลดลงเป็นอย่างมาก² ต่อมาในปี พ.ศ. 2516 มีการจัดตั้งสถานีทดลองหม่อนไหมขึ้น ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลและส่งเสริมด้านการปลูกหม่อนโดยตรง จึงเข้ามามีส่วนช่วยเหลือชาวบ้านในการจัดหาพันธุ์หม่อนที่ทนต่อสภาพดินฟ้าอากาศของพื้นที่และโรคแมลงได้ดี ในช่วงแรกกรมวิชาการเกษตรได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกหม่อนน้อยและหม่อนตาดำ จากนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา มีการนำเข้าสายพันธุ์หม่อนจากญี่ปุ่นเข้ามา ซึ่งให้ผลผลิตสูง แต่ไม่สามารถต้านทานโรคได้ดี สถานีทดลองหม่อนไหมจึงได้ทำการนำหม่อนสายพันธุ์ญี่ปุ่นมาผสมกับพันธุ์พื้นเมือง จนได้พันธุ์หม่อนที่มีการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูก คือ พันธุ์นครราชสีมา 60 ให้ผลผลิตต่อไร่สูง เจริญเติบโตได้ดีในสภาพพื้นที่ทั่วไป ใบมีลักษณะนุ่ม หนาปานกลาง เหี่ยวช้าหลังการเก็บเกี่ยว ทรงต้นตั้งตรง ต้านทานโรคราแป้งได้ปานกลาง แต่ออกรากยาก, พันธุ์วีรรมย์ 60 ให้ผลผลิตต่อไร่สูงมาก ใบมีขนาดใหญ่ หนา อ่อนนุ่ม ไม่เหี่ยวง่าย ทรงต้นตั้งตรง ต้านทานโรคใบด่างและราแป้งได้ดีแต่ไม่เหมาะปลูกในที่ที่น้ำน้อย³ โดยสถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิได้ทำการแจกจ่ายพันธุ์หม่อนดังกล่าวให้กับชาวบ้าน ปรากฏในปี พ.ศ. 2533 มีการแจกจ่ายพันธุ์หม่อนไป 86,024 ท่อน⁴ และในปี พ.ศ. 2534 ปริมาณการแจกจ่ายพันธุ์หม่อนเพิ่มขึ้นไปถึง 350,000 ท่อน⁵

ในช่วงเวลานี้การผลิตผ้าไหม เริ่มตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์หม่อน พันธุ์ไหม การปลูกและดูแลต้นหม่อน ตลอดจนการเลี้ยงไหมชาวบ้านจะได้รับคำแนะนำจากหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาส่งเสริมให้กระบวนการผลิตเป็นไปตามหลักวิชาการที่ทันสมัย (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก) เพื่อให้ได้

¹ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, พรพิไล เลิศวิชา. (2537). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย*. หน้า 117.

²สีดา สุนทร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิจิตร ที่บ้านเลขที่ 529 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

³กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2546). *เอกสารวิชาการ 30 ปีวิชาการหม่อนไหม*. หน้า 2-3.

⁴สถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ. (2533). *สรุปรายงานประจำปี 2533*. หน้า 5.

⁵สถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ. (2534). *สรุปรายงานประจำปี 2534*. หน้า 8.

ผลผลิตที่มีคุณภาพ ดังนั้นในช่วงเวลานี้ชาวบ้านจะต้องเรียนรู้กับการใช้อุปกรณ์ใหม่ๆ สารเคมีบางชนิดที่นำมาใช้ร่วมกับการปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม นางหนูเรียบ เล่าว่า

เกษตรจังหวัดเขาก็เอาพันธุ์หม่อนพันธุ์ใหม่มาแจก เวลาจะไปรับไขไหมเขาบอกต้องไปแต่เช้ารับแล้วให้รีบกลับบ้าน เขาว่าหม่อนมันจะติดเชื้อโรค พอเอามาเลี้ยงต้องดูแลตามที่เขาสอนมานะ แม่ได้ไปอบรมกับพวกเพื่อนที่นี่แหละ เขาสอนหมดเลยตั้งแต่ปลูกหม่อนจนเก็บมาให้หม่อนกิน มีหนังสือมาให้นะ เราก็ดูตามหนังสือแล้วก็ช่วยสอนกันทำไปทำมามันได้ผลดี จากนั้นก็ทำตามที่เขาสอนมาเรื่อยๆ ที่มีต้องซื้อเพิ่มจากเมื่อก่อนไม่ต้องซื้อ เป็นพวกป่วนชาว ฟองน้ำ..."

2.2 กระบวนการผลิตผ้าฝ้าย

นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา สถานการณ์การปลูกฝ้ายของชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากพื้นที่ปลูกฝ้ายถูกแทนที่ด้วยพืชเศรษฐกิจ และนอกจากการปลูกฝ้ายเพื่อใช้ในครัวเรือนแล้ว ชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิจะปลูกฝ้ายเพื่อขายปุยฝ้ายให้กับโรงงานทอผ้า นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา เมื่อมีการส่งเสริมเรื่องการทอผ้าพื้นบ้าน การทอผ้าฝ้ายจึงได้รับการส่งเสริมมากขึ้น

ก่อนปี พ.ศ. 2516 กรมวิชาการเกษตร ได้มีการนำพันธุ์ฝ้ายจากต่างประเทศเข้ามาทดสอบและส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกแทนพันธุ์พื้นเมืองซึ่งให้ผลผลิตต่ำและเป็นโรคมากคุณภาพไม่ดี มาตั้งแต่ช่วงสงครามโลก ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2516 มีการแนะนำพันธุ์ฝ้ายใหม่ คือ ธิบา บี.ที.เค.12 ในปี พ.ศ. 2521 มีการนำพันธุ์ตากฟ้า 1 เป็นการผสมข้ามพันธุ์ระหว่างธิบา บี.ที.เค.12 กับสโตนวิน ปี พ.ศ. 2523 มีการส่งเสริมพันธุ์ศรีสำโรง 2 นำเข้ามาจากประเทศแอฟริกาใต้ ให้คุณภาพเส้นใยดีกว่าพันธุ์ตากฟ้า 1 และในปี พ.ศ. 2525 มีการส่งเสริมพันธุ์ศรีสำโรง 3 ซึ่งมีโรคน้อยและให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์ที่กล่าวมาข้างต้น มีทรงต้นโปร่ง อายุเก็บเกี่ยวสั้น มีคุณภาพเส้นใยดีและปลูกได้ดีในที่แล้ง ปลูกหลอมฤดูกับข้าวโพดได้¹

เนื่องจากมีการใช้ยาฆ่าแมลงในการปลูกฝ้าย วิธีการปลูกฝ้ายต้องมีการปลูกแบบเรียงแถวโดยวางแถวในทิศทางที่ขวางลม เพื่อสะดวกในการพ่นยาฆ่าแมลงและทำให้ผู้พ่นไม่ได้รับอันตรายจากยาฆ่าแมลง การปลูกยังคงใช้วิธีการหยอดลงหลุมตามแบบเดิม การดูแลรักษา เช่น การพรวนดินดายหญ้า ในกรณีมีการปลูกในเนื้อที่หลายไร่จะมีการใช้รถแทรกเตอร์คราดระหว่างแถวฝ้าย เพื่อความรวดเร็ว ในระยะที่ฝ้ายออกดอก ควรระวังการเข้าทำลายของหนอนเจาะสมอฝ้าย ถ้าพบหนอนเจาะสมอฝ้ายมากกว่า 6 ตัว จะต้องรีบพ่นสารเคมีกำจัด โดยใช้สารเคมีในกลุ่มออร์แกนอโฟสเฟต

¹ขอบ ดีสวนโคก; สุวิทย์ อธิราชสวัสดิ์. (2534?). การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตพืชเศรษฐกิจกับภาวะหนี้สินในหมู่บ้านอีสาน: กรณีศึกษา บ้านวังตะเข้ ตำบลวังตะเข้ อำเภอนหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ. หน้า 99 – 100.

เช่น ซัลโปรฟอส หรือ โปรเฟนโนฟอส สลับครั้งกับสารเคมีในกลุ่มอื่น ต้องไม่ใช่สารฆ่าแมลงเพียงกลุ่มเดียวฉีดพ่นกำจัดหนอนติดต่อกันตลอดฤดู

การเก็บเกี่ยวฝ้ายต้องมีความระมัดระวังมากขึ้น เนื่องจากการส่งฝ้ายขายให้กับโรงงานมากขึ้น จึงต้องมีความพิถีพิถันมากกว่าการปลูกไว้เพื่อใช้เองเหมือนในอดีต เพราะถ้าหากฝ้ายมีสิ่งเจือปน สกปรก และมีความชื้นสูง ราคาจะตกตามไปด้วย การเก็บเกี่ยวฝ้าย จากในอดีตการเก็บฝ้ายใส่ไว้ในผ้าขาวม้า นั้นไม่เพียงพอต่อปริมาณฝ้ายในช่วงเวลานี้ จึงมีการใช้ถุงผ้าและกระสอบ โดยเก็บฝ้ายใส่ถุงผ้าก่อนแล้วนำมาถ่ายใส่กระสอบ กระสอบต้องมีความสะอาดด้วย บางแห่งจึงมีการใช้ถุงพลาสติกขนาดใหญ่แทน¹ ในขั้นตอนของการเตรียมเส้นใยฝ้าย ในช่วงเวลานี้ยังคงใช้กรรมวิธีตามแบบดั้งเดิม อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตเส้นใยฝ้ายจะมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องของวัสดุที่นำมาทำ เช่น อีว หลา ซึ่งจะมีเหล็กเป็นส่วนประกอบมากขึ้น เพื่อความคงทนมากกว่าไม้เนื่องจากการทอผ้าบางหมู่บ้านมีการทอเพื่อขายเป็นจำนวนมาก ต้องใช้งานอุปกรณ์ดังกล่าวตลอดเวลา

นอกจากการผลิตฝ้ายเองแล้ว ในช่วงเวลานี้ชาวบ้านที่ได้รับการสนับสนุนให้ทอผ้าฝ้ายขาย นั้น เนื่องจากการผลิตเส้นใยฝ้ายไม่เพียงพอกับความต้องการและต้องใช้เวลามาก จึงเริ่มมีการซื้อเส้นด้ายฝ้ายจากโรงงานบ้างแล้ว ด้วยมีราคาถูกสามารถหาซื้อได้ง่ายที่ตลาดเทศบาลเมืองชัยภูมิ บางแห่งได้มีการเริ่มใช้เส้นใยอื่นๆ เช่น ด้ายโพร เป็นต้น

2.3 การย้อมสีผ้า

การย้อมสีไหมในระยะเวลาี้ มีการใช้สีจากหลายชนิดด้วยกัน เช่น สีธรรมชาติ สีเคมี ที่มีขายทั่วไปตามท้องตลาด สีที่ชาวบ้านใช้กันทั่วไป มีทั้งสีธรรมชาติ สีทองและสีเคมี² (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก)

วิธีการย้อมสีธรรมชาตินั้นจะมีความยุ่งยากมากกว่าการย้อมด้วยสีเคมี คือ การย้อมสีธรรมชาติจะมีหลายขั้นตอน และใช้เวลานาน(ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 1) แต่การย้อมสีเคมีนั้นสามารถทำการย้อมได้ง่ายๆดังนี้ ละลายสีและสบู่เทียม (อาจใช้ยาสระผมแทนได้) ลงในน้ำ นำไหมลงไปย้อมประมาณ 3 – 5 นาที จากนั้นนำขึ้นตั้งไฟ ควบคุมอุณหภูมิอย่าให้น้ำเดือด ใส่กรดน้ำส้มลงไป (ช่วยดูดซับ³สีได้มาและเร็วขึ้น) รอประมาณ 10 – 20 นาที นำออกมาล้างน้ำสะอาด บิดตากให้แห้ง ชาวบ้านในช่วงเวลานี้จึงนิยมใช้สีเคมีเป็นอย่างมาก เพราะสะดวกในการทำ ให้สีสด และเป็นที่ต้องการของตลาด นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้เรียนรู้ทฤษฎีการผสมสีให้ได้สีสันทึ่แปลกและสวยงามอีกด้วย สีโดย

¹ชอบ ดีสวนโคก; สุวิทย์ ชีรสาดวัต. (2534?). เล่มเดิม. หน้า 101.

²กรมส่งเสริมการเกษตร. (?). เล่มเดิม. หน้า 66.

³แหล่งเดิม. หน้า 67.

ด้วยการถีบเท้าสลับตะกรอ และ ทำงานซ้ำรอบเดิมต่อไปทำให้ได้ผืนผ้า¹ จากการสนับสนุนของศูนย์ศิลปาชีพเกี่ยวกับปรับขนาดของผ้าเพื่อให้นำไปใช้งานได้หลากหลายมากขึ้น จึงมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของฟืมจากฟืมไม้ ที่มีซี่ค่อนข้างห่าง มาเป็นการใช้ฟืมที่ทำจาก แสตนเลส ซึ่งสามารถทำซี่ฟืมได้ดีกว่า และสม่ำเสมอกว่าฟืมไม้ ช่วยให้สามารถร้อยเส้นไหมที่เป็นเส้นยืนเข้ากับฟืมได้จำนวนมากเส้น ทำให้ผ้ามีเนื้อแน่น และยังได้มีการขยายฟืมให้มีหน้ากว้างมากขึ้นหลายขนาด (รายละเอียดในภาคผนวก) เพื่อเหมาะสมต่อผลิตภัณฑ์อื่นๆ ฟืมเหล็กและฟืมแสตนเลสชาวบ้านจะไม่ได้ทำเอง จะมีพ่อค้าจากที่อื่นมาขาย เช่น ร้อยเอ็ด ขอนแก่น เป็นต้น บางที่ชาวบ้านก็จะมีการสั่งทำจากช่างในอำเภอต่างๆ มีราคาฟืมเหล็ก 500 – 700 บาท ส่วนฟืม แสตนเลสจะมีค่อนข้างราคาแพง 1000 – 1500 บาท²

2.5 การออกแบบลวดลายผ้า

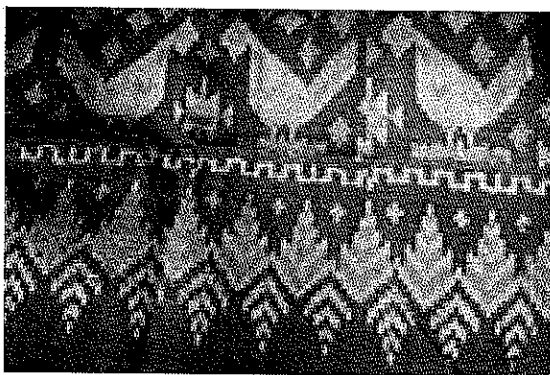
ลวดลายของผ้าที่ชาวบ้านยังคงมีการทอผ้าตามลายแบบดั้งเดิมอยู่ เช่น ลายหมี่ซ้อ หมี่ราย ลายดอกแก้วคมเจ็ด ลายนาคน้อย ลายเกล็ดเต่า เป็นต้น ซึ่งยังคงเป็นลายที่สอดคล้องกับชีวิตประจำวัน ลัทธิและศาสนา มีการเริ่มประยุกต์ลายอื่นๆเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากปัจจัยหลายด้านที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลให้สิ่งแวดล้อมของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป จึงเกิดลายใหม่ๆ เช่น ลายกระต่ายน้อย ลายเต่าน้อย ลายโคมไฟ ลายกุญแจ ลายนากกระโจม ลายต้นสน ลายนก ลายไก่ ลายดอกแก้วประยุกต์ ลายกระเบื้อง³

การออกแบบลวดลายใหม่ที่เข้ามานั้น ชาวบ้านได้จากการเห็นตัวอย่าง จากสิ่งรอบตัวที่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น ลายกระเบื้อง มาจากการที่บ้านเรือนที่อยู่อาศัยมีการพัฒนานำกระเบื้องมาปูพื้นบ้าน ลายโคมไฟ เป็นอุปกรณ์เครื่องใช้ไฟฟ้าที่มีใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่บ้าน จากคำแนะนำและการอบรมจากศูนย์ศิลปาชีพ พัฒนาการ รวมทั้งการเลียนแบบลวดลายจากต่างอำเภอ ในจังหวัด โดยเฉพาะอำเภอบ้านเขว้าและจังหวัดใกล้เคียง การเห็นจากสื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ โทรทัศน์ เป็นต้น ตัวอย่างลายผ้าในช่วงเวลานี้ มีดังนี้

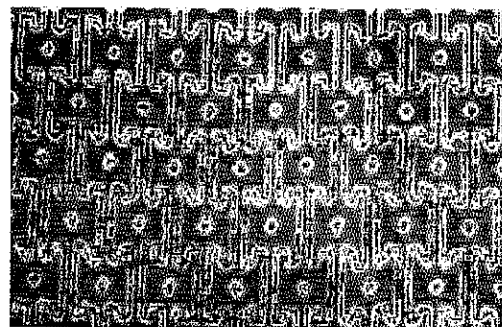
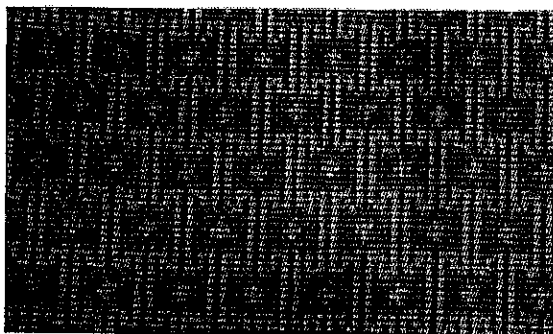
¹ สิดา สุนทร . (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 529 หมู่ 1 ตำบลบ้าน เขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

² หนูเรียบ วงศ์ชู . (2551 ,7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

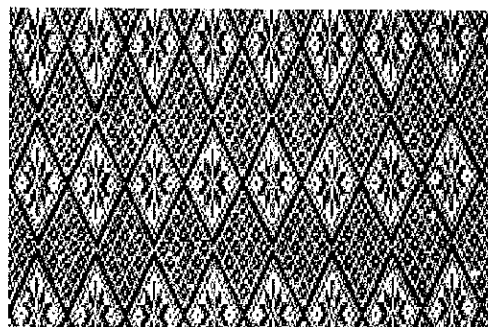
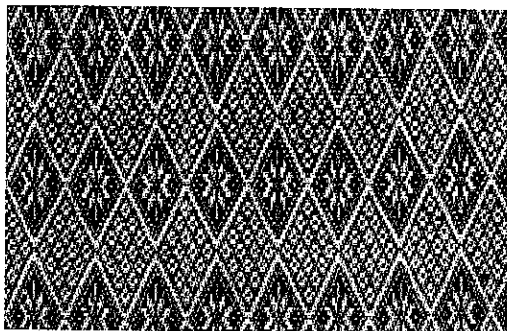
³ แหล่งเดิม.

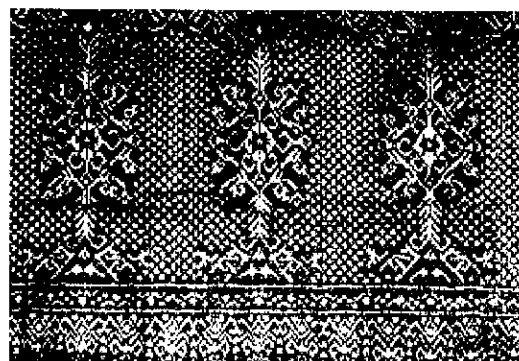
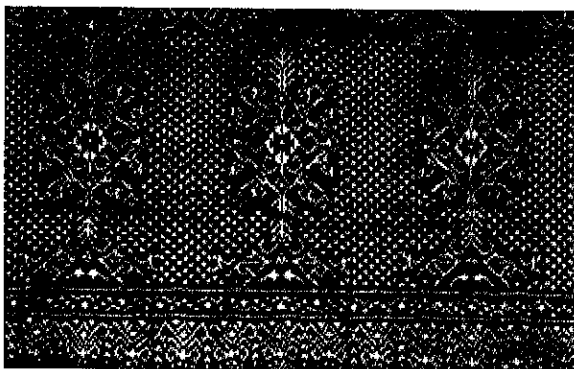
ภาพประกอบ 27 ผ้าลายไก่

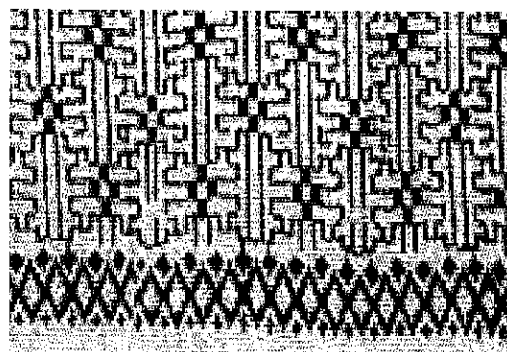
ภาพประกอบ 28 ผ้าลายเต้าน้อย

ภาพประกอบ 29 ผ้าขิดฝ้ายลายขนมเปียกปูน

ภาพประกอบ 30 ผ้าลายดอกแก้วประยุกต์

ภาพประกอบ 31 ผ้าลายกุญแจ

2.6 การจำหน่ายผ้า

ก่อนปี พ.ศ. 2516 ชาวบ้านได้เริ่มขายผ้าให้กับพ่อค้าที่เข้าไปหาซื้อหรือแลกกับสิ่งของบ้างแล้ว แต่โดยส่วนมากไม่ได้มีการทอไว้เพื่อขายโดยเฉพาะ อำเภอบ้านเขว้า เป็นแห่งแรกที่มีการผลิตเพื่อการค้า มีทั้งการทอขายกันเองในหมู่บ้าน เปิดร้านกลุ่มทอผ้า พ่อค้าคนกลางมาซื้อ นำเข้ามาขายในตลาดด้วยตนเอง (ใส่ตะกร้านั่งขายในตลาดเทศบาล) ฝากร้านของญาติพี่น้องในตลาดเทศบาลขาย จนกระทั่งมีการดัดแปลงบ้านที่อยู่อาศัยเป็นร้านขายผ้าไหมเอง¹ ในส่วนของอำเภออื่นๆ เช่น บ้านนาเสียว อำเภอเมือง เริ่มจากการขายกันเองในหมู่บ้านและหมู่บ้านข้างเคียงหรือมีพ่อค้าคนกลางมาซื้อซึ่งมักจะถูกกดราคา เมื่อมีการรวมกลุ่มสตรีทอผ้าไหมในปี พ.ศ. 2519 จึงได้มีการพัฒนาการขายให้ดียิ่งขึ้น เพื่อลดพ่อค้าคนกลาง ไม่ให้ถูกเอาเปรียบด้านราคา โดยในปี พ.ศ. 2522 มีการรวมผ้าไหมที่สมาชิกผลิตไว้ได้ไว้ที่บ้านประธานกลุ่ม เปิดขายแก่ผู้มาเยี่ยมเยือน และมีการส่งตัวแทนไปขายให้

¹ สีด้า สุนทร . (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 529 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

ร้านค้าในตลาดเทศบาล ขยายที่ศูนย์รวมผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านจังหวัดชัยภูมิ งานประจำปีฉลองอนุสาวรีย์เจ้าพ่อพระยาแลของจังหวัด งานของดีเมืองชัยภูมิ และงานประจำปีในสถานที่สำคัญของจังหวัดชัยภูมิ ในปี พ.ศ. 2523 มีการนำผ้าไหมส่งไปขายที่ศูนย์ศิลปาชีพพิเศษ สวนจิตรลดา โดยนำส่งทางพัสดุไปรษณีย์ ปีละ 2-3 ครั้ง ตามหนังสือที่ได้รับแจ้งจากทางศูนย์ ยังมีการนำผ้าไหมไปขายตามงานเทศกาลของจังหวัดใกล้เคียง เช่น ขอนแก่น เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2533 กลุ่มได้มีการเปิดร้านจำหน่ายขึ้นในหมู่บ้าน รวบรวมผ้าไหมของสมาชิกออกจำหน่าย โดยมีการหักเงินเข้ากลุ่ม 10 บาท เป็นเงินบำรุงกลุ่ม ราคาผ้าไหมจะมีการประชุมกันเพื่อกำหนดราคาให้สอดคล้องกับต้นทุนและสภาพเศรษฐกิจ ในปีพ.ศ. 2534 มียอดจำหน่ายผ้าไหม 242 ผืน ผืนละ 600 บาท ปี พ.ศ. 2535 มียอดขายเพิ่มขึ้น 452 ผืน ผืนละ 600 บาท มียอดขายเพิ่มขึ้นในปีต่อมา ถึง 792 ผืน แม้ราคาผ้าจะสูงขึ้นเป็น 650 บาท ก็ตาม¹ ส่วนอำเภอจัตุรัส ซึ่งมีการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายทอผ้าตำบลสัมปอขึ้น ในปี พ.ศ. 2524 ลักษณะการจำหน่ายผ้าของที่นี่ เริ่มขายกันเองในหมู่บ้านใกล้เคียง ญาติพี่น้องแนะนำลูกค้ามาซื้อ ญาติพี่น้องไปทำงานที่อื่นได้นำผ้าไปขายด้วยก็มี ต่อมาได้เริ่มนำออกขายตามงานของจังหวัด โดยมากอำเภออื่นๆที่มีการทอผ้าก็จะมีลักษณะการจำหน่ายเช่นนี้เหมือนกัน อำเภอหนองบัวแดง อำเภอภูเขียวมีการทอนำขายให้กับศูนย์ศิลปาชีพทุ่งกระมัง โดยมีทหารเป็นผู้ประสานงาน² มีอำเภอบ้านเขว้าเท่านั้นที่มีลักษณะการจำหน่ายที่เป็นร้านขนาดใหญ่ในหมู่บ้าน

¹หนูเรียบ วงศ์ชู. (2551, 7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²คมกฤษ ฤทธิ์จักร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

3. ผ้าในวิถีชีวิตของชาวชัยภูมิ พ.ศ. 2516 - 2535

3.1 ชีวิตประจำวันของคนทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ

จากการที่มีการสนับสนุนให้ชาวบ้านทอผ้าเพื่อเป็นอาชีพเสริมและความต้องการของตลาดที่มีเพิ่มมากขึ้นนั้นส่งผลให้ชีวิตประจำวันของชาวบ้านที่ทำนาและทอผ้าไปด้วยนั้นมีการเปลี่ยนแปลงให้เห็นอีกครั้ง จากภาพประกอบที่ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์จากคำสัมภาษณ์ของหญิงชาวนาที่ยึดอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพหลักควบคู่กันไปนั้น แสดงให้เห็นว่าในช่วงฤดูทำนาและหลังฤดูทำนาชาวนาสามารถทอผ้าได้ตลอดควบคู่ไปกับการทำงานอื่นๆ ด้วย เพราะเนื่องด้วยเทคโนโลยีที่เอื้อต่อการผลิตทั้งข้าวและผ้ามีมากขึ้นทำให้ชาวนาสามารถทำงานได้รวดเร็วและหลากหลายได้ในหนึ่งวัน นางกิมได้ เล่าว่า

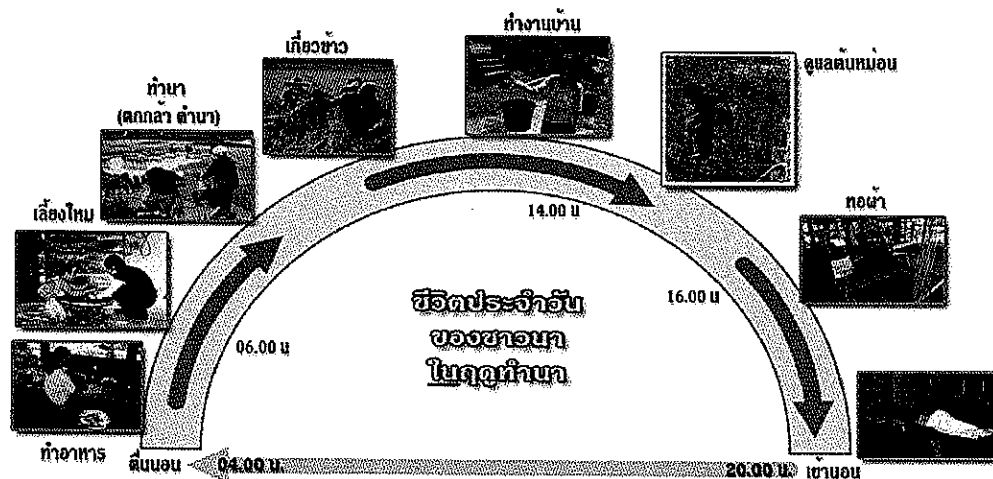
"ตอนนั้นต้องทอผ้าด้วยทำนาด้วยนะ เข้ามาก็ขับมอเตอร์ไซด์ไปเก็บใบหม่อนแล้วเอากลับมาเลี้ยงไหม ลักผักก็ตามพ่อเขาไปนา อยู่มาลักผักก็ขับรถกลับมาบ้านให้พ่อเขาอยู่นาเราก็มาทอผ้าจนดึกเลยแหละ ช่วงมีนา เมษา แม่ก็ทอผ้าทั้งวันเลยไม่ไปไหนแล้ว..."¹

ในช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา การทอผ้าเพื่อใช้ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวชัยภูมิ ลดลง เนื่องจากสิ่งของเครื่องใช้ในวิถีชีวิตประจำวันที่มีผ้าเป็นส่วนประกอบ ถูกผลิตออกมาโดยโรงงานเป็นจำนวนมาก มีราคาถูกและมีรูปแบบที่น่าใช้ ดังนั้นการทอผ้าไว้เพื่อทำเป็นหมอน ผ้าคลุม ผ้าห่ม ผ้า màn หรือเสื้อผ้า เริ่มลดน้อยลงในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กับอำเภอเมืองหรือในอำเภอเมืองเองจะหาผู้ที่ทอผ้าใส่เอง ทำหมอนทำผ้าห่มเองแทบจะไม่มีเลย² ตามชนบทที่อยู่ห่างไกลออกไปก็มีพ่อค้าเอาของต่างๆ ไปเร่ขายให้เห็นอยู่ทั่วไป³ เนื่องมาจากการส่งเสริมให้มีการทอผ้าเพื่อขาย สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ทำให้มีเงินพอที่จะซื้อหามาใช้กันได้ นางกิมได้ พูดถึงผ้าในชีวิตประจำวันให้ฟังว่า "แม่เกิดปี 2500 โตขึ้นมาไม่เคยได้ทำฝ้ายเลย ได้ทำแต่ไหม ตอนแต่งงาน ปี 2521 ไปซื้อหมอน ผ้าห่มมาจากตลาด ไม่ได้ทำเองแล้ว..."⁴

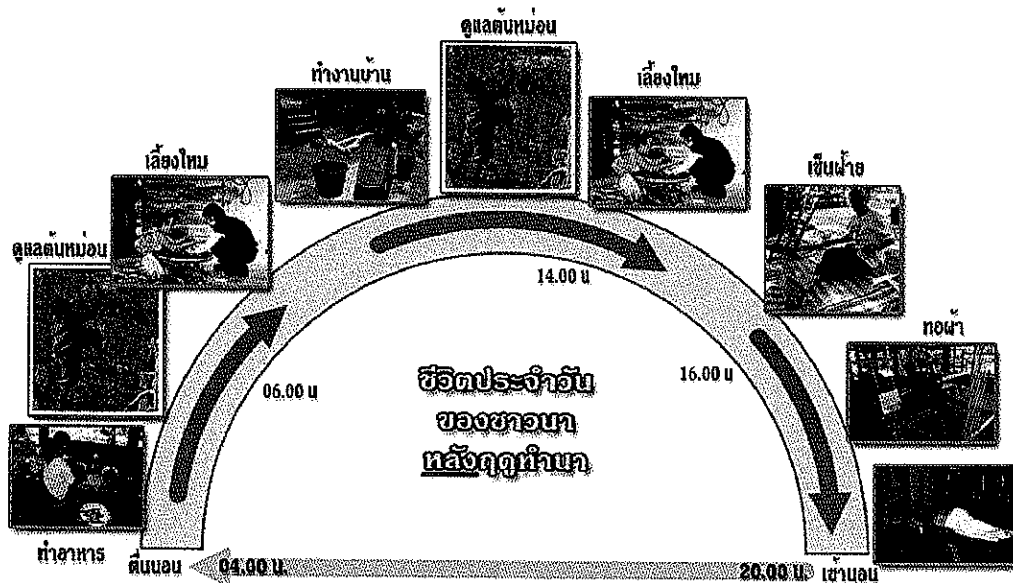
¹กิมได้ ฐานมัน. (2551, 7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²หนูเรียบ วงศ์ชู. (2551, 7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³วงเดือน พรหมวินทร์. (2550, 1 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 4 ตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ภาพประกอบ 32 ชีวิตประจำวันของชาวนาในฤดูแล้ง พ.ศ. 2516 - 2535

ภาพประกอบ 33 ชีวิตประจำวันของชาวนาหลังฤดูแล้ง พ.ศ. 2516 - 2535

3.2 ผ้าในประเพณีและพิธีกรรมของ

ในประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ชาวบ้านจะเลือกใช้ผ้าที่หาซื้อได้ง่ายจากร้านค้า มาใช้ประกอบในพิธีกรรมบางอย่าง เช่น ผ้าใส่ค้าย จากที่เคยใช้เป็นผ้าชิ้นหรือผ้าขาวม้า เปลี่ยนเป็นเสื้อสำเร็จรูปบ้างแล้ว ผ้ายันต์ ผ้าประดับเสาศาลาวัด ใช้ผ้าที่มีขายตามร้านขายผ้าโรงงาน ผ้าถุงนาค ผ้าบังสุกุล ผ้าอาบน้ำฝน จะมีขายเป็นชุดตามร้านในตลาดเทศบาล เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีประเพณีพิธีกรรมบางอย่างที่ชาวบ้านยังคงใช้ผ้าทอพื้นบ้าน เช่น ผ้าปกหัวนาค ที่ชาวชัยภูมิยังคงใช้ผ้าซิดผืนเล็กๆ

3.3 หน้าที่และคุณค่าของผ้าไหมในวิถีชีวิตของชาวชัยภูมิ

ในอดีตนอกจากผ้าไหมจะทำหน้าที่เป็นเครื่องนุ่งห่มที่บ่งบอกถึงฐานะของผู้สวมใส่ได้แล้ว ผ้าไหมยังเป็นของขวัญของกำนัลที่มีคุณค่าแก่ผู้ได้รับเป็นอย่างมาก แต่ในช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา ผ้าไหมมีราคาสูงขึ้นเป็นอย่างมาก ผ้าไหมได้ทำหน้าที่เป็นทรัพย์สินของชาวบ้านที่สามารถนำมาจำหน่ายในยามขัดสนได้อีกด้วย นางวงเดือน กล่าวถึงธุรกิจการรับจำหน่ายผ้าไหม ในช่วงปี พ.ศ. 2525 ให้ฟังว่า

รับจำหน่ายผืนละ 500 ส่วนมากก็จะรู้จักกัน ให้จำได้ไม่นาน อย่างมาก 2 - 3 อาทิตย์ ถ้าผ้าเนื้อดีก็จะให้แพงได้ ต้องเป็นผ้าไหมยังไม่ได้ใช้ บางคนมาจำนำไว้แล้วก็ไม่ได้มาเอาก็มีเยอะ ไม่มาเอาคืนเราขายได้ผืนละ 700 - 900 เลยนะ คนที่มาเอาคืนก็เพราะบางที่เป็นผ้าเก่าของพ่อแม่ให้มา บางคนทอเอง เลยเสียขาย โรงจำหน่ายเขาก็รับนะแต่รับแค่ผืนละ 200 - 300 พอมาช่วงหลังๆ ก็มีคนจำนำน้อยลง ส่วนมากก็ขายให้เลย..."¹

ความนิยมในการใช้ผ้าโดยทั่วไปในช่วงเวลานี้ จะเป็นผ้าที่ผลิตจากโรงงานเป็นส่วนใหญ่ แต่คนในจังหวัดชัยภูมิยังคงเห็นคุณค่าของผ้าไหมว่าเป็นผ้าที่มีเนื้อดีใส่สบายเป็นผ้าที่ใส่แล้วภูมิใจ จากคำบอกเล่าของอาจารย์อมรา เกี่ยวกับการนำผ้าไหมมาสวมใส่ในเมืองกรุงให้เราฟังว่า

ในช่วงวัยรุ่น แม่ของครูเป็นช่างตัดเสื้อผ้า ก็จะนำผ้าไหมหรือเศษผ้าไหมที่เหลือจากการตัดผ้าของลูกค้าหลายสีหลายลายมาเย็บต่อกันเป็นผืน นำมาตัดเป็นกระโปรงหรือเสื้อให้ลูก ๆ สวมใส่ ซึ่งปัจจุบันมีจำหน่ายทั่วไป เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว เสื้อที่ครูใส่เมื่อครั้งเรียนที่ มศว บางชิ้นเป็นผ้าไหมสิริธรรมชาติ เป็นสีขาวหรือขาวขุ่นๆ ไหมเส้นใหญ่ มีซี่ไหมเป็นปุ่ม ๆ เพื่อน ๆ ที่กรุงเทพฯ ตื่นเต้นมากกว่าใส่เสื้อผ้าไหม เสื้อไหมนี้ เนื้อหนาแต่รีดง่าย ไม่ต้องดูแลมาก..."²

¹วงเดือน พรหมวิอินทร์. (2550, 1 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 4 ตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²อมรา ปราบภัย. (2551, 4 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 41/2 ถนนชัยภูมิบ้านเขว้า ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

3.4 บทบาทของผู้หญิงกับการทอผ้า

วิธีการทอผ้าในช่วงเวลานี้ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในการรับผิดชอบเกี่ยวกับเศรษฐกิจของครอบครัวมากขึ้น เมื่อการทอผ้ามีแนวโน้มที่จะทอผ้าเพื่อการค้าหรือเพื่อหารายได้พิเศษให้กับครอบครัวมากกว่าการทอเพื่อใช้ในครอบครัวและใช้ในพิธีกรรม ผู้หญิงที่ทอผ้าไม่ได้มีหน้าที่เพียงแค่การทออย่างเดียวแต่ต้องมีหน้าที่ในการบริหารงานด้านการตลาด คือ ต้องมีหน้าที่ในการเป็นแม่ค้าขายผ้าเพิ่มขึ้นอีกหน้าที่หนึ่งด้วย

3.5 การทอผ้ากับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

วิธีการทอผ้าในอดีตมีช่วงเวลาในการลงช่วงเส้นฝ้าย เป็นโอกาสเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน แต่ในช่วงเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา มีการรวมกลุ่มทอผ้าของหมู่บ้านขึ้นหรือมีการสร้างเครือข่ายทอผ้าขึ้นนั้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมาใกล้ชิดกันได้อีกทางหนึ่ง การจัดตั้งกลุ่มขึ้นนอกจากจะทำให้เกิดอาชีพแล้ว ชาวบ้านยังได้มีโอกาสในการแสดงความคิดเห็นในการบริหารงาน มีการแบ่งปันเงินทุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยังได้จัดกิจกรรมอื่นๆที่นอกจากการทอผ้าเพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชนได้อีกด้วย

3.6 แรงงานในการผลิตผ้า

นอกจากแรงงานที่อยู่ในกระบวนการทอผ้าซึ่งเป็นผู้หญิง ในช่วงเวลานี้ผู้ชายได้เข้ามามีส่วนในกระบวนการนี้เป็นอย่างมาก นอกจากการไปทำงานทำไร่แล้วผู้ชายยังมีหน้าที่ในการช่วยดูแลแปลงหม่อนหรือไร่ฝ้ายช่วยฝ้ายหญิงมากขึ้น ด้วยกระบวนการในการปลูกที่ต้องมีกรรมวิธีในการดูแลเพิ่มขึ้น เช่น การฉีดพ่นสารเคมี การตัดแต่งกิ่ง เป็นต้น เนื่องจากการทอผ้าที่ต้องการปริมาณมากขึ้นเพื่อการค้านั้น ทำให้ผู้หญิงต้องเร่งมือในการทอ นอกจากการดูแลในส่วนของสวนหม่อนไร่ฝ้ายแล้ว ฝ้ายชายซึ่งอาจจะเป็นสามีหรือลูกชาย จะมีหน้าที่ในการช่วยเรื่องการฟอก การย้อม บางหมู่บ้านมีผู้ชายทอผ้าด้วย เช่น อำเภอบ้านเขว้า ซึ่งเป็นแหล่งค้าผ้าไหมที่มีชื่อของจังหวัดและมีอัตราการผลิตสูง

สรุปได้ว่าในช่วงเวลานี้ผ้า มีบทบาทในการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านที่ทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ โดยมีทั้งปัจจัยภายในและภายนอกเป็นตัวกระตุ้นให้กระบวนการผลิตผ้ามีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เพิ่มคุณภาพให้กับผ้าเพื่อสนองความต้องการของตลาดที่มีมากขึ้น ในช่วงเวลานี้ลวดลายผ้าของชาวชัยภูมินอกจากจะได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมรอบตัวแล้ว ยังมีการผสมผสานลวดลายจากแหล่งผลิตภายนอกจังหวัดเข้าไปด้วยทำให้ผ้ามีความแปลกใหม่ วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เปลี่ยนแปลงไปตามวิถีการผลิตเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวบ้านได้ดีขึ้น อีกทั้งงานทอผ้ายังมีส่วนช่วยสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนได้อีกด้วย

บทที่ 4

วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2536 – 2550

นับจากการส่งเสริมหัตถกรรมทอผ้าพื้นบ้านของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เมื่อปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา เป็นจุดที่ทำให้รัฐหันมาเห็นความสำคัญของการทอผ้าพื้นบ้านมากขึ้น เนื่องด้วยเป็นงานที่สามารถส่งเสริมได้ง่ายเหมาะสมกับชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นต้นทุนอยู่แล้ว ทั้งนี้นับแต่ปี พ.ศ. 2516 เรื่อยมากล่าวได้ว่าการส่งเสริมงานทอผ้าของรัฐทั้งทางตรงและทางอ้อมประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ภายหลัง ปี พ.ศ. 2535 ความพยายามของรัฐในการส่งเสริมหัตถกรรมทอผ้าจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนอกจากจะส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมแล้วยังมีการเพิ่มทักษะในการพัฒนางานทอผ้าให้มีคุณภาพและรูปแบบที่แปลกใหม่มากขึ้นไปอีก

1. ปัจจัยส่งเสริมวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2536 – 2550

วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2536 - 2550 เป็นผลมาจากปัจจัยสำคัญหลายประการ ทั้งที่เป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งส่งผลให้วิธีการทอผ้ามีการพัฒนาและก้าวหน้าเรื่อยมา ดังมีปัจจัยที่สำคัญต่อไปนี้

1.1 ปัจจัยภายใน

1.1.1 ความสำเร็จจากการผลิตผ้าไหมเพื่อการค้าของอำเภอบ้านเขว้า

อำเภอบ้านเขว้าตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมือง 13 กิโลเมตร เป็นถิ่นทอผ้าไหมที่มีชื่อเสียงของจังหวัดชัยภูมิ ในช่วงปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา มีการส่งเสริมงานด้านการทอผ้าโดยหน่วยงานต่างๆทั้งจากภายในและภายนอก ทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการทอผ้าและมีความต้องการที่จะผลิตผ้าเพื่อการค้าอย่างแพร่หลาย อำเภอบ้านเขว้า นับเป็นอำเภอแรกในจังหวัดชัยภูมิที่มีการรวมกลุ่มจัดตั้งเครือข่ายด้านการทอผ้าขึ้นภายในอำเภอ จนสามารถทำให้ทุกตำบลในอำเภอมีส่วนร่วมในการผลิตผ้าเพื่อการค้าได้เป็นผลสำเร็จ ปัจจุบันอำเภอบ้านเขว้าเป็นแหล่งผลิตและจำหน่ายผ้าไหมครบวงจรและพัฒนาก้าวหน้าทำให้ผ้าไหมเป็นสินค้าส่งออกได้อีกด้วย รายได้ของชาวบ้านจากการทอผ้าไหมและขายผ้าไหมในอำเภอบ้านเขว้าทำให้ชีวิตของชาวบ้านในอำเภอเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก สังเกตได้จากร้านขายผ้าไหมในอำเภอบ้านเขว้าที่มีขนาดใหญ่ หูหรามากกว่าร้านขายผ้าไหมในอำเภอเมือง จากคำบอกเล่าของ นางวงเดือน ที่ทำธุรกิจขายผ้าไหมและได้มีโอกาสไปหาซื้อผ้าไหมที่อำเภอบ้านเขว้าเมื่อ 25 ปีที่แล้ว เล่าว่า ."เมื่อก่อนไปหาซื้อผ้าไหมที่บ้านเขว้ายังไปนั่งเลือกผ้าอยู่ใต้ถุนบ้าน มีควายนั่งอยู่ใกล้ๆ ตอนนี้นำซื้อกับแม่ค้าคนเดิมแต่ไม่ต้องไปที่บ้านแล้วเขามีร้านใหญ่โตเป็นเศรษฐกิจไป

แล้ว..."¹ คุณยายสีดาเล่าเรื่องราวการทอผ้าเพื่อขายของตนเองให้เราฟังว่า "ยายทอผ้าส่งลูกสาวเรียนจนจบ เงินเหลือเอามาซ่อมบ้านต่อเติมบ้านได้อีก ทอผ้าขายมาเรื่อยๆ ได้เงินเก็บไว้บ้างใช้บ้าง ทุกวันนี้ยังอยากทำอยู่เลยแต่เรามั่นแก่แล้วตาไม่ถนัดมองไม่ค่อยเห็น..."² จากคำบอกเล่าแสดงให้เห็นว่ารายได้จากการทอผ้าและขายผ้าทำให้ชีวิตของชาวบ้านในอำเภอบ้านเขว้าดีขึ้นมาก

อำเภอบ้านเขว้า นับเป็นตัวอย่างที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดชัยภูมิ ได้เห็นความสำเร็จในด้านการค้าผ้าทอพื้นเมืองและชีวิตที่พัฒนาขึ้นเป็นลำดับ จากการที่เห็นผลชัดเจนว่าการทอผ้า นั้นสร้างรายได้ที่ยั่งยืนได้จริงทำให้ชาวบ้านในอำเภอต่างๆ มีแรงกระตุ้นที่จะประกอบธุรกิจให้ประสบความสำเร็จบ้าง แหล่งผลิตผ้าทอพื้นเมืองที่ได้รับแรงผลักดันมาจากความสำเร็จของอำเภอบ้านเขว้า นั้นมีอยู่หลายแห่งด้วยกัน เช่น กลุ่มทอผ้าไหมบ้านนาเสียว เครือข่ายทอผ้าบ้านส้มป่อย กลุ่มทอผ้าบ้านโนนเสลา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอีกหลายกลุ่มที่ยึดอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพเสริมโดยมีกระจายอยู่ในทุกอำเภอของจังหวัดชัยภูมิ

1.2 ปัจจัยภายนอก

1.2.1 นโยบายส่งเสริมการใช้ผ้าไทย

ในปี พ.ศ. 2537 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้เริ่มดำเนินโครงการปรัณรงศ์วัฒนธรรมไทย โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญในการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ และสืบทอดวัฒนธรรมไทยในสาขาต่าง ๆ การส่งเสริมการใช้ผ้าไทย การแต่งกายแบบไทย เป็นนโยบายสำคัญที่ได้มีการสนับสนุน และส่งเสริมให้เกิดขึ้นมานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ผลของการดำเนินตามนโยบายการใช้ผ้าไทยก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ ทั้งเป็นการส่งเสริมอาชีพส่งเสริมงานหัตถกรรมพื้นบ้านประเภทสิ่งทอไทย เป็นการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้า การออกแบบลายผ้า การมัดย้อมให้สวยงาม

มีการนำผ้าไทยมากำหนดเป็นแบบเสื้อชุดไทยพระราชทานสำหรับบุรุษ นับว่าเป็นครั้งสำคัญที่ได้มีการกำหนดแบบเสื้อไทยสำหรับสุภาพบุรุษและกำหนดให้ใช้แทนชุดสากลได้ ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีในการอนุรักษ์การแต่งกายแบบไทย ประหยัดและส่งเสริมหัตถกรรมของคนไทยอันเป็นการรณรงค์และสืบสานวัฒนธรรมด้านการแต่งกายได้อย่างดียิ่ง ในช่วงปีดังกล่าวการแต่งกายแบบไทยโดยใช้ผ้าทอที่ผลิตจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้รับการสนับสนุนให้นำไปสู่การปฏิบัติโดยเริ่มจากกลุ่ม

¹วงเดือน พรหมวิอินทร์. (2551, 15 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 4 ตำบลโนนเมือง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

²สีดา สุนทร . (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 529 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

ข้าราชการชาย หญิงและแพร่หลายออกไปสู่ประชาชนและสาขาอาชีพอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง มีการเลือกสรรผ้าไทยจากท้องถิ่นต่าง ๆ มาออกแบบตัดเย็บอย่างสวยงาม วงการแฟชั่นทั้งชายหญิงต่างยอมรับความงดงามของผ้าไทยและสนับสนุนผ้าไทยกันอย่างเต็มที่¹

ในส่วนของจังหวัดชัยภูมิ ทางจังหวัดได้มีการสนองนโยบายโครงการปรีณรงค์วัฒนธรรมไทย พ.ศ. 2537 เรื่องที่เกี่ยวกับการทอดผ้านอกจากความพยายามส่งเสริมการทอดผ้าในชุมชนต่างๆแล้วยังมีการอนุรักษ์ เผยแพร่ ได้มีการจัดตั้ง ศูนย์เฮ็ดหมี่ไหม (ตำหนักเฮ็ด) ซึ่งตั้งอยู่ในจวนผู้ว่าราชการจังหวัดชัยภูมิ ก่อตั้งโดยนางพริ้มเพรา ธรรมมงคล ภรรยานายสุชาติ ธรรมมงคล ผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้น โดยมีวัตถุประสงค์จัดเป็นศูนย์ข้อมูลเก็บตัวอย่างลวดลายผ้าไหมมัดหมี่ที่นิยมทอกันในอดีตจนถึงลายประยุกต์ในปัจจุบัน จัดเป็นศูนย์แสดงนิทรรศการเกี่ยวกับผ้าไหมมัดหมี่ อุปกรณ์เครื่องมือการทอดผ้าของจังหวัดชัยภูมิ ซึ่งได้รับความร่วมมือจากช่างทอและข้าราชการในจังหวัดชัยภูมิได้บริจาคให้เป็นวิทยาทาน² ทางจังหวัดยังได้มีการแจ้งให้กับหน่วยราชการต่างๆภายในจังหวัดทราบถึงนโยบายการรณรงค์วัฒนธรรมไทยและหน่วยงานต่างๆก็ได้สนองนโยบายเป็นอย่างดี นางวงเดือน ข้าราชการครูโรงเรียนห้วยต้อนวิทยาคม เล่าถึง การใส่ผ้าไทยเพื่อเป็นการรณรงค์วัฒนธรรม ให้ฟังว่า

ทางโรงเรียนได้กำหนดวันให้ใส่เสื้อผ้าที่ตัดเย็บด้วยผ้าไทย จะเป็นผ้าไหมผ้าฝ้ายก็ได้ ใส่กันเฉพาะวันจันทร์ก่อนเพราะวันอื่นก็มีชุดอื่นต้องใส่ด้วย ตอนนั้นก็พอมีอยู่บ้างแล้วก็เอามาตัดเป็นชุดพอได้ใส่บ่อยๆเราก็เริ่มชิน ที่นี้ก็ใส่เกือบทุกวันเลย ไปหาซื้อมาเยอะกลายเป็นเราชอบเองเลย ไม่ได้ใส่ผ้าไหมอย่างเดียว ผ้าฝ้ายทอมือลายสวยๆมีเยอะแล้ว เสื้อโทเรก็มี เขาทำเป็นลายมัดหมี่ มันทึ่ใส่ได้ก็ถือว่าเป็นลายพื้นบ้าน ราคาถูกกว่าเยอะ..."³

นายสุเมธ คลังทอง อาจารย์โรงเรียนสตรีชัยภูมิ เล่าถึงการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของตนเองให้ฟังว่า "เมื่อก่อนครูไม่ค่อยได้ใส่เลย ใส่เสื้อเชิ้ตทั่วไปทุกวัน บางวันก็ใส่ชุดสีก็ชุดลูกเสือไปโรงเรียนให้ใส่เฉพาะวันจันทร์ แล้วแต่ใครชอบจะใส่วันอื่นอีกก็ได้ ครูผู้หญิงเค้าใส่กันแทบทุกวัน ครูซื้อเสื้อสำเร็จรูปเลยเค้าตัดขายกันแล้ว ไม่ยุ่งยากต้องไปหาตัดเอง เป็นเสื้อทรงราชประแตนก็มี เสื้อม่อฮ่อมก็ใส่ได้..."⁴

¹สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2539?). นโยบายการใช้ผ้าไทย .

²มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2540?). ผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน. หน้า 45.

³วงเดือน พรหมวินทร์. (2551, 15 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 4 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

⁴สุเมธ คลังทอง. (2551, 18 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่โรงเรียนสตรีชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ.

การส่งเสริมการใช้ผ้าไทยเป็นมาตรการรณรงค์แบบบังคับที่ใช้กับหน่วยงานของราชการก่อน ซึ่งจากความนิยมที่มีบ้างเป็นบางส่วนอยู่แล้วตั้งแต่ช่วงที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ เข้ามาส่งเสริม ประกอบกับความจำเป็นที่มีขึ้นในช่วงนี้ จึงทำให้ความต้องการผ้าทอพื้นบ้านมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น และการทอผ้าเพื่อขายก็มีเพิ่มมากขึ้นด้วย ดังที่นางเพิ่ม เจ้าของร้านขายผ้าไหมในบ้านเขว้า เล่าให้ฟังว่า

“จริงๆเราก็ขายกันได้ดีมาตั้งแต่ช่วงสมเด็จพระนางเจ้าฯแล้วนะ พอมาช่วงที่เขาต้องใส่กันก็ยิ่งขายดี ต้องไปส่งชาวบ้านทอเพิ่มอีก ไปเอามารอเยอะเลยยังงี้ก็มีคนซื้อ คนจากที่อื่นมาซื้อไปเยอะถามดูส่วนมากก็เป็นข้าราชการ ตอนนั้นมีร้านเปิดใหม่ขึ้นเยอะเลยนะ หลังจากนั้นมาปี สองปีไปออกร้านที่งานเจ้าพ่อก็ยิ่งขายดีอยู่เลย...”¹

นับว่านโยบายส่งเสริมการใช้ผ้าไทยในขณะนั้น สามารถส่งเสริมงานทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ได้เป็นอย่างดีและยังส่งผลมาอย่างต่อเนื่องในระยะหลายปีถัดมา นโยบายนี้ยังมีส่วนทำให้การผลิตผ้าจากเส้นใยอื่นนอกเหนือจากฝ้ายและไหมเพิ่มมากขึ้นด้วย เนื่องจากมีความต้องการใช้ผ้าทอพื้นบ้านเพิ่มมากขึ้นแต่ราคาผ้าไหมอาจมีราคาแพงจนไม่สามารถซื้อเป็นจำนวนมากได้ ผ้าที่เส้นใยสังเคราะห์จากโรงงานแต่นำมาทอแบบพื้นบ้านจึงได้รับความนิยมขึ้น ทั้งนี้การออกแบบลวดลายให้มีความทันสมัย เพื่อให้ผู้ซื้อมีทางเลือกอย่างหลากหลาย ก็มีปัจจัยนี้เป็นตัวกระตุ้นที่สำคัญอีกด้วย

1.2.2 นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product) เป็นนโยบายของรัฐบาลในปี พ.ศ. 2544 ภายใต้การนำของ พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ที่ต้องการส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นสร้างชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้² โดยภาครัฐช่วยเหลือในด้านการให้ความรู้สมัยใหม่และการบริหารจัดการ เพื่อเชื่อมโยงสินค้าจากชุมชนสู่ตลาดทั้งในและต่างประเทศ ด้วยระบบร้านค้าเครือข่ายและอินเทอร์เน็ต ภายใต้แนวคิดที่จะให้แต่ละหมู่บ้านมีผลิตภัณฑ์หลัก 1 ประเภท เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้วัตถุดิบและทรัพยากรท้องถิ่น มีการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์โดยมีกิจกรรมทางการตลาด การผลิตการบริหารจัดการและประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางการผลิต เป็นการพัฒนาที่อาศัยหมู่บ้านเป็นหน่วยการพัฒนาเบื้องต้น และรวมเป็นเครือข่ายภายใต้ตำบล³

จากความสำคัญและเป้าหมายของโครงการ หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการอำนวยการ หนึ่งตำบลหนึ่ง ผลิตภัณฑ์แห่งชาติ พ.ศ.2544 ได้

¹เพิ่ม ศรีวงษ์ชัย. (2551, 15 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาร พรหมวินทร์ ที่ร้านเพิ่มพูลไหมไทย เลขที่ 27 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

²จังหวัดชัยภูมิ. (2547). หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย จังหวัดชัยภูมิ. หน้า 5.

³สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ. (2545). ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาไทยหนึ่งในจังหวัดชัยภูมิ. หน้า 1.

กำหนดวัตถุประสงค์การดำเนินงานโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไว้ 5 ประการคือ

1. สร้างงานสร้างรายได้แก่ชุมชน
2. สร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนให้สามารถคิดเองทำเองในการพัฒนาท้องถิ่น
3. ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
5. ส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชน ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต และวัฒนธรรมในท้องถิ่น¹

ซึ่งการดำเนินงานตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จังหวัดชัยภูมิได้ดำเนินการส่งเสริมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดและส่งเสริมผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่รู้จักของตลาดและผู้บริโภค การสนับสนุนของจังหวัดมีทั้งการเข้าไปอบรมให้ชาวบ้านรู้จักพัฒนาผลิตภัณฑ์ การจัดตั้งศูนย์โอท็อปจังหวัดชัยภูมิ ศูนย์โอท็อปอำเภอบ้านเขว้า เป็นที่สำหรับกระจายสินค้าเข้าสู่ตัวเมืองให้กับชาวบ้าน การจัดหาตลาด จัดงานแสดงสินค้า และสร้างเว็บไซต์เพื่อประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ จังหวัดได้ทำการแบ่งกลุ่มสินค้าออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสินค้าที่เป็นอาหาร แยกออกเป็น ผลผลิตทางการเกษตร ผลผลิตทางการแปรรูป และกลุ่มสินค้าที่ไม่เป็นอาหาร แยกออกเป็น ประเภทผ้า ประเภทจักสาน ประเภทเครื่องใช้ทั่วไป² จากการสนับสนุนของภาครัฐทำให้ชาวบ้านทำให้ชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิ ในจากทุกอำเภอ สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ของชุมชนออกมาเป็นจำนวนมาก โดยผลิตภัณฑ์ในกลุ่มผ้าผ้านั้น มีแหล่งผลิตเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากชาวบ้านในบางตำบลได้เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้ากัน มาก่อนบ้างแล้ว แต่บางตำบลยังขาดตลาดในการขาย เมื่อมีการส่งเสริมด้านการตลาดมากขึ้น ทำให้การทอผ้าซึ่งเป็นความถนัดของชาวบ้านอยู่แล้วนั้นกลายเป็นผลิตภัณฑ์ออกมา ในปี พ.ศ. 2544 ทางจังหวัดได้ทำการจัดทำทำเนียบข้อมูลบัญชีหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับอำเภอ ลำดับที่ 1,2,3 ของ จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 15 อำเภอ 1 ถึงอำเภอ ผลิตภัณฑ์ในกลุ่มผ้าโดยเฉพาะผ้าทอพื้นเมืองมีปรากฏใน ลำดับที่เป็นสินค้าสำคัญของเกือบทุกอำเภอ³ ตัวเลขการผลิตพันธุ์หม่อนเพื่อทำการขายและแจกจ่ายของสถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิในปี พ.ศ. 2544 สูงถึง 1,064,774 ท่อน⁴ จากปี พ.ศ. 2537 มีการผลิตพันธุ์ 711,800 ท่อน⁵ มูลค่าการจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ประจำเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2549 รวมทั้งสิ้น 46.66 ล้านบาท มีการขยายตัวจากเดือนเดียวกันปี พ.ศ. 2548 เป็นจำนวน 5.53

¹สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ. (2545). เล่มเดิม. หน้า 3.

²แหล่งเดิม. หน้า 15.

³แหล่งเดิม. หน้า 17 - 37.

⁴สถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ. (2544). รายงานประจำปี พ.ศ. 2544. หน้า 11.

⁵สถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ. (2537). เล่มเดิม. หน้า 8.

ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 13.44 โดยสินค้าที่มียอดจำหน่ายสูง ได้แก่ ผ้า เครื่องแต่งกาย และอาหาร และในเดือนมกราคม พ.ศ. 2550 รวมทั้งสิ้นจำนวน 53,724,901 บาท¹ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิเป็นอย่างมาก

นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ได้เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการแข่งขันทางคุณภาพสินค้าสูง ดังที่มีการคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในจังหวัดขึ้น โดยมีการให้คะแนนคุณภาพสินค้าเป็น 3 ลำดับ คือ 5 ดาว 4 ดาว และ 3 ดาว² มีผ้าไหมของบ้านโนนเสลา อำเภอภูเขียวและอำเภอบ้านเขว้าได้รับรางวัล 5 ดาว ซึ่งถือเป็นสินค้าที่มีศักยภาพในการส่งออก³ ชาวบ้านในอำเภออื่นๆจึงได้พยายามสร้างเอกลักษณ์ทั้งด้านชนิด เทคนิค ลวดลายและบรรจุภัณฑ์ให้กับตนเอง เช่น ในอำเภอภูเขียว ตำบลแต่ละตำบลจะมีการทอผ้าต่างชนิดกัน ตำบลหนองตูม ทำผ้าซิด ตำบลกุดยม ทำไหมพรม ตำบลโหล ทำผ้ามัดหมี่ไหม เป็นต้น⁴ จากการมีเส้นใยให้เลือกอย่างหลากหลายและเป็นที่ต้องการกับตลาดเช่นกัน ทำให้อัตราการผลิตไม่แตกต่างกันมากนัก ประมาณ 400 – 500 ชิ้นต่อเดือน แม้ราคาของผ้าจะมีราคาถูกกว่าผ้าไหมมาก (ราคาผ้าไหมขายปลีก 1500 บาท ราคาผ้าไหมขายปลีก 400 บาท)⁵ แต่ชาวบ้านกล่าวว่าขายง่ายกว่า ทำง่ายกว่าได้เงินเร็ว⁶ การส่งเสริมสินค้าโอท็อปดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากสินค้าสามารถสร้างรายได้เสริมให้กับชุมชนได้จริงและทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกมากกว่าการทำนา อีกทั้งยังมีส่วนเป็นอย่างมากในการทำให้วิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมียังคงอยู่แม้ว่าวัตถุประสงค์ในการผลิตและกระบวนการผลิตจะเปลี่ยนไป อาจารย์คมกฤช ฤทธิ์ขจร ศิลปินร่วมสมัยนักอนุรักษ์ผ้าโบราณจังหวัดชัยภูมิและวิทยากรผู้ให้ความรู้กับชาวบ้านของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ กล่าวถึง ผลของนโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ที่มีต่อวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิว่า

ถ้าถามถึงโอท็อปชัยภูมิ คนก็จะคิดถึงผ้าไหมก่อน โอท็อปทำให้วิถีการทำของเราต้องเปลี่ยนนะ

¹สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ. (2550). ผลการจำหน่ายสินค้าตามโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP. (www.Cdd.go.th/chaiyaphum/index.html).

²จังหวัดชัยภูมิ. (2547). เล่มเดิม. หน้า 9.

³แหล่งเดิม. หน้า 30 – 31.

⁴สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ. (2545). เล่มเดิม. หน้า 25 - 26.

⁵แหล่งเดิม. หน้า 17 – 37.

⁶คมกฤช ฤทธิ์ขจร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

เราอยากขายเราตั้งใจให้มันเป็นสินค้า แต่เราจะพยายามบอกชาวบ้านว่าอย่าให้มันเปลี่ยนทั้งหมดอะไรที่ดีแล้วให้เก็บไว้ ลายโบราณวิธีแบบโบราณอันไหนยังทำได้อย่าให้หายไปหรือเอามาสวมกันแต่อย่าให้มันมาแทนที่ อย่างด้ายโทเรก็เอามามัดหมีเป็นลายแบบโบราณ มันก็ขายได้ โทพอปดีตรงที่ทำให้คนรู้จักผ้าเรามากขึ้น ทำให้การทอยังคงอยู่และแบบเดิมกำลังจะกลับมา สำคัญที่สุดทำให้ชาวบ้านมีเงินมีความภาคภูมิใจกับฝีมือของตนเอง..."¹

1.2.3 เงินทุนและเทคโนโลยี

จากวิถีการผลิตเพื่อยังชีพที่ไม่ต้องอาศัยการลงทุนพึ่งพาเพียงปัจจัยที่มีอยู่ตามธรรมชาติเปลี่ยนแปลงมาเป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งไม่เพียงอาศัยธรรมชาติอย่างเดียวเท่านั้นแต่ต้องอาศัยปัจจัยสำคัญซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นหัวใจของการผลิตผ้าในระยะเวลาอันใกล้นี้ก็ได้ นั่นก็คือ เงินทุน เริ่มแรกเงินทุนส่งเสริมส่วนใหญ่มาจากความพยายามของรัฐที่ต้องการสนับสนุนให้การทอผ้าของชาวบ้านเปลี่ยนเป็นธุรกิจอุตสาหกรรมให้ได้ รัฐจึงช่วยสนับสนุนด้านเงินทุนซึ่งรัฐเองก็ไม่สามารถจัดการแบ่งสรรได้เพียงพอ จึงเกิดความต้องการเงินทุนจากแหล่งอื่นเพิ่มขึ้นในวิถีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ชาวชัยภูมิที่อยู่ในกระบวนการเกี่ยวข้องกับการผลิตผ้าเพื่อการค้านั้นแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1. การรวมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชน แหล่งเงินทุนที่ได้จะมาจาก เงินที่ได้จากการสมัครเป็นสมาชิกกลุ่ม เงินสนับสนุนจากภาครัฐ เช่น กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านนาเสียว มีเงินเริ่มแรกในการจัดตั้งกลุ่มปี พ.ศ. 2519 จากค่าสมัครสมาชิกคนละ 5 บาท และเงินจากคณะกรรมการพัฒนาการชุมชน 2000 บาท ต่อมาเมื่อมีสมาชิกจำนวนเพิ่มมากขึ้นจึงมีการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ของกลุ่มขึ้น สมาชิกที่อยู่ในกลุ่มจึงสามารถกู้ยืมเงินจากสหกรณ์เพื่อเป็นทุนในการผลิตได้² หรือกลุ่มทอผ้าบ้านส้มป่อย มีที่มาของเงินทุนคล้ายกัน คือ นอกจากจะได้จากการสมัครสมาชิกแล้วยังมีการกู้เงินจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน จำนวน 100000 บาท เมื่อมีการส่งเงินคืนแล้ว ทางกลุ่มได้มีการขอเงินสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยภูมิอีก เป็นเงิน 180000 บาท และสหกรณ์ให้สมาชิกกู้ยืมได้เช่นกัน³

2. เจ้าของกิจการ (ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอบ้านเขว้า) เจ้าของสวนหม่อน เจ้าของไร่ฝ้าย ในกลุ่มนี้จะมีเงินทุนมาจาก 2 ส่วน คือ ส่วนที่มีการสะสมรวบรวมมาก่อน และการกู้เงินจากธนาคารพาณิชย์ ในท้องถิ่น หรือแหล่งเงินกู้ของรัฐและเอกชน นางเพ็ญ เจ้าของกิจการร้านขายผ้าไหมในอำเภอบ้านเขว้า เล่าว่า “เมื่อก่อนแม่ก็ทอผ้าขายเองขายเล็กๆน้อยๆ ก็เก็บไว้ พ่อเขาไปขายที่ได้เงินมาแล้วก็กู้เงินจาก

¹คมกฤษ ฤทธิ์จักร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. .

²ศรีธนา แก้วพรรณา. (2537). เล่มเดิม. หน้า 62.

³แสงเงิน ไกรนรา. (2550). เล่มเดิม. หน้า 48.

ธนาคารมาเพิ่มอีกรวมๆกันได้ประมาณ 500000 ก็เอามาทำบ้านเปิดร้าน มีโรงทอ กี่ 6 ตัว จ้างคนมาทอแล้วก็มีไปรับผ้าจากชาวบ้านในหมู่บ้านมาใส่ร้านอีก..."¹

อาจารย์คมกฤช กล่าวในลักษณะเดียวกันว่า "ผู้ประกอบการร้านขายผ้าไหมส่วนใหญ่ในบ้านเขว้ามีแหล่งเงินทุนมาจากการกู้เพื่อประกอบธุรกิจ ทั้งจากธนาคารพาณิชย์ จาก SMEและการกู้จากนอกระบบ การทำผ้าไหมผ้าฝ้ายขายเดี๋ยวนี้นี้ต้องใช้ต้นทุนสูงพอสมควร ชาวบ้านบางคนมีฝีมือดีอยากเป็นเจ้าของกิจการบ้างก็ทำไม่ได้ขนาดนั้นเพราะไม่มีเงินทุน ก็เลยต้องรับจ้างทออย่างเดียว..."²

สาเหตุสำคัญที่ทำให้การทอผ้าต้องใช้เงินลงทุนสูงมากขึ้น เพราะในกระบวนการผลิตเส้นใยทั้งฝ้ายและไหม จนถึงกระบวนการทอต่างต้องใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยเข้ามาช่วย เพื่อให้ปริมาณสินค้าออกมาให้เพียงพอต่อความต้องการของตลาด เทคโนโลยีที่สำคัญในกระบวนการผลิตผ้ามีเพิ่มขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก อาทิ กี่กระตุก มอเตอร์สำหรับกรอผ้าเข้าหลอด ท่อพลาสติก (PVC) สำหรับทำหลอดด้าย ฝีมทอผ้า กระสวย กงล้อสำหรับปั่นหรือสาวไหม สีเคมี เครื่องคอมพิวเตอร์ (นำมาใช้ออกแบบลายผ้า) รถไถ (สำหรับแปลงหม่อนและไร่ฝ้าย) สปริงเกอร์ (อุปกรณ์รดน้ำ) เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง ยาฆ่าแมลง ปุ๋ยเคมี สารเคมี โรงเลี้ยงไหมที่ได้มาตรฐาน อุปกรณ์เลี้ยงไหมอื่นๆ เช่น จอพลาสติก ชั้นเลี้ยงไหม ฯลฯ การทอผ้าในช่วงเวลานี้ไม่ได้สิ้นสุดเพียงมีผืนผ้าออกมา แต่การทอเพื่อขายในยุคนี้ต้องมีการสร้างบรรทัดฐานที่สวดยงาม เพื่อดึงดูดลูกค้าและยกระดับราคา ซึ่งส่วนใหญ่ต้องสั่งทำขึ้น การที่มีเทคโนโลยีต่างๆเหล่านี้เข้ามาช่วยทำให้กระบวนการผลิตผ้าสนองความต้องการของตลาดได้มากขึ้น ดังนั้นการแสวงหาแหล่งเงินทุนมาพัฒนาในส่วนนี้จึงต้องมีมากขึ้นด้วย ด้วยราคาของเทคโนโลยีเหล่านี้ค่อนข้างสูง เช่น กี่กระตุก ราคาประมาณ 9000 บาท ฝีมโลหะ ราคาประมาณ 3500 บาท³ เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง ราคาประมาณ 5500 บาท⁴ แต่ถ้าหากมีก็สามารถใช้งานได้คุ้มค่า

อนาคตความต้องการเงินทุนเพื่อใช้ในกระบวนการทอผ้าน่าจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในจังหวัดชัยภูมิ และมีแนวโน้มว่าอุตสาหกรรมการทอผ้าจะเติบโตขึ้นอีกเป็นอย่างมาก ด้วยทางจังหวัดเองได้พยายามเน้นในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก จากนโยบายในแผนพัฒนาจังหวัด ปี พ.ศ. 2549 จะพัฒนาส่งเสริมให้เป็นเมืองอุตสาหกรรมสิ่งทอ มีเป้าหมายจะพัฒนาอุตสาหกรรมในท้องถิ่นให้มีความสามารถ

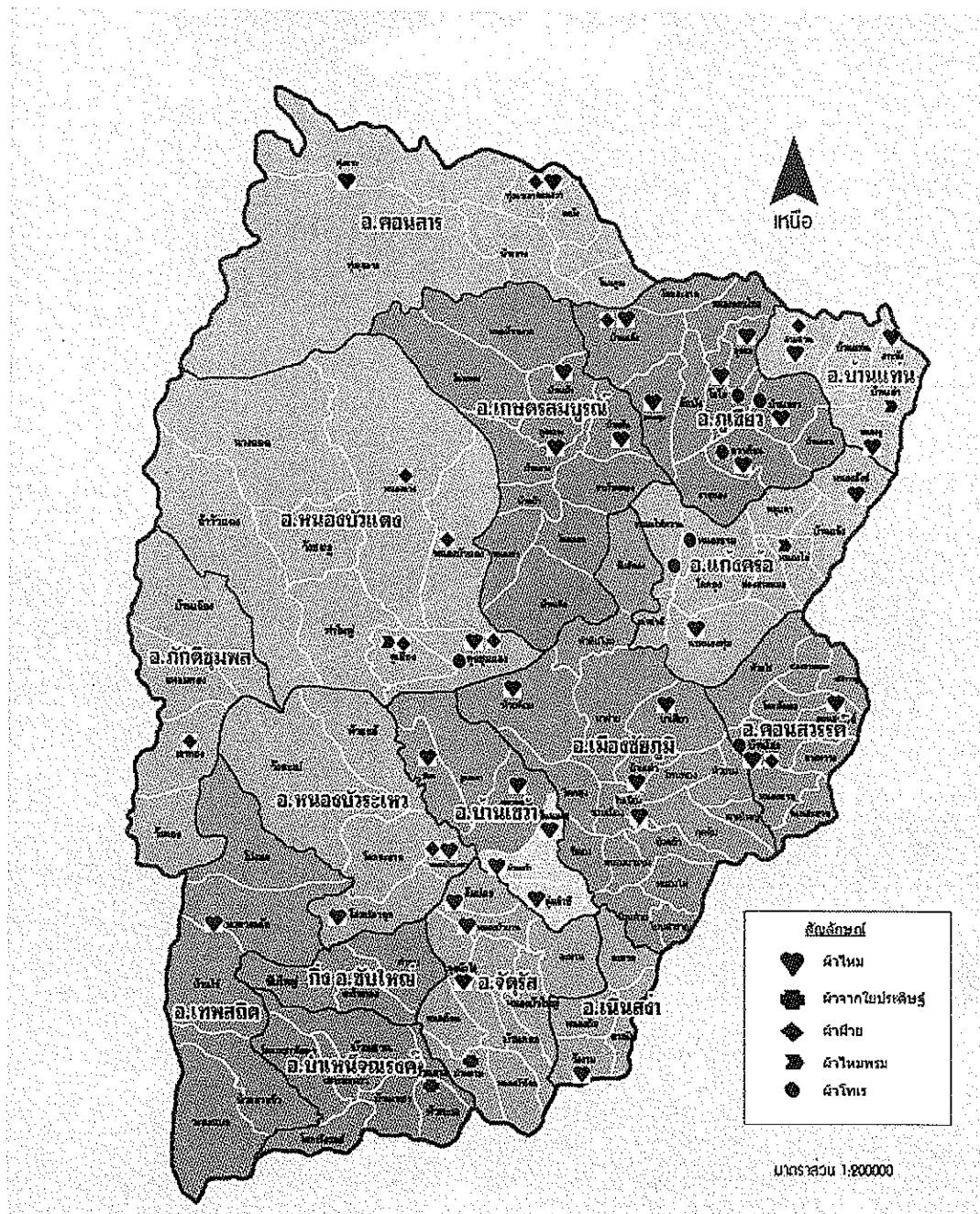
¹เพิ่ม ศรีวงศ์ชัย. (2551, 15 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินนทร์ ที่ร้านเพิ่มพูลไหมไทย เลขที่ 27 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

²คมกฤช ฤทธิจักร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินนทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³แหล่งเดิม.

⁴หนูเรียบ วงศ์ชู.(2551 ,7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินนทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ในการแข่งขันในตลาดได้¹ ดังนั้นเงินทุนและเทคโนโลยีจึงเป็นปัจจัยส่งเสริมที่สำคัญในช่วงเวลานี้
ต่อเนื่องไปถึงอนาคต

ภาพประกอบ 34 แผนที่จังหวัดชัยภูมิแสดงแหล่งทอดผ้าในปี พ.ศ. 2550 เป็นรายตำบล
ที่มา : ดัดแปลงโดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ จากแผนที่จังหวัดชัยภูมิในหนังสือจังหวัดชัยภูมิ
ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

¹จังหวัดชัยภูมิ. (2549). แผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2549. (www.)

2. กระบวนการผลิตผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2536 – 2550

2.1 การผลิตผ้าไหม

การผลิตผ้าไหมในช่วงเวลานี้ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ไม่ได้มีการผลิตเส้นใยเองทั้งกระบวนการ เนื่องจากการผลิตผ้าเพื่อการค้าขายนั้นทำให้การผลิตไม่สามารถใช้เวลานานได้ ดังนั้นการผลิตเส้นใยไหม จึงแบ่งผู้ผลิตออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเพื่อขายใบหม่อน กลุ่มผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อขายรังไหม กลุ่มผู้เลี้ยงไหมเพื่อขายเส้นใย การปลูกหม่อนเพื่อขายใบ หรือเพื่อเลี้ยงไหมในช่วงเวลานี้ชาวบ้านได้นำวิชาการปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมแผนใหม่เข้ามาใช้จนถึงกับเป็นรายได้หลักเพิ่มเข้าสู่ครอบครัว¹ ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้รับความรู้และคำแนะนำจากสำนักงานเกษตรจังหวัด โดยมีทั้งการฝึกอบรมดูงาน ให้คำปรึกษาแก้ปัญหาในโครงการคลินิกเกษตรเคลื่อนที่² เป็นต้น

ในด้านกระบวนการในการเลี้ยงไหมและผลิตเส้นใยไหมนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับการผลิตในบทที่ 3 แต่จะมีเทคนิควิธีการและขั้นตอนที่เพิ่มมากขึ้น (โปรดดูรายละเอียดในภาคผนวก) เนื่องจากการผลผลิตสูงขึ้นมาก อีกทั้งยังต้องมีเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการผลิตเพิ่มขึ้นด้วย

2.2 การผลิตผ้าฝ้าย

การผลิตผ้าฝ้ายในช่วงเวลานี้ยังมีรูปแบบวิธีการไม่แตกต่างจากบทที่ 3 ตั้งแต่พันธุ์ฝ้าย จนถึงกระบวนการผลิตเส้นใย การปลูกฝ้ายมีจำนวนน้อยลงในจังหวัดชัยภูมิ จากสถิติแสดงพื้นที่การปลูกพืชของจังหวัด ไม่พบกล่าวถึงพื้นที่ปลูกฝ้ายอย่างชัดเจน³ ซึ่งน่าจะมีเหตุผลมาจากมีพืชเศรษฐกิจอื่นๆมาแทนที่เป็นจำนวนมาก และเส้นใยฝ้ายสามารถหาซื้อได้ง่ายกว่าการผลิตเอง พื้นที่ในเขตอำเภอเมืองที่ไม่มีการปลูกฝ้ายเลยมาเป็นเวลานานแล้ว⁴ ชาวบ้านที่ทำไร่ฝ้ายส่วนใหญ่ในช่วงนี้เลือกที่จะขายปุ๋ยฝ้ายให้กับโรงงานมากกว่าการทำเส้นใยฝ้ายขายเอง⁵ แต่ยังมีชาวบ้านในบางพื้นที่ที่มีสภาพพื้นที่เอื้ออำนวยยังคงปลูกไว้เพื่อทอผ้าฝ้ายขายเป็นอุตสาหกรรมในชุมชนให้เห็นอยู่บ้าง เช่น ในอำเภอหนองบัวแดง อำเภอภักดีชุมพล ส่วนใหญ่ปลูกฝ้ายพันธุ์พื้นเมือง และพันธุ์ส่งเสริมควบคู่กันไป⁶ ในด้านวิธีการปลูก เก็บเกี่ยว และทำเส้นใยก็มีลักษณะเดิมจากที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 จะมีอุปกรณ์เพิ่มเติม

¹ สมล ชัยมงคล. (2537). การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนทางการเงินของการปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. หน้า 36.

² ศูนย์บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตชัยภูมิ. (2546). รายงานประจำปี 2546. หน้า 14.

³ สำนักงานสถิติจังหวัดชัยภูมิ. (2537). เล่มเดิม. หน้า 34.

⁴ นางกิมไล้ ฐานมั่น. (2551, 7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชากร พรหมวิจิตร ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

⁵ แหล่งเดิม.

⁶ จังหวัดชัยภูมิ. (2545?). ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. หน้า 61.

เข้ามาเพื่อให้เกิดได้เร็วขึ้น เช่น มอเตอร์ช่วยในการปั่นด้ายเข้าหลอด ท่อพลาสติกทำหลอดด้าย เป็นต้น

2.3 การย้อมสีผ้าไหมและผ้าฝ้าย

การย้อมสีผ้าในระยะเวลาสี่ธรรมชาติได้กลับมามีความสำคัญอีกครั้ง โดยชาวบ้านและผู้ผลิตในจังหวัดกล่าวว่าลูกค้าจะหันมาใส่ผ้าไหมผ้าฝ้ายที่ย้อมสีธรรมชาติมากขึ้น มักเลือกสีโทนอ่อน ซึ่งย้อมจากสีธรรมชาติจะมีความสวยงามมากกว่าสีเคมี แม้จะมีราคาแพงกว่าผ้าที่ย้อมด้วยสีเคมี อาจเป็นเพราะว่าในช่วงเวลานี้มีกระแสนิยมเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพด้วยธรรมชาติมากขึ้น ทำให้สีย้อมผ้าจากธรรมชาติได้รับความนิยมตามไปด้วยก็เป็นได้ ดังนั้นในช่วงเวลานี้จึงมีการพัฒนาการย้อมสีธรรมชาติโดยกรมวิชาการเกษตรนำมาเผยแพร่ให้กับชาวบ้าน โดยมีเทคนิควิธีให้ย้อมได้คุณภาพมากขึ้น นอกจากนั้นยังมีการประยุกต์เอาพืชพันธุ์ต่างๆ ทั้งดอกไม้ ผลไม้ มาสกัดเป็นสีย้อมแทนพืชเดิมที่ส่วนใหญ่เป็นไม้โตช้า และให้สีไม่เพียงพอต่อความต้องการ เช่น การวิจัยของกรมวิชาการเกษตร ได้เทคนิคการย้อมด้วยมะเกลือจากเดิมต้องย้อมหลายครั้งกว่าจะได้สีดำ ให้ย้อมสีมะเกลือด้วยวิธีย้อมเย็น ในอุณหภูมิปกติ จำนวน 4 ครั้ง การย้อมครั้งสุดท้ายให้ย้อมที่อุณหภูมิ 60 องศาเซลเซียส นาน 10 นาที แล้วนำมาล้างในน้ำต่าง 5 นาที เพื่อช่วยในการติดสี การย้อมคราม ให้นำน้ำครามผสมสารรสเปรี้ยว อย่างน้ำละลายเหง้ากล้วยเผาหรือน้ำต้มมดแดง แล้วย้อมเย็น ทำให้ย้อมติดดีกว่า การย้อมด้วยแช การเติมน้ำมะขามเปียกในน้ำสีสกัดจากแชช่วยให้สีคงทนต่อแสงได้ดี และคงทนต่อการซักฟอกดีกว่า ส่วนพืชชนิดที่นำมาสกัดสี อาทิ กลุ่มพืชให้สีดำ เช่น กระบก คนทา (ไม้พุ่มกิ่งเลื้อย) เปลือกเงาะ ไร่เรียน กลุ่มสีม่วง เช่น ผลมะหวิด ผลหว้า เปลือกมังคุด ผลหม่อนสุก กลุ่มสีแดงหรือแดงอมส้ม เช่น รากยอบ้าน ใบเทียนกิ่ง (ไม้ยืนต้น) กลุ่มสีเหลือง เช่น ดอกดาวเรือง ขมิ้นเครือ ขี้เหล็กบ้าน กลุ่มสีเขียว เช่น ต้นแก้ว (ไม้ยืนต้นขนาดเล็ก) สับเลียดหรือสบู่แดง (เป็นไม้พุ่มมักพบขึ้นเป็นวัชพืช) เพกา (ไม้ยืนต้น) ส้มป่อย สัก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการแปรรูปสีสกัดจากพืชให้เป็นผง เช่น สีจากเมล็ดคำแสด สีจากดอกดาวเรือง สีจากใบขี้เหล็กบ้าน¹

พันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านนำมาย้อมนี้มีทั้งที่ปลูกไว้เองอยู่แล้ว ได้รับพันธุ์จากเกษตรจังหวัดมาปลูก และแหล่งจำหน่ายในตลาดเทศบาล ชาวบ้านจะได้รับการอบรมตามกรรมวิธีต่างๆ จากส่วนราชการ แล้วก็นำไปเผยแพร่ให้กันเองในกลุ่มชุมชนด้วย

¹กรมวิชาการเกษตร. (2547). 100 ปี หม่อนไหมสายใยแผ่นดิน. หน้า 91 – 96.

ตาราง 4 สีย้อมผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ในปี พ.ศ. 2535 - 2550

สี	วัตถุดิบที่ใช้สีย้อม	ส่วนที่ใช้สีย้อม	ชนิด	วิธีสีย้อม
สีแดง	ครั้ง ยอ เทียนกิ่ง	ตัว ราก ใบ	แมลง ไม้ยืนต้น ไม้ยืนต้น	นวดครั้งกับน้ำร้อนจากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง นำมาสับหรือตำให้ละเอียดจากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง นำมาสับหรือตำให้ละเอียดจากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง
สีเหลือง	เข ดาวเรือง ขหนู มะม่วง	แก่น ดอก ใบหรือราก เปลือก	ไม้เถา ไม้ดอก ไม้ผล ไม้ผล	นำมาสับหรือตำให้ละเอียดจากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง นำมาสับหรือตำให้ละเอียดจากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง นำมาสับหรือตำให้ละเอียดจากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง นำมาสับหรือตำให้ละเอียดจากนั้นนำมาต้มให้เดือดประมาณ 1 ชั่วโมง
สีน้ำเงิน	คราม	ใบและกิ่ง	ไม้เนื้ออ่อนกิ่งเล็ก	ใช้ใบและกิ่งมาทุบและหมักในน้ำประมาณ 5-7 วัน
สีดำ	มะเกลือ กระบก	ผล ใบ	ไม้ป่ายืนต้น ไม้พุ่มกิ่งเล็ก	นำผลมาทุบและหมักในน้ำประมาณ 5-7 วัน นำมาสับหรือตำให้ละเอียด

				จากนั้นนำมาต้มให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง
สีเขียว	ครามผสม เข	ใบและกิ่ง ผสมแก่น	ไม้เนื้ออ่อนกิ่ง เลื่อยและไม้ เถา	ใช้ใบและกิ่งครามมาทุบและ หมักในน้ำประมาณ 5-7 วัน เขนำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง จากนั้นนำสีที่ ได้มาต้มรวมกัน
	แก้ว	ใบ	ไม้ยืนต้น ขนาดเล็ก	นำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง
	สบู่เลือด	ใบและลำต้น	วัชพืช	นำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง
	เพกา	เปลือก	ไม้ยืนต้น	นำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง
	ส้มป่อย	ใบ	ไม้พุ่มขนาด เล็ก	นำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง
สีม่วง	มังคุด	เปลือก	ไม้ผล	นำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง
	หม่อน	ผลสุก	ไม้ยืนต้น ขนาดกลาง	นำมาสับหรือตำให้ละเอียด จากนั้นนำมาต้มให้เดือด ประมาณ 1 ชั่วโมง

สีแดง	สารเคมี	สารเคมี	สารเคมี	
สีดำ	"	"	"	
สีน้ำเงิน	"	"	"	
สีเขียว	"	"	"	
สีแสด	"	"	"	
สีชมพู	"	"	"	
สีฟ้า	"	"	"	นำสีไปผสมในน้ำเดือดแล้วนำ ผ้าลงย้อมได้
สีเหลือง	"	"	"	
สีม่วง	"	"	"	
สีน้ำตาล	"	"	"	
สีเทา	"	"	"	

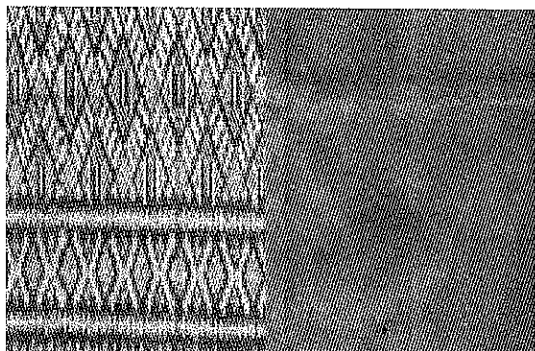
2.4 การทอผ้าไหมและผ้าฝ้าย

การทอผ้าในช่วงเวลานี้มีการทอทั้งผ้าฝ้ายผ้าไหมในลักษณะเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 แต่จากการเข้าไปในพื้นที่ที่มีการทอผ้าเพิ่มขึ้นในอำเภอต่างๆ พบว่า ชาวบ้านได้หันกลับมาใช้ที่พื้นบ้านกันมากขึ้น เนื่องจากชาวบ้านกล่าวว่าที่พื้นบ้านทำให้ผ้ามีเนื้อแน่นกว่า และทำลวดลายได้หลากหลายกว่า แม้จะช้ากว่าที่กระตุก แต่คุณภาพออกมาดีกว่าจะได้ราคาดีกว่าด้วย การทอผ้าในช่วงนี้เป็นลักษณะรับจ้างทอเพิ่มขึ้นมากโดยมีผู้ประกอบการมาจ้างให้ทอ มีวัตถุดิบมาให้พร้อมทำหน้าที่ทออย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีการทอผ้าโดยนำเส้นใย 3 ชนิด มาทอผสมกัน เรียกว่า ผ้าสามกษัตริย์ บางพื้นที่มีการผลิตผ้าไหมหม่นพรมโดยใช้วิธีการทอแบบผ้าไหมผ้าฝ้าย และการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมผ้าฝ้ายเพื่อให้ตรงกับความต้องการของตลาดและการเลือกใช้งานในรูปแบบใหม่ๆ เช่น กระเป๋าถือสตรี กระเป๋าใส่เหรียญเงิน ถุง ยาม ผ้าพันคอ หมอนชนิด ภาพติดผนัง ผ้าปูโต๊ะ ผ้า màn และของที่ระลึกอื่นๆ โดยนำผ้าเข้าไปเป็นส่วนประกอบ

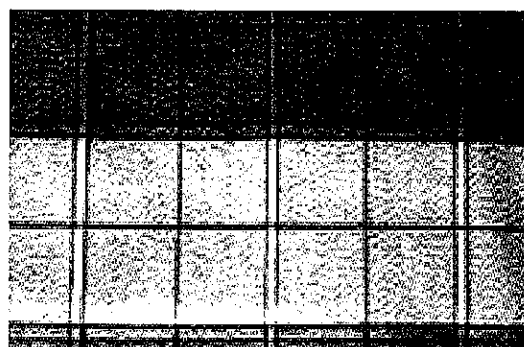
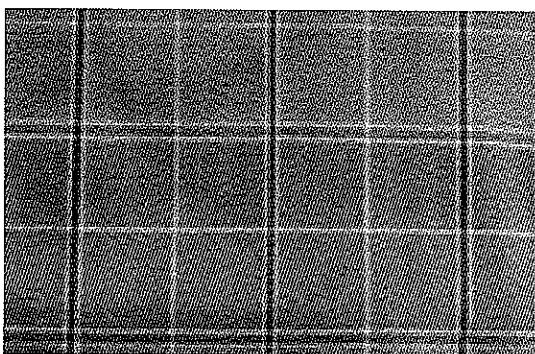
2.5 การออกแบบลวดลาย

การออกแบบลวดลายในช่วงเวลานี้ เป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมากขึ้นสำหรับการทอผ้าเพื่อจำหน่ายในจังหวัดชัยภูมิ เพราะจากการแข่งขันสูงทำให้ผู้ผลิตต้องพยายามคิดค้นลวดลายใหม่ๆ ให้เป็นที่ดึงดูดใจผู้ซื้อมากขึ้น นอกจากการใช้ลวดลายเดิมที่มีอยู่แล้ว ทั้งลายนาคร ขอน้อย มัดหมี่ลายขีด ฯลฯ มาผนวกผสมผสานกันเองให้เกิดลายใหม่ เช่น ผ้าไหมลายขอสลับห่อปราสาท ห่อจักร และหอดอกแก้ว นาครน้อย ลายขอสลับน้อย ลายคมห้าสาย คมเจ็ดสาย ฯลฯ ได้มีการประดิษฐ์

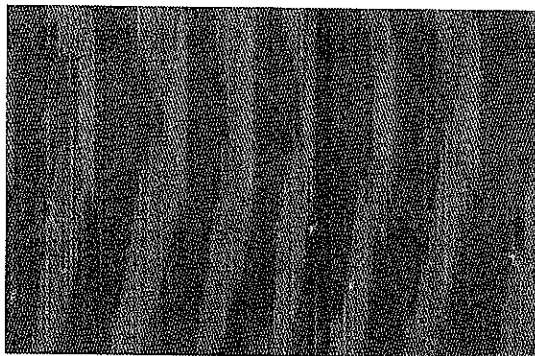
ลวดลายใหม่ เช่น ดอกแก้วประยุกต์ กุญแจใจ ตัวเอส ขอลี ชิงช้าสวรรค์ สวรรค์เบี่ยง ลูกแก้ว นาคเข็ง เทียน กระดุม วงขอพลั่ว ริมปิ่น นกผสมพิกล ลายสร้างสวรรค์ ลายตราสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ยังคงมีอยู่ที่กำลังเป็นที่นิยมในช่วงเวลานี้ คือ ผ้าไหมพิมพ์ลกรีน ผ้าไหมเพนท์บาติก ผ้าไหมเพนท์ลายติดโบว์ สอดโบว์ สไลด์สายรุ้ง เป็นต้น ด้านผ้าฝ้ายก็มีการนำลายของผ้าไหมมาประยุกต์ใช้และมีการสอดแทรกความแปลกใหม่ เช่น ผ้าฝ้ายสอดด้น หรือผ้าไหมที่นำเอาเทคนิค กรรมวิธีทางวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วย โดยนำลายใหม่เข้าไปวางไว้บนลายเก่า อย่างการออกแบบผ้าของอาจารย์คมกฤษ ที่นำเอาไปเผยแพร่ให้ชาวบ้านได้ทำตาม ตัวอย่างลายผ้าในช่วงเวลานี้มีดังนี้

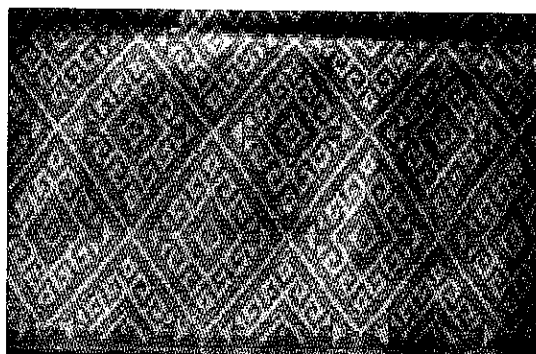
ภาพประกอบ 35 ผ้าไหมมัดหมี่และพื้นเรียบ

ภาพประกอบ 36 ผ้าโครงไหม

ภาพประกอบ 37 ผ้าลายริบบิ้น

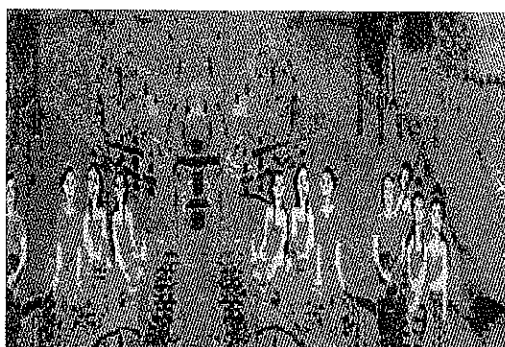
ภาพประกอบ 38 ผ้าลายวงขอพญาวัว

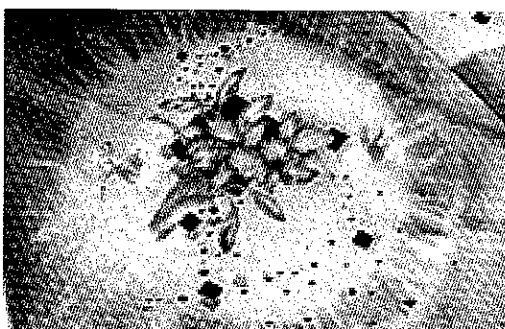
ภาพประกอบ 39 ผ้าเพนซ์ลายบาติก

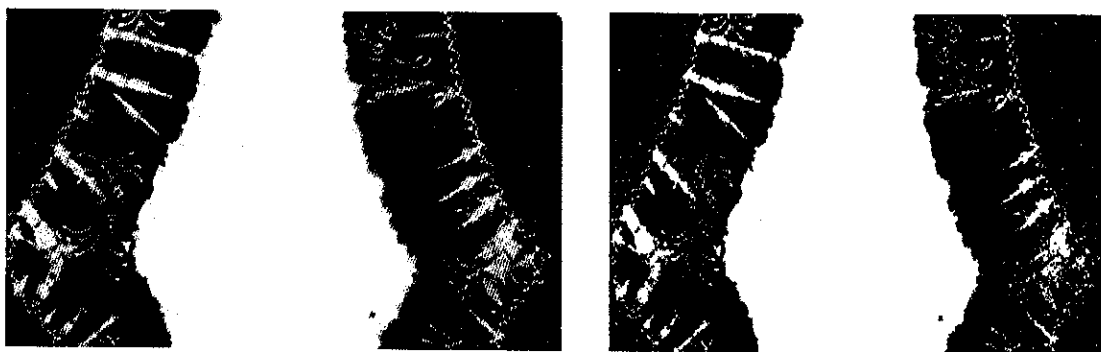
ภาพประกอบ 40 ผ้าลายสร้างสรรค์

ภาพประกอบ 41 ผ้าลายวิถีชาวบ้าน

ภาพประกอบ 42 ผ้าเพนทิดอกไม้วางบนลายโบราณ

ภาพประกอบ 43 ผ้าลายศิลามณี

การออกแบบลายผ้าในช่วงเวลานี้มีเทคโนโลยีที่สำคัญเข้ามาช่วย คือ คอมพิวเตอร์ ซึ่งเข้ามา มีบทบาทมากต่อการออกแบบลวดลายผ้า โดยส่วนใหญ่จะเป็นผู้ประกอบการในบ้านเช่าที่มีเงินทุน มากและมีลูกหลานซึ่งได้เล่าเรียนเกี่ยวกับวิชาการด้านคอมพิวเตอร์มาช่วยเหลือ บางแห่งก็ต้องจ้างคน มาออกแบบให้ด้วยก็มี การออกแบบลายผ้าด้วยคอมพิวเตอร์ สามารถผลิตผ้าออกมาได้ลวดลายแปลก ตา ผู้ผลิตผ้าสามารถเลือกผลิตผ้าได้ทั้งในรูปแบบเชิงอนุรักษ์หรือสมัยใหม่ขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้า หมายหรือ ตลาดว่าต้องการรูปแบบใด นางเพิ่ม เจ้าของร้านขายผ้าไหมกล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “คนชอบลายก็ ต่างกัน ฝรั่งชอบลายโบราณนะ คนไทยก็หลากหลาย ลายใหม่ๆมาเขาก็สนใจแต่ลายเก่าก็ยังขายได้ดี อยู่ ราคาที่ต่างกันอยู่ที่ความละเอียดสวยงาม คนซื้อเค้าจะไม่ค่อยซื้อลายซ้ำๆนะ...”¹ ด้านผู้ซื้อได้พูดถึง เรื่องของลวดลายผ้าในปัจจุบันให้ฟังว่า “ส่วนตัวของครูชอบผ้าไหมสีแดง สีชมพูสด ถ่ายรูปสีจะสด มาก แต่ชุดที่ตัดมาสวมใส่มีทุกสี ลายเล็ก ลายใหญ่ ลายโบราณ ลายใหม่ ๆ เลือกมาใช้ทั้งนั้น มี การสร้างสรรค์ลายลวดลายใหม่จนตามไม่ทัน...”² อาจารย์อมรากล่าว

การออกแบบผ้าในช่วงเวลานี้ กลุ่มเป้าหมายเปลี่ยนไป ไม่ได้อยู่ในวงแคบเหมือนในยุคก่อน มีการกำหนดโอกาสในการนำไปใช้งาน กลุ่มผู้ซื้อหรือกลุ่มตลาดเป็นคนไทยด้วยกันเองหรือชาวต่าง ประเทศ ผู้ผลิตผ้าพื้นบ้านต้องมีการติดตามแนวโน้มความนิยมสี ลวดลายของผ้าผืนหรือแพ้นเสื้อผ้า ว่าเขากำลังนิยมรูปแบบลวดลายสีสันทันแบบไหน อาจารย์คมกฤช กล่าวถึงเรื่องการออกแบบลายผ้าว่า

พยายามสอนให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของการใช้ลวดลายด้วยเพราะบางทีเค้าทอกัน ออกมาแล้วลายมันไม่มาปะติดปะต่อกันเวลาลูกค้าเอาไปตัดเป็นเสื้อ กางเกงหรือกระโปรง มันไม่เหมือน

¹เพิ่ม ศรีวงษ์ชัย. (2551, 15 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่ร้านเพิ่มพูลไหมไทย เลขที่ 27 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

²อมรา ปราบภัย. (2551, 4 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 41/2 ถนนชัยภูมิบ้านเขว้า ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ใส่เป็นผ้าถุงผ้าขึ้นอย่างเมื่อก่อน แต่ลายใหม่ก็ไม่อยากให้มันทำลายลวดลายเก่าที่สวยงามอยู่แล้ว
เลยคิดวิธีใส่ลายใหม่ลงไปบนผ้าผืนลายโบราณ แต่ว่าต้องใช้เทคนิคทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วย ชาวบ้าน
ยังทำด้วยไม่ได้ทั้งหมด ต้องใช้เวลาทำความเข้าใจพอสมควร ชาวบ้านก็บางทีก็ไม่อยากคิดเองไป
เลียนแบบที่อื่นมา ถ้าได้คิดเองบ้างจะสร้างสรรค์ลายได้เรื่อยๆ เลยพยายามไปช่วยให้บ่อยที่สุด..."¹

2.5 การจำหน่าย

การจำหน่ายสินค้าผ้าในช่วงเวลานี้ นอกจากจะมีแหล่งขายขนาดใหญ่ในอำเภอบ้าน
เขว้า ที่มีร้านมากกว่า 30 ร้านแล้ว ยังมีการขายในแหล่งชุมชนที่ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน โดยจัดตั้งเป็น
ร้านส่วนกลางในชุมชน การนำไปขายตามงานนิทรรศการต่างๆ การส่งขายกับร้านในกรุงเทพมหานคร
เพื่อส่งขายต่างประเทศอีกต่อหนึ่ง ส่งขายกับโอท็อป ช่วงตั้งแต่หลังปี พ.ศ. 2535 เป็นต้น ก็มีการขาย
ในลักษณะที่ชาวบ้านนำเข้ามาขายในกรุงเทพฯ ด้วยตนเอง โดยใส่ตะกร้าเดินขายตามแหล่งชุมชน
ต่างๆ มีชาวบ้านบางคนยึดอาชีพขายผ้าไหมโดยการซื้อรถกระบะบรรทุกผ้าไหมไปขายตามตลาดนัด
ในกรุงเทพฯ จังหวัดอื่นๆ อีกทั่วประเทศและยังมีการส่งออกต่างประเทศโดยผลิตตามคำสั่งของลูกค้า
ดังที่อาจารย์อมรา กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า "เห็นชาวบ้านได้รับการสั่งซื้อจากต่างประเทศว่าอยากได้
ผ้าไหมสีชมพูสด ๆ ทอเสร็จก็จัดส่งไปต่างประเทศ แบบนี้ถือเป็นการสร้างความมั่นใจได้ว่ามีลูกค้า
แน่นอน เมื่อทอเสร็จจะได้เงินโดยไม่ต้องรอคนมาเลือกดู หากมีการสั่งซื้อจากต่างประเทศเช่นนี้ คน
ทอก็จะทอด้วยความตั้งใจ..."

การขายที่สำคัญอีกวิธีหนึ่งก็คือ การขายทางเว็บไซต์ในอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะอำเภอบ้าน
เขว้ามีเว็บไซต์โฆษณาและขายผ้าไหมโดยเฉพาะด้วย นับเป็นความก้าวหน้าของการจำหน่ายสินค้าผ้า
ทอพื้นบ้านของจังหวัดชัยภูมิ

3. วิถีชีวิตของคนทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2535 - 2550

3.1 ชีวิตประจำวัน

ชีวิตประจำวันของคนที่อยู่ในวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ ช่วงปี พ.ศ. 2535 – 2550 นี้มีการ
เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมาก จากระบบการค้าแบบสมัยใหม่ทำให้กระบวนการการผลิตมีการ
แบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน เพื่อให้งานมีความรวดเร็วและมีคุณภาพมากขึ้นเนื่องจากมีความชำนาญ
ในงานที่ทำโดยเฉพาะ โดยจะต้องแบ่งคนเหล่านี้ออกเป็น 6 กลุ่ม ตามลักษณะงานที่ทำ คือ
ชีวิตประจำวันของคนทอผ้า คนปลูกหม่อนและเลี้ยงไหม คนปลูกหม่อน คนเลี้ยงไหมทำเส้นใย คนปลูก

¹คมกฤช ฤทธิ์จักร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนน
บรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

ฝ้าย คนขายผ้าไหมผ้าฝ้าย ชีวิตประจำวันของคนแต่ละกลุ่มจะมีความแตกต่างกันไป มีทั้งที่ทำเป็นอาชีพเสริมและยึดเป็นอาชีพหลัก ดังนี้

ชีวิตประจำวันของคนทอผ้า ยังสามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มย่อยได้อีก คือ คนที่รับจ้างทอ ซึ่งมีเป็นจำนวนมากและถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในวิถีการทอผ้าของจังหวัดชัยภูมิซึ่งยังไม่เคยปรากฏมาก่อน และคนที่ทอขายเอง คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีอายุระหว่าง 45 - 75 ปี คนที่รับจ้างทอผ้านั้นชีวิตประจำวันในช่วงเช้าจะทำหน้าที่เป็นแม่บ้านทั้งจัดหาข้าวปลาอาหารให้ฝ่ายชายไปนา ไปส่งลูกหลานไปโรงเรียน จากนั้นจะเริ่มลงมือทอผ้าในบ้านของตนเองหรือไปโรงทอผ้าที่รับจ้างในหมู่บ้าน (ในอำเภอบ้านเขว้าเป็นส่วนใหญ่) ทอกันทั้งวันพักเที่ยงกินข้าว ใครที่ทออยู่ที่บ้านถ้ามีงานบ้านก็จะทำควบคู่ไปด้วย คนกลุ่มนี้จะทำหน้าที่ทอตามที่สั่งอย่างเดียวเท่านั้นไม่ต้องจัดหาวัสดุ เวลาในการทออาจจะเป็นตั้งแต่เช้าจนเย็นหรือมีดค่า ถ้าทออยู่ที่บ้านตนเอง ถ้าทออยู่ที่โรงทอก็เช่นกันถ้าเป็นงานเร่งด่วน ส่วนคนที่ทอผ้าขายเอง กลุ่มนี้อาจอยู่ในกลุ่มที่รวมตัวกันในหมู่บ้าน โดยเมื่อทอผ้าแล้วจะนำมาขายรวมกันหรือส่งขายโดยกลุ่มร่วมกันจัดการ ชีวิตประจำวันในบางวันอาจต้องไปดูแลเรือกวสวไร่นาและสวนหม่อน จากนั้นจะกลับมาทอผ้าอาจเป็นที่บ้านหรือโรงทอของกลุ่ม กลุ่มนี้อาจทำการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเอง ปลูกฝ้ายเอง ในระหว่างวันก็จะทำการดูแลไหม สาวไหม เ็นฝ้าย มัดหมี่ ย้อมสี ผดเส้นใยไหมเส้นใยฝ้ายกันไปด้วย¹

ชีวิตประจำวันของคนปลูกหม่อนเลี้ยงไหม คนกลุ่มนี้ช่วงเช้าจะดูแลสวนหม่อนที่ค่อนข้างมีขนาดใหญ่ อาจอยู่ไกลบ้านออกไปแต่เนื่องจากมีรถจักรยานยนต์ใช้กันเกือบทุกบ้านทำให้การดูแลหม่อนสะดวกและรวดเร็วมากขึ้น บางครอบครัวจะมีการจ้างแรงงานเพิ่มในการรดน้ำ เปิดน้ำ ให้อุ๋ย ในช่วงปิดภาคเรียนหรือวันหยุดลูกหลานจะช่วยงานส่วนนี้ด้วย ฝ่ายชายอาจจะทำหน้าที่เตรียมกล้าหม่อนในการปักชำ ตัดตา ตัดแต่งกิ่ง ฉีดพ่นยา หรือคอยตรวจดูศัตรูหม่อน บางทีอาจใช้เวลาหมดไปทั้งวัน ฝ่ายหญิงจะทำหน้าที่เลี้ยงไหม เก็บไหม ซึ่งจะใช้เวลาทั้งวันเช่นกัน งานเลี้ยงไหมดูแลไหมฝ่ายชายก็จะทำด้วยเช่นกัน งานทั้งสองอย่างจะช่วยกันดูแล บางวันก็จะนำไหมไปขายตามหมู่บ้านที่มีการทอผ้าหรือขายพ่อค้าคนกลางในตลาดเทศบาล คนกลุ่มนี้มักจะยึดอาชีพนี้เป็นอาชีพหลักโดยบางครอบครัวจะไม่ทำนา²

¹กิมไล้ สุวานัน. (2551 ,7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²แหล่งเดิม.

ชีวิตประจำวันของคนปลูกหม่อน ชาวบ้านที่ทำการปลูกใบหม่อนไว้ขาย จะแบ่งพื้นที่บางส่วนของไร่นาทำเป็นสวนหม่อน ตั้งแต่ช่วงเช้าก็จะทำงานอยู่ในสวนหม่อนจนกระทั่งเย็น บางครอบครัวมีสวนหม่อนอยู่ใกล้ที่นา ก็จะดูแลไร่นาไปด้วย ข้าวปลาอาหารจะทำไปกินในสวนด้วยเลย¹

ชีวิตประจำวันของคนเลี้ยงไหมทำเส้นใย ชาวบ้านที่ยึดอาชีพผลิตเส้นป้อนโรงงานไหมไว้ขายนั้น จะมีชีวิตประจำวันตั้งแต่เช้าถึงเย็นกับการดูแลไหม ทำการสาวไหม บ้างก็ขายเส้นไหมดิบ บ้างก็ทำการฟอกและย้อมสีด้วย บางวันก็นำเส้นไหมออกไปขายหรือไปส่งตามจุดที่ลูกค้าได้สั่งไว้ หรือบางวันต้องออกจากบ้านแต่เช้าเพื่อไปรอรับไหมใหม่จากเกษตรกรจังหวัด ไปซื้ออุปกรณ์ในการเลี้ยงไหมในตลาดเทศบาล²

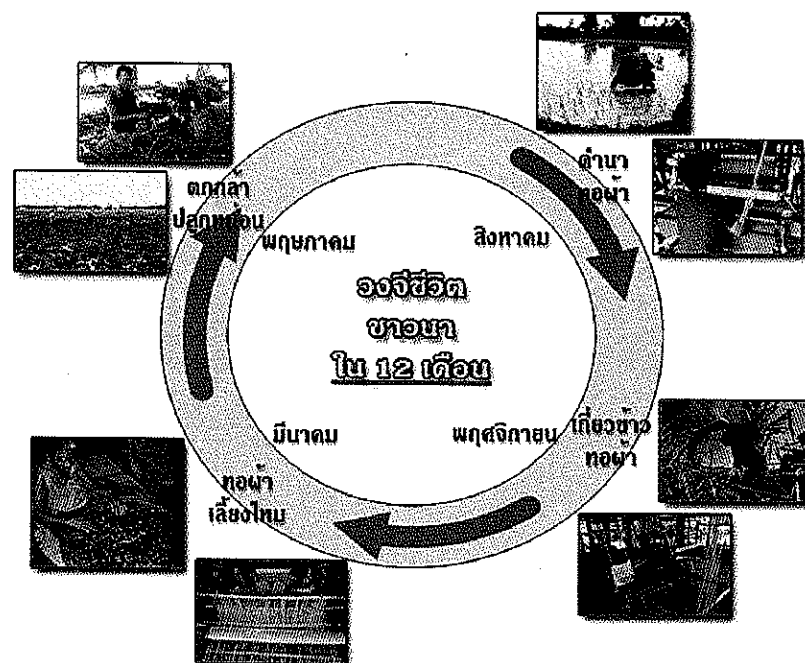
ชีวิตประจำวันของคนปลูกฝ้าย การปลูกฝ้ายโดยส่วนใหญ่ในจังหวัดจะเป็นการปลูกเพื่อส่งฝ้ายขายให้กับโรงงาน การปลูกฝ้ายจะเป็นงานหลักตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในไร่ฝ้าย ดูแล เก็บเกี่ยว บรรจุถุง จะมีทั้งคนงานและเจ้าของไร่ฝ้ายเองดูแล

ชีวิตของคนขายผ้าไหมผ้าฝ้าย (ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอบ้านเขว้า) ชีวิตในช่วงเช้าจะต้องเปิดร้าน ประมาณ 8 โมงเช้า ดูแลให้ลูกน้องจัดร้านให้สวยงาม ในระหว่างวันจะไปดูที่โรงทอ (บางร้านที่มีโรงทอผ้าเองด้วย) คิดหาตลาดขายใหม่ๆ ทำบัญชีรายรับรายจ่าย ต้องรอส่งเลือกสีย้อมจากบริษัทตัวแทนขายสี ติดต่อกาตลาดใหม่ๆ หรือไปหาเลือกซื้อผ้าจากหมู่บ้านต่างๆในแต่ละอำเภอ ส่วนคนขายที่นำผ้าไปขายในจังหวัดต่างๆ ก็จะจัดการเลือกผ้าในแบบและลวดลายต่างๆจากร้านหรือไปหาซื้อจากชาวบ้าน ไปรับซื้อจากกลุ่มต่างๆ บรรจุใส่รถแล้วออกเดินทางไป 2-3 วัน หรือใช้เวลาหลายวันเป็นสัปดาห์³

¹ กิมได้ ฐานมัน. (2551, 7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ..

² แหล่งเดิม.

³ เพิ่ม ศิริวงษ์ชัย. (2551, 15 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่ร้านเพิ่มพูลไหมไทย เลขที่ 27 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ.

ภาพประกอบ 44 วงจรชีวิตชาวนาใน 12 เดือน ในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2535 - 2550

จากภาพประกอบ 30 จะเห็นได้ว่าใน 1 ปี ผู้คนที่อยู่ในวิถีของการทอผ้าสามารถทำงานสร้างรายได้ตลอดทั้งปีและประกอบอาชีพทำนาควบคู่กันได้ไปด้วย เนื่องจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้เราสามารถหลีกเลี่ยงข้อจำกัดของธรรมชาติได้ ช่วยให้สามารถปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหมได้ทุกฤดูกาล อีกทั้งยังมีวัตถุดิบอื่นๆที่สามารถซื้อหาได้ตลอดทั้งปีอีกด้วย

ชีวิตประจำวันของคนในวิถีการทอผ้าในช่วงเวลานี้จะมีชีวิตอยู่กับการผลิตผ้าเพื่อแลกเปลี่ยนกับเงินทั้งสิ้น ด้วยสภาพครอบครัวที่มีขนาดเล็กลง ลูกหลานไปเรียนหนังสือหรือไปทำงานต่างจังหวัด ทำให้การดูแลในส่วนของการงานบ้านลดน้อยลงอีกทั้งมีความสะดวกสบายมากขึ้นจากเทคโนโลยีเครื่องใช้ต่างๆ คนส่วนใหญ่ที่อยู่ในวิถีการทอผ้าจะมีอายุระหว่าง 40 – 75 ปีขึ้นไป ซึ่งอาจจะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในเรือกลสวนไร่ นา เมื่ออุตสาหกรรมในครัวเรือนเติบโตขึ้น ไร่ นาบางส่วนก็ถูกลดลงเพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงินทุนในการนำมาทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน

3.2 การใช้ผ้าในชีวิตประจำวัน

ผ้าที่ชาวบ้านใช้ในชีวิตประจำวันเป็นผ้าในสังเคราะห์ที่มาจากโรงงานทั้งสิ้น สามารถหาซื้อได้ทั่วไปในราคาถูก ผ้าไหมผ้าฝ้ายทอมือจะถูกนำมาใช้เมื่อเวลาต้องตัดชุดไปงานบุญ งานมงคลต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่สวมใส่กัน หรือคนที่มีความรู้ตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป ผ้าถุงที่สวมใส่กันสำหรับ

ชาวบ้านทั่วไป จะใช้ผ้าใยสังเคราะห์ที่ผลิตจากโรงงาน เรียกว่า “ผ้าจีนตลาด” ส่วนผ้าอื่นๆ เช่น ผ้าอ้อม ผ้าผ่าน ผ้าห่ม ที่นอนหมอนมุ้ง ฯลฯ เป็นผ้าใยสังเคราะห์ที่ผลิตจากโรงงานและหาซื้อได้ตามท้องตลาดทั้งหมด¹

ปัจจุบันความคิดของชาวบ้านที่มีต่อการใช้ผ้าทอพื้นบ้านนั้น มองว่าผ้าทอพื้นบ้านเป็นสินค้า เป็นของขวัญของกำนัล ถือเป็นความพิเศษหากต้องสวมใส่ในชีวิตประจำวันมากกว่าเป็นปัจจัยพื้นฐาน ในการดำรงชีวิตเหมือนในอดีต ด้วยราคาของผ้าทอพื้นบ้านที่สูงแตกต่างกับผ้าที่ผลิตจากโรงงาน ผ้าไหมผืนหนึ่งราคาประมาณ 1,200 บาท (หรือสูงสุดถึง 3,000 บาท) เมื่อเทียบกับราคาข้าวสารแล้วผ้าไหมหนึ่งผืนสามารถซื้อข้าวสารได้ประมาณ 2 ถึง (20 กิโลกรัม) อาจเป็นเหตุผลหลักที่ทำให้ผ้าทอพื้นบ้านถูกลดบทบาทในชีวิตประจำวัน แต่เปลี่ยนหน้าที่ไปเป็นของมีค่าที่สามารถแลกเปลี่ยนเป็นเงินได้ ซึ่งแสดงให้เห็นได้จากคำบอกเล่าของ นางวงเดือน ว่า “น้องสาวเคยทำร้านขายผ้าไหมไม่ได้ทอเองนะไปรับซื้อมา เมื่อ 4 -5 ปีที่ผ่านมาเอง ช่วงนั้นเค้ามีปัญหาหมุนเงินไม่ทันไม่มีเงินจ่ายค่าดึกที่เช่าทำเป็นร้านขายผ้าไหม เจ้าของดึกมาทวงไม่มีเงินจ่ายเลยยกผ้าไหมในร้านให้เค้าเกือบหมดเป็นการใช้หนี้กันไป...”² ด้านอาจารย์อมรา กล่าวถึงคุณค่าของผ้าไหมในทำนองเดียวกันว่า “ปัจจุบันผ้าไหมมีราคาสูงมาก บ้านที่เก็บผ้าไหมหรือคนทอผ้าไหมจึงต้องระมัดระวังมากเพราะมีโจรมาขโมยผ้าไหมที่ชาวบ้านเก็บไว้ในหีบเหล็ก ยายของครูก็ถูกโจรขโมยผ้าไหมไปจนหมด...”³

3.3 ผ้าในประเพณีพิธีกรรม

ผ้าที่ใช้สำหรับในประเพณีและพิธีกรรมในช่วงเวลานี้ส่วนใหญ่จะเป็นผ้าจากโรงงานทั้งหมด พิธีกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย อาจยังมีบางครอบครัวที่ใช้ผ้าไหมเป็นผ้าสมมาในงานแต่งงาน เนื่องจากผ้าไหมมีราคาสูงขึ้นจึงเป็นตัวแทนสิ่งของที่มีค่าได้ แต่เจ้าสาวจะไม่ทอเองแล้วเพราะผ้าไหมหาซื้อได้ง่ายและมีให้เลือกหลากหลาย ผ้าอาจถูกนำไปใช้ในประเพณีแต่ไม่ได้นำไปใช้โดยตรงจะถูกนำไปใส่เป็นชุดสำหรับพ่อน้ำหรือใส่เพื่ออนุรักษ์มีการนำมาโชว์ในงานประเพณีต่างๆ เช่น งานบวงสรวงเจ้าพ่อพญาแล งานแห่เทียนพรรษา งานสงกรานต์ เป็นต้น แต่ในรูปแบบที่ใช้ในประเพณีพิธีกรรมโดยตรงจะไม่มีให้เห็นแล้ว เช่น ผ้าชะเหวด ไห้วีไรผีนา ผ้าใส่คาย เป็นต้น ชาวบ้านเลือกจะใช้ผ้าโรงงานเพราะมีความ

¹กิมได้ ฐานัน. (2551, 7 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²วงเดือน พรหมวิอินทร์. (2551, 15 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 4 ตำบลโนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³อมรา ปราบภัย. (2551, 4 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวิอินทร์ ที่บ้านเลขที่ 41/2 ถนนชัยภูมิบ้านเขว้า ตำบลโนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

สะดวกกว่า¹ แต่สำหรับคนบางกลุ่มผ้าไหมเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องใช้เพื่อสวมใส่อยู่เป็นประจำเพราะสามารถแสดงถึงความสุภาพเรียบร้อยและเป็นรูปแบบสากลได้ด้วย ดังที่อาจารย์อมรา กล่าวไว้ว่า "ครูทำงานประชาสัมพันธ์ให้กับโรงเรียน จึงต้องออกงานสำคัญและเป็นพิธีกรบ่อยๆ จึงมีชุดผ้าไหมหลายแบบ หลายสี หลายลาย เพราะลวดลายผ้าไหมสวยงาม เป็นเงาวาว แม้กระทั่งร่วมงานบุญ งานวัด งานแต่งงาน งานพิธีการและงานมงคลต่าง ๆ แม้กระทั่งผ้าไหมสีดำที่ใช้ในงานศพหรืองานอวมงคลจำเป็นต้องซื้อไว้ใช้..."²

3.4 การดูแลรักษาผ้าไหม

การดูแลรักษาผ้าไหมในช่วงเวลานี้จะแตกต่างไปจากอดีตมาก เมื่ออดีตชาวบ้านใส่ผ้าไหมแล้วก็ซักด้วยมือด้วยน้ำสะอาดเบาๆ เมื่อแห้งแล้วม้วนเก็บใส่หีบหรือตู้ไม้ แต่ปัจจุบัน (2550) ใครสวมใส่ผ้าไหมแล้วจะซักด้วยสบู่หรือน้ำยาซักแห้ง บ้างก็นำไปซักในร้านซักรีด แล้วนำมาแขวนไว้ในตู้เสื้อผ้า การรักษาผ้าเก่าที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษหรือที่เรียกว่า "ผ้ามุลมั่งพ่อแม่" ซึ่งชาวชัยภูมินิยมเก็บรักษาไว้อย่างดีไม่นำออกมาขายแม้ในบางพื้นที่จะมีความนิยมใช้ผ้าเก่า ในอดีตจะใช้วิธีม้วนผ้าใส่ไว้ในลำไม้ไผ่แล้วใส่ไว้ในหีบไม้อีกชั้นหนึ่ง ปัจจุบันใช้วิธีการใหม่โดยการม้วนผ้าใส่ในท่อพลาสติก pvc เพื่อง่ายต่อการดูแล³

สรุปได้ว่า วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2535 -2550 มีการพัฒนาทางเทคโนโลยีการผลิตไปได้อย่างก้าวไกล โดยการสนับสนุนจากภาครัฐที่ทำให้ผ้าทอพื้นบ้านของจังหวัดชัยภูมิเป็นที่ต้องการของตลาด ปัจจุบันผ้ามีบทบาทในการสร้างรายได้อย่างมากให้กับชาวบ้านทำให้ทุกท้องที่จังหวัดชัยภูมิให้ความสำคัญและส่งเสริมงานการทอผ้าให้มีระบบและสามารถพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ปัจจุบันผ้าทอพื้นบ้านจะมีบทบาทในชีวิตประจำวันของชาวบ้านทั่วไปค่อนข้างน้อยแต่ผ้าทอพื้นบ้านโดยเฉพาะผ้าไหมยังมีฐานะเป็นทรัพย์สินที่มีคุณค่าได้อย่างไม่แปรเปลี่ยนจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน

¹คมกฤช ฤทธิ์จักร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

²อมรา ปราบภัย. (2551, 4 มกราคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 41/ 2 ถนนชัยภูมิบ้านเขว้า ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

³คมกฤช ฤทธิ์จักร. (2550, 19 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย วิชาธร พรหมวินทร์ ที่บ้านเลขที่ 522 / 3 ถนนบรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.

บทที่ 5

บทสรุป

ชาวชัยภูมิสืบทอดงานการทอผ้ามาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ มีหลักฐานกล่าวถึงการทอผ้าของจังหวัดชัยภูมิในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยแม่บุญมีภรรยาของเจ้าพ่อพญาแลเป็นผู้นำชาวบ้านทอผ้าทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม เพื่อใช้เป็นบรรณาการและใช้ในชีวิตประจำวัน การทอผ้าของชาวชัยภูมิมีวิวัฒนาการสืบเนื่องเรื่อยมาและมีการเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่เข้ามากระทบในแต่ละช่วงเวลา

การจัดตั้งกองช่างไหมขึ้นในเมืองชัยภูมิและเมืองจตุรสถ์อันมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนาการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมและทอผ้าไหมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เพียงแต่ทำให้ชาวบ้านบางส่วนได้เรียนรู้วิทยาการใหม่ๆ ในการทอผ้า แต่ไม่ได้ทำให้การทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีการใช้วิธีแบบเร่งให้มีการเปลี่ยนแปลงมากเกินไปทำให้ชาวบ้านซึ่งยังยึดติดอยู่กับวิธีการทอผ้าตามแบบที่ตกทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษไม่ยอมรับวิทยาการใหม่ อีกทั้งยังให้ข้าราชการชาวต่างชาติมาเป็นผู้ดูแลงานซึ่งชาวบ้านไม่ได้รู้สึกศรัทธา เมื่อเข้าสู่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ภาวะจากการขาดแคลนเส้นใยในการผลิตเครื่องนุ่งห่ม ทำให้รัฐได้พยายามส่งเสริมการใช้ผ้าที่ผลิตในประเทศ ชาวบ้านในเมืองชัยภูมิได้มีการทอผ้าเพื่อจำหน่ายเป็นจำนวนมาก เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 การทอผ้าเพื่อจำหน่ายก็ลดลงและหมดไปเนื่องจากเส้นใยสังเคราะห์ที่ผลิตในประเทศมีความเจริญขึ้น การนำเข้าจากต่างประเทศมากขึ้นด้วย กระบวนการในการผลิตทั้งผ้าไหมผ้าฝ้ายยังเป็นการผลิตตามแบบดั้งเดิม ด้านวิถีชีวิตของชาวบ้านยังคงเป็นวิถีชีวิตเพื่อยังชีพอยู่ การทอผ้าจะทำเมื่อมีเวลาว่างเว้นจากการทำนาและถือเป็นงานของผู้หญิง ยังยึดถือตามความเชื่อในการทอผ้าอย่างเคร่งครัด

จะเห็นได้ว่าก่อนจะมีการสร้างถนนมิตรภาพในปี พ.ศ. 2500 ชาวชัยภูมิทอผ้าเพื่อตอบสนองความต้องการในชีวิตประจำวันเท่านั้น การสร้างทางรถไฟสายนครราชสีมา แม้จะส่งผลให้ชาวนาในจังหวัดชัยภูมิขายข้าวได้มากขึ้นมีเงินมากขึ้น แต่ชาวบ้านยังมีความรู้สึกเสียดายเงินหากจะต้องนำไปจับจ่ายซื้อของที่ชาวจีนนำมาขายในสมัยนั้นซึ่งบางอย่างสามารถทำเองได้ในบ้าน ในส่วนของวิถีชีวิตไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงผู้ขายทำนาผู้หญิงทอผ้าไปตามหน้าที่เดิมที่เคยยึดถือปฏิบัติมา

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 - 2516 การสร้างถนนมิตรภาพ ทำให้สินค้าจากกรุงเทพฯ หลั่งไหลเข้าสู่ภาคอีสานและจังหวัดชัยภูมิ สินค้าที่เข้ามามีเสื้อผ้าที่ผลิตจากโรงงานเข้ามาเป็นจำนวนมาก ประกอบกับการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจของรัฐบาล ทำให้พื้นที่ที่เคยใช้ในการปลูกหม่อนปลูก

ฝ้ายถูกแทนที่ด้วย ปอและมันสำปะหลัง ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการขายปอและมันสำปะหลังจึงหันไปซื้อหาเสื้อผ้าที่ผลิตจากโรงงานมากขึ้น ทำให้การทอผ้าลดลง การคุกคามของคอมมิวนิสต์ในบางส่วนของจังหวัดชัยภูมิ ก็ทำให้วิถีการทอผ้าซบเซาลงด้วย กระบวนการผลิตในช่วงเวลานี้ยังคงมีการผลิตตามรูปแบบดั้งเดิมไม่มีการพัฒนาเนื่องจากชาวบ้านทอผ้ากันน้อยลง ด้านวิถีชีวิตของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงมาก ชีวิตประจำวันส่วนใหญ่หมดไปกับการทำนาทำไร่ปอไร่มันสำปะหลัง ซึ่งต้องใช้แรงงานจากคนในครอบครัวทั้งหมดและใช้เวลาทำงานตลอดทั้งปี ทำให้ผู้หญิงที่เคยทอผ้าไม่มีเวลาว่างเหลือสำหรับการทอผ้า การใช้ผ้าในประเพณีและพิธีกรรมยังมีให้เห็นอยู่บ้างในชนบทแต่ในเมืองลดลงเป็นอย่างมาก

งานทอผ้าของชาวอีสานและชาวชัยภูมิได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาอีก โดยการเข้ามาสนับสนุนของโครงการศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา ซึ่งกระตุ้นให้ภาครัฐหันมาให้ความสนใจกับการพัฒนางานด้านหัตถกรรมของชาวบ้าน มีการตั้งสถานีทดลองหม่อนไหมขึ้นในช่วงนี้ด้วย ชาวบ้านในช่วงเวลานี้ได้รับการส่งเสริมจากศูนย์ศิลปาชีพและหน่วยงานภาครัฐในจังหวัด พัฒนาฝีมือการทอผ้าเพื่อให้ชาวบ้านยึดเป็นทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม นอกจากนี้ยังมีนโยบายการพัฒนาสาธิตอุปโภคบริโภคไปสู่ชนบท ช่วงปี พ.ศ. 2520 มากขึ้นยังมีส่วนช่วยให้การทอผ้าพัฒนาไปได้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิจะต้องเผชิญกับปัญหาภัยแล้งอย่างหนักในช่วงปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา การเข้ามาของโครงการน้ำพระราชหฤทัยจากในหลวงเพื่อแก้ปัญหาภัยแล้งและสร้างอาชีพให้กับชาวบ้านก็มีการเน้นไปถึงเรื่องของการทอผ้า ปลุกหม่อนเลี้ยงไหม ทำให้มีหน่วยงานต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการอีสานเขียว เข้ามาให้ความรู้กับชาวบ้านในการพัฒนาด้านการทอผ้าเป็นอย่างมาก ในส่วนของกระบวนการผลิตในช่วงเวลานี้ ชาวบ้านได้รับการเรียนรู้เทคนิควิธีการใหม่ๆ หลายด้าน ทั้งด้านการปลุกหม่อน การเลี้ยงไหม และการทอผ้าเพื่อจำหน่ายโดยการรวมกลุ่มกันเพื่อต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง มีกลุ่มทอผ้าในหมู่บ้านต่างๆ พัฒนาขึ้นมากมายในช่วงเวลานี้ การจำหน่ายสินค้าผ้าทอของชาวบ้านมีทั้งการขายให้กับพ่อค้าคนกลางในตลาดเทศบาล ส่งเข้ามาขายในศูนย์ศิลปาชีพ ฯลฯ สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี ในช่วงเวลานี้ชาวบ้านที่ทอผ้าจะทุ่มเทให้กับงานทอผ้าค่อนข้างมากอาจจะเกิดจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ทรงได้ให้การสนับสนุนโดยตรงทำให้ชาวบ้านมีกำลังใจทำให้อยินดีและยอมรับวิธีการใหม่ๆ ซึ่งต่างจากในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการนำชาวต่างชาติมาพัฒนาทำให้ชาวบ้านไม่ยอมรับและการพัฒนาจึงไม่ประสบความสำเร็จ ด้านวิถีการดำรงชีวิต การทอผ้าจะผลิตเพื่อขายมากขึ้น ในชีวิตประจำวันชาวบ้านจะใช้ผ้าใยสังเคราะห์ที่ผลิตจากโรงงาน แต่ยังมีการใช้ผ้าทอพื้นเมืองในงานประเพณีอยู่ ด้านแรงงานการผลิตฝ้ายชาวยจะเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลแปลงหม่อนมากขึ้นซึ่งมีช่วงอายุตั้งแต่วัยหนุ่มถึงวัยชรา

วิธีการทอผ้าในปี พ.ศ. 2536 -2550 มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง จากการทอเพื่อยังชีพ เปลี่ยนเป็นการค้าทั้งหมด นโยบายของรัฐเป็นปัจจัยสำคัญในช่วงเวลานี้ ไม่ว่าจะเป็นนโยบายการส่งเสริมการใช้ผ้าไทย สินค้าผ้าทอพื้นบ้านจึงขายดีมากขึ้น นโยบายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ผลักดันให้มีการแข่งขันด้านการพัฒนาสินค้ามากขึ้น และทำให้สินค้าผ้าทอพื้นบ้านเป็นที่รู้จักและเป็นที่นิยมในกลุ่มคนที่หลากหลายมากขึ้น ส่งผลให้การผลิตและการขายมีจำนวนมากขึ้นตามไปด้วย กระบวนการผลิตในช่วงเวลานี้ต้องพึ่งพิงเงินทุนและเทคโนโลยีเข้าช่วยเป็นอย่างมาก เนื่องจากการผลิตมีการขยายตัวทำให้มีการแบ่งงานอย่างชัดเจน จนเกิดเป็นอาชีพในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอนสามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี จากทอในบ้านเป็นโรงทอขนาดใหญ่ขึ้น การผลิตเพื่อจำหน่ายเกิดขึ้นตั้งแต่การปลูกหม่อนขาย การเลี้ยงไหมทำเส้นใยขาย อาชีพทอผ้ารับจ้างและคนขายผ้า ในกระบวนการผลิตต้องมีความพิถีพิถันมากขึ้นและมีความทันสมัย ดังนั้นจึงทำให้ความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทอผ้าหายเริ่มเลือนหายไป การใช้ผ้าในประเพณีพิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นผ้าที่ผลิตจากโรงงาน วิถีชีวิตของผู้ที่อยู่ในกระบวนการผลิตผ้าในช่วงเวลานี้อยู่ในวงจรของธุรกิจทั้งหมด แม้แต่ผู้ชายซึ่งในอดีตไม่มีหน้าที่ในการทอผ้าแต่ปัจจุบันงานทอผ้าเป็นของทุกคนในครอบครัวที่ต้องช่วยกันเพื่อผลิตสินค้าให้ได้ตามความต้องการของตลาด วิถีแบบชาวบ้านผลิตเองใช้เองได้หมดลงแล้วแต่ผ้าทอพื้นบ้านโดยเฉพาะผ้าไหมในวิถีชีวิตของชาวชัยภูมิยังมีฐานะเปรียบได้เป็นทรัพย์สินที่มีคุณค่าเป็นมรดกตกทอดสู่ลูกหลานมาได้โดยไม่แปรเปลี่ยนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันสินค้าผ้าทอพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของจังหวัดชัยภูมิ คือ ผ้าไหมมัดหมี่ ซึ่งมีเอกลักษณ์อยู่ที่การใช้สีที่ดูชัดและมีความหลากหลายสีในผ้าผืนเดียว อีกทั้งยังมีลวดลายที่คมชัดแตกต่างจากแหล่งผลิตอื่นๆ ทำให้ผ้าไหมมัดหมี่ของจังหวัดชัยภูมิมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป

แม้ปัจจุบัน (พ.ศ. 2550) วิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิจะได้รับการพัฒนาไปมาก แต่ในการพัฒนานั้นก็ยังก่อให้เกิดปัญหาหลายด้าน โดยเฉพาะปัญหาด้านการสืบทอด ปัจจุบันผู้ที่ทอผ้าทั้งหมดเป็นคนอยู่ในวัย 40 ปีขึ้นไป ส่วนเด็กๆ รุ่นใหม่ในจังหวัดชัยภูมิไม่มีใครทอผ้า แม้จะมีในจำนวนน้อยแต่ทอไม่ได้ดีนักเพราะขาดความสนใจที่จะเรียนรู้ จึงอาจเป็นอุปสรรคในอนาคตว่าภูมิปัญญาการทอผ้าของชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิจะหมดไปและถูกแทนที่ด้วยเครื่องทอจากโรงงานเพราะไม่มีผู้ที่สนใจจะอนุรักษ์และสืบทอดไว้ ภาครัฐโดยเฉพาะหน่วยงานในจังหวัดควรเร่งลงมือแก้ปัญหาในส่วนนี้ อาจทำได้โดยให้โรงเรียนเพิ่มวิชาการทอผ้าเข้าไป อาจเป็นวิชาเสริมหรือกิจกรรมเสริมทักษะให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาสืบเนื่องมาจากการค้าที่เป็นเชิงธุรกิจจนทำให้ผ้าด้อยคุณภาพเนื่องจากมีผู้ประกอบการค้าผ้าทอพื้นเมืองในจังหวัดชัยภูมิบางรายที่ไปนำผ้าจากที่อื่นมาขายแล้วแอบอ้างว่าเป็นผ้าของชัยภูมิ ซึ่งผ้าเหล่านั้นเป็นผ้าที่มีคุณภาพต่ำเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ชื่อเสียงของผ้าไหมผ้าฝ้ายชัยภูมิเสื่อมเสีย รวมทั้งมีการตัดราคากันมากเพื่อที่จะให้ขายได้ในปริมาณมากทำให้ราคาผ้าของ

ชาวบ้านที่ทอผ้าอย่างมีราคาต่ำกว่าต้นทุนไปด้วย ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องหันมาให้ความสนใจและดำเนินการอย่างต่อเนื่องมากขึ้น เพื่อให้งานด้านการทอผ้าของจังหวัดชัยภูมิเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นไปได้ว่าหากงานด้านการทอผ้ามีความเจริญขึ้นไปอีกจะทำให้ช่วยลดปัญหาการไปทำงานต่างถิ่นของชาวบ้านลงได้ อีกทั้งยังสนับสนุนให้ชาวบ้านกลับมาดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับหลักความพอเพียงในท้องถิ่นของตน ในขณะเดียวกันการศึกษาในชนบทที่ดีขึ้นจะส่งผลให้ลูกหลานในท้องถิ่นพัฒนางานทอผ้าได้มีคุณภาพ ทั้งนี้คงต้องขึ้นอยู่กับความพยายามของภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกที่จะสนับสนุนอย่างเต็มที่ต่อไป

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ตีพิมพ์.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เกษตรธิการ. 13/32. พระราชหัตถเลขาถึงพระเจ้าทเวศรวงษ์
วิวัฒน์ ที่ 40/1540 ลงวันที่ 13 มีนาคม ร.ศ. 120.

_____. เกษตรธิการ. 13/32. รายงาน มร. ไดยามะถึงเจ้าพระยาทเวศรวงศ์วิวัฒน์ 9 เมษายน ร.ศ.
120.

_____. เกษตรธิการ. 13/2531. มิสเตอร์โยโกะตะ เรียนพระยาบรมบาทำรุง ที่ 62/377 ลงวันที่ 25
ธันวาคม ร.ศ. 128.

_____. เกษตรธิการ. 13/351. มิสเตอร์โยโกะตะ เรียนท่านพระยาบรมบาทำรุง อธิบดีกรมทะเบียน
ที่ดิน แทนอธิบดีกรมเพาะปลูก ที่ 62/37 ลงวันที่ 25 ธันวาคม ร.ศ. 128.

_____. เกษตรธิการ. 13/546. รายงานประจำปีกรมช่างไหม ร.ศ. 129.

_____. เกษตรธิการ. 13/667. มิสเตอร์โยโกะตะ ยื่นรายงานความเห็นเรื่องขยายการของกองช่าง
ไหม ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 130.

_____. เกษตรธิการ. 13/667. ขุนสรรค์โกสียพัตร ส่งรายงานการเพาะปลูกของมณฑลอีสาน ลงวันที่
19 มีนาคม ร.ศ. 130.

_____. กระทรวงมหาดไทย. มท.0201.2.1.49/6 (37). รายงานการปฏิบัติงาน ของ คณะกรรมการ
บริหารราชการแผ่นดินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง 18 – 31 สิงหาคม 2500

_____. กระทรวงมหาดไทย. มท.0201.2.1.49/5. การช่วยเหลือราษฎรที่อดอยาก ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2501. คำชี้แจงประกอบ เรื่อง การทำทางหลวงจังหวัดสายชัยภูมิ
ภูเขียว.

_____. กระทรวงมหาดไทย. มท.0201.2.1.49/5. การช่วยเหลือราษฎรที่อดอยากภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ ลงวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2501.

_____. กระทรวงมหาดไทย. (8) มท5.4.1.10 /12. รายงานผลการสำรวจเบื้องต้นตำบลนางแดด
อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ มกราคม พ.ศ. 2524.

_____. กระทรวงมหาดไทย. (8) มท5.4.1.10 / 9. รายงานผลการสำรวจข้อมูลเขตพัฒนาตำบลบ้าน
เขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ มกราคม พ.ศ. 2524.

_____. กระทรวงมหาดไทย. (8) มท5.4.1.10 /14. รายงานผลการสำรวจเบื้องต้นเขตพัฒนาชุมชน
ตำบลโนนคูณ อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ มกราคม – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2524.

_____. กระทรวงมหาดไทย. (8) มท5.4.1.10 / 3. การสำรวจข้อมูลกลุ่มที่ 7 ตำบลหนองข่า อำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ มิถุนายน พ.ศ. 2521 – มิถุนายน พ.ศ. 252.

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

มูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2513).

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 เล่ม 3 จ.ศ. 1171 – 1173 .

ศูนย์บริการวิชาการด้านพืชและปัจจัยการผลิตชัยภูมิ. (2546). รายงานประจำปี 2546 .

สถานีทดลองหม่อนไหมชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ. (2530). สรุปรายงานประจำปี 2530.

_____. (2533). สรุปรายงานประจำปี 2533.

_____. (2534). สรุปรายงานประจำปี 2534.

_____. (2538). สรุปรายงานประจำปี 2538 .

_____. (2544). รายงานประจำปี พ.ศ. 2544.

สำนักงานสถิติจังหวัดชัยภูมิ.(2550). สถิติการประกอบอาชีพ ปี พ.ศ. 2550.

เอกสารชั้นรอง

หนังสือภาษาไทย

กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2546). เอกสารวิชาการ 30 ปีวิชาการหม่อนไหม.

พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

_____. (2547). 100 ปี หม่อนไหมสายใยแผ่นดิน. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (252?). เทคนิคการผลิตไหม. กรุงเทพฯ: ฟีนีฟลิซซิง

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2525). วิวัฒนาการด้านการเกษตรกรุงรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งแรก.

กรุงเทพฯ: กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

จังหวัดชัยภูมิ. (2514). หนังสือที่ระลึกงานประจำปี อนุสาวรีย์เจ้าพ่อพระยาแล.ชัยภูมิ: อักษรกิจ.

_____. (2526). ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดชัยภูมิ. พิมพ์ครั้งแรก. ชัยภูมิ.

_____. (2542). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดชัยภูมิ. กรุงเทพฯ.

_____. (2545?). ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. ชัยภูมิ: กิจรุ่งเรือง.

_____. (2547). หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย จังหวัดชัยภูมิ. ชัยภูมิ: อักษรกิจ.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2543). ภูมิปัญญาอีสาน. พิมพ์ครั้งแรก. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.

ชอบ ดีสวนโคก; สุวิทย์ ธีรศาสตร์. (2534?). การเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตพืชเศรษฐกิจกับภาวะ
หนี้สินในหมู่บ้านอีสาน: กรณีศึกษา บ้านวังตะเข้ ตำบลวังตะเข้ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัด
ชัยภูมิ. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ทบวงมหาวิทยาลัย. (2537). สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ กับการทำนุบำรุง
ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ศึกษาเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม. กรุงเทพฯ: ทบวงมหาวิทยาลัย.

ธนาคารเอเชีย จำกัด. (2535). มุลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพ ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
จัดพิมพ์ชุดเกล้าทูลกระหม่อมถวาย เนื่องในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ
12 สิงหาคม พ.ศ. 2535 . กรุงเทพฯ: ศรีวรรณ.

นิติ กสโรศล. (2541). การพัฒนาอุตสาหกรรมใหม่ไทยในภาคอีสาน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2455. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประไพ ทองเชิญ. (2548). นี้อผ้าทอพื้นบ้าน โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการการกำหนดมาตรฐานผ้าทอ
พื้นบ้านเพื่อสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.

มณีมัย ทองอยู่. (2546). การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสาน กรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง. พิมพ์
ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2536?). โครงการมหาวิทยาลัยสนับสนุนงานพัฒนาตามโครงการน้ำพระ
ราชหฤทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามแนวพระราชดำริ โครงการ
พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตผ้าในภาคอีสานล่าง. นครปฐม: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2540?). ผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

_____. (2544). ลวดลายและสັນบนผ้าทอพื้นเมือง โครงการพัฒนาผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมือง
ทั่วประเทศ เพื่อส่งเสริมการผลิตและการส่งออกโดยมหาวิทยาลัยศิลปากร. พิมพ์ครั้งแรก.
กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล. (2537). พื้นถิ่นอีสาน พื้นบ้านโคราช. พิมพ์ครั้ง
แรก. กรุงเทพฯ: ชันพริ้นติ้ง.

ศูนย์อำนวยการช่วยเหลือประชาชนตามแนวพระราชดำริเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ศสร.).

(2535?). น้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสานเขียว). กรุงเทพฯ:
วชิรวิสัย จำกัด.

สุทธิ เหล่าฤทธิ์. (2545). ประวัติเมืองชัยภูมิ. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ.

สุนัย ณ อุบล. (2536). ผ้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว สายเมืองอุบล. กรุงเทพฯ:

กระทรวงศึกษาธิการ.

สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา. (2542). การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัย

รัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุวิทย์ อิศาศวัต; ขอบ ดีสวนโคก; และสุเมธ แก่นมณี. (2528). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกลุ่มแม่น้ำชี ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 - 2528. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สำนักงานจังหวัดชัยภูมิ. (2520). แผนพัฒนาจังหวัดชัยภูมิ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2520 - 2524. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2504). แผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2505 - 2509. กรุงเทพฯ: อักษรประเสริฐ.

สมาคมนักธุรกิจสัมพันธ์แห่งประเทศไทย. (2531?). โครงการนำพระราชหฤทัย จากในหลวง ความเขียวของอีสานเขียว. กรุงเทพฯ: ธรรมนิติ.

สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ. (2545). ผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาไทยในจังหวัดชัยภูมิ. ชัยภูมิ: สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ.

สำนักงานสถิติจังหวัดชัยภูมิ. (2537). สมุดรายนามสถิติจังหวัดชัยภูมิ ฉบับ พ.ศ. 2537. ชัยภูมิ: สำนักงานสถิติจังหวัดชัยภูมิ.

สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2530). จากฟ้าสู่ดิน เล่ม 3. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: เรือนแสงการพิมพ์.

ฤทธิ์ อธิธิประชา. (2518). เป้าหมายพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย อีสาน 16 จุด. กรุงเทพฯ.

อุทิศ นาคสวัสดิ์; ถมรัตน์ สัตว์วานนท์; และไพฑูรย์ วัฒนสุข. (2507). รายงานการวิจัย เรื่อง ภาวะการณ์ผลิตและการตลาดฝ้ายและสินค้าที่เกี่ยวข้องกับฝ้ายในประเทศไทย พ.ศ. 2507. กรุงเทพฯ: สภาวิจัยแห่งชาติ.

อาทร ตันทออุทโธ. (2506). การเพราะเลี้ยงครั้ง. พิมพ์ครั้งที่ 1. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช.

บทความ

กองบรรณาธิการ. (2544). ดันไม้ให้สีย้อมผ้า. วารสารเกษตรกรรมธรรมชาติ. (3): 15 - 23.

ชุมพล แนวจำปา. (2539, กรกฎาคม - ธันวาคม). การคมนาคมระหว่างกรุงเทพกับหัวเมืองอีสานก่อนมีทางรถไฟสายนครราชสีมา พ.ศ. 2443. วารสารเมืองโบราณ. 22 (4): 63.

ปริญญานิพนธ์และสารนิพนธ์

เกื้อกุล ยืนยงอนันต์. (2519). การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์).

- กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- กุลวดี เจริญศรี. (2524). ผลกระทบของการพัฒนาด้านไฟฟ้าที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของอำเภอห้วยฉัตร จังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (พัฒนาลังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- คำสอน ลิขมภู. (2531). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม หลังจากการมีไฟฟ้าเข้าสู่ชนบทอีสาน ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านกำแมด ตำบลกำแมด อำเภอภูซุ่ม จังหวัดยโสธร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- จารุพิชญ์ เรืองสุวรรณ. (2535). นโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการผลิตใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือระหว่าง พ.ศ. 2444-2503. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- พัชนี ไชยธานี. (2541). ฝ่ายในวิถีชีวิตของชาวบ้านลาด ตำบลศรีสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (ไทยคดีศึกษา). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- พญาศาสตร์ อุทโท. (2536). นโยบายของรัฐบาลในการป้องกันและปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่าง พ.ศ. 2508 - 2523. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- พิรุณรัตน์ เขตจัตุรัส. (2547). การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านที่มีความสัมพันธ์กับชื่อลายมัดหมี่ ของบ้านหนองบัวเพ็ง อำเภอกอนสวรรค์ จังหวัดชัยภูมิ ในเชิงคติชนวิทยา. สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ภาษาไทย) กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ระวีวรรณ กัลยาณสันต์. (2532). พื้นฐานการก่อเกิดและการพัฒนานโยบายอีสานเขียวของกองทัพก. วิทยานิพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาลังคม). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ศรัณยา แก้วพรรณา. (2537). บทบาทกลุ่มสตรีทอผ้าไหมในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านนาเลี้ยว ตำบลนาเลี้ยว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- สमान ลุนลำโรง. (2547). ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทและการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วน

ตำบลในการส่งเสริมกลุ่มทอผ้าไหม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ. การศึกษาค้นคว้าอิสระ.
ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. (นโยบายสาธารณะ). มหาสารคาม: บัณฑิต
วิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.

อุดม ชัยมงคล. (2537). การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนทางการเงินของการปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยง
ไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ.
วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. (เศรษฐศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. สถาบัน
เทคโนโลยีสังคม (เกริก). ถ่ายเอกสาร.

แสงเงิน ไกรนรา. (2550). กระบวนการทุนทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเครือข่ายทอผ้า
กรณีศึกษาเครือข่ายทอผ้าตำบลส้มป่อย อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์พัฒนา
ชุมชนมหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.

เอกสารอื่นๆ

ทัศนีย์ บัวระภา. (2541). ลวดลายผ้าของชนไทยลาวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (เอกสารประกอบ
การบรรยาย). พิมพ์ครั้งแรก. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข; และคนอื่นๆ. (2530). รายงานการวิจัย การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง
สังคมและวัฒนธรรม ในชุมชนบ้านเยอ บ้านไทยดำและบ้านไทยลาว: การศึกษาเปรียบเทียบ
เฉพาะกรณี. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สุวิทย์ ธีรศาสตร์; และช่อ วายุพัถร์. (2538). รายงานการวิจัย บทบาทของยานยนต์ญี่ปุ่นในการ
เปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจสังคมอีสาน หลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน. ขอนแก่น:
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

Online

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2539?). นโยบายการใช้ผ้าไทย. สืบค้นเมื่อ 25
กุมภาพันธ์ 2551 จาก <http://www.culture.co.th>

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2548). การปลูกหม่อนเพื่อเลี้ยงไหม. สืบค้นเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2551
จาก <http://www.qthaisilk.com>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก ข้อมูลผู้ให้สัมภาษณ์

1.นายสุทธิ เหล่าฤทธิ์ เกิดเมื่อ ปี พ.ศ. 2476 อายุ 75 ปี อยู่บ้านเลขที่ 102 บ้านขี้เหล็กใหญ่ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นชาวจังหวัดชัยภูมิโดยกำเนิด เคยดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการการศึกษาจังหวัดชัยภูมิ ปัจจุบันเกษียณอายุราชการแล้วและดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษานายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดชัยภูมิ เป็นผู้ที่มีความรู้และมีความสนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของจังหวัดชัยภูมิ โดยมีผลงานค้นคว้าเป็นหนังสือออกมาเผยแพร่ ชื่อ ประวัติเมืองชัยภูมิ เมื่อปี พ.ศ. 2545

2.นางดวงมณี วงศ์โพทอง เกิดเมื่อ ปี พ.ศ. 2473 อายุ 78 ปี อยู่บ้านเลขที่ 45/4 บ้านหนองหญ้าอีงำ ตำบลโพทอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นชาวบ้านหนองหญ้าอีงำ เกิดและอาศัยอยู่ที่บ้านหนองหญ้าอีงำมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ

3.นางสีดา สุนทร เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2470 อายุ 81 ปี อยู่บ้านเลขที่ 529 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เกิดและอาศัยอยู่ในอำเภอบ้านเขว้ามานี้ตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เป็นผู้ที่มีความผูกพันกับการทอผ้ามาตั้งแต่เด็กและเป็นช่างทอผ้าที่มีฝีมือดีของบ้านเขว้า

4.นางวงเดือน พรหมวิจิตร เกิดเมื่อ ปี พ.ศ. 2488 อายุ 63 ปี อยู่บ้านเลขที่ 220 หมู่ 4 ตำบลเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ เคยรับราชการครูที่โรงเรียนห้วยด่อน อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ อาศัยอยู่ที่บ้านพักในเทศบาลเมืองชัยภูมิ มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เคยทำธุรกิจจำหน่ายและรับจำนำผ้าไหม

5.นางฮอง นึกชัยภูมิ เกิดเมื่อ ปี พ.ศ. 2466 อายุ 85 ปี อยู่บ้านเลขที่ 6 ตำบลโนนสำราญ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เกิดและอาศัยอยู่ที่บ้านโนนสำราญมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เคยทอผ้าไว้เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

6.นายคมกฤษ ฤทธิ์ขจร เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2508 อายุ 43 ปี อยู่บ้านเลขที่ 522/3 ถนนบรรณาการ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ. ปัจจุบันเป็นอาจารย์พิเศษประจำมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และทำธุรกิจผลิตจำหน่ายผ้าทอพื้นบ้านในจังหวัดชัยภูมิ ชื่อร้าน ไหมเงิน เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากสกุลของพญาแล เจ้าเมืองชัยภูมิคนแรก โดยมีคุณยายทวดเป็นลูกสาวของพญาแล เมื่อปี พ.ศ. 2548 เคยเป็นหนึ่งในคณะกรรมการผู้คัดเลือกและรวบรวมผ้าทอโบราณของภาคอีสาน ถวายสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ และได้รับรางวัลการออกแบบผ้าทอร่วมสมัย เป็นศิลปินร่วมสมัย จากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ อีกทั้งยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการทอผ้าของจังหวัดชัยภูมิ โดยเป็นวิทยากรพิเศษของสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดชัยภูมิ ทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้ในการพัฒนาการทอผ้าให้กับชาวบ้าน

7. นายบุตรศรี จำชาติ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2460 อายุ 84 ปี อยู่บ้านเลขที่ 39 บ้านหนองหญ้ารงกา ตำบลโพหนอง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นชาวบ้านหนองหญ้ารงกา เกิดและอาศัยอยู่ที่บ้านหนองหญ้ารงกามาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เคยเป็นทหารเข้าร่วมรบในสงครามโลกครั้งที่ 2

8. นางฝ่าย รักอาษา เกิดเมื่อปี พ.ศ. อายุ 82 ปี อยู่บ้านเลขที่ 76 บ้านโนนสาทร ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นชาวบ้านโนนสาทร เกิดและอาศัยอยู่ที่บ้านโนนสาทรมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เคยทอผ้าใช้ในชีวิตประจำวัน

9. นายแถว ชันธิ์ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2461 อายุ 90 ปี อยู่บ้านเลขที่ 179 / 1 ถนนบรรณาการ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นชาวชัยภูมิโดยกำเนิด เคยรับราชการครูอยู่ที่โรงเรียนชัยภูมิภักดีชุมพล

10. นางขวัญตา วงษ์ชัย เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2498 อายุ 53 ปี อยู่บ้านเลขที่ 42/11 บ้านนาเลี้ยว ตำบลนาเลี้ยว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นหนึ่งในสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านนาเลี้ยว

11. นางจรรยา ศรีคำ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2480 อายุ 71 ปี อยู่บ้านเลขที่ 42/11 บ้านป่อใหญ่ ตำบลป่อใหญ่ อำเภอจัตุรัส จังหวัดชัยภูมิ เคยประกอบอาชีพเป็นแม่ค้าขายผักในช่วงปี พ.ศ. 2500

12. นางฤดี พันธุ์วงศ์ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2498 อายุ 53 ปี อยู่บ้านเลขที่ 33/1 บ้านเมืองเก่า ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

13. นายสวัสดิ์ ศรีวรรณ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2500 อายุ 51 ปี อยู่บ้านเลข 75 บ้านเขว้า ตำบลตลาดแร้ง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ชาวบ้านอำเภอบ้านเขว้าซึ่งมีแม่และพี่สาวเป็นช่างทอผ้า

14. นางจันทร์ทา นาคำ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2497 อายุ 54 ปี อยู่บ้านเลขที่ 4/6 บ้านห้วยกุ่ม ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ สามีย้ายหนีเข้าป่าไปในช่วงที่เกิดความวุ่นวายจากภัยคอมมิวนิสต์

15. นายบุญสม วรรณ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2500 อายุ 51 ปี อยู่บ้านเลขที่ 17 บ้านห้วยกุ่ม ตำบลกุดชุมแสง อำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ เคยทำหน้าที่อาสารักษามูลบ้านเมื่อมีอิทธิพลจากผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์เข้ามาในท้องที่อำเภอหนองบัวแดง

16. นางวรรณิ์ แสงพรม เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2500 อายุ 51 ปี อยู่บ้านเลขที่ 752 ถนนชัยประสิทธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ประกอบอาชีพช่างตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี

17. นางเพ็ญ ศรีวงษ์ชัย เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2488 อายุ 63 ปี อยู่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 1 ตำบลบ้านเขว้า อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ เป็นเจ้าของร้านขายผ้าไหมในอำเภอบ้านเขว้าที่ทำธุรกิจมาตั้งแต่ช่วงแรกของชุมชน

18. นางกิมไล้ ฐานัน เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2500 อายุ 51 ปี อยู่บ้านเลขที่ 34 หมู่ 8 บ้านนาเลี้ยว ตำบลนาเลี้ยว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นหนึ่งในสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านนาเลี้ยว

19. นางหนูเรียบ วงศ์ชู เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2499 อายุ 52 ปี อยู่บ้านเลขที่ 111 หมู่ 8 บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นหนึ่งในสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านนาเสียว

20. นางสาวพวงร้อย กล่อมเอียง เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2492 อายุ 59 ปี อยู่บ้านเลขที่ 46 ถนนกรุงเทพมหานคร แขวงบางซื่อ เขตบางซื่อ กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันรับราชการสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย เคยเป็นเจ้าหน้าที่ทำงานในโครงการอีสานเขียวที่อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ

21. นางวนิดา สุชี.เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2505 อายุ 46 ปี อยู่บ้านเลขที่ 75/1 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ปัจจุบันรับราชการสังกัดกรมป่าไม้จังหวัดชัยภูมิ

22. นายสุเมธ คลังทอง เกิดเมื่อปี พ.ศ.2496 อายุ 55 ปี อยู่บ้านเลขที่ 225 บ้านโนนสาทร อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ ปัจจุบันรับราชการครูที่โรงเรียนสตรีชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

23. นางนารี ชำนาญพงษ์ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2475 อายุ 76 ปี อยู่บ้านเลขที่ 86 หมู่ 1. บ้านนาเสียว ตำบลนาเสียว อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เป็นชาวบ้านนาเสียว เกิดและอาศัยอยู่ที่บ้านหนองหญ้ารังกามา ตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ เคยทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน

ภาคผนวก ข สถิติที่เกี่ยวข้องวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ

ตาราง 5 การประมาณมูลรวมของจังหวัดชัยภูมิ ปี 2510 - 2519

รายการ	หน่วย : บาท									
	2510	2511	2512	2513	2514	2515	2516	2517	2518	2519
การเกษตรกรรม	593.60	611.07	628.97	647.46	664.67	691.83	718.14	745.45	773.82	802.30
การกลั่นกรอง	477.00	491.31	506.05	521.23	539.11	558.34	580.67	603.89	628.05	653.17
การปลูสดั้ว	68.00	69.97	72.00	74.10	76.77	78.69	81.21	83.80	86.58	89.25
การป่าไม้	25.70	26.34	27.00	27.68	28.90	29.17	29.99	30.83	31.69	32.58
การประมง	22.90	23.40	23.92	24.45	24.99	25.63	26.27	26.93	27.60	28.30
การอุตสาหกรรม	55.60	60.32	65.45	71.01	78.34	83.98	91.54	99.78	108.76	118.55
การก่อสร้าง	70.60	74.43	78.45	82.68	89.09	92.38	97.92	103.80	110.0	116.63
การไฟฟ้าและประปา	1.60	1.91	2.27	2.70	3.05	3.30	3.39	3.49	3.59	3.69
การคมนาคมและขนส่ง	25.90	26.72	27.58	28.46	29.54	31.11	32.95	34.89	36.95	39.13
การค้า	135.00	141.98	149.36	157.12	162.43	175.34	186.22	197.77	210.03	223.05
การธนาคาร	23.50	24.43	25.38	26.37	27.89	29.22	31.15	33.21	35.40	37.74
ที่อยู่อาศัย	12.00	13.35	14.86	16.54	18.54	20.52	22.87	25.50	28.43	31.69
การบริหารและป้องกัน	23.90	25.19	26.55	27.98	29.66	31.58	33.79	36.15	38.68	41.38
การบริหาร	70.40	73.66	77.05	80.54	85.78	89.08	94.15	99.52	105.19	111.19

มวลรวมผลิตภัณฑ์ของ จังหวัด	1,012.10	1,053.01	1,095.92	1,140.88	1,597.90	1,248.34	1,312.12	1,379.56	1,450.88	1,526.35
อัตราการเพิ่ม	-	4.04%	4.07%	4.10%	4.64%	5.09%	5.11%	5.14%	5.17%	5.20%
ประชากร (คน)	573,760	590,288	607,293	623,787	646,508	660,264	678,751	697,756	717,293	737,377
รายได้เฉลี่ยต่อบุคคล (บาท)	1,764	1,783	1,805	1,826	1,842	1,891	1,933	1,977	2,023	2,070

ที่มา : หนังสือแผนพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตาราง 6 สถิติการใช้พื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดชัยภูมิแยกเป็นรายอำเภอปี พ.ศ. 2520

	พื้นที่ทั้งหมด	เนื้อที่ทางการเกษตร		เนื้อที่ทางการเกษตร แยกรายพืช							พืชผัก	ไม่ผลและ ไม่ยืนต้น
		จำนวน	ร้อยละ ของ พื้นที่ ทั้งสิ้น	ข้าว	ข้าวโพด	ปอ	มันสำ ปะหลัง	พืชไร่ อื่น ๆ	หม่อน	พืชผัก		
จังหวัดชัยภูมิ	6,742,500	1,914,227	28.39	1,050,904	187,146	261,637	116,131	107,055	27,705	8,543	155,106	
1. อ.เมือง	731,875	288,999	39.49	194,876	10,000	70,000	6,000	2,370	110	1,240	4,403	
2. อ.บ้านเขว้า	340,625	113,655	33.37	42,600	2,745	18,700	5,000	7,654	4,690	1,676	30,590	
3. อ.จัตุรัส	875,625	201,913	23.06	90,682	340	58,482	8,090	31,343	3,630	1,110	8,236	
4. อ.บ้านหันฉนวน	825,625	343,371	41.59	55,754	76,200	10,500	78,560	31,420	8,640	258	82,039	
5. อ.หนองบัวแดง	1,167,505	91,544	7.84	60,500	10,600	7,600	3,700	4,580	3,660	180	724	
6. อ.คอนสาร	751,250	156,180	20.79	46,592	86,000	2,500	400	10,450	820	2,690	6,728	
7. อ.เกษตรสมบูรณ์	656,875	143,751	21.88	123,023	1,200	5,895	5,253	1,518	640	495	5,727	
8. อ.ภูเขียว	614,375	208,851	33.99	178,600	51	22,500	4,903	311	351	365	1,770	
9. อ.บ้านแท่น	191,250	62,481	32.67	52,473	5	6,300	300	1,697	24	65	1,617	
10. อ.แก้งคร้อ	318,750	151,176	47.43	122,841	-	12,650	675	195	5,093	424	9,298	

11. อ.คอนสวรรค์	628,750	152,306	56.67	82,963	5	46,510	3,250	15,517	47	40	3,974
-----------------	---------	---------	-------	--------	---	--------	-------	--------	----	----	-------

ที่มา : หนังสือสถิติมหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดชัยภูมิ

ตาราง 7 แบบรายงาน สถิติการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จังหวัดชัยภูมิ ปี 2543/2544

ที่	อำเภอ	พื้นที่ปลูกหม่อน (ไร่)	เลี้ยงไหมเพื่อผลิตรังไหม			เลี้ยงไหมเพื่อผลิตเส้น				รวมครัวเรือน ที่เลี้ยงไหม ทั้งหมด
			จำนวน ครัวเรือน	จำนวนรุ่นที่ เลี้ยง/ปี	จำนวนไข่ ไหม (แผ่น)	นมรังไหม (กก.)	จำนวน ครัวเรือน	จำนวนรุ่นที่ เลี้ยง/ปี	น้ำหนักเส้น ไหม	
1	ซับใหญ่	22	0	0	0	0	22	6	204	22
2	เนินสง่า	89	0	0	0	0	86	7	2,300	86
3	เทพสถิต	84	0	0	0	0	73	5	294	73
4	หนองบัวแดง	1,037	42	8	811	22,082	477	6	5,340	519
5	เกษตรสมบูรณ์	2,004	59	4	1,180	23,600	2,055	5	18,700	2,114
6	บ้านแท่น	1,808	10	8	225	7,650	2,815	7	26,410	2,825
7	ภูเขียว	867	0	0	0	0	1,487	4	5,948	1,487
8	คอนสาร	437	31	6	1,116	30,248	47	5	587	78
9	เมืองชัยภูมิ	2,778	14	8	240	6,720	2,205	5	6,048	2,219
10	แก้งคร้อ	491	0	0	0	0	874	5	4,891	874
11	คอนสวรรค์	485	0	0	0	0	885	4	2,706	885
12	บ้านเขว้า	760	0	0	0	0	1,060	5	7,110	1,060
13	จัตุรัส	339	0	0	0	0	64	4	246	64
14	หนองบัวระเหว	234	16	8	319	11,004	58	5	426	74

15	ภักดีชุมพล	364	53	8	1,057	36,995	60	6	570	113
16	บำเหน็จณรงค์	0	0	0	0	0	0	0	0	
รวม		11,799	225		4,948	138,299	12,268		81,780	12,493

ที่มา : สำนักงานเกษตรจังหวัดชัยภูมิ

ตาราง 8 แบบรายงาน สถิติการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จังหวัดชัยภูมิ ปี 2545/2546

ที่	อำเภอ	แปลงหม่อน (ไร่)			ห้องเลี้ยงไหม (ห้อง)					จำนวนผู้จดทะเบียน (ราย)	
		แปลงส่วนตัว	แปลงรวม	รวม	วัยอ่อน	กรมส่งเสริม	ผู้ตายาย	อื่นๆ	รวม (ห้อง)	จำนวนผู้เลี้ยง	พันธุ์พื้นเมือง
1	ชัยใหญ่	27	0	27	0	0	0	21	21	0	0
2	เนินสง่า	47	10	57	1	30	25	1	57	0	107
3	เทพสถิต	104	0	104	0	0	108	0	108	0	0
4	หนองบัวแดง	2,424	27	2,451	0	40	80	336	456	41	67
5	เกษตรสมบูรณ์	1,887	37	1,924	3	141	356	96	596	65	56
6	บ้านแท่น	1,265	335	1,600	2	52	10	14	78	12	156
7	ภูเขียว	240	0	240	0	20	40	0	60	14	13
8	คอนสาร	1,155	0	1,155	0	0	0	122	122	126	29
9	เมืองชัยภูมิ	2,586	60	2,646	3	183	32	10	228	31	60
10	แก้งคร้อ	510	5	515	0	20	83	673	776	0	50
11	คอนสวรรค์	400	0	400	0	27	225	548	800	0	29
12	บ้านเขว้า	805	10	815	2	100	10	0	112	0	55
13	จัตุรัส	150	5	155	1	20	1	0	22	0	29
14	หนองบัวระเหว	864	0	864	0	20	63	0	83	6	28
15	ภักดีชุมพล	1,022	0	1,022	0	30	0	0	30	65	17

16	บำเหน็จรางวัล	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	รวม	13,486	489	13,975	12	683	1,033	1,821	3,549	360	696	0

ที่มา : สำนักงานเกษตรจังหวัดชัยภูมิ

ตาราง 9 แบบรายงานสถิติการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม จังหวัดชัยภูมิ ปี 2545/2546

ที่	อำเภอ	พื้นที่ปลูกหม่อน (ไร่)	เลี้ยงไหมเพื่อผลิตรังไหม			เลี้ยงไหมเพื่อผลิตเส้น			รวม
			จำนวน ครัวเรือน	จำนวนรุ่นที่ เลี้ยง/ปี	จำนวนรังไหม (แผ่น)	จำนวน ครัวเรือน	จำนวนรุ่นที่ เลี้ยง/ปี	น้ำหนักเส้น ไหม	
1	ตำบลใหญ่	27	1	5	5	20	5	200	21
2	เนินสง่า	57	0	0	0	56	6	352	56
3	เทพสถิต	104	0	0	0	104	5	520	104
4	หนองบัวแดง	2,451	198	9	5,207	603	6	7,236	801
5	เกษตรสมบูรณ์	1,924	69	5	1,086	1,777	6	13,456	1,846
6	บ้านแท่น	1,600	7	8	130	2,577	7	23,720	2,584
7	ภูเขียว	240	0	0	0	960	5	4,800	960
8	คอนสาร	1,155	122	9	3,774	0	0	0	122
9	เมืองชัยภูมิ	2,646	69	7	398	2,000	5	5,227	2,069
10	แก้งคร้อ	515	0	0	0	700	5	3,500	700
11	คอนสวรรค์	400	0	0	0	793	4	2,407	793
12	บ้านเขว้า	815	60	4	200	1,060	5	7,110	1,120
13	จัตุรัส	155	0	0	0	133	4	445	133

14	หนองบัวระเหว	864	73	8	2,336	105,120	10	4	40	83
15	ภักดีชุมพล	1,022	107	8	2,591	98,798	0	0	0	107
16	บำเหน็จณรงค์	0	0	0	0	0	0	0	0	0
รวม		13,975	706	7	15,727	606,232	10,793	5	69,013	11,499

ที่มา สำนักงานเกษตรจังหวัดชัยภูมิ

ตาราง 10 สถิติการประกอบอาชีพทอผ้าและเลี้ยงไหมในจังหวัดชัยภูมิ

แยกเป็นรายอำเภอ ประจำปี พ.ศ.2550

อำเภอ	ทอผ้า (รหัสอาชีพ 11)	เลี้ยงไหม (รหัสอาชีพ 20)	รวมครัวเรือนที่ทอผ้า และเลี้ยงไหมทั้งหมด
เมืองชัยภูมิ	665	190	855
เกษตรสมบูรณ์	57	20	77
แก้งคร้อ	384	177	561
คอนสวรรค์	1,110	22	1,132
คอนสาร	249	107	356
จัตุรัส	20	-	20
บ้านเขว้า	697	830	1,527
บ้านแท่น	291	267	558
ภูเขียว	657	92	749
หนองบัวแดง	74	87	161
หนองบัวระเหว	35	-	35
ภักดีชุมพล	13	5	18
บำเหน็จณรงค์	-	-	-
เทพสถิต	24	-	24
เนินสง่า	-	-	-
กิ่งอำเภอซับใหญ่	-	-	-

ที่มา : สำนักงานสถิติจังหวัดชัยภูมิ

ภาคผนวก ค กระบวนการผลิตผ้าไหมและผ้าฝ้าย

เครื่องมือในการทอผ้า ก่อนปี พ.ศ. 2500

กี่ทอผ้า ลักษณะของกี่ จะมีโครงสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยม ประกอบด้วยเสาหลัก 4 เสา มีไม้ยึดติดกัน

กระสวย ทำจากไม้เนื้อแข็ง ยาวประมาณ 1 ฟุต หัวหน้าท้ายเรียวจน ตรงกลาง เป็นรางสำหรับใส่หลอดด้ายทางต่ำ (เส้นพุ่ง) เป็นเครื่องมือที่บรรจุหลอดไหมเส้นพุ่ง เพื่อนำเส้นไหมไป ชัดกับเส้นไหมยืน

หลอดด้าย(ไหม) นิยมทำจากเถาวัลย์ชนิดหนึ่ง เรียกว่า เครือไต้ตัน เครือไต้ตันนี้จะ มีรูกลวงตลอด ตัดเป็นท่อนๆ ท่อนละประมาณ 3 นิ้ว อาจจะใช้ไม้อย่างอื่นก็ได้ที่มีรูตรงกลาง เช่น ลำ ปอแก้วเพื่อใช้ไม้สอดยึดติดกับกระสวยไม้นี้เรียกว่าไม้ขอหลอด

ไม้เหยียบหูก เป็นไม้กลมๆ ยาวประมาณ 1.50 - 2.00 เมตร สำหรับสอดกับเชือกที่ผูกโยง จาก ด้านล่างของเขาลงมาทำเป็นห่วงไว้เมื่อจะให้เขาขึ้น - ลง ในกรณีเปลี่ยนสีของเส้นไหมให้เหยียบ ไม้นี้ ไม้เหยียบหูกจะมีจำนวนเท่ากับจำนวนของพืมนั้นๆ

ไม้หาบหูก เป็นไม้ที่สอดร้อยกับเชือกที่ผูกเขาด้านบน เพื่อให้หูกยึดติดกับก้นไม้หาบ หูกจะมีอันเดียวไม่ว่าจะใช้พืมนี่มี 2 เข่า, 3 เข่า หรือ 4 เข่า

พืม เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับทอผ้า มีตัวพืมที่ทำจากไม้ เนื้อแข็ง เป็นกรอบสี่เหลี่ยม มีพื้นที่เล็กๆ เรียงกันเป็นตัวยูอยู่กลางและระยะห่างของพืมเป็นที่ใช้สำหรับสอดเส้นไหมผ่าน ความกว้าง ของพืม ประมาณ 5 - 6 เซนติเมตร ส่วนความยาวของพืมคือความกว้างของผืนผ้า ในการใช้พืม เนื่องจากการทอครั้งต่อไปจะต้องเหลือเส้นไหมที่ทอครั้งก่อนไว้เพื่อนำมาผูกกับเส้นไหมที่ต้องการทอ ครั้งต่อไปโดยไม่ให้เส้นไหมจากการทอครั้งก่อนหลุดออกจากพืม ไม่เช่นนั้นจะต้องนำเส้นไหมมาสอด ผ่านพืมของพืมใหม่ ซึ่งจะต้องใช้เวลาอย่างมาก (ภาพประกอบในภาคผนวก)

วิธีการทอผ้า

ใช้หลักของการขัดกันของเส้นไหม ที่เรียกว่า เส้นยืนและเส้นพุ่ง นำเส้นยืนซึ่งไปตาม ความยาวผ้าอยู่ติดกับก้นหรือแกนม้วนด้านยืน เส้นพุ่งนำไปกรอเข้ากระสวย เพื่อให้กระสวยเป็นตัวนำ เส้นด้ายพุ่งสอดขัดเส้นด้ายยืนเป็นมุมฉากทอสลักกันไปตลอดความยาวของผืนผ้าการสอดด้ายพุ่งแต่ละเส้นต้องสอดให้สุดถึงริมแต่ละด้าน แล้วจึงวกกลับมา จะทำให้เกิดริมผ้าเป็นเส้นตรงทั้งสองด้าน ส่วนลวดลายของผ้านั้น ขึ้นอยู่กับการวางลายผ้าตามแบบของผู้ทอ

วิธีการทอผ้าชนิด

ผ้าขีด หมายถึง ผ้าที่ทำให้เกิดลวดลายโดยการสะกิดด้ายเส้นยืน (ทางเครือ) ขึ้นเป็นระยะตามลายที่ต้องการ สอดด้ายเส้นพุ่ง แล้วกระแทกด้วยฟืมให้แน่น คำว่า ขีด คือ สะกิด ภาคอีสานออกเสียง คำว่า สะกิด เป็น คัด เครื่องมือในการทอผ้าขีด ประกอบด้วย กี่ ฟืม ไม้ดันขีด ทำด้วยแขนงไม้ไผ่ กว้างประมาณ 1.5 นิ้ว ปลายเรียวมน ยาวกว่าฟืมเล็กน้อย ใช้สำหรับสะกิดเพื่อยกขึ้นเป็นระยะสำหรับสอดด้ายพุ่ง ไม้ค้ำขีด ทำด้วยไม้เนื้อแข็งมี 2 อัน กว้างประมาณ 3 – 4 นิ้ว เมื่อดันขีดแล้วจะสอดไม้นี้เข้าไปเพื่อแยกให้เส้นด้ายขึ้นลง สำหรับสอดกระสวย ไม้ช่วยขีด ทำด้วยไม้ไผ่เหลาเล็กๆยาวกว่าฟืมเล็กน้อย สำหรับสอดแทนไม้ค้ำขีด เพื่อเก็บลวดลายไว้ ไม้ช่วยนี้อาจมีมากถึง 30 – 40 อัน แล้วแต่ลวดลาย การเก็บขีดจะเก็บเป็นหน่วยหรือเป็นตา เมื่อขึ้นตาใหม่จะต้องเก็บใหม่ทุกครั้ง

วิธีการทำผ้ามัดหมี่

ผ้ามัดหมี่เป็นผ้าที่ทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า ด้วยการใช้เชือกกล้วยมัดเส้นไหมที่ใช้เป็นด้ายเส้นพุ่งเพื่อให้เกิดลวดลายตามที่ต้องการ การทอผ้าชนิดนี้จะมีการเตรียมเส้นพุ่งยุ่งยากกลับซับซ้อนมากกว่าผ้าอื่นๆ ส่วนเส้นยืนมีขั้นตอนเหมือนการทอผ้าอื่นทั่วไป การมัดหมี่มีขั้นตอนดังนี้ นำไหมมาค้นกับหลักคันหมี่โดยเฉพาะ นับจำนวนเส้นไหมที่ค้นเป็นลำ จะค้นกี่ลำขึ้นอยู่กับลวดลาย ใช้เชือกกล้วยมัดตามลาบที่ต้องการ เชือกกล้วยที่นำมามัดหมี่จะเป็นเชือกกล้วยญวนหรือกล้วยนวล เพราะเชือกจะเหนียวกว่ากล้วยชนิดอื่นๆ เชือกนี้จะใช้เฉพาะผิวของกาบกล้วย ตัดเป็นท่อนประมาณ 1 – 2 ฟุต ชูตบางๆตากให้แห้ง เวลาจะใช้แช่น้ำให้นิ่มเสียก่อน หมี่ที่มัดเรียบร้อยแล้วนำออกจากหลักคัน เรียกว่า หัวหมี่ นำไปย้อมสีตามต้องการ สีที่ย้อมจะเป็นสีพื้นของผ้า ลวดลายจะอยู่ตรงที่มัดไว้ เมื่อสีแห้งนำหัวหมี่ที่ย้อมแล้วมาแก้มัด แล้วนำเข้าหลอดเพื่อทอต่อไป

ที่มา : ผ้ากับวิถีชีวิตชาวลาวสายเมืองอุบล ของ สุณัย ณ อุบล

กระบวนการผลิตเส้นใยฝ้าย ก่อนปี พ.ศ. 2500

1 การปลูกต้นฝ้าย

ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะปลูกฝ้ายตามหัวไร่ปลายนาคตามโพน ประมาณ 1-2 งาน เริ่มปลูกกันเดือนพฤษภาคม ถ้าฝนตกตามฤดูกาลเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม จะเริ่มเก็บฝ้าย ฝ้ายเป็นพืชล้มลุกต้องปลูกทุกปี ชาวอีสานจะเริ่มปลูกฝ้ายเมื่อฤดูฝนพร้อมๆกับลงมือทำนาประมาณ 6 เดือนจะเก็บสมอฝ้าย หรือดอกฝ้ายประมาณเดือน 11

2 พันธุ์ฝ้าย

พันธุ์ฝ้ายที่ปลูกกันมากเป็นฝ้ายพื้นเมืองเล็กและใหญ่ ฝ้ายชนิดนี้มีใบหยาบกระด้างและสั้นมากโดยทั่วไปปลูกไว้ใช้ในครัวเรือน ไม่นิยมขาย ชาวบ้านเรียกว่า ฝ้ายไทย หรือฝ้ายขาว มีดอกสีเหลืองนวลเป็นสามกลีบ ดอกแก่จะร่วงเป็นผลเรียกว่าสมอ ช้างในมีใยขาวมากกรอบเป็นเส้นแล้วทอ จะมีฝ้ายอีกพันธุ์หนึ่ง เรียกว่า ฝ้ายเทศ แต่ไม่เป็นที่นิยมปลูกกันเพราะให้ผลน้อยกว่าฝ้ายไทย

3 การเก็บเกี่ยวฝ้าย

การเก็บเกี่ยวฝ้ายจะเริ่มต้นได้เมื่อสมอฝ้ายแตกมากพอควรหรือเมื่อฝ้ายมีอายุได้ 120 วัน หลังจากปลูก จะต้องเก็บเฉพาะฝ้ายแก่แตกปุยขาวดีเท่านั้น ประมาณ 7 - 10 วันเก็บครั้ง ฝ้ายที่แตกปุยแล้วทิ้งไว้นานจะร่วงหล่นพื้นดินสกปรกด้วยเศษหญ้าแห้ง ชาวบ้านจะเก็บฝ้ายโดยเอาแต่ปุยฝ้ายที่มีเมล็ดออก ส่วนฝักฝ้ายจะทิ้งไว้ให้แห้งคาต้น ชาวบ้านจะเก็บปุยฝ้ายใส่ผ้าขาวม้า พับตามความยาว คล้องไหล่ทำเป็นถุงหรือย่ามสำหรับใส่ปุยฝ้าย และจะนำปุยฝ้ายที่เก็บมานั้นใส่กระดังฝั้งแดดประมาณ 4-5 วัน ให้ปุยฝ้ายฟูขึ้น เพื่อสะดวกในเวลาแยกเมล็ดฝ้ายออกจากปุยฝ้าย ทั้งยังป้องกันไม่ให้ฝ้ายขึ้นราด้วย

4 การแยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย

การแยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย ต้องใช้เครื่องมือที่เรียกว่า อีว มีลักษณะเหมือนเฟืองรถจำนวน 2 เฟือง เรียกว่า ลูกหีบ ทำด้วยไม้ 2 ท่อน เป็นเกลียวบิดคล้ายสว่านยึดติดกับหลัก 2 ข้าง ท่อนล่างจะยาวยื่นออกไปมีมือหมุน เรียกว่า แขนอีว เวลาใช้จะนำปุยฝ้ายใส่เข้าไประหว่างลูกหีบแล้วหมุนลูกหีบจะทำหน้าที่แยกเมล็ดออกจากปุยฝ้าย วิธีการนี้เรียกว่า การอีวฝ้าย

5 การทำให้ฝ้ายที่คัดเมล็ดออกแล้วเป็นปุย

การทำให้ฝ้ายที่คัดเมล็ดออกแล้วขึ้นเป็นปุย เรียกว่า การตีฝ้าย มีอุปกรณ์ ประกอบด้วย กระพืด มีลักษณะคล้ายตะกร้า แต่ใหญ่กว่ากันลึกสอบเข้าไป สานด้วยไม้ไผ่ สายตีดและไม้ตีด ทำด้วยไม้ไผ่เหลาปลายทั้งสองข้างให้บาง เพื่อให้อ่อนตัวมีเชือกยึดปลายทั้งสองข้างเหมือนธนู จะใช้คู่กับไม้ตีด ซึ่งเป็นไม้กลมๆ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1.50 เซนติเมตร ยาวประมาณ 6 นิ้ว เวลาตีดจะนำฝ้ายที่ผ่านการอีวแล้วลงในกระพืด มือซ้ายจับที่คันสายตีด ให้เชือกอยู่บนฝ่ามือ มือขวากำที่ไม้ตีด

ฝ้าย แล้วดีดที่สายดัด สายดัดจะดีดฝ้ายให้แตกฟู การดีดฝ้ายจะต้องดีดให้ฝ้ายแตกฟูให้ทั่ว เรียกว่า ดีดฝ้ายแหลก

6 การเอาปุ๋ยฝ้ายมาม้วนให้เป็นแท่งกลม

การทำฝ้ายแท่ง จะใช้เครื่องมือที่เรียกว่า ไม้ล้อฝ้าย ประกอบด้วยไม้ 2 ชิ้น ชิ้นแรกเป็นกระดาดแผ่นเล็ก ๆ กว้างประมาณ 8 นิ้ว ยาวประมาณ 12 นิ้ว ชิ้นที่ 2 เป็นไม้ไผ่แผ่นกลมๆ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร ใช้สำหรับม้วนพันปุ๋ยฝ้ายที่ดีแล้วให้เป็นแท่งกลมๆ คล้ายมวนบุหรี่ แล้วใช้ผ้าห่อให้แน่นเพื่อไม่ให้หลุดฝ้ายฟูขึ้นอีก

7 การปั่นฝ้ายให้เป็นเส้น

การปั่นฝ้ายให้เป็นเส้น เครื่องมือที่ใช้ เรียกว่า หลา มีลักษณะเป็นวงล้อยึดติดอยู่กับหลักสองหลัก มีที่สำหรับจับเพื่อให้วงล้อหมุนเรียกว่า แขนหลา จากแขนหลานี้จะมีไม้ทำเป็นคานออกไปประมาณ 80 - 100 เซนติเมตร มีไม้แผ่นเล็กๆ ติดอยู่ที่ปลายไม้เรียกว่า หัวหลา ที่หัวหลาจะยึดติดอยู่กับเหล็กปลายแหลมยาวประมาณ 6 นิ้ว เรียกว่า เหล็กใน ระหว่างเหล็กในกับวงล้อจะมีเชือกคล้องเรียกว่าสายหลา เมื่อหมุนวงล้อเหล็กในก็จะหมุนด้วย โดยการนำปุ๋ยฝ้ายที่ล้อเป็นแท่งแล้วมาจี้เข้ากับในเครื่องกรอด้วย แล้วมือตามจังหวะจะได้เส้นฝ้ายออกมา ผู้มีความชำนาญสามารถจะดึงฝ้ายเป็นเส้นด้ายเล็กๆ แต่ผู้ไม่ชำนาญจะดึงออกมาเป็นเส้นใหญ่ (หลาจะใช้เพื่อปั่นหรือกรอฝ้ายจากปุ๋ยฝ้ายให้เป็นเส้น และใช้ปั่นหลอดเพื่อทำเป็นด้ายเส้นพุ่ง)

8 การเปียฝ้าย

เมื่อเก็บด้ายจนเต็มในหรือหลาแล้ว จะใช้เครื่องมือที่เรียกว่า เปีย ทำด้วยไม้แบนๆ กว้างประมาณ 2 เซนติเมตร ยาวประมาณ 30 - 50 เซนติเมตร มีไม้ปิดหัวท้ายยาวประมาณอันละ 30 เซนติเมตร เปียนี้ใช้สำหรับเปียฝ้ายที่เส้นเป็นเส้นแล้วออกจากเหล็กใน เพื่อทำให้เป็นเช็ดหรือเป็นใจ เมื่อรวมด้ายได้ 5 ใจ ชาวบ้านเรียกว่า ปอย (ด้าย 5 ใจ เท่ากับ 1 ปอย) ประโยชน์ของการเปียด้ายคือการเก็บด้ายให้เป็นระเบียบ ด้ายจะไม่พันกันในขณะที่ใช้งาน

9 การฆ่าฝ้าย

เมื่อได้เส้นฝ้ายแล้วจะนำเส้นฝ้ายที่ได้ไปทำการฆ่าฝ้าย ซึ่งหมายถึงการนำเส้นฝ้ายไปทำให้มีความเหนียว ทนทาน ไม่เกิดขน ไม่รุ่ย จะทำให้ทอได้ง่าย ซึ่งมีกรรมวิธี คือ นำด้ายที่เป็นปอยประมาณ 3-4 ปอย แขน้ำให้เปียกโดยใช้ค้อนทุบเพื่อให้เส้นฝ้ายเข้ากับน้ำได้ดี แล้วลงต้มกับข้าวจ้าวประมาณ 2 กำมือ ใส่น้ำพอท่วมต้มไปจนกว่าข้าวสารจะเปื่อยยุ่ย ยกหม้อลงปล่อยให้เย็นแล้วนำด้ายมาขยี้กับน้ำต้มข้าวเล็กน้อย ขยี้จนทั่วแล้วบิด สลัดปอยด้ายให้เส้นด้ายยืด จากนั้นนำไปผึ่งแดดโดยใช้ไม้สอดเข้า

กลางของปอยดำย หมั่นกระตักดำยเพื่อให้เส้นดำยเหนียวและไม่ติดกัน ผึ่งแดดให้แห้งสนิท ไม่เช่นนั้นจะทำให้เส้นดำยเปื่อยและเกิดเชื้อราได้ จากนั้นนำดำยไปย้อมสี

ที่มา : ฝ่ายในวิถีชีวิตของชาวบ้านลาด ตำบลศรีสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
ของ พัทธนิย์ ไชยธานี

กระบวนการผลิตผ้าไหมและผ้าฝ้าย ปี พ.ศ. 2516 - 2535

พันธุ์หม่อน

พันธุ์นครราชสีมา 60 ให้ผลผลิตต่อไร่สูง เจริญเติบโตได้ดีในสภาพพื้นที่ทั่วไป ใบมีลักษณะนุ่ม หนาปานกลาง เหี่ยวช้าหลังการเก็บเกี่ยว ทรงต้นตั้งตรง ด้านทานโรคราแป้งได้ปานกลาง แต่ออกรากยาก, พันธุ์บุรีรัมย์ 60 ให้ผลผลิตต่อไร่สูงมาก ใบมีขนาดใหญ่ หนา อ่อนนุ่ม ไม่เหี่ยวง่าย ทรงต้นตั้งตรง ด้านทานโรคใบด่างและราแป้งได้ดีแต่ไม่เหมาะสมปลูกในที่ที่มีน้ำน้อย

วิธีการปลูกหม่อน

การขยายพันธุ์หม่อน มี 2 วิธี คือ

1. การใช้ท่อนพันธุ์หม่อนปลูกหรือปักชำ ก่อนการปลูกลงในแปลงจะมีวิธีการปมท่อนพันธุ์เพื่อป้องกันการตายก่อนไม่เจริญเต็มที่และช่วยให้รากสมบูรณ์ โดยนำท่อนพันธุ์ที่ชาวบ้านได้รับแจกมาทำเป็นมัด มัดละ 100 ท่อน จุ่มท่อนพันธุ์ด้วยสารป้องกันและกำจัดเชื้อรา นำไปตั้งบนขี้เถ้าแกลบที่มีความชื้นพอประมาณ แล้วใช้กระสอบชุมน้ำคลุม รักษาความชื้นของกระสอบให้มืออยู่เสมอ ปมประมาณ 5-6 วัน จากนั้นนำท่อนพันธุ์ลงปลูก 2 ท่อนต่อหลุม ปักท่อนให้มีตาอยู่เหนือพื้นดิน 1-2 ตา ปักในลักษณะแนวตรง

2. การใช้ต้นหม่อนติดตา ใช้ท่อนหม่อนที่มีอายุประมาณ 1 ปี ใช้มีดที่มีความคมกรีดเปลือกต้นตอขนาดกว้าง 1 เซนติเมตร ยาว 2.5 เซนติเมตร ใช้มีดเฉือนตาหม่อนพันธุ์ดีจากกิ่งท่อนพันธุ์หม่อนให้แผ่นตามีขนาดเท่ากับรอยกรีดของต้นตอ และลอกเอาเนื้อไม้ออก นำเอาแผ่นตาไปประกบกับต้นตอ พันด้วยพลาสติกใสให้แน่น ประมาณ 15 วัน จึงแกะพลาสติกออก นำท่อนพันธุ์ที่ติดตาเรียบร้อยแล้วไปปักชำลงในถุงชำหม่อนที่เตรียมไว้ ดูแลรักษาประมาณ 4 - 6 เดือน

ลักษณะของท่อนพันธุ์หม่อนที่ดีและเหมาะสมต่อการขยายพันธุ์ (ภาพประกอบในภาคผนวก) ต้องมีอายุประมาณ 6 - 12 เดือน ไม่มีโรคทำลาย มีตาพร้อมที่จะเจริญเติบโตประมาณ 3-4 ตา/ ท่อน รอยตัดของท่อนพันธุ์บริเวณส่วนโคนและปลายท่อนจะต้องไม่ฉีกขาดหรือชำ ส่วนการเตรียมดินปลูกหม่อนนั้น หากมีการเตรียมดินดีต้นหม่อนจะมีอายุได้นานกว่า 10 ปี โดยต้องไถให้หน้าดินลึกไม่น้อยกว่า 50 เซนติเมตร ใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยอินทรีย์คลุมเคล้าให้ดินร่วนซุย เมื่อไถแล้วควรปรับสภาพพื้นไม่ให้เป็นหลุมเป็นบ่อเพื่อป้องกันน้ำขัง การดูแลรักษาสวนหม่อน เริ่มจากการใส่ปุ๋ยอินทรีย์ควบคู่ไปกับปุ๋ยเคมีด้วย โดยใส่ปุ๋ยคอกหลังจากการตัดต่าและตัดกลาง ปุ๋ยเคมี ใส่ในช่วงหลังจากเก็บใบหม่อนและใส่คู่กับปุ๋ยอินทรีย์ในช่วงตัดแต่งกิ่ง ปุ๋ยพืชสด มีการปลูกพืชตระกูลถั่วในระหว่างแถวหม่อน แล้วไถกลบ เป็นการช่วยกำจัดวัชพืชและรักษาความชื้นของดิน การให้น้ำ มีการพัฒนาจัดระบบการให้น้ำหลายรูปแบบ เช่น ระบบหยดน้ำ ระบบมินิสปริงเกอร์ เป็นต้น การรักษาความชื้น จากสภาพพื้นที่แห้งแล้งจึงมีการใช้ฟางข้าวคลุมดินระหว่างแถวปลูกหม่อนช่วยเก็บความชื้นได้ การกำจัดวัชพืช มี

การใช้เครื่องจักรขนาดเล็กช่วยกำจัดวัชพืชด้วย การตัดแต่งกิ่ง มี 3 วิธี คือ การตัดต่ำ การตัดกลาง และการตัดแขนง

ในระยะแรกของการส่งเสริมยังมีชาวบ้านทำการปลูกโดยวิธีที่สืบทอดลงแนะนำไม่มากนัก เนื่องจากชาวบ้านไม่มีเงินเพียงพอต่อการใช้สารป้องกันกำจัดเชื้อรา ซึ่งเวลานั้นยังมีราคาแพง และปริมาณการปลูกหม่อนไม่มากนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงทำการปลูกโดยการนำท่อนพันธุ์มาปักลงแปลงโดยไม่ปัก จึงได้ผลผลิตน้อย มีชาวบ้านบางกลุ่มที่ได้รับการส่งเสริมให้มีการผลิตอย่างจริงจังใช้วิธีการตามคำแนะนำ เช่น กลุ่มทอผ้าบ้านนาเสียว บ้านเขว้า จัตุรัส เป็นต้น สำหรับพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ปลูกนั้น เป็นที่ดินสาธารณะที่หน่วยงานต่างๆที่เข้ามาส่งเสริมช่วยจัดสรรให้ปลูกก่อน หรือที่ดินบางส่วนของตนที่เคยใช้ปลูกมันสำปะหลัง

พันธุ์ไหม

พันธุ์ไทยลูกผสม เป็นพันธุ์ไหมที่ได้จากคู่ผสมระหว่างพันธุ์ไทยกับพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ ให้ผลผลิตรังไหมสีเหลือง และพันธุ์ไหมลูกผสมต่างประเทศ เป็นพันธุ์ไหมที่ได้จากคู่ผสมระหว่างพันธุ์ไหมต่างประเทศ ให้ผลผลิตรังไหมสีขาวหรือสีเหลือง ในจังหวัดชัยภูมิมีการส่งเสริมเลี้ยงไหมพันธุ์ไทยปรับปรุง, พันธุ์ไทยลูกผสม (นค. 4 + นางน้อย, อุบลราชธานี 60, นครราชสีมาลูกผสม 60)

เทคนิคการเลี้ยงไหม

การดูแลไหมวัยอ่อน ไช้ไหมแรกฟักที่เก็บไว้ในห้องเลี้ยง เมื่อไชไหมฟักออกแล้วจะมีการโรยสารเคมีที่มีชื่อว่า เพบไซล ซึ่งจะช่วยกระตุ้นไหมแรกฟักขึ้นมาเกาะบนใบหม่อน โดยโรยให้ทั่วแล้วปล่อยให้ประมาณ 10 – 15 นาที การให้ใบหม่อนแก่หนอนไหมวัยอ่อนต้องมีความพิถีพิถัน ต้องหันใบหม่อนให้มีขนาดเหมาะสมกับหนอนไหม การโรยสารเคมีเพื่อป้องกันโรค โดยทำการโรยสารเคมีช่วงที่หนอนไหมตื่นนอนเข้าสู่วัยใหม่ เพราะหนอนไหมที่ฟักตื่นจะมีผิวหนังบางมาก อ่อนแอและง่ายต่อการเข้าทำลายของเชื้อโรค การเก็บหนอนไหมที่ไม่สมบูรณ์ทิ้ง หากพบลักษณะตัวหนอนที่ผิดปกติต้องทำการเก็บทิ้งลงในสารฟอร์มาลีน 3% เพื่อฆ่าทิ้งและป้องกันการแพร่ระบาดของโรค การดูแลหนอนไหมช่วงไหมนอน ช่วงเวลาที่ไหมนอนจะหยุดให้หม่อน หากมีอากาศชื้นในกระดังเลี้ยงต้องโรยปูนขาวหรือเกลบเฒาเพื่อลดความชื้น การเพิ่มประสิทธิภาพการกินใบหม่อนของหนอนวัยอ่อน เมื่อให้ใบหม่อนแก่หนอนไหมในฤดูกาลที่อากาศแห้งจะทำให้ใบหม่อนเหี่ยวเร็ว จึงมีวิธีการปรับสภาพอากาศด้วยการใช้กากกล้วยหรือฟองน้ำที่ชุ่มน้ำมาวางไว้รอบๆกระดังหรือชั้นเลี้ยง ทำให้ใบหม่อนคงความสดไว้ยาวนาน หนอนไหมก็จะกินใบหม่อนได้มากขึ้น อีกทั้งยังมีวิธีการในการปรับลดอุณหภูมิและความชื้นด้วยการใช้ความร้อนจากเตาไฟ การรดน้ำบริเวณพื้นห้องเลี้ยง หรือ การทำระบบน้ำบนหลังคา เป็นต้น

การเลี้ยงไหมวัยแก่ จะมีการให้อาหารอย่างเหมาะสมมากขึ้น เนื่องจากหนอนในวัยนี้อยู่ในช่วงการสร้างใยไหม ชาวบ้านจะให้ใบหม่อนในมือเย็นมากกว่ามือเช้าและกลางวัน จะมีการโรย

สารเคมีฟอร์มาดีไฮด์และปูนขาวบนหนอนใหม่ในช่วงเวลาที่หนอนใหม่นอนและตื่น เพื่อลดความชื้น และป้องกันเชื้อรา ต้องมีการถ่ายมูลใหม่ด้วยตาข่ายบ่อยครั้งขึ้น และขยายพื้นที่ให้กับหนอนใหม่ไม่ให้ อยู่แออัดจนเกินไป

การจัดการระยะใหม่สุก การเลี้ยงใหม่พันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ ซึ่งมีรังใหม่สีขาว เมื่อ หนอนใหม่สุกจะมีสีขาวโปร่งแสง ต้องรีบทำการเก็บเข้าจ่อ ผู้เลี้ยงจะต้องคอยสังเกตให้ดีกว่าการเลี้ยง ใหม่พันธุ์ไท มีการจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมต่อการทำรังของหนอนใหม่ ในขณะที่ใหม่สุกและ เริ่มทำรัง จะมีการถ่ายบัสสาวะออกมา ต้องมีกระดาษไปรองพื้นเพื่อซับลดความชื้นและป้องกันพื้น สกปรก

การปฏิบัติหลังการเลี้ยงใหม่ในแต่ละรุ่น หลังการเลี้ยงใหม่ในแต่ละรุ่น ชาวบ้านจะทำความสะอาดและตากแดดวัสดุอุปกรณ์การเลี้ยงใหม่ทุกอย่าง จากนั้นจะมีการฉีดอบด้วยสารฟอร์มาลินค ความเข้มข้นร้อยละ 3 เพื่อเป็นการฆ่าเชื้อโรค ก่อนที่จะทำการเลี้ยงใหม่ในรุ่นต่อไป

เทคนิคการสาวใหม่ให้ได้คุณภาพ

การสาวใหม่ในช่วงเวลานี้นี้อยู่ 3 ประเภท คือ การสาวใหม่ของโรงงานสาวใหม่โดยใช้ เครื่องจักร การสาวใหม่ระดับชาวบ้านในหมู่บ้าน และการสาวใหม่ของโรงสาวใหม่ขนาดเล็กในชุมชน ซึ่งจะมีขนาดของเส้นไหม (ซึ่งมีหน่วยเรียกว่า ดิเียร์) แตกต่างกัน การสาวใหม่ของชาวบ้านนั้นจะ ขึ้นอยู่กับฝีมือและทักษะของผู้สาวใหม่ด้วย กรมส่งเสริมการเกษตรได้เข้ามาพัฒนาทักษะในการสาว ใหม่ให้กับชาวบ้าน จากที่มีการสาวใหม่แบบพื้นบ้าน ซึ่งสาวได้ช้ามาก และจากการที่ชาวบ้านหันมา เลี้ยงไหมพันธุ์ไทยลูกผสมและพันธุ์ต่างประเทศที่ให้เส้นใยได้มากกว่าเดิม จึงมีการพัฒนาให้ใช้เครื่อง สาวใหม่พุงแบบปรับปรุงโดยใช้แรงงานคน จะทำให้สาวใหม่ได้ 600 กรัมต่อวัน จากเดิม 300 กรัมต่อ วัน

ขั้นตอนการสาวใหม่ด้วยเครื่องสาวใหม่พุงแบบปรับปรุงโดยใช้แรงงานคน

1. การเตรียมรังใหม่ ก่อนทำการสาวใหม่ ให้คัดเลือกรังใหม่ที่จะทำการสาวก่อนโดย แยกรังดีออกจากรังเสีย
2. การต้มรังใหม่ ต้มน้ำให้เกือบเดือดหรือประมาณ 90 องศาเซลเซียส แล้วนำรังใหม่ที่ เตรียมไว้ใส่หม้อต้มสาว ประมาณ 80 – 100 รัง และรักษาระดับความร้อนของน้ำไว้ประมาณ 60 – 70 องศาเซลเซียส
3. การสาวไหม มีการสาวไหมโดยแยกเปลือกรังขึ้นนอกและขึ้นใน
 - 3.1 การสาวไหมเปลือกนอกหรือสาวไหมลิบ คือ วิธีการสาวไหมจากเปลือก รังขึ้นนอก ซึ่งมีประมาณ 15 – 20% ของเปลือกรังทั้งหมด นิยมใช้พวงสาวไหมแบบพื้นบ้านอยู่หรือจะ

สาวด้วยเครื่องสาวไหมแบบปรับปรุงก็ได้ ลักษณะเส้นไหมที่ได้จะมีขนาดค่อนข้างใหญ่และหยาบ เรียกว่า ไหม 3

3.2 การสาวไหมเปลือกชั้นในหรือการสาวไหมน้อย คือ วิธีการสาวไหมจากเปลือกชั้นใน ซึ่งเส้นไหมที่ได้จะมีขนาดเล็กและเรียบ เรียกว่า ไหม 1 ใช้เครื่องสาวไหมแบบปรับปรุงสาวได้เป็นอย่างดี

3.3 การสาวไหมเลย หรือเรียกว่า ไหม 2 คือ วิธีการสาวไหมจากเปลือกชั้นในและชั้นนอกไปพร้อมๆกัน เส้นไหมที่ได้จะมีขนาดใหญ่กว่าไหมน้อย จะมีเศษเส้นไหม (ขี้ไหม) ปะปนมาด้วย เกิดเป็นลักษณะปมปม แต่เป็นที่ต้องการของตลาด

การทำใจไหม

เมื่อทำการสาวไหมจนกระทั่งเส้นไหมเต็มกระวีสสาวไหมหรือได้น้ำหนักประมาณ 100 กรัม จะปลดเส้นไหมออกจากกระวีสสาวไหม แล้วกระตุกใจไหมทันที หากปล่อยให้ไหมแห้งก่อนจึงกระตุกจะทำให้เส้นไหมมีรอยแถบ ทำให้ย้อมสียากและอาจเป็นแถบบนผืนผ้า เมื่อกระตุกใจไหมเรียบร้อยแล้วให้แบ่งส่วนของใจไหมออกเป็นส่วนๆ เรียกว่า การทำไฟไหม เพื่อสะดวกต่อการย้อมสีและไม่ทำให้เส้นไหมแต่ละใจพันกัน

การตากเส้นไหม

เส้นไหมที่จะทำการตากให้แห้งจะต้องเป็นเส้นไหมที่ได้จากการสาวไหมและทำใจไหม พร้อมทั้งมีการแบ่งส่วนเรียบร้อยแล้ว จะนำไปตากผึ่งลมในที่ร่ม ไม่ตากแดดเพราะไหมจะเสียคุณภาพ

นอกจากเครื่องสาวไหมพุ่มแบบใช้แรงงานคนแล้ว ยังมีเครื่องสาวไหมขนาดเล็กเพื่อการผลิตเส้นไหมของโรงสาวไหมขนาดเล็กในชุมชน ทำการผลิตรังไหมพุ่มไทยสีเหลือง โดยเป็นเครื่องสาวไหมที่ส่วนราชการนำมาให้กลุ่มชาวบ้านที่รวมตัวกันทอผ้าในชุมชน เช่น บ้านนาเสียว อำเภอเมือง เป็นต้น

การฟอกขาวไหม

การทำการฟอกไหม ต้องคำนึงถึงเส้นไหมที่จะนำมาฟอกด้วยว่าเป็นไหมพันธุ์อะไร เพราะแต่ละพันธุ์จะมีเปอร์เซ็นต์ของกาบไม่เท่ากัน ดังนั้นเวลาในการฟอกจะต่างกันไป ไม่เป็นไปตามหลักเวลา การฟอกเหมือนในอดีตที่มีไหมพันธุ์พื้นเมืองเพียงพันธุ์เดียวเท่านั้น การต้มแยกกาบ มีวิธีปฏิบัติดังนี้ ใช้น้ำสะอาด 30 ลิตร ใส่ในภาชนะโลหะเคลือบ ต้มให้น้ำร้อนเกือบเดือด นำสบู่ขี้เถ้า โซดาแอช สบู่เทียม ใส่ลงไปให้น้ำคนให้ทั่วจนสารละลาย นำเส้นไหมใส่ลงไป ระหว่างต้มให้กลับเส้นไหมบ่อยๆ

ประมาณ 20 - 30 นาที ใช้มือจับดูว่าเส้นไหมยังสั้นหรือไม่ หากยังสั้นอยู่ให้ดัมต่อสักครู่ จากนั้น นำออกไปดัมล่างกาวในน้ำเดือด ประมาณ 10 นาที นำมาบิดให้แห้งแล้วไปล้างน้ำเย็นแล้วบิดให้แห้งอีกครั้ง นำไปตากผึ่งลมในที่ร่มให้แห้ง

วิธีการฟอกขาวไหม

มีการนำไหมไปฟอกขาวด้วยสารเคมี มีอยู่ 2 วิธี วิธีแรก คือ ฟอกด้วยสารไฮโดรซัลไฟด์ และสบู่เทียม วิธีที่สอง คือ ฟอกด้วยสารไฮโดรเจนเปอร์ออกไซด์ และโซเดียมซัลเฟต โดยนำลงต้มผสมกับน้ำสะอาดทั้งสองวิธี จะทำให้ได้ไหมที่มีสีขาวสดใสกว่าเดิม

การตกแต่งความขาว

หากต้องการได้สีไหมเป็นสีขาวบริสุทธิ์ หลังการฟอกแล้วสามารถนำมาตกแต่งสีด้วยผงฟอกนวลอีกครั้งหนึ่ง โดยนำผงฟอกนวลละลายลงในน้ำประมาณ 20 ลิตร แล้วนำไหมลงไปแช่ประมาณ 10 - 30 นาที แล้วนำไปบิดตากในที่ร่มให้แห้ง

ที่มา : เทคนิคการผลิตไหม ของกรมวิชาการเกษตร

พันธุ์ฝ้าย

ก่อนปี พ.ศ. 2516 กรมวิชาการเกษตร ได้มีการนำพันธุ์ฝ้ายจากต่างประเทศเข้ามาทดสอบและส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกแทนพันธุ์พื้นเมืองซึ่งให้ผลผลิตต่ำและเป็นโรคมากคุณภาพไม่ดี มาตั้งแต่ช่วงสงครามโลก ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2516 มีการแนะนำพันธุ์ฝ้ายใหม่ คือ ธิบา บี.ที.เค.12 ในปี พ.ศ. 2521 มีการนำพันธุ์ตากฟ้า 1 เป็นการผสมข้ามพันธุ์ระหว่างธิบา บี.ที.เค.12 กับสโตนวิน ปี พ.ศ. 2523 มีการส่งเสริมพันธุ์ศรีสำโรง 2 นำเข้ามาจากประเทศแอฟริกาใต้ ให้คุณภาพเส้นใยดีกว่าพันธุ์ตากฟ้า 1 และในปี พ.ศ. 2525 มีการส่งเสริมพันธุ์ศรีสำโรง 3 ซึ่งมีโรคน้อยและให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์ที่กล่าวมาข้างต้น มีทรงต้นโปร่ง อายุเก็บเกี่ยวสั้น มีคุณภาพเส้นใยดีและปลูกได้ดีในที่แล้ง ปลูกเหลื่อมฤดูกับข้าวโพดได้

วิธีการปลูกฝ้าย

เนื่องจากมีการใช้ยาฆ่าแมลงในการปลูกฝ้าย วิธีการปลูกฝ้ายต้องมีการปลูกแบบเรียงแถว โดยวางแถวในทิศทางที่ขวางลม เพื่อสะดวกในการพ่นยาฆ่าแมลงและทำให้ผู้พ่นไม่ได้รับอันตรายจากยาฆ่าแมลง การปลูกยังคงใช้วิธีการหยอดลงหลุมตามแบบเดิม การดูแลรักษา เช่น การพรวนดินดายหญ้า ในกรณีที่มีการปลูกในเนื้อที่หลายไร่จะมีการใช้รถแทรกเตอร์คราดระหว่างแถวฝ้าย เพื่อความรวดเร็ว ในระยะที่ฝ้ายออกดอก ควรระมัดระวังการเข้าทำลายของหนอนเจาะสมอฝ้าย ถ้าพบหนอนเจาะสมอฝ้ายมากกว่า 6 ตัว จะต้องรีบพ่นสารเคมีกำจัด โดยใช้สารเคมีในกลุ่มออร์แกนอโฟสเฟต

เช่น ซัลโฟรฟอส หรือ โพรเฟนโนฟอส สลับครั้งกับสารเคมีในกลุ่มอื่น ต้องไม่ใช่สารฆ่าแมลงเพียงกลุ่มเดียวฉีดพ่นกำจัดหนอนติดต่อกันตลอดฤดู

การเก็บเกี่ยวฝ้ายต้องมีความระมัดระวังมากขึ้น เนื่องจากการส่งฝ้ายขายให้กับโรงงานมากขึ้น จึงต้องมีความพิถีพิถันมากกว่าการปลูกไว้เพื่อใช้เองเหมือนในอดีต เพราะถ้าหากฝ้ายมีสิ่งเจือปนสกปรก และมีความชื้นสูง ราคาจะตกตามไปด้วย การเก็บเกี่ยวฝ้าย จากในอดีตการเก็บฝ้ายใส่ไว้ในผ้าขาวม้า นั้นไม่เพียงพอต่อปริมาณฝ้ายในช่วงเวลานี้ จึงมีการใช้ถุงผ้าและกระสอบ โดยเก็บฝ้ายใส่ถุงผ้าก่อนแล้วนำมาถ่ายใส่กระสอบ กระสอบต้องมีความสะอาดด้วย บางแห่งจึงมีการใช้ถุงพลาสติกขนาดใหญ่แทน

ที่มา : ฝ้ายในวิถีชีวิตของชาวบ้านลาด ตำบลศรีสุข อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
ของ พัทธนิย์ ไชยธานี

กระบวนการใหม่ในจังหวัดชัยภูมิ พ.ศ. 2536 – 2550

พันธุ์หม่อน

1. หม่อนนครราชสีมา 60 (นม. 60) เป็นหม่อนที่ให้ดอกตัวเมีย ลำต้นตั้งตรง กิ่งสีเทา ใบเป็นรูปใบโพธิ์ใบเลื่อมมัน หนাপานกลาง ผิวใบเรียบ เป็นหม่อนพันธุ์ลูกผสม ให้ผลผลิตประมาณ 3,600 กิโลกรัม/ไร่/ปี ด้านทาน ต่อโรคราแป้ง ขยายพันธุ์ด้วยวิธีติดตา

2. หม่อนบุรีรัมย์ 60 (บร. 60) เป็นหม่อนที่ให้ดอกตัวเมีย ลำต้นตั้งตรง หลังจากมีการตัดแต่งแล้วสามารถ แตกกิ่งได้เร็ว กิ่งมีสีน้ำตาล ใบไม่แฉก ผิวใบเรียบ ใบใหญ่หนา อ่อนนุ่ม ให้ผลผลิตดี ในสภาพที่มีน้ำ เป็นหม่อนพันธุ์ลูกผสม ให้ผลผลิตประมาณ 4,300 กิโลกรัม/ไร่/ปี ขยายพันธุ์โดยการปักชำ แต่ยังมีชาวบ้านที่ปลูกไว้เพื่อเลี้ยงไหมทำเส้นใยเองเล็กน้อย มักปลูกเป็นพันธุ์พื้นบ้าน อย่างหม่อนน้อย หม่อนสร้อย เป็นต้น

การเลือกพื้นที่ปลูก

การปลูกหม่อนจะได้ผลดี ควรเลือกพื้นที่ที่มีดินร่วนซุย หน้าดินลึก มีการระบายน้ำดี แปลงหม่อนไม่ควรห่างจากโรงเลี้ยงมากจนเกินไป ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการขนส่งใบหม่อนไปเลี้ยงไหมและไม่ควรปลูกหม่อนใกล้โรงงานอุตสาหกรรม หรือแปลงพืชที่มีการใช้สารเคมีบ่อยครั้ง เพราะอาจเป็นอันตรายต่อตัวหนอนไหม

การเตรียมดิน

สำหรับพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินดี ก่อนปลูกควรไถดินให้ลึกไม่น้อยกว่า 30 เซนติเมตร และควรตากดินไว้ประมาณ 1 อาทิตย์ เพื่อให้วัชพืชตายจากนั้นจึงไถพรวนปรับพื้นที่ให้เรียบอีกครั้งหนึ่ง สำหรับพื้นที่ที่ดินไม่มีความอุดมสมบูรณ์หรือผ่านการปลูกพืชอื่นจนดินเสื่อมสภาพแล้ว ควรขุดหลุมหรือขุดร่องตามแนวที่จะปลูกกว้างและลึกประมาณ 40-50 เซนติเมตร แล้วใส่พวกอินทรีย์วัตถุปุ๋ยหมักและปุ๋ยคอกรองก้นหลุม หากสภาพดินเป็นกรดควรใส่ปูนขาวลงไปด้วยแล้วกลบดินให้มีลักษณะนูนเป็นหลังเต่า จากนั้นจึงทำการปลูกหม่อน

ระยะปลูก

การปลูกหม่อน ควรปลูกในแนวทิศเหนือ-ใต้ เพื่อให้ใบหม่อนได้รับแสงแดดตลอดวัน ในการปลูกหม่อนนั้น ระยะปลูกจะสัมพันธ์กับลักษณะดิน พันธุ์หม่อน และเครื่องทุ่นแรง โดยทั่วไปมักจะจัดระยะปลูกให้สัมพันธ์กับเครื่องทุ่นแรง ซึ่งมีทั้งขนาดใหญ่ กลาง เล็ก แรงงานคนหรือสัตว์

ฤดูปลูก

ควรปลูกช่วงต้นฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคม เพราะความชุ่มชื้นในดินจะช่วยให้หม่อนตั้งตัวได้เร็วและไม่ต้องสิ้นเปลืองแรงงานในการรดน้ำ

วิธีปลูก

วิธีการปลูกที่นิยมกันมี 2 วิธี คือ

1. นำท่อนพันธุ์ไปปลูกในแปลงโดยตรง ก่อนปลูกให้ใช้ไม้ไผ่ปักหัวท้ายเป็นแนวแถวปลูก นำเชือก (ไนล่อน) ที่ได้ทำเครื่องหมายระยะปลูกระหว่างต้นไว้ ดึงให้ตึงระหว่างหลักทั้งสอง แล้วปักท่อนพันธุ์ลงปลูกให้ลึก 3 ใน 4 ส่วนของความยาวท่อนพันธุ์ หรือมีตาอยู่เหนือพื้นดินประมาณ 1 ตา ใช้ท่อนพันธุ์ 2 ท่อนต่อหลุม และควรปักชำไว้เพื่อปลูกซ่อมบางหลุมที่ต้นตายด้วย

2. นำท่อนพันธุ์ไปปักชำในแปลงเพาะชำก่อน แล้วจึงย้ายปลูกลงหลุมที่เตรียมไว้ โดยใช้ต้นกล้าที่มีอายุ 4 เดือนขึ้นไป ซึ่งจะทำให้ต้นหม่อนมีอัตราการรอดสูง

การรักษาความชื้นในดิน

น้ำเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ต้นหม่อนใช้ในการเจริญเติบโต ดังนั้น จึงต้องมีการรักษาความชื้นในดินโดยการปลูกพืชคลุมดิน เช่น พืชตระกูลถั่ว ซึ่งจะช่วยป้องกันการระเหยของน้ำจากผิวดิน ช่วยกำจัดวัชพืชและเพิ่มธาตุอาหารในดินด้วย วัสดุคลุมดินพวกอินทรีย์วัตถุ เช่น ฟางข้าว ใบไม้แห้ง แกลบ คลุมระหว่างแถวต้นหม่อน เพื่อป้องกันการระเหยของน้ำจากดินและเป็นการเพิ่มปุ๋ยอินทรีย์การให้น้ำ

ควรมีการให้น้ำในฤดูแล้งประมาณเดือนละ 2 ครั้ง โดยวิธีเปิดร่องปล่อยน้ำเข้าแปลงหรือการใช้ระบบน้ำหยดในแปลงหม่อน

การระบายน้ำ

ในช่วงฤดูฝนอาจจะมีน้ำขังในแปลงหม่อนทำให้เกิดผลเสียแก่ต้นหม่อนได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้อง ระบายน้ำออกจากแปลง เพื่อให้หม่อนสามารถเจริญเติบโตได้อย่างต่อเนื่อง

การตัดแต่งกิ่งหม่อนสำหรับเลี้ยงไหมวัยอ่อนและวัยแก่

เป็นวิธีการในการเตรียมสวนหม่อนเพื่อการเลี้ยงไหมวัยอ่อนและวัยแก่ ซึ่งจะต้องแบ่งแปลงหม่อนออกเป็นแปลงหม่อนสำหรับเลี้ยงไหมวัยอ่อน และแปลงหม่อนสำหรับเลี้ยงไหมวัยแก่ แปลงหม่อนแต่ละส่วนควรทำการแบ่งออกเป็น 2 แปลงย่อย เพื่อจะได้นำใบหม่อนไปใช้เลี้ยงไหมสลับกัน ทำให้ต้นหม่อนมีเวลาพักตัวและแตกใบใหม่ ซึ่งแปลงหม่อนแต่ละแปลงจะต้องได้รับการดูแลรักษา และการตัดแต่งที่เหมาะสม

การป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูของหม่อน

ควรตัดแต่งกิ่งหม่อนและนำกิ่งและใบหม่อนที่มีแมลงพวกนี้อยู่ไปเผาทำลาย 2. ถ้าพบว่ามีแมลงศัตรูระบาดมากให้ใช้สารเคมีประเภทดูดซึมฉีดพ่น

- โมโนโครโตฟอส ชื่อการค้า นูวาครอน ออโซดริน คาร์วิน อาโซเดรอน อาโกติน อนูเรท
- ไดเมทโรเอท ชื่อการค้า ไดเมท โรเกอร์ ไดซัน-แอน ร็อกไซออน อีโคโรเมท

สารเคมีประเภทดูดซึม จะมีพิษตกค้างในใบหม่อนนานไม่น้อยกว่า 20 วัน ดังนั้น ควรจะเก็บใบหม่อนไปเลี้ยงไหมหลังจากฉีดพ่นแล้วประมาณ 30-35 วัน

การจัดการสวนหม่อน

การปลูกหม่อนเลี้ยงไหมจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับจัดการ การจัดการที่ดีต้องมีการวางแผนการดำเนินงานและมีขั้นตอนการปฏิบัติงานที่แน่ชัด ดังนี้ การวางแผน จะต้องมีการวางแผนก่อนว่าจะเลี้ยงไหมปีละกี่รุ่น จำนวนไข่ไหมกี่แผ่นหรือกล่องต่อรุ่น เพื่อที่จะได้กำหนดพื้นที่ปลูกหม่อนให้เพียงพอแก่การเลี้ยงไหม ต้องตัดสินใจว่าจะปลูกหม่อนพันธุ์อะไร ซึ่งแต่ละพันธุ์จะมีความเหมาะสมกับแต่ละสภาพพื้นที่ เนื่องจากการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเป็นงานที่ต้องใช้ความชำนาญและเอาใจใส่เป็นพิเศษ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงแรงงานที่จะใช้เลี้ยงไหมเป็นสิ่งสำคัญด้วย จะต้องมียุทธศุอุปกรณ์อย่างเพียงพอ เพื่อให้การปฏิบัติงานได้ผลรวดเร็วทันเวลาเพราะการยืมกัน ใช้อาจจะทำให้เกิดการแพร่ระบาดของโรคไหมได้ จะต้องคำนึงถึงแหล่งจำหน่ายรังไหม หรือเส้นไหมด้วย การรวมกลุ่มกันจำหน่ายจะทำให้ช่วยลด ต้นทุนในการขนส่งได้

การเลี้ยงไหม

ในช่วงเวลานี้ชาวบ้านจะได้รับคำแนะนำในเรื่องการเลี้ยงไหมว่า การเลี้ยงไหมของชาวบ้านแต่ดั้งเดิมมีการปฏิบัติกันไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ โดยจะทำการเลี้ยงไหมในกระดัง ตั้งไว้บนบ้านแล้วใช้ผ้าคลุมกระดัง จึงทำให้การเลี้ยงไหมไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากสภาพดังกล่าวไม่เหมาะสมต่อ การเจริญเติบโตของหนอนไหม การป้องกันกำจัดโรคไม่สามารถทำได้ ชาวบ้านขาดแคลนเทคโนโลยีแผนใหม่ ดังนั้นการพัฒนาเทคนิควิธีการเลี้ยงไหมที่ถูกต้องตามหลักวิชาการจึงถูกนำมาถ่ายทอดสู่ชาวบ้าน เช่น การเลี้ยงไหมในห้องเลี้ยงไหมที่ถูกลักษณะ มีการถ่ายเทอากาศดี และแยกออกจากบ้านที่อยู่อาศัย สามารถทำการฉีดพ่นสารเคมีกำจัดเชื้อโรคได้ทั้งในห้องเลี้ยงไหมและวัสดุต่างๆ ที่ใช้ในการเลี้ยงไหม นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมแนะนำให้ชาวบ้านได้รู้จักคุ้นเคยกับพันธุ์ไหมที่ปลอดภัยให้ผลผลิตสูง รวมถึงการจัดการการผลิตไหมจะช่วยลดต้นทุนการผลิตได้ด้วย

พันธุ์ไหมพันธุ์ส่งเสริม

1. ไหมไทยลูกผสม เป็นไหมพันธุ์ลูกผสมระหว่างไหมพันธุ์ไทยพื้นเมืองกับพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ เช่น พันธุ์ กสก 2 ให้ผลผลิตรังไหมโดยประมาณ 18-20 กิโลกรัมต่อแผ่น พันธุ์ ดอกบัว ให้ผลผลิตรังไหมโดยประมาณ 16-18 กิโลกรัมต่อแผ่น

2. ไหมพันธุ์ลูกผสมต่างประเทศ เป็นไหมพันธุ์ผสมระหว่างสายพันธุ์ญี่ปุ่นกับสายพันธุ์จีน เช่น พันธุ์ลูกผสมต่างประเทศที่นำเข้ามาจากญี่ปุ่น จีน เกาหลี ไต้หวัน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพันธุ์กสก1, กสก 5, K1K8, พันธุ์จุล 5, พันธุ์ของบริษัทJimthomสันปี ซึ่งมีผลผลิตโดยเฉลี่ยประมาณ 30 กิโลกรัมต่อแผ่น

การเตรียมการก่อนการเลี้ยงไหม

เมื่อวางแผนการเลี้ยงไหมให้เหมาะกับแปลงหม่อนที่ได้ปลูกเตรียมไว้แล้ว ก่อนถึงเวลาการเลี้ยงไหมประมาณ 1 อาทิตย์ ผู้เลี้ยงจะต้องเตรียมการ ดังนี้ ทำความสะอาดโรงเลี้ยงไหมและอุปกรณ์การเลี้ยงไหมโดยใช้น้ำผสมผงซักฟอกล้างทำความสะอาด นำอุปกรณ์ที่ล้างและตากแดดให้แห้งแล้วไปเก็บไว้ในโรงเลี้ยงเพื่อทำการฉีดพ่นอบสารเคมีกำจัดเชื้อโรค ปิดโรงเลี้ยงไหมให้มิดชิด แล้วฉีดอบโรงเลี้ยงและอุปกรณ์ด้วยการพ่นฟอร์มาลีน 3% ในอัตรา 1 ลิตรต่อพื้นที่ 1 ตารางเมตร ทิ้งไว้อย่างน้อย 1 วัน เพื่อกำจัดเชื้อโรคในโรงเลี้ยงไหม เปิดโรงเลี้ยงไหมเพื่อให้สารฟอร์มาลีนระเหยออกอย่างน้อย 1 วัน ก่อนนำไข่ไหมหรือตัวอ่อนของไหมเข้ามาเลี้ยง เตรียมนำเกลบสดมาเผา เตรียมสารเคมีโรยตัวหนอนไหมเพื่อกำจัดเชื้อโรค เช่น คลอรีน 3.5% (ใช้คลอรีน 1 ส่วนต่อปูนขาว 16.5 ส่วนโดยน้ำหนัก) หรือใช้เพบโซล ประมาณ 1-2 กิโลกรัมต่อแผ่นหรือกล่อง และสารที่ใช้เพื่อลดความชื้น เช่น ปูนขาวหรือเกลบเผา

การจัดการเกี่ยวกับไข่ไหม

เมื่อได้รับไข่ไหมแล้วควรปฏิบัติดังนี้

การรับไข่ไหมของเกษตรกร

ชาวบ้านจะได้รับไข่ไหมใน 2 ลักษณะด้วยกันคือ ไข่ไหมที่ยังไม่ได้ผ่านการกกไข่ไหม และ ไข่ไหมที่ผ่านการกกไข่ไหมแล้วจากแหล่งผู้ผลิต ดังนั้น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมและเกษตรกรจะต้องทราบด้วยว่าไข่ไหมที่ได้รับมาเลี้ยงในแต่ละรุ่นนั้นเป็นไข่ไหมลักษณะใด เพราะวิธีการปฏิบัติและดูแลไข่ไหมก่อนการฟักเป็นตัวอ่อนจะมีความแตกต่างกันดังนี้

1. ไข่ไหมที่ยังไม่ได้ผ่านการกกไข่ไหม เมื่อได้รับไข่ไหมแล้วจะต้องรีบนำเข้าห้องเลี้ยงไหม และจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับการกกไข่ไหม คือ อุณหภูมิประมาณ 24-25 องศาเซลเซียส ความชื้นสัมพัทธ์ 80-90% โดยอาจจะนำเอากาบกล้วยหรือฟองน้ำที่ชุบน้ำจนชุ่มมาวางล้อมรอบแผ่นไข่ไหม และควรให้ได้รับแสงสว่างอย่างน้อยวันละ 16 ชั่วโมง และสังเกตการเปลี่ยนแปลงเป็นระยะ เมื่อไข่ไหมเกิดจุดน้ำเงินเข้มประมาณ 30% ของจำนวนทั้งหมด ให้ปิดไฟหรือห่อแผ่นไข่ไหมด้วยกระดาษดำ จากนั้นอีก 2 วัน ให้เพิ่มความชื้นไม่ต่ำกว่า 90% ในวันที่ 3 ก็ทำการเปิดห่อไข่ไหมเพื่อให้ไข่ไหมฟักออกเป็นตัวอ่อนและเริ่มเลี้ยงไหมได้เป็นมือแรก

2. ไข่ไหมที่ทำการกกไข่ไหมแล้วจากแหล่งผู้ผลิต เมื่อได้รับไข่ไหมที่ผ่านการกกไข่แล้วก็นำไปเก็บวางไว้ที่ชั้นหรือกระดังเลี้ยงไหมเพื่อเตรียมการ เลี้ยงไหมในวันรุ่งขึ้น

ข้อควรปฏิบัติโดยทั่วไปเมื่อได้รับไข่ไหม หากชาวบ้านเดินทางไปรับเองจากแหล่งผู้ผลิต จะเดินทางไปรับในช่วงเวลาเช้าตรู่หรือช่วงเย็นเพื่อหลีกเลี่ยงสภาพอากาศร้อน ซึ่งอาจจะทำให้ไข่ไหมเป็นอันตรายและอ่อนแอได้ ระหว่างการเดินทางจากแหล่งรับไข่ไหมไปยังจุดเลี้ยงไหมในหมู่บ้าน หากไม่จำเป็นก็ไม่ควรหยุดหรือแวะระหว่างทางเพื่อทำกิจกรรมอื่นและไม่ควรให้ไข่ไหมถูกแสงแดดโดยตรง

เมื่อได้รับไข่มุขแล้วต้องนำไปวางในที่ที่จัดเตรียมไว้ทันที

การเก็บรังไหม

ไหมจะพันเส้นใยทำรังประมาณ 2 วัน หลังจากทำรังเสร็จ 1-2 วัน จะเปลี่ยนไปเป็นดักแด้ และอีก 2-3 วัน ดักแด้จะแข็งตัว มีผิวสีน้ำตาลรวมเวลา 5-6 วัน จึงลอกรังไหมออกจากจ่อได้ ไม่ควร ลอกรังไหมออกจากจ่อเร็วเกินไปเพราะตัวดักแด้ยังอ่อนอยู่ อาจจะทำให้เกิดรังเปื้อนได้ จากนั้นทำการคัดรังไหมที่ดีแยกออกไว้ ส่วนรังเสียซึ่งมีหลายชนิด เช่น รังแผด รังบาง รังหัวท้ายบาง รังเปื้อน ภายนอก รังเปื้อนภายใน รังบุบ รังผิดปกติรูปร่าง รังด้าน รังเจาะ รังหลวม และรังขึ้นรา ให้ทำการคัดออกไว้ อีกกลุ่มหนึ่งเพื่อแยกจำหน่าย หากจำหน่ายรังไหมโดยไม่มีการคัดรังก่อนจะทำให้ราคารังไหมตกต่ำได้

หลักการป้องกันและกำจัดโรคไหม

ทำลายเชื้อโรคให้หมดไปจากโรงเลี้ยงและอุปกรณ์ก่อนที่จะเลี้ยงไหมในรุ่นถัดไป โดยการฉีด อบด้วยสารเคมีเพื่อกำจัดเชื้อโรคและศัตรูอื่น ๆ รวมทั้งมีการทำความสะอาดก่อนเข้าห้องเลี้ยงไหม ป้องกันมิให้เชื้อโรคจากภายนอกเข้าสู่ภายในห้องเลี้ยง เช่น ล้างมือล้างเท้าให้สะอาดก่อนเลี้ยงไหมทุกครั้ง ไม่ควรวางอุปกรณ์บนพื้น เป็นต้น ปฏิบัติเพื่อหลีกเลี่ยงการเกิดโรค เช่น ใช้พันธุ์ไหมที่แข็งแรงและ ไข่มุขที่ปราศจากโรค ให้ไหมอ่อนที่มีคุณภาพและเหมาะสมตามวัยของไหม ปรับสภาพแวดล้อมให้ เหมาะสมในแต่ละวัย เก็บคัดไหมที่ผิดปกติทิ้ง ควรหลีกเลี่ยงการยืมอุปกรณ์การเลี้ยงไหมจากผู้อื่น

อุปกรณ์การเลี้ยงไหม

ในการเลี้ยงไหมต้องมีอุปกรณ์ที่จำเป็นต่อการเลี้ยงไหมไว้ให้พร้อมและมีจำนวนที่เหมาะสม กับ แผนการเลี้ยงไหม ได้แก่ โต๊ะเลี้ยงหรือกระดังเลี้ยงไหม ตาข่ายถายมูลไหมทั้งวัยอ่อนและวัยแก่ ตะกร้าเก็บใบหม่อน จ่อ มีด เขียง ตะแกรงร่อนยา ขนไก่ ตะเกียบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอุปกรณ์ใน การฉีดพ่นสารเคมีอบฆ่าเชื้อโรค เช่น เครื่องพ่นสารเคมี หน้ากาก ซึ่งอุปกรณ์ต่าง ๆ เหล่านี้จะต้องมีไว้ เพื่อการเลี้ยงไหมในแต่ละรุ่น สำหรับวัสดุที่จำเป็นต้องใช้ในการเลี้ยงไหมแต่ละรุ่น ได้แก่ น้ำยาฟอมา ลีน ฟอมาดิไฮด์ผง 3% หรือ เพบไซล คลอรีน ปูนขาว สบู่ และกระดาษรองเลี้ยงไหม

วิธีเลี้ยงไหม

หนอนไหมจะกินอาหารตลอดเวลา ยกเว้นตอนลอกคราบ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องให้ใบหม่อน สดในปริมาณที่เพียงพอ โดยแบ่งเวลาเลี้ยงไหมเป็น 4 ช่วงคือ เวลา 06.00 น., 11.00 น., 16.00 น. และ 20.00-21.00 น. โดยในแต่ละมื้อจะให้ใบหม่อนแก่หนอนไหมในปริมาณที่ไม่เท่ากัน โดยในมื้อ สุดท้ายจะต้องให้มากกว่ามื้ออื่น ๆ เนื่องจากช่วงระยะเวลาห่างจากมื้อต่อไปจะยาวนานที่สุด การเลี้ยง ไหมวัยอ่อนและวัยแก่มีลักษณะเหมือนกับที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 3

การเก็บไหมสุก

ไหมวัย 5 ประมาณ 1 สัปดาห์ ตัวไหมจะโตเต็มที่ อาหารที่กินจะถูกนำไปสร้างเป็นต่อมเส้น ใยพร้อมจะทำรังลักษณะลำตัวโปร่งแสงมูลไหมมีสีเขียวย่อน หยุดกินอาหาร เดินเร็ว หัวส่ายไปมาและ

พ่นเส้นใยออกมาห่อหุ้มตัวเอง การเก็บไหมสุกเข้าจ่อ มีวิธีเก็บ 2 วิธี คือ วิธีเก็บทีละตัว นิยมใช้กับการเลี้ยงไหมจำนวนน้อย เพราะเสียเวลามาก วิธีเขย่ากึ่งสำหรับการเลี้ยงไหมโดยใช้กึ่งหม่อน จะทำให้สามารถเก็บได้เร็ว วิธีนี้จะเหมาะกับการเลี้ยงไหมจำนวนมากเนื่องจากประหยัดแรงงานและสามารถเก็บได้ทันต่อเวลา จ่อที่ใช้เก็บ รังไหมก็มีหลายชนิด เช่น จ่อกระดัง ไล่ตัวไหมได้ 700 ตัว จ่อพลาสติก จ่อลวด จ่อกก ความยาว 1 เมตร ไล่ตัวไหม 300-350 ตัว จ่อหมุน ไล่ตัวไหมได้ 1,500 ตัวต่อชุด ดังนั้นจะต้องใช้ประมาณ 12-13 ชุด/กล่อง

ที่มา :หนังสือ 100 ปี หม่อนไหมสายใยแผ่นดิน.ของ กรมวิชาการเกษตร

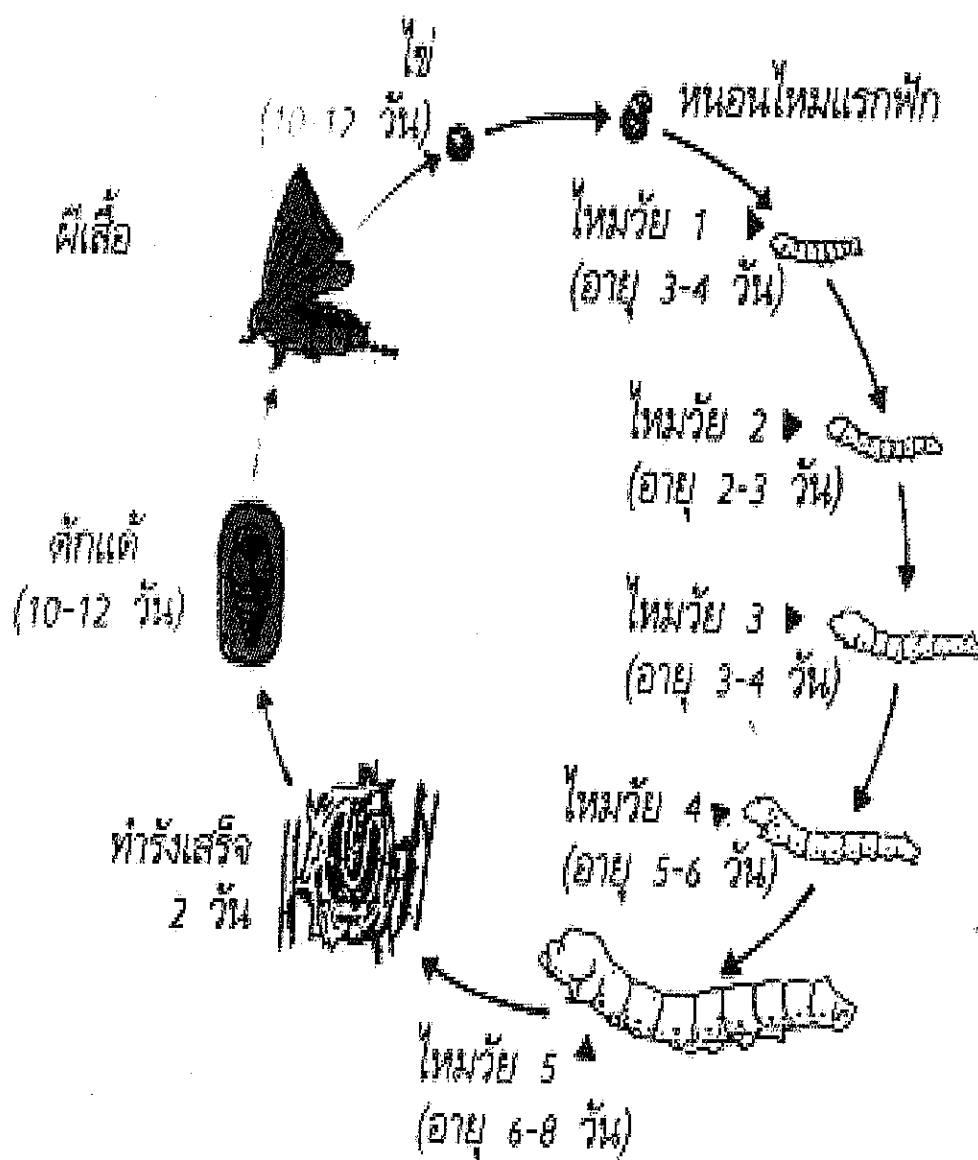
ภาคผนวก ง ภาพที่เกี่ยวข้องกับวิธีการทอผ้าในจังหวัดชัยภูมิ

ภาพประกอบ 45 ส่วนหม่อนและต้นหม่อนในบ้านนาเสียว
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2550

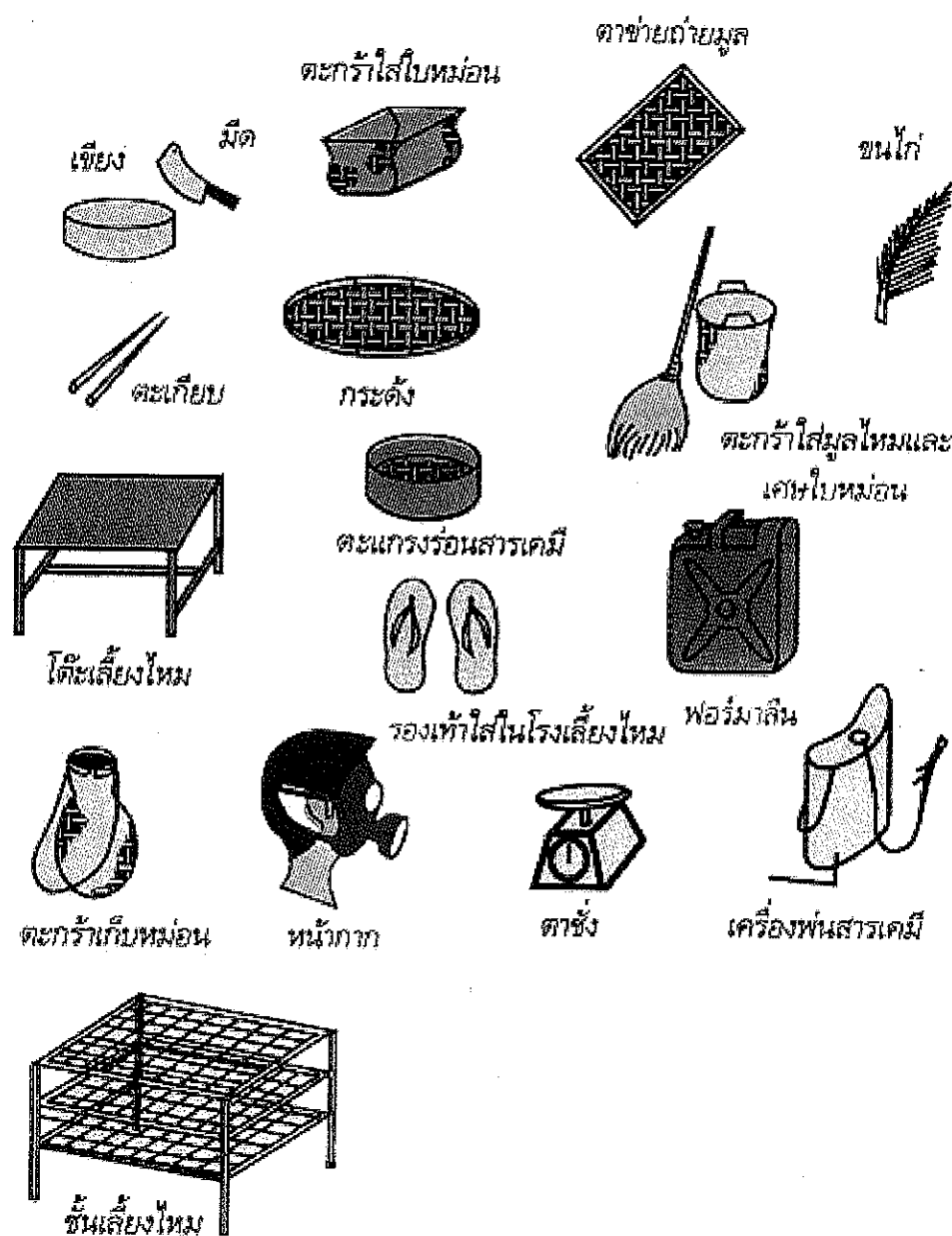

ภาพประกอบ 46 ฝ้ายและต้นฝ้ายในบ้านนาเสียว
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2550

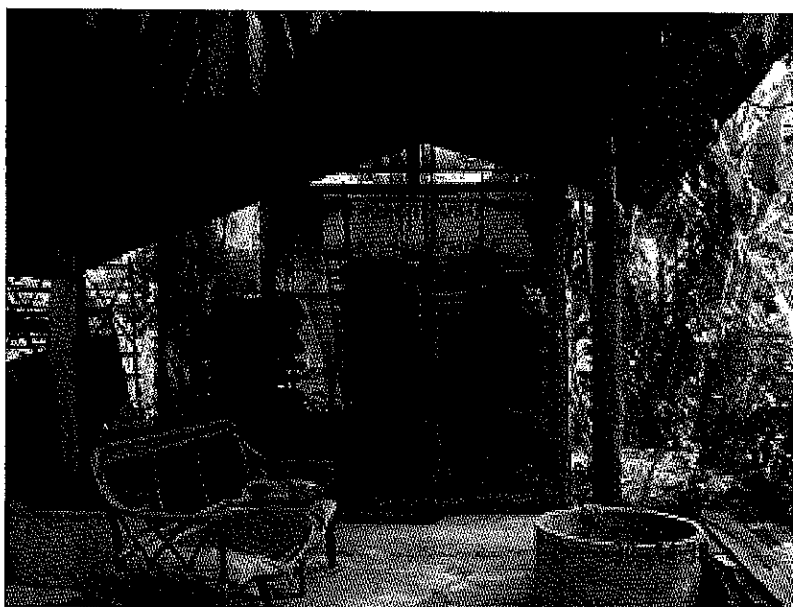
ภาพประกอบ 47 วงจรชีวิตตัวไหม

ที่มา : หนังสือเทคนิคการผลิตไหม ของกรมวิชาการเกษตร

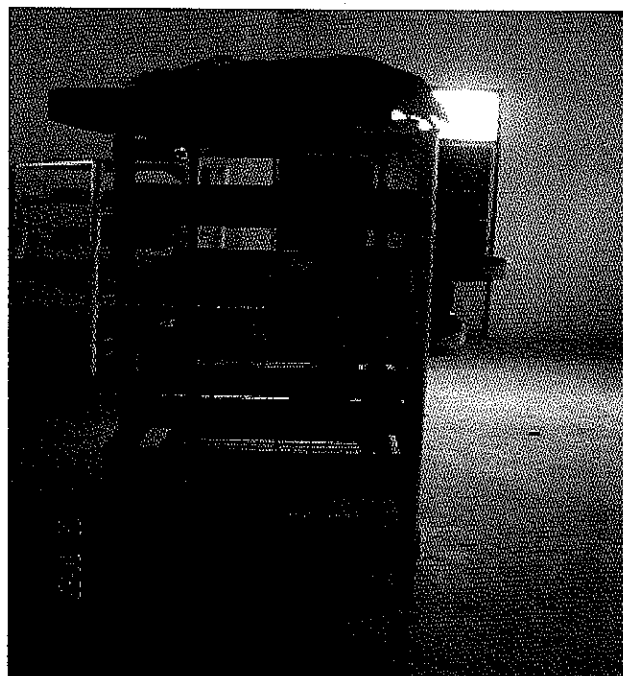
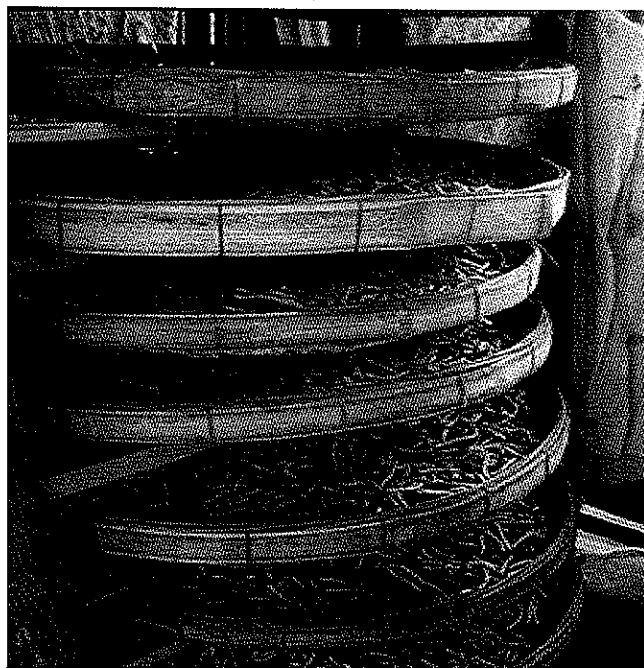

ภาพประกอบ 48 อุปกรณ์ในการเลียงไหม

ที่มา : หนังสือเทคนิคการผลิตไหม ของกรมวิชาการเกษตร

ภาพประกอบ 49 ห้องเลี้ยงไหมของชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิ
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2550

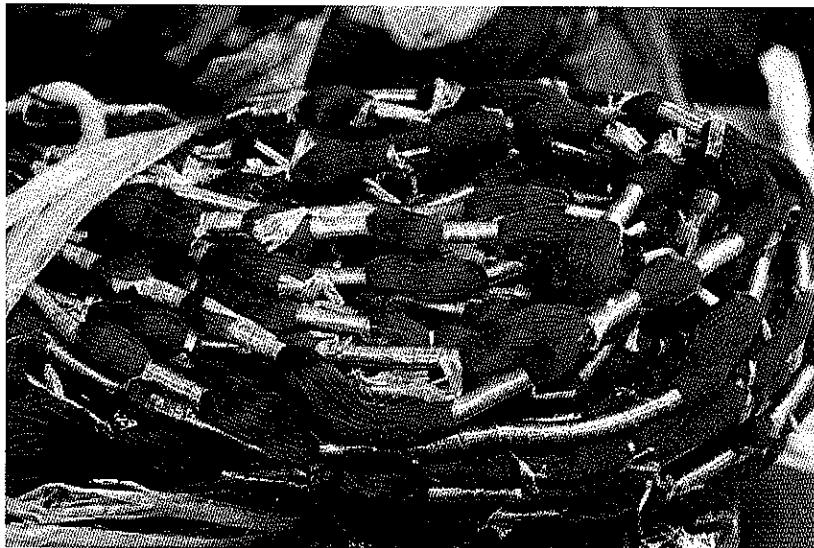

ภาพประกอบ 50 ชั้นเลี้ยงไหมในจังหวัดชัยภูมิ
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2550

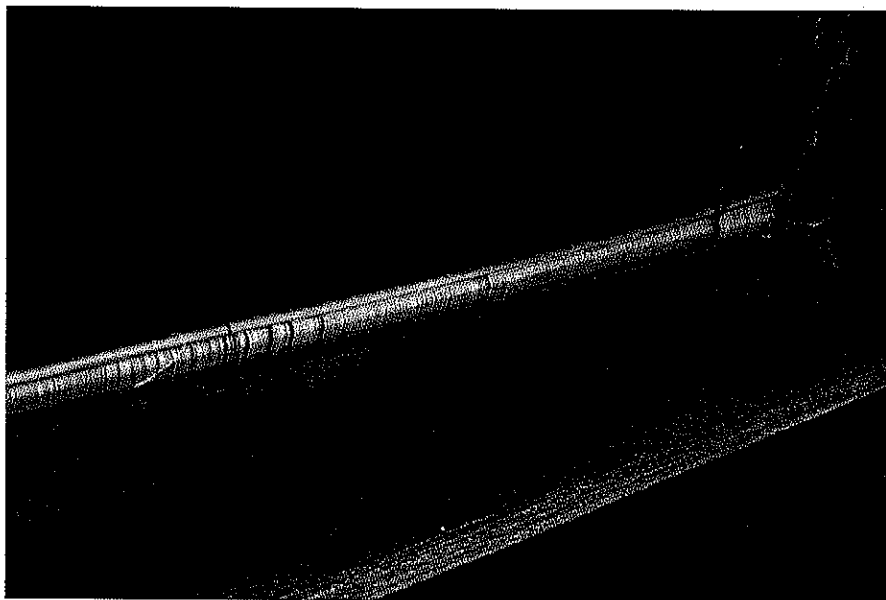
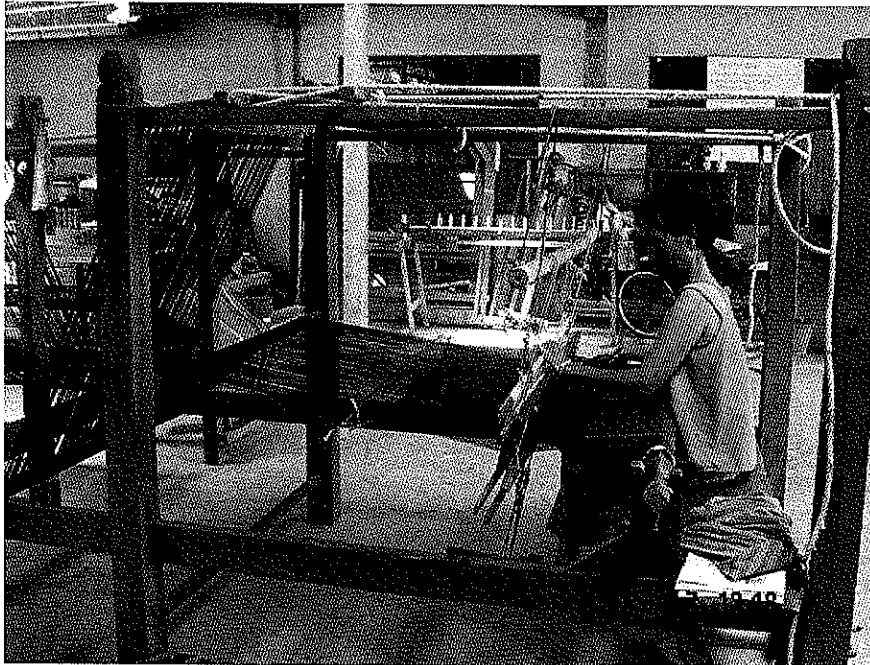

ภาพประกอบ 53 การสาวไหมในจังหวัดชัยภูมิ

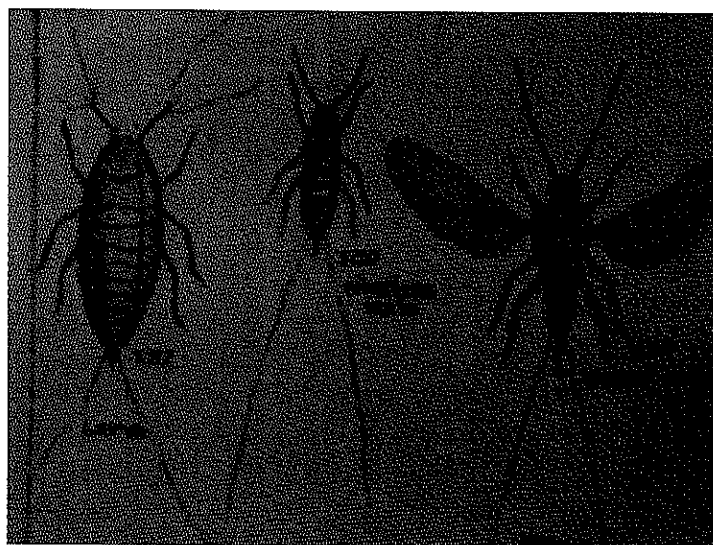
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2550

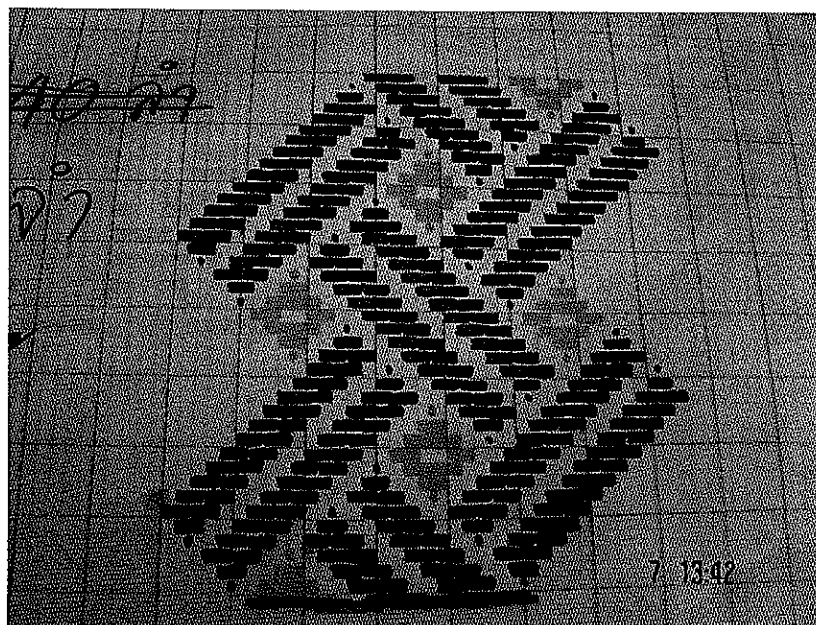
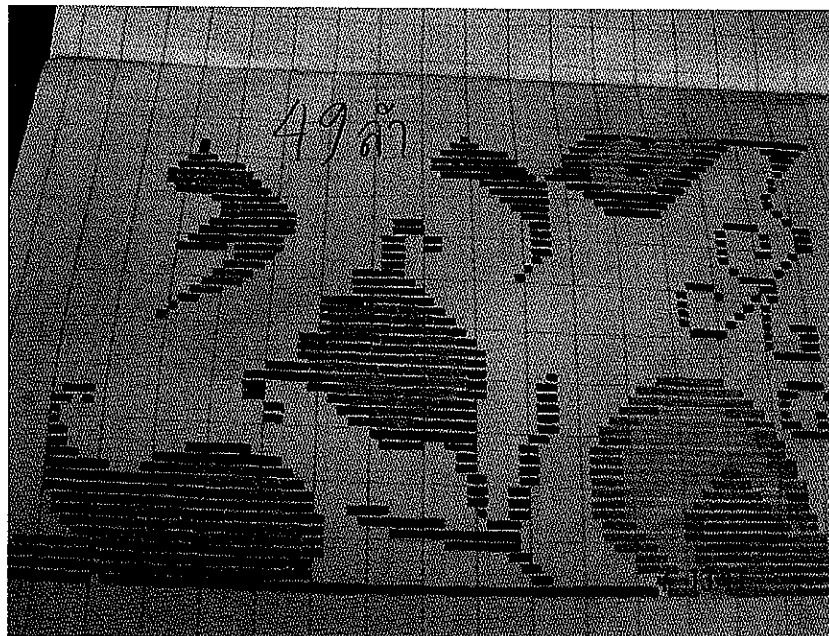
ภาพประกอบ 54 การมัดหมีในจังหวัดชัยภูมิ
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2550

ภาพประกอบ 55 กีทอผ้าและฟืมเหล็กในจังหวัดชัยภูมิ
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2550

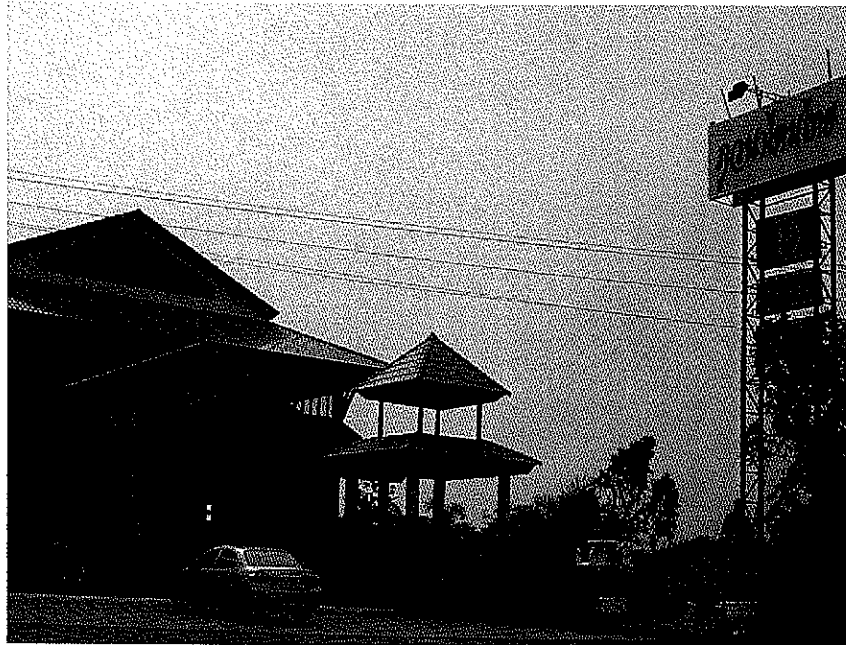
ภาพประกอบ 56 ยางครึ่งและลักษณะของแมลงครึ่ง
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2550

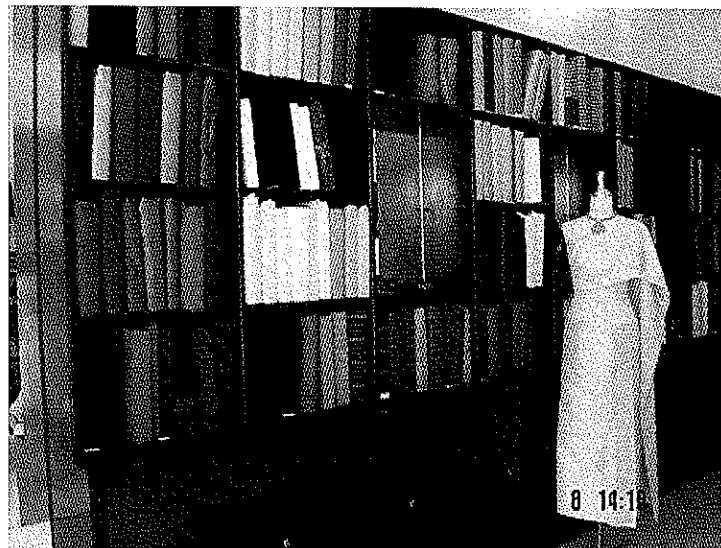
ภาพประกอบ 57 การเขียนลายมัดหมี่ลงในสมุดของชาวบ้านในจังหวัดชัยภูมิ
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ. 2550

ภาพประกอบ 58 โรงเรียนใหม่ในบ้านนาเสียวและศูนย์ส่งเสริมผ้าไหมที่อำเภอบ้านเขว้า
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2551

ภาพประกอบ 59 ร้านขายผ้าไหมในอำเภอบ้านเขว้า
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2551

ภาพประกอบ 60 ภายในร้านขายผ้าไหมในอำเภอเมือง และบรรจุภัณฑ์ของ
ผ้าไหมผ้าฝ้ายในจังหวัดชัยภูมิ

ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2551

ภาพประกอบ 61 กระเป๋าและผ้าห่มไหมพรม เสื้อไหมสำเร็จรูป
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2551

ภาพประกอบ 62 การใช้ผ้าในงานประเพณีและชีวิตประจำวันในปัจจุบัน
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2551

ภาพประกอบ 63 และ 63 การใช้ผ้าในงานประเพณีของผู้ใหญ่และเด็ก
ที่มา : จากการถ่ายภาพเก็บข้อมูลของผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2551

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาววิชาธร พรหมวิรินทร์
วันเดือนปีเกิด	วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2523
สถานที่เกิด	อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 93 / 7 หมู่บ้านปาริชาติ ซอย A37 ถนนติวานนท์ 345 ตำบลบางคูวัด อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี 10
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2541	มัธยมศึกษาชั้นปีที่ 6 โรงเรียนสตรีชัยภูมิ
พ.ศ. 2544	ครุศาสตรบัณฑิต วิชาเอกสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
พ.ศ. 2551	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ